DOSTOIEVSKI

AMINTIRI DIN CASA MORȚILOR

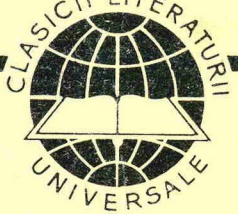

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

În romînește de
Nicolae D. Gane
Ediția a II-a.

Ф. М. Достоевский
ЗАПИСКИ ИЗ МЕРТВОГО ДОМА
из
Собрания сочинений в десяти томах том третий
Государственное Издательство
Художественной Литературы
Москва 1956

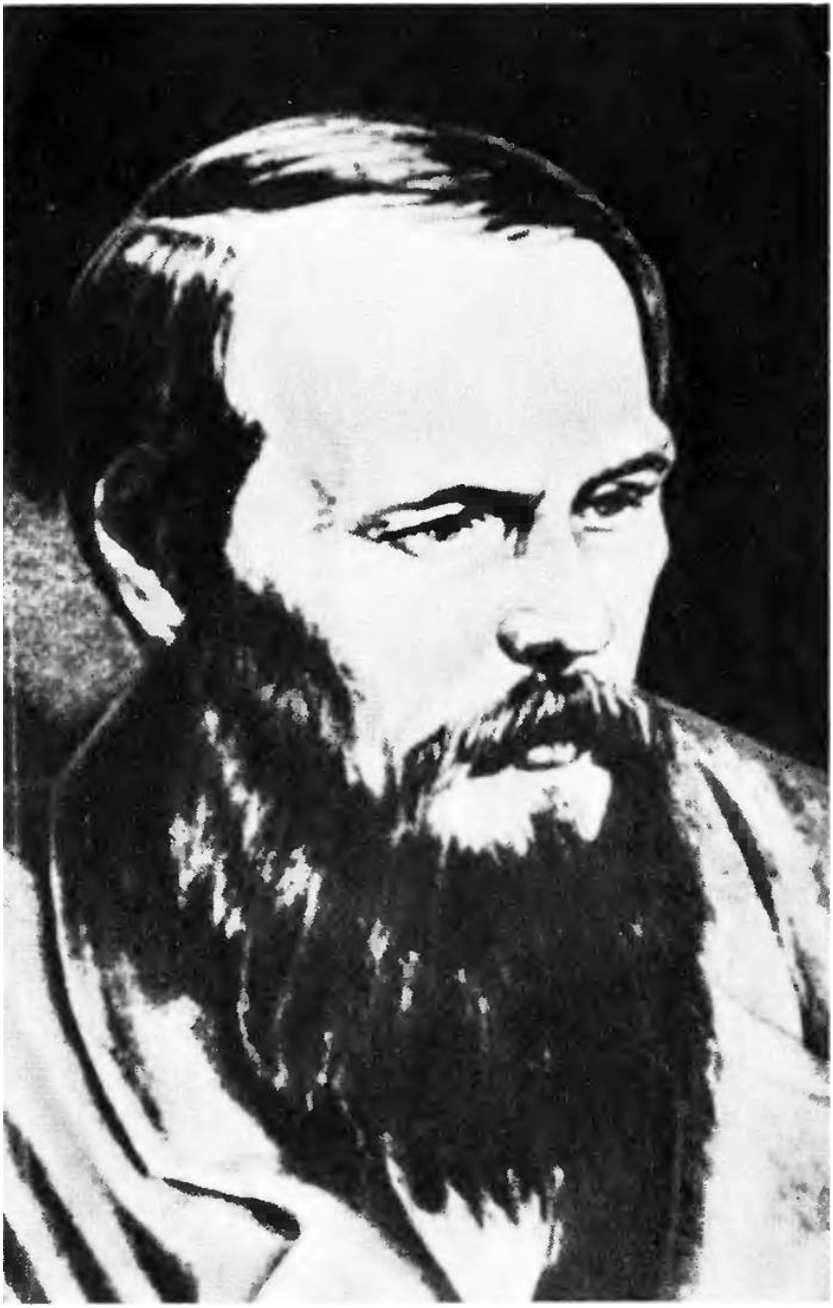

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

F. M. DOSTOIEVSKI

AMINTIRI DIN CASA MORȚILOR

BUCUREȘTI 1963
EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

PREFAȚĂ

În creația lui Feodor Mihailovici Dostoievski, *Amintirile din Casa morților* reprezintă, într-un fel, un moment de răscruce. Rodul unei experiențe tragice ținea încă treaz spiritul revoltei, dar norii mohorîți ai pesimismului și ai renunțării la luptă se iviseră în zare. Cel care debutase în literatura rusă pledînd în apărarea oamenilor umili, terorizați de o orînduire denumită „închisoare a popoarelor", avea să se abată adesea de la convingerile inițiale. Pe drumul sinuos al scriitorului care a răscolit prin forța cuvîntului său milioane de conștiințe, cartea însemnărilor din ocna țaristă marchează o escală extrem de însemnată. Ca să înțelegem locul *Amintirilor din Casa morților* într-o arhitectonică atît de diversă, ar fi util să reamintim pe scurt cîteva date cu privire la om și la operă.

F. M. Dostoievski (1821—1881) s-a consacrat din tinerețe activității literare. Prima lui nuvelă, *Oameni sărmani,* o impresionantă mărturie asupra existenței micilor slujbași anonimi, a stîrnit entuziasmul marelui critic democrat-revoluționar Bielinski. Proaspătului prozator i se prevestea o carieră strălucită, pe linia școlii gogoliene, adică perseverînd în menținerea realismului aspru, în denunțarea josniciei și filistinismului claselor privilegiate. Volumele următoare confirmă numai în parte aceste profeții, căci scriitorul introduce în decursul narațiunii realiste tablouri de un fantastic straniu, explorînd zone ale conștiinței,

adesea tenebroase, impregnate de o filosofie mistică.

Pentru Dostoievski, condamnarea la ocnă a fost o clipă funestă. El s-a apropiat mult în tinerețe de idealurile revoluționare, aderînd la concepțiile socialiștilor utopici. A participat chiar la întrunirile unui cerc de intelectuali, condus de Petrașevski, unde se enunțau proteste vehemente împotriva iobăgiei și a despotismului țarist. Închis pentru activitate politică, Dostoievski este condamnat la moarte. În ultimul moment, cînd deținuții așteptau ordinul de execuție, pedeapsa este comutată în muncă silnică. Scriitorul n-a murit printr-o întîmplare, dar acea întîmplare a schimbat în multe privințe și sensul operei sale. Au fost ucise atunci – se poate spune din porunca țarului – idealurile revoluționare ale tînărului Dostoievski. Spaima a înăbușit orice veleitate de rezistență politică împotriva autocrației.

Contradicțiile, vizibile chiar din primele scrieri ale lui Dostoievski, s-au intensificat în timpul detențiunii scriitorului, în Europa Occidentală ideile socialismului mic-burghez eșuaseră. Rusia țaristă organiza o cruntă persecuție a petrașevților. Odată cu demarcarea violentă a pozițiilor de clasă, Dostoievski judecă extrem de fals situația politică, ajungînd la concluzia ineficacității elanului revoluționar. În Dostoievski s-a consolidat simțămîntul împăcării cu situația existentă. Forța reacțiunii i s-a părut prea teribilă ca să poată fi clintită. Voind să justifice abdicarea de la năzuințele revoluționare, Dostoievski a dezvoltat mai tîrziu teza

smereniei în fața răului. Trebuie acceptată suferința, fiindcă ea îl înnobilează pe sclav și-l eliberează, în fond, de sterile opoziții – susține Dostoievski. Intelectualul entuziast, care a citit în cercul lui Petrașevski scrisoarea lui Bielinski către Gogol, splendid rechizitoriu împotriva autocrației, devine acum pe plan politic un apologet al ordinii existente. Este adevărat că niciodată nu se va stinge complet în Dostoievski flacăra revoltei. Cărțile sale, amputate, corijate, deviate chiar de autor în lumina unor teze retrograde, conțin elemente virulente de critică socială și, în mod obiectiv, prin forța imaginii, un zguduitor protest împotriva silniciei în societatea trecutului. De aceea, operele celebre: *Crimă și Pedeapsă* (1866), *Idiotul* (1868), *Frații Karamazov* (1879—1880), îl situează pe Dostoievski printre cei mai mari scriitori ai lumii.

Aportul său la dezvoltarea literaturii mondiale este imens, fiind recunoscut de cele mai marcante personalități. Nimeni n-a pătruns ca el psihologia „umiliților și obiditilor”, gemînd sub apăsarea țaristă, nimeni n-a scotocit cu atîta luciditate și cu atîta putere de revelație ungherele conștiinței omenești, amenințată de teroare.

Dostoievski a oglindit în opera sa suferințele oamenilor simpli, în epoca dezvoltării vertiginoase a capitalismului. Este răscolitor apelul său la înlăturarea individualismului, la ocrotirea făpturilor exploatate, victime ale tiraniei. Scriitorul rus a spus uimitoare adevăruri despre sufletul omenesc, mistuit de monstruoasele contradicții ale orașului

capitalist, aducînd astfel în direcția analizei psihologice descoperiri care vor influența puternic dezvoltarea ulterioară a realismului și inaugurînd noi făgașe în literatura universală.

Ar fi temerară încercarea de a sintetiza în cîteva rînduri trăsăturile unei opere monumentale, inspirată de măreațe idealuri umanitare și sfîșiată de dureroase disensiuni. Ceea ce ne interesează în primul rînd aici este faptul că *Amintirile din Casa morților* (1861—1862) se situează oarecum la un punct de intersecție, cînd tradițiile școlii gogoliene sînt încă predominante, călăuzind arta romancierului spre reflectarea problemelor sociale. Într-o operă marcată puternic de individualitatea scriitorului, invadată de efuziunea sentimentelor și de proiecțiile fanteziei, însemnările din temnița țaristă păstrează un caracter de obiectivare, de relatare propriu-zisă a faptelor.

Cum se explică această reprimare a lirismului în pagini care evocă tocmai întîmplări personale, profund tragice prin însăși esența lor?

Un răspuns detailat la această întrebare revendică în prealabil o interpretare analitică a cărții, o reliefare a sensurilor ei. Tulburătoarele însemnări din temniță nu se pretează prea lesne exegezei, fiindcă ele poartă pecetea inspirației tumultoase a lui Dostoievski, refractară clasificărilor rigide, și fiindcă ele dezvăluie împrejurări care prin natura lor se dispensează de orice podoabă stilistică. Să ne explicăm, reconstituind în acest scop climatul ideologico-artistic al volumului.

FIȘE DE PSIHOLOGIE

Ceea ce l-a pasionat necontenit pe Dostoievski a fost cunoașterea sufletului omenesc și mai ales reacția lui la suferință. Niciciînd prilejul de cercetare nu a fost mai potrivit pentru un studiu multilateral al durerii. Dar aici, tocmai din refuzul de a îmbogăți realitatea, scriitorul părăsește procedeul vastelor explorări și se rezumă la portrete sumare, nervoase, încheiate în cîteva rînduri. Ce galerie de indivizi, surprinși în situații definitorii, cuprinde acest reportaj fără preocupări tranșant literare!

Pe Turgheniev l-a impresionat, de pildă, caracterizarea ocnașului Petrov. În puține pagini se conturează un profil exemplar: un om ciudat, interesat de cele mai variate probleme, putînd manifesta o tenacitate extraordinară, cu forțele latente în așteptarea unui țel de atins, primejdios și crud, dar de un atașament real. În dorința de a descifra cazuri apropiate de pragul patologiei, Dostoievski își exersează acum aptitudinile. Nu se apleacă asupra detaliului, nu-l atrag indivizii izolați, îl interesează în ultimă instanță psihologia colectivului, a grupului uman. Cazul rar trebuie să lămurească numai legea comună. Diferitele remarci se adună parcă într-un studiu amplu asupra psihologiei ocnașului. Observația surprinde prin teribila perspicacitate în găsirea resortului comportării.

Deținutul e disciplinat și ascultător pînă la un anumit punct, umilința are limite neașteptate. Ciudat este vîrtejul răbufnirilor de furie și de

rebeliune! Adeseori un om care îndură ani de-a rîndul cea mai crudă pedeapsă se revoltă brusc pentru o interdicție minoră. Elocventă este în acest sens împrejurarea maltratării lui Petrov.

După comiterea nelegiuirii ocnașul adoptă o atitudine degajată față de ideea delictului. Totuși Dostoievski arată cum actul ucigaș o dată înfăptuit este ocolit discret în convorbirile dintre deținuți. În atmosfera mucedă a temniței, cînd voința de supraviețuire implică acceptarea grosolăniei, a brutalităților, a lipsei de personalitate, visurile frumoase trebuie ascunse departe de privirile pîngăritoare. Scriitorul relevă această pudoare a criminalului care nu vrea să fie sentimental în public. Crusta de mojicie acoperă suflete de copil. Închipuiri mirifice dospesc în singurătate, fără a avea vreo contingență cu realitatea. La o reprezentație teatrală, naivitatea și blîndețea oamenilor simpli răzbat la suprafață, ocnașii manifestă o bucurie fără margini, lepădînd veșmintele străine, nenaturale. sînt atitudini sufletești subtil indicate, ceea ce arată încă o dată arta de caracterizare psihologică a lui Dostoievski.

Petrecerea în zile de sărbătoare creează episoade emoționante. În vederea acestor clipe se fac pregătiri solemne. Ritualul în temniță îmbină cîntecele cu beția și cu confesiunile. Se dezvăluie taine intime, într-un cadru de lamentare și nostalgie. Duioșia alternează cu accesele de mînie. După petrecere, mohoreala reîntoarcerii la sinistra realitate este excelent prezentată. Nimic nu poate arăta mai bine marginile deprimării decît scurtele tresăriri ale duioșiei de spovedanie. Dostoievski este un

maestru al acestor descrieri, aici atît de adecvate mediului ales.

Înrîurirea deprinderilor urîte, contaminarea prin corupție și perversiune în ocna țaristă sînt dezvăluite fără indulgență în însemnările lui Dostoievski. Această temniță este un focar de infectare a sufletelor, unde se dau lovituri crunte demnității umane – susține scriitorul.

ÎNTÎLNIREA CU POPORUL

Se înșală însă cine crede că valoarea *Amintirilor din Casa morților* rezidă în interesul documentar-monografic. Nu psihologia în genere a ocnașului constituie marea descoperire a scriitorului. Ceea ce a produs revelația însemnărilor a fost întîlnirea cu poporul. Experiența tragică a lui Dostoievski a rămas, într-un sens, nebănuit de fecundă.

Iată că, în împrejurările cele mai neprielnice, printre oameni închiși pentru delicte grave, Dostoievski descoperă frumusețea morală a poporului său. Dacă aceste ființe hăituite, silite să viețuiască într-un cadru de primitivitate fizică și spirituală, denotă atîtea calități, ce zăcăminte uriașe rămîn necunoscute în poporul liber, și totuși încătușat, de-a lungul marii sale patrii! Iată ideea principală care străbate sumbrele însemnări. Sugestii prețioase cu privire la grandoare a poporului rus, grandoare pe care n-o întunecă nici fioroasa ocnă, conferă cărții o valoare deosebită.

Analiza lui Dostoievski demonstrează o crîncenă inechitate: cum pier suflete alese din

pricina unui regim barbar. Argumentația este expusă riguros.

Mai mult decît torturile sau privațiunile materiale, suferința ocnașului este de ordin moral, provocată de lipsa de libertate. Simțămîntul întemnițării devine cea mai insuportabilă caznă. De cîteva ori Dostoievski reia această idee. Într-o străfulgerare, extinzînd planul de desfășurare, închipuindu-și întreaga Rusie supusă terorii țariste, Dostoievski are intuiția sentimentului de apăsare trăit de popor. Lipsa generală de libertate apare în ochii lui ca un supliciu rafinat. Intuiția lui Dostoievski are un puternic colorit de protest social.

Măreția poporului se dezvăluie scriitorului din această irosire a forțelor. Este tragică reprimarea talentelor unui popor înzestrat, forțat să zacă în ignoranță. Conștiința nedreptății săvîrșite nu-i devine clară dintr-o dată. Sesizarea adevărului se produce treptat, înfrîngînd cu încetineală prejudecăți și impresii greșite, de primul moment. Au fost necesare cîteva împrejurări edificatoare. *„Astfel, în temnița noastră, erau oameni pe care îi cunoșteam de ani de zile, dar pe care îi socoteam fiare și-i disprețuiam ca atare; deodată însă, cu totul pe neașteptate, se întîmplă nu știu cum că printr-o izbucnire spontană de o clipă, sufletele lor să se dezvăluie și, fără să-și dea ei seama, să reverse atîta bogăție de simțire și umanitate, o atît de adîncă înțelegere a suferințelor altora, pe lîngă conștiința propriei lor suferințe, încît aveai senzația că ți s-a smuls o pînză de pe ochi și la*

început nici nu-ți venea să crezi tot ce ai văzut și auzit.”

Asemenea revelații îl avertizează pe povestitor asupra riscului părerilor preconcepute. Închis în bezna ocnei, depășind prejudecăți de clasă, Dostoievski a înțeles firea poporului. Mizeria, înjosirea, privațiunile nu-l pot abrutiza, deși absența libertății o resimte violent. Uimitor se păstrează demnitatea omului simplu, hotărît să-și apere onestitatea și omenia. *„Cu niciun fel de stigmate, cu niciun fel de cătușe nu poți să-l faci pe ocnaș să uite că este om.” „Pe măsură ce se apropie de temniță, omul simte că mulțimea de indivizi de acolo nu s-au adunat de bună voie și că nicio măsură, oricîtă strădunință s-ar depune, n-ar putea cu niciun chip să transforme într-un cadavru un om viu; el își păstrează simțirea, setea de răzbunare și de viață, pasiunile și necesitățile, precum și dorința de a și le îndeplini."*

Însemnările capătă caracterul unei pledoarii. Elogiul dedicat mulțimii anonime este rezultatul unor stăruitoare investigații: *„Trăsătura cea mai de seamă și cea mai pronunțată a firii poporului nostru este un puternic simț al dreptății și o nestinsă sete de dreptate... E destul să înlături crusta, învelișul, și să cercetezi miezul cu mai multă luare-aminte, mai îndeaproape, fără idei preconcepute și prejudecăți, și vei găsi în popor însușiri pe care nu le-ai bănuit niciodată. Poporul nu prea are ce învăța de la înțelepții noștri, dimpotrivă, aceștia ar avea încă multe de învățat de la popor.”*

În ocnă, foarte mulți condamnați se ocupă de vechile meserii, cu o măiestrie neîntrecută. La

un spectacol teatral, oamenii din popor evidențiind aptitudini scenice remarcabile, Dostoievski exclamă patetic: *„Cîte forțe și talente se irosesc zadarnic la noi în Rusia, prin temnițe, într-o viață de mizerie!”* Sau altădată: *„Cîtă tinerețe, cîtă putere irosită se înmormînta, istovindu-se între aceste ziduri, căci trebuie s-o spun deschis: toți acești oameni erau poate cei mai înzestrați și cei mai puternici din sînul poporului nostru. Și uite că s-au irosit fără folos atîtea forțe în mod absurd, nefiresc, zadarnic. Mă întrebam si mă întreb și acum: cine, cine-i de vină?”*

Întrebarea exprimă deslușit indignarea scriitorului. Există un singur vinovat – țarismul care i-a aruncat pe oamenii aceștia în ocnă. Critica socială în această carte e viguroasă și cu adresă precisă. În *Amintiri din Casa morților*, Dostoievski înfățișează, în linii sumare, trăsăturile multor oameni din popor. Descripția profilurilor păstrează încă fiorul emoției scriitorului. Printre indivizii îmbrăcați în straie de temniță, tîrîți cu lanțuri la picioare, se disting caractere impresionante. Tînărul său prieten Alei fiu de cerchez, îi arată un devotament total. Acest tînăr, cunoscut în ocnă, constituie pentru scriitor o dovadă de netăgăduit a forțelor latente din popor. Cumințenia, blîndețea lui, voința lui fermă, îl încîntă: *„Mi-a făcut impresia unui băiat foarte inteligent, extrem de modest, delicat și frămîntat de diferite probleme. De altfel, aș vrea să apreciez de la început că, după convingerea mea, Alei nu era un om de rînd și-mi aduc aminte de întîlnirea cu el ca de una*

dintre cele mai frumoase din viața mea. Unora le-au fost dăruite firi atît de alese, înzestrate de Dumnezeu cu atîta frumusețe, încît pînă și gîndul că ar putea vreodată să se schimbe în rău, să se degradeze, ți se pare o absurditate. Ești sigur de ei și nu te încearcă teama pentru viitorul lor. Eu sînt și azi cu desăvîrșire liniștit pentru Alei. Pe unde o mai fi el acum?"

Mai departe, scriitorul istorisește momentul despărțirii, care comunică pe deplin simțămintele prieteniei:

„N-am să uit niciodată ziua cînd urma să părăsească temnița. Mă duse în dosul cazărmii, se aruncă la pieptul meu și începu să plîngă. Niciodată pînă atunci nu mă îmbrățișase și nu plînsese încă în fața mea.

— Ai făcut atîta pentru mine, îmi zicea printre lacrimi, cît n-ar fi fost în stare să facă nici mama, nici tatăl meu... Ai făcut om din mine... Dumnezeu o să te răsplătească pentru asta, iar eu n-am să te uit niciodată.

Unde o fi acum bunul, dragul și scumpul meu Alei?...

Un suflu al caldei fraternități între oameni animă aceste rînduri. Mai mulți dintre cei închiși alături de scriitor beneficiază de astfel de caracterizări.

Cum ajung acești oameni în temnița țaristă? Ce ispită îi mînă spre nelegiuire? Dostoievski se referă adesea la crimele, la jafurile comise, dar în însemnările sale mobilul fărădelegilor nu este cercetat amănunțit. Acest capitol aparține vieții din afara ocnei. sînt însă pasaje în care procesul înfăptuirii delictului este invocat de scriitor. Și observația lui denotă o pătrundere adîncă a

determinării sociale: *„Se întîlnește, de pildă, și chiar destul de des, următorul tip de ucigaș: Să presupunem că ar fi țăran legat de pămînt, iobag de la curte, tîrgoveț sau soldat, în orice caz un om care pînă la săvîrșirea crimei a fost nici că se poate mai liniștit și mai cuminte. Soarta lui e amară, dar o îndură fără să crîcnească. Deodată însă ajunge parcă la capătul răbdării; nu mai e stăpîn pe sine și împlîntă cuțitul în pieptul asupritorului ori al vrăjmașului său."*

Deci primul motor este chinul exploatării, saturația de umilință. Pregnant dezvăluie scriitorul ambianța favorabilă crimelor, ambianța Rusiei țariste, compune pagini răscolitoare despre primejdia tiraniei și despre neputința de a îndura la nesfîrșit înjosirea. În ocnă, boierii închiși sînt priviți cu suspiciune și evitați de ceilalți ocnași. *„Păsări de pradă – iată ce sunteți voi, boierii, din pricina voastră n-avem un loc sub soare!"* Exploatarea nu poate fi uitată și diferențierea de clasă este menținută și în temniță. Așadar, Dostoievski nu ignoră realitățile sociale și le transpune realist. Ura împotriva despotismului străbate întreaga carte. O ură aprinsă, cu posomorîte amenințări, caracteristică spiritului dostoievskian.

Chipuri fioroase de tirani întîlnești în Casa Morților. Unii sînt printre ocnași, ca de pildă sadicul Gazin, care omora copii, act care-i dădea o bucurie fără margini.

Dar mai dese sînt figurile de asasini însărcinați chiar cu paza ocnașilor. Maiorul care imaginează pedepse bestiale revine insistent în însemnări. Un altul joacă mai întîi comedia

blîndeții, ceea ce-i aţîţă pornirile sălbatice. Locotenentul Jerebiatnikov era un om înalt, voinic, cu obrajii roșii și plini, cu dinți albi și un rîs sănătos. Tortura era pentru el un deliciu. Ca să mărească plăcerea contemplării, Jerebiatnikov începea bătaia printr-o reprezentație de bunăvoință. Ocnașul implora îndurare și locotenentul îi făgăduia că va fi tolerant.

Groaznicul convoi pornea; toboșarul bătea o dată, cei dintîi soldați își ridicau vergile. „— *Dă-i! zbiera Jerebiatnikov. Arde-l! Dă! Mai tare! Și mai tare! Croiește-l! Arde-l! Așa! Așa! încă, încă, mai tare! Trăsni-l-ar de orfan ticălos!”*

Spectacolul era înfiorător. Soldații loveau cu toată puterea, ocnașul tremura de groază, în timp ce Jerebiatnikov alerga după el printre rînduri, de abia stăpînindu-și veselia. Din cînd în cînd i se auzea hohotul de rîs, limpede, deschis, și apoi strigătul: *Dă-i! Dă-i! Croiește-l pe ticălos, arde-l pe orfan!"*

Dezgustul lui Dostoievski pentru ființele depravate prin exercitarea puterii se manifestă în asemenea descrieri. Străbate astfel în paginile însemnărilor ura poporului împotriva autocrației țariste.

AUTOPORTRET

Amintirile din Casa morților nu prezintă numai o descriere magistrală a vieții de ocnă. Deși străduința autorului se îndreaptă spre obiectivare, totuși paginile mărturisesc vădit momente autobiografice. Dostoievski și-a ales un erou fictiv, care povestește în numele său

întîmplări din temnița țaristă. sînt însă multe trăsături care-l înrudesc pe autor cu Alexandr Petrovici Goriancikov, semnatarul jurnalului.

Munca silnică a fost un examen crunt pentru tînărul scriitor. Era amenințată rezistența lui fizică și morală, dar și personalitatea lui artistică, bine conturată încă de atunci. Pentru Dostoievski, activitatea literară în ocnă contribuia la păstrarea integrității morale, îi dădea satisfacțiile dorite, îi ferea talentul de rugină. Zbaterile sufletești sînt specifice formației sale spirituale: *„Așa, de pildă, mi-aș fi putut oare închipui vreodată chinul groaznic, de neîndurat, de a nu putea rămîne singur măcar o clipă vreme de zece ani?”* La muncă era dus între paznici, în cazarmă era întovărășit de două sute de deținuți. Sensibilitatea lui bolnăvicioasă se călește anevoie în aceste încercări. Deținutul are orgoliul suferinței lui și-și etalează parcă nenorocirea. În *Amintiri din Casa morților,* tristețea naratorului se adaugă torentului de suferințe care a cuprins o întreagă colectivitate.

Ne dăm seama ce repercusiuni a avut asupra lui Dostoievski timpul petrecut în ocnă. Creația sa literară se resimte puternic de pe urma brutalei întemnițări.

Recunoaștem în *Amintiri din Casa morților* pecetea regresului ideologic al scriitorului? înainte de a răspunde la această întrebare, trebuie să facem din nou cîteva precizări. Viața printre ocnași i-a relevat lui Dostoievski calități ascunse ale poporului său. El a urmărit să reconstituie exact condițiile grele ale temniței, impresionat de durerea și umilința strînse

acolo. Hotărîrea de a reteza avîntul fanteziei, de a considera realitatea suficient de elocventă, a împiedicat probabil multe deformări subiectiviste în carte. *Amintirile din Casa morților* fac parte din zestrea cea mai nealterată a genialului scriitor rus. Protestul este aici pătimaș și convingător. Dar se poate desprinde din atmosfera cărții și vlăguirea fostului revoluționar, îmbrățișarea altor vederi politice, conservatoare. Detectarea acestor trăsături negative este facilitată desigur de opera ulterioară a scriitorului, în care concepțiile greșite se manifestă în unele teze principale. Resemnarea și smerenia par a fi însușirile cele mai prețuite relevate la ocnași. Trebuie ispășit prin supunere păcatul revoluționar, declară Dostoievski. Sentimentul căinței este înfățișat cu aprobare, iar chipurile intransigente, încă nepotolite, sînt admonestate de scriitor.

Dostoievski se convertise. De la vederi politice avansate trecuse la concepții mistice, idealiste, căutînd în religie soluția de rezistență în fața invaziei capitaliste.

Totuși, în general, presiunea faptelor obiective l-a estompat aici, în *Amintirile din Casa morților,* pe gînditorul politic reacționar. Această presiune a determinat, de altfel, și particularitățile cu totul deosebite ale cărții în Universul dostoievskian.

MESAJ CĂTRE UMANITATE

Cititorul familiarizat cu opera lui Dostoievski așază *Amintirile din Casa morților* într-o

categorie aparte. Realismul dostoievskian evidențiază în general forme neobișnuite prin puternica intervenție subiectivă a scriitorului în desfășurarea conflictului, în construirea tipurilor. Personajele proeminente (Raskolnikov, prințul Mîșkin, cei trei frați Karamazov etc.), deși înzestrate cu multe atribute verosimile, sunt, pînă la urmă, rodul unor proiecții gigante, autorul fiind un plăsmuitor de ființe excepționale puțin previzibile în mecanismul lor psihologic. Dostoievski zămislește fărpturi excentrice, care nu pot avea un corespondent direct în realitate, și cu toate acestea – victorie a realismului! — ele se mișcă perfect ca oameni și destăinuie lucruri esențiale, încă nerelevate, despre fizionomia straturilor sociale și despre profunzimea sufletului uman.

Este ciudat, așadar, că tocmai un jurnal personal, înfățișînd întîmplările autentice, trăite chiar de scriitor în timpul detențiunii sale la ocnă, refuză invazia subiectivismului. Aici, cum am mai subliniat, Dostoievski se vrea rece, imparțial, de-o duritate în prezentare aidoma realității înfățișate. sînt sever supravegheate înclinațiile spre visări halucinante, coșmaruri care în alte cărți dau cheia evoluției acțiunii. Încleștarea între luciditate și pasiune, între voința de a învinge și sentimentele omenești, această teribilă înfruntare, necesară întinselor sale pînze epice, este aici evitată pe cît posibil.

Nu asistăm nici la chinurile oamenilor cu veleități napoleoniene, de genul lui Raskolnikov, inapți totuși să renunțe la umanitate *(Crimă și pedeapsă),* nici la bizara trecere prin lume a

unui judecător candid, un Don Quijote din Rusia Romanovilor, neputincios în fața corupției, meschinăriei și lașității claselor de sus *(Idiotul),* nici la convulsiile minții alese a lui Ivan Karamazov, înverșunată în căutarea adevărului și zguduită de priveliștea teribilei probe de vinovăție a opresorului: plînsul unui copil *(Frații Karamazov).*

Caracterele „demonice" sau „visătoare", preferate de Dostoievski, nu figurează în *Amintiri din Casa morților.* Ele se ivesc cel mult în germene. Fiindcă, relatînd cu sinceritate întîmplările din ocna țaristă, Dostoievski nu mai vrea să inventeze, să adauge, să accentueze prin imaginile sale latura tragică a existenței omului în orînduirea vremii. Descriind îngrozitoarea ipostază a individului ferecat de ocnă, Dostoievski alcătuiește una dintre cele mai sobre, mai limpezi și mai echilibrate construcții epice din cariera sa. Nu-și permite să decidă în vreun fel turnura faptelor. Maniera de relatare rămîne fidelitatea față de evenimentul trăit. Astfel se realizează un fel de reportaj monografic al temniței țariste, o impresionantă mărturie, de simbol, despre suferințele omenirii înlănțuite în veacul burghez.

Expunerea neornamentată, mizînd pe formularea calmă și aparent neutră, constituie o raritate în creația lui Dostoievski. Este adevărat că această relatare a vieții din ocnă subînțelege parcă în permanență desperarea scriitorului cu lanțuri la picioare, care este martor, dar și părtaș la drama lipsei de libertate. Durerea lui Dostoievski, pe care pedeapsa aspră l-a lovit

năprasnic – după cum reiese din scrisorile sale și din indicațiile prietenilor – răzbate, indirect, cu o forță sporită. Din cînd în cînd, comentariul reportajului arborează acea notă patetică, atît de caracteristică exaltatului Dostoievski. În general, predomină însă faptul descris succint și exact, fără efuziuni stilistice, faptul extras dintr-o colecție de orori, pe care numai o asemenea experiență o putea oferi.

Această carte sumbră, fără zone de voioșie și seninătate, este cunoscută astăzi, după aproape un veac de la apariție, în întreaga lume. Mesajul lui Dostoievski către umanitate are un auditoriu uriaș. Avertismentul posacului locatar din Casa Morților nu s-a perimat. El este viu și teribil de obsedant acolo unde mulțimea oamenilor simpli este încă prădată de libertate, condamnată la mizerie, înjosire și secătuirea talentelor.

Protestul împotriva silniciei este astăzi atît de actual, în atîtea țări înrobite capitalului. Dostoievski a greșit preamărind suferința și resemnîndu-se la umilință. În *Amintiri din Casa morților* vibrează însă într-un sens neprevăzut de autor chemarea la revoltă împotriva opresiunii, în numele demnității umane. Căci Dostoievski a admirat conștiința libertății în om. Dacă filosofia lui, impregnată de idei retrograde, trebuie s-o corectăm în multe privințe, în schimb, imaginea obiectivă a operei este răscolitoare, un îndemn la dezrobirea omenirii, la abolirea terorii.

Mulți comentatori au calificat viziunea lui Dostoievski din aceste amintiri ca pe o viziune dantescă. Infernul din Casa Morților are privilegiul deplinei veridicități. Casa Morților a

devenit un simbol. Niciodată omul n-ar trebui să fie abandonat acestor condiții de infern, declară autorul. Poporul rus este foarte înzestrat, trebuie să i se ofere numai posibilitatea, ca să-și valorifice aptitudinile. Aceste nobile opinii, expuse în însemnările lui Dostoievski, le preluăm cu noi în lumea nouă, a poporului eliberat de exploatare, în lumea socialismului, pe care, din nefericire, scriitorul n-a înțeles-o, dar către care aspiră totuși zguduitoarea lui operă.

S. DAMIAN

PARTEA ÎNTÎI

INTRODUCERE

Pe întinsul depărtat al Siberiei, prin șesurile, plaiurile și pădurile nesfîrșite, întîlnești din loc în loc cîte un orășel cu o mie, cel mult două mii de locuitori, durat numai din lemn, cu case de bîrne și garduri de scînduri, cu cîte două biserici – una înălțîndu-se în mijlocul orașului, cealaltă la cimitir – așezări nu prea arătoase, ce seamănă mai mult cu satele mai răsărite din împrejurimile Moscovei decît cu un oraș adevărat. De obicei, în aceste tîrguri, ca să le zicem așa, mișună o mulțime de funcționari: ispravnici, zapcii, judecători și dregători de tot felul, cu liota de subalterni în jurul lor, precum și nenumărați alți slujbași de toate rangurile.

Pentru a îndulci, pesemne, iernile prea lungi și prea geroase, slujbele la stat țin de cald în Siberia funcționarilor aciuați pe acolo. Locuitorii sînt oameni așezați, fără niciun fel de pretenții liberale, oameni pe care nu-i tulbură gîndul unor schimbări înnoitoare; rînduielile sînt vechi, trainic înrădăcinate și consfințite de vreme. Funcționarii, care pe bună dreptate alcătuiesc aici protipendada și țin locul nobilimii siberiene, sînt fie oameni din partea locului, siberieni de baștină, fie veniți de prin Rusia, îndeosebi din cele două metropole, atrași de ispita unor lefuri mai mari, a unor îndoite

indemnizații de deplasare și de perspectiva unor avantaje și mai ademenitoare.

Cei mai înțelepți dintre ei, cei care au dibuit secretul vieții și, prinzînd pulsul situației, au știut să dezlege problema propășirii, rămîn mai totdeauna în Siberia și se cufundă cu nădejde în felul de trai al tîrgului. Belșugul roadelor dulci pe care le culeg cu timpul îi răsplătește cu prisosință. Alții însă, oameni ușuratici și care nu se învrednicesc a dezlega această mare taină a vieții, încep curînd să se plictisească și să se întrebe cu amară părere de rău cum de-au putut să se prostească într-atît și să alerge cale de poște ca să se îngroape în pustietatea asta. Așteaptă cu nerăbdare să se scurgă cei trei ani, cît sînt obligați după lege să rămînă acolo, căutînd să-și omoare timpul, pentru ca imediat după împlinirea termenului legiuit să-și ceară mutarea și să se întoarcă acasă, hulind și blestemînd Siberia. Dreptate însă nu prea au, căci nu numai din punctul de vedere al avantajelor pe care le oferă slujba la stat aici, dar și din multe altele Siberia e o țară a bucuriei. Clima e admirabilă; negustorii sînt primitori și cu dare de mînă; printre băștinași se găsesc așijderi destui oameni înstăriți și ospitalieri. Domnișoarele sînt ca niște bobocei de trandafiri, caste și rușinoase nevoie mare. Vînatul dă buzna pe străzi și numai că nu se izbește de pușca vînătorului. Șampania curge gîrlă, icrele sînt delicioase, solul rodește recolte îmbelșugate… Într-un cuvînt, e un pămînt binecuvîntat, ale cărui rosturi însă omul trebuie să le cunoască și, ce-i drept, în Siberia, mulți se

pricep să-l rostuiască cu destulă iscusință, trăgînd foloase cu o rîvnă neasemuită.

Într-unul din orașele acestea, pline de voie bună, de îndestulare materială și tihnă sufletească, cu locuitori sfătoși, de treabă, și care mi-a lăsat o amintire de neuitat, am întîlnit un fost deportat, pe Alexandr Petrovici Goriancikov. Născut într-o familie de nobili, moșieri din Rusia centrală, fusese osîndit la muncă silnică de gradul al doilea pentru că își omorîse nevasta. După ispășirea pedepsei de zece ani la ocnă, își duce traiul cuminte și nebăgat în seamă printre coloniștii din orășelul K. Era trecut, de fapt, în registrul de locuitori al unei volostii din apropiere, dar stătea în oraș, unde-și putea cîștiga existența cu meditațiile. Prin orașele Siberiei pot fi văzuți adeseori meditatori dintre foștii deportați, care trăiesc din lecții predate pe la familiile mai înstărite. sînt primiți cu bunăvoință, fiindcă îi învață pe cei mai tineri limba franceză, atît de trebuincioasă în viață, și pe care, fără ei, în colțurile acestea îndepărtate ale Siberiei, oamenii nici n-ar avea de unde s-o cunoască. Pe Alexandr Petrovici l-am întîlnit întîia oară în casa primitoare a onorabilului Ivan Ivanîci Gvozdikov, vechi și merituos slujbaș, care își pusese mari nădejdi în cele cinci fete ale sale. Acestea luau de patru ori pe săptămînă lecții de la Alexandr Petrovici, care era plătit cu treizeci de copeici lecția. Înfățișarea lui îmi atrase luarea-aminte. Era un om slab și neobișnuit de palid, mic, pirpiriu, încă destul de tînăr: să fi avut cel mult treizeci și cinci de ani. Umbla totdeauna curat îmbrăcat, după moda

europenească. Cînd îi vorbeai, te privea țintă, foarte atent, îți asculta fiecare cuvînt cu o politețe rece, căutînd parcă să-i pătrundă tot tîlcul adînc, ca și cum întrebarea l-ar fi pus în fața unei enigme ce se cerea dezlegată, ori urmărind să-i smulgă o taină, pentru ca pînă la urmă să dea un răspuns scurt și precis, dar își cîntărea într-atîta fiecare vorbă, încît la un moment dat începeai să simți o jenă inexplicabilă și te grăbeai tu însuți să pui capăt discuției. L-am întrebat cu acel prilej pe Ivan Ivanîci ce crede despre el; mi-a spus că Goriancikov duce o viață austeră, ireproșabilă și că altminteri el, Ivan Ivanîci, nu i-ar fi încredințat educația celor cinci fete ale sale; dar că, în general, e un om ursuz, care fuge de lume, că-i foarte învățat, citește mult, dar e scump la vorbă, încît e aproape cu neputință să-l provoci la o convorbire mai intimă. Unii susțineau că e pur și simplu nebun, grăbindu-se totuși să adauge că aceasta n-ar fi de fapt cine știe ce meteahnă și că mulți dintre cetăţenii de vază ai urbei ar fi oricînd dispuși să-l ajute și să-l sprijine cu o vorbă bună, ba chiar că el ar putea fi de folos scriind petiții ș.a.m.d. Se crede că are o sumedenie de rude în Rusia, dintre care unii erau poate oameni influenți; toți știau, însă, că din clipa deportării el tăiase toate punțile și refuzase cu încăpățînare să mai înnoade vreo legătură cu lumea sa, că, într-un cuvînt, procedase în mod conștient împotriva intereselor sale. De altfel, toată lumea la noi cunoștea povestea vieții acestui om; toți știau că-și omorîse nevasta din gelozie, chiar în primul an de căsnicie, și că se denunțase el

însuși, dîndu-se pe mîna justiției, ceea ce-i ușurase mult pedeapsa. Astfel de fapte sînt privite întotdeauna ca adevărate năpaste vrednice de milă. Și totuși, acest om ciudat se ținea mereu departe de lume și nu se arăta decît atunci cînd trebuia să se ducă la vreo lecție.

La început nu-mi atrăsese atenția în mod deosebit; mai tîrziu, fără să-mi dau seama de ce, l-am privit însă cu mai multă luare-aminte; stăruia în el ceva enigmatic; ascundea, desigur, o taină. Dar era cu neputință să intri în vorbă cu el. Răspundea, ce-i drept, la orice întrebare, de parcă aceasta i-ar fi fost cea dintîi datorie, dar răspunsurile lui mă stînjeneau oarecum și-mi era penibil să-mi continui întrebările; de altfel, convorbirile de acest soi aduceau totdeauna pe chipul lui o expresie stranie de suferință și istovire. Îmi amintesc că într-o minunată seară de vară am ieșit împreună de la Ivan Ivanîci. Îmi trecu deodată prin minte să-l invit la mine să fumăm o țigară. Mi-ar fi greu să descriu spaima ce i se întipări în clipa aceea pe obraz; se zăpăci de-a binelea, bîigui cîteva cuvinte neînțelese și, deodată, după ce îmi aruncă o privire încărcată de mînie, o rupse la fugă în direcția opusă. Am rămas nespus de mirat. De atunci, de cîte ori mă întîlnea, părea că-l încearcă un fel de teamă. Eu însă nu m-am dat bătut; ceva mă atrăgea la el, așa că după o lună mă înființai, cu totul pe neașteptate, acasă la dînsul. Am procedat, firește, fără tact și cam nechibzuit. Locuia la marginea orașului, în casa unei bătrîne, a cărei fiică, bolnavă de tuberculoză, avea un copil din flori, o fetiță de zece ani, zburdalnică și

drăgălașă. În clipa cînd am intrat pe ușă, Alexandr Petrovici tocmai o învăța din cartea de citire. Cînd mă văzu, se tulbură grozav, de parcă l-aș fi prins asupra cine știe cărei fapte rele. Zăpăcit, se ridică în grabă și rămase nemișcat, privindu-mă cu ochii holbați. În sfîrșit, ne așezarăm pe cîte un scaun. Îmi urmărea bănuitor privirile, ca și cum se aștepta să surprindă în fiecare din ele un anume gînd tăinuit. Mi-am dat seama numaidecît că era un om bănuitor din fire, de o susceptibilitate bolnăvicioasă, și că suferea pesemne de mania persecuției. Mă privea cu dușmănie, de parcă ar fi vrut să-mi spună: Dar nu mai pleci odată? încercai să intru în vorbă cu el, povestindu-i despre orășelul nostru, punîndu-l la curent cu ultimele noutăți, dar el se eschiva cu încăpățînare de la orice discuție, zîmbind cu răutate și mărginindu-se la răspunsuri monosilabice; constatai cu acest prilej că nu era la curent cu noutățile îndeobște cunoscute de toată lumea și că nu avea nici măcar dorința să le afle. Îi vorbii apoi de ținutul nostru, de nevoile lui; mă asculta în tăcere, uitîndu-se țintă în ochii mei cu o privire atît de ciudată, încît începu să-mi fie rușine de toată convorbirea aceasta; și totuși, era cît pe-aci să-l scot din rezerva lui ostilă, oferindu-i teancul de cărți și reviste, încă netăiate, pe care le ridicasem chiar atunci de la poștă.

Le învălui într-o privire lacomă, dar își schimbă pe dată gîndul, refuzînd să le ia, sub cuvînt că n-are vreme să citească. În sfîrșit, hotărîi să pun capăt acestei vizite penibile și cum mă văzui afară simții că mi se ia o piatră de

pe inimă. Îmi dădeam seama rușinat că a fost o nesimțire din parte-mi să dau buzna în singurătatea unui om, a cărui unică dorință era, poate, aceea de a trăi cît mai departe de lume. Băgasem de seamă că avea prea puține cărți; prin urmare, nu era adevărat că citea mult. Și totuși, în vreo două rînduri, trecînd cu trăsura foarte tîrziu prin fața locuinței lui, văzusem ferestrele luminate. Ce îl făcea oare să vegheze toată noaptea pînă aproape de ziuă? Scria, poate? Iar dacă așa era, ce-ar fi putut să scrie?

Împrejurările mă siliră să lipsesc din oraș vreme de aproape trei luni de zile. Întorcîndu-mă acasă abia în iarnă, aflai că Alexandr Petrovici a murit și că nu voise nici măcar în ceasul din urmă să cheme un doctor. Lumea din oraș îl și uitase. Odaia în care locuise era goală. Făcui numaidecît cunoștință cu gazda lui, cu gîndul să aflu de la ea cum își petrecuse vremea chiriașul și ce anume scria. Pentru douăzeci de copeici, ea îmi aduse un coș plin cu hîrtii rămase de la răposat și-mi mărturisi că două caiete le rupsese ca să aibă cu ce aprinde focul. Era o femeie posacă, tăcută și n-am izbutit să aflu mare lucru de la ea. N-a fost în stare să-mi spună nimic mai interesant despre chiriașul ei.

Din răspunsurile pe care mi le-a dat cu multă zgîrcenie, reieșea că acesta nu lucra aproape nimic și că luni de-a rîndul i se întîmpla să nu-și arunce ochii pe o carte ori să ia în mînă condeiul; în schimb, se plimba toată noaptea în lung și în lat prin odaie, frămîntat de gînduri; cîteodată vorbea cu glas tare. O îndrăgise mult pe nepoata ei, Katia, mai ales după ce află cum

o cheamă; în ziua de sfînta Katerina se ducea la biserică și dădea un acatist pentru pomenirea sufletului cuiva. Vizitele îl iritau și nu primea pe nimeni; din casă nu ieșea decît atunci cînd se ducea să dea lecții; pînă și la gazda lui se uita posomorît și încruntat, cînd, o dată pe săptămînă, aceasta venea să-i deretice odaia; în cei trei ani cît stătuse cu chirie la ea, nu schimbaseră aproape nicio vorbă. O întrebai pe Katia dacă-și amintea de dascălul ei. Mă privi tăcută, își ascunse fața în mîini și, întorcîndu-se spre perete, izbucni în plîns. Va să zică, omul acesta știuse să se facă iubit cel puțin de un suflet de copil.

Am luat vraful de hîrtii cu mine și toată ziua aceea o petrecui cercetîndu-le. Cea mai mare parte din ele erau cu totul lipsite de interes: niște hîrtii fără însemnătate sau caiete cu exerciții de caligrafie ale elevilor. La urmă, îmi căzu în mînă un caiet destul de gros cu o bună parte din pagini acoperite cu o scriere măruntă. Cine știe cînd și în ce împrejurări a fost aruncat de către autor și dat uitării. Era o descriere amănunțită, dar foarte incoerentă, întreruptă pe alocuri, a celor zece ani petrecuți de Alexandr Petrovici la ocnă. Uneori povestirea era urmată de fraze confuze, pline de amintiri ciudate, haotice, scrise la repezeală în rînduri neregulate, febrile, ca sub puterea unei cerințe imperioase.

Recitii de cîteva ori aceste crîmpeie și rămăsei aproape convins că ele fuseseră scrise într-o clipă de nebunie. În schimb, însemnările ocnașului, „Scenele din Casa morților”, cum le numește el însuși la un moment dat în

manuscrisul său, nu mi-au părut cu totul lipsite de interes. O lume cu desăvîrșire nouă, necunoscută pînă atunci, ciudățenia anumitor fapte, în sfîrșit, unele note și reflecții originale asupra acestei lumi interlope, mă făcură să zăbovesc tot mai des asupra unor pasaje, pentru ca la urmă, aproape captivat, să le parcurg în întregime cu cea mai vie curiozitate. E cu putință să mă fi înșelat. Drept probă, aleg pentru început numai cîteva capitole din aceste însemnări și le supun aprecierii cititorului…

I
CASA MORȚILOR

Temnița noastră se găsea în marginea cetății, lîngă valul de centură. Dacă priveai prin crăpăturile gardului împrejmuitor, nădăjduind să răzbești cu ochiul în lumea din afară, nu ți se arăta decît un petic de cer și o movilă înaltă de pămînt, acoperită cu scaieți și buruieni, pe al cărei creștet santinelele se plimbau ziua și noaptea înainte și înapoi, în pas măsurat, de-a lungul întăriturii, și fără să vrei te încerca gîndul amar că vor trece ani după ani și în scurgerea lor nesfîrșită te vei întoarce mereu la cîte o crăpătură dintre bîrnele cu vîrfuri ascuțite și vei vedea aceeași întăritură, aceleași santinele și același petic de cer – nu cerul de deasupra temniței, ci cu totul alt cer, liber și îndepărtat. Închipuiți-vă o curte mare, lungă de două sute de pași și lată de o sută cincizeci, împrejmuită de un gard neregulat, făcut din stîlpi înalți, înfipți adînc în pămînt și prinși între ei cu un brîu de grinzi – îngrăditura temniței.

Într-o parte a acestui gard e tăiată o poartă mare, bine legată în fiare și veșnic închisă, pe care o păzesc necontenit soldați și care nu se deschide decît atunci cînd ocnașii pornesc la lucru. Dincolo de această poartă e lumină, libertate, acolo trăiesc oamenii liberi. Și, gîndul îți evocă o lume minunată, neînchipuit de frumoasă, aproape ca dintr-un basm cu zîne. Nu tot astfel se înfățișa lumea dinlăuntru – lumea noastră, cu totul aparte; ea își avea obiceiurile, portul și legile ei ciudate: era o casă în care se tîrau morți vii, într-o viață cum nimeni nu și-o poate închipui, cu oameni altfel decît ceilalți. Acest colț de lume am de gînd să-l descriu.

Cînd pătrunzi în curtea încăpătoare, dai cu ochii de cîteva clădiri. De-o parte și de alta se întind două șiruri de barăci de lemn cu un singur cat, făcute din trunchiuri cioplite: sînt cazărmile ocnașilor. Aici stau închiși deținuții, împărțiți în mai multe categorii. În fundul curții se mai vede o clădire – bucătăria, împărțită în două odăi, iar ceva mai departe se află o altă clădire, care adăpostește sub același acoperiș magazia, pivnița, șopronul și grajdul. La mijloc curtea e goală, ca o piață mică. E locul de adunare pentru apel al ocnașilor așezați pe două rînduri. Apelul se face de trei ori pe zi: dimineața, la prînz și seara, uneori și peste zi, dacă paznicii intră subit la bănuială, ori, nefiind îndeajuns de pricepuți la numărat, li se năzare ceva…

Între gard și rîndul de case rămîne un spațiu liber, unde unii ocnași, oameni mai ursuzi și mai retrași, obișnuiesc să se plimbe în ceasurile cînd nu se lucrează, rătăcind din loc în loc, feriți

de privirile celorlalți și măcinîndu-și în singurătate amărăciunea gîndurilor. De cîte ori îi întîlneam în aceste plimbări ale lor, îmi plăcea să le observ fețele posomorîte, stigmatizate și încercam să ghicesc gîndurile ce-i frămîntă. Așa, de pildă, unul își făcuse o adevărată îndeletnicire din a număra, în timpul plimbărilor, parii gardului. Erau cu totul vreo mie cinci sute; îi numărase de nu știu cîte ori și-i avea în seamă ca într-un inventar.

Fiecare par însemna o zi de trudă în temniță; în fiecare zi scădea de la numărătoare cîte un par și în felul acesta avea socoteala exactă a zilelor de muncă silnică ce-i mai rămîneau de făcut pînă la împlinirea termenului de osîndă. Se simțea cu adevărat fericit cînd ajungea să scadă ultimul par al unei porțiuni din cele șase laturi ale gardului. Avea de așteptat încă mulți ani, dar în temniță ai timp destul ca să te înveți cu răbdarea. Într-o zi mi-a fost dat să văd cum își ia rămas bun de la frații lui de suferință un ocnaș care-și ispășise pedeapsa și urma să fie pus în libertate. Fusese osîndit la douăzeci de ani muncă silnică. Unii dintre ocnași își aminteau că-l văzuseră intrînd tînăr, nepăsător, nemuncit de gîndul crimei ori al pedepsei; acum părăsea temnița un moșneag cu părul alb, cu chipul trist și întunecat. Făcu în tăcere înconjurul celor șase cazărmi, trecu apoi prin fiecare din ele. Intra, se închina în fața icoanei, apoi făcea o adîncă plecăciune înaintea tovarășilor săi întru nenorocire, rugîndu-i să nu-l pomenească de rău. Îmi amintesc de asemenea că într-o seară fu chemat la poarta de intrare un deținut care fusese pe vremuri țăran

siberian înstărit. Cu șase luni mai înainte primise vestea că nevasta lui s-a măritat, lucru care-l îndurerase peste măsură. În seara aceea ea venise la temniță și-l chemase ca să-i dea ceva de pomană. Au stat de vorbă cîteva minute, au plîns amîndoi și s-au despărțit ca să nu se mai întîlnească niciodată. I-am văzut fața cînd se întorcea în cazarmă. Într-adevăr, aici era o bună școală a răbdării.

O dată cu căderea întunericului, porțile cazărmilor se închideau și nu se mai putea ieși decît a doua zi dimineața. Îmi era totdeauna peste măsură de greu să părăsesc curtea pentru a reintra în cazarmă. Închipuiți-vă o încăpere lungă, scundă, înăbușitoare, abia luminată de cîteva lumînări de seu, în care plutea un miros greu și grețos. Nici acum nu sînt în stare să înțeleg cum de-am putut să rezist acolo zece ani și să supraviețuiesc. Ocupam pe priciul comun din dormitorul nostru trei scînduri: atît era locul de care mă puteam folosi. Pe același prici se înghesuiau treizeci de oameni. Iarna, ușile se închideau foarte devreme; trebuiau să treacă cel puțin patru ore pînă ce lumea se potolea și toți adormeau. Pînă atunci însă – zgomot, larmă, hohote de rîs, ocări, zornăit de lanțuri, aer greu și înăbușitor, îmbîcsit de fum și exalații pestilențiale, capete rase și chipuri stigmatizate, veșminte zdrențuroase – totul hulit și batjocorit pînă în ultimul grad… Da, bine a zis cine a zis: să nu-i dea Dumnezeu omului cîte poate îndura! — Căci omul e o ființă care se obișnuiește cu orice. Asta-i însușirea lui de căpetenie…

Eram cu toții două sute cincizeci de oameni. Numărul acesta rămînea aproape întotdeauna neschimbat. Unii își sfîrșeau pedeapsa și plecau, alții mureau; în locul lor veneau noi osîndiți. Și ce lume pestriță! Erau în acest amestec tot felul de oameni. Cred că fiecare gubernie, fiecare ținut al Rusiei își avea aici reprezentantul său. Erau și reprezentanți ai altor naționalități, printre care și cîțiva munteni din Caucaz. Toată omenirea aceasta era categorisită după gravitatea faptei săvîrșite și, deci, după numărul de ani căpătați ca pedeapsă. Îmi închipui, de asemenea, că nu era gen de crimă care să nu fi fost prezent aici. Grosul, categoria de bază a diversității acesteia de întemnițați îl alcătuiau cei condamnați la ocnă și deportare (la ocnă *tare,* cum ziceau cu multă naivitate deținuții), criminalii de drept comun. Erau criminali lipsiți de toate drepturile civile, izgoniți pentru totdeauna din societate și al căror chip însemnat cu fierul avea să rămînă pentru totdeauna ca un stigmat al acestei repudieri. Erau și alții, trimiși la muncă silnică pe termene de la opt pînă la doisprezece ani și care, după ce își ispășeau pedeapsa, erau repartizați prin volostiile siberiene ca deportați-coloniști. O altă categorie o formau cei din secția militară, care nu erau condamnați și la degradare civilă, rămînînd în privința aceasta în situația celor de la unitățile disciplinare ale armatei rusești. Erau trimiși aci pentru termene scurte; după ispășirea pedepsei se întorceau ca soldați la unitățile de infanterie siberiană de unde veniseră. Mulți dintre ei erau aduși curînd înapoi pentru alte infracțiuni mai

grave, de data aceasta însă nu pentru un timp scurt, ci pentru cel puțin douăzeci de ani. Categoria aceasta se numea „permanentă”. Totuși, osîndiții ce făceau parte din ea aveau oarecare drepturi. Mai era apoi o categorie destul de numeroasă, alcătuită din cei mai primejdioși infractori, cei mai mulți proveniți din rîndurile armatei, și care se numea „secția specială”. Aci se trimiteau osîndiții din toate colțurile Rusiei. Erau priviți pe bună dreptate ca osîndiți pe viață, fiindcă nu li se spunea niciodată durata pedepsei ce aveau de ispășit. Regulamentul impunea să li se dea de lucru de două și chiar de trei ori mai mult decît celorlalți. Categoria aceasta de criminali era ținută aici provizoriu, pînă la organizarea în Siberia a unor ocne cu muncă deosebit de grea. „Voi sunteți pe termen, le ziceau ei celorlalți ocnași, pe cînd pe noi ocna ne mănîncă.” Mai tîrziu am auzit spunîndu-se că această secție a fost desființată. A fost desființat se pare, și regulamentul interior civil, păstrîndu-se un regim unic de tratament, acel al unităților disciplinare militare. A fost schimbată, fără îndoială, în mod corespunzător și administrația. Descriu aici, prin urmare, stările de fapt dinainte vreme, stări de mult dispărute în negura timpurilor.

Da, e mult de atunci; acum îmi pare că totul n-a fost decît un coșmar. Mi-aduc aminte clipa cînd am fost adus în temniță, într-o seară posomorîtă de decembrie. Ocnașii se întorceau de la lucru, pregătindu-se pentru numărătoare. Un subofițer mustăcios mi-a deschis în sfîrșit poarta acestei case ciudate, în care aveam să

mă chinuiesc atîția ani, să îndur atîtea încercări, pe care nu mi le-aș fi putut imagina cît de cît dacă nu le-aș fi trăit aievea. Așa, de pildă, mi-aș fi putut oare închipui vreodată chinul groaznic, de neîndurat, de a nu putea rămîne singur măcar o clipa vreme de zece ani? La muncă, dus între paznici; în cazarmă, însoțit cu încă două sute de alți ocnași; niciodată singur, niciodată tu cu tine însuți! De altfel, nu era lucrul cel mai greu cu care trebuia să mă obișnuiesc!

Se aflau aci ucigași ocazionali și ucigași de meserie, tîlhari și șefi de bande tîlhărești, pungași de buzunare și vagabonzi meșteri în a șterpeli bani picați din senin sau de-ale mîncării. Mai erau și unii despre care cu greu ți-ai fi putut da seama ce căutau printre ceilalți, cum de nimeriseră într-un asemenea loc? Și totuși, fiecare își avea povestea lui tulbure și apăsătoare ca o mahmureală după o beție grea. Ocnașii vorbeau foarte puțin de trecutul lor; nu numai că nu le plăcea să și-l povestească, dar căutau, pare-se, nici să nu se mai gîndească la ce a fost. Am cunoscut printre colegii mei de lanțuri ucigași atît de veseli și fără grijă, încît ai fi pus rămășag că niciodată conștiința nu le fusese tulburată de vreun gînd de remușcare. Întîlneai însă, și chipuri mohorîte, aproape totdeauna taciturne.

În general, se întîmpla rareori ca vreunul să-și povestească viața și nici curiozitatea în privința asta nu prea era aici la modă, nu intra, ca să zicem așa, în „obiceiul locului”; numai cînd și cînd vedeai pe careva că începe, neavînd ce face, să-și depene amintirile în fața unui

vecin care îl asculta cu răceală. Nimeni, la drept vorbind, nu-și putea uimi vecinul. „Știm și noi ceva carte”, spuneau ei ades cu un aer ciudat de superioritate și mîndrie. Mi-aduc aminte că într-o zi un tîlhar, îmbătîndu-se (deținuții găseau posibilitatea uneori să se îmbete și la ocnă), se apucă să povestească cum omorîse un copil de cinci ani: îl atrăsese mai întîi cu o jucărie, apoi îl dusese într-o șură și îl înjunghiase acolo. Toată cazarma, care pînă atunci se veselise de glumele lui, zbieră la el într-un glas și palavragiul indiscret fu nevoit să tacă; și nu de indignare s-au răstit la el ocnașii, ci pentru că *nu trebuia* să vorbească *despre asta;* pentru că nu se obișnuia să se vorbească *despre asta.* Ar fi cazul să amintim că oamenii aceștia aveau într-adevăr o brumă de învățătură în sensul cel mai concret al cuvîntului. Cel puțin jumătate dintre ei știau să scrie și să citească. În ce alt loc din Rusia, unde poporul rus se adună în mase, s-ar putea desprinde un grup compact de două sute cincizeci de oameni, dintre care jumătate să fie știutori de carte? Am auzit mai tîrziu spunîndu-se cu multă convingere, pe baza unor date asemănătoare, că știința de carte tulbură și zăpăcește poporul. E o mare greșeală: învățătura e cu totul străină de această criză dureroasă, ale cărei pricini trebuie căutate aiurea, deși e cazul să recunoaștem că știința de carte dezvoltă în popor o încredere excesivă în puterile lui. Dar lucrul acesta e departe de a constitui o țară.

Secțiile se deosebeau prin îmbrăcăminte: una avea vestonul jumătate negru, jumătate cenușiu, și pantalonii cu un crac negru, iar

celălalt cenușiu. Într-o zi, pe cînd ne aflam la lucru, o fetiță care vindea colaci, se apropie de ocnași, mă privi o vreme, apoi începu să rîdă cu hohote: „Vai „ce urît e! Exclamă ea. N-a fost destulă stofă cenușie și stofă neagră nici pe-atîta!" Unii aveau haina în întregime din stofă cenușie și numai mînecile negre. Capetele erau de asemenea rase în diferite chipuri: unii aveau capul ras pe jumătate de-a lungul craniului, de la frunte spre ceafă, alții de-a latul, de la o ureche la alta.

Se putea observa numaidecît, de la cea dintîi privire mai atentă, ceva comun ce reunea într-o familie ciudată mulțimea aceasta de oameni atît de diferiți; pînă și indivizii cu personalitatea cea mai pregnantă, mai ieșită din comun, care fără voia lor se impuneau celorlalți, pînă și aceștia se străduiau să se adapteze spiritului specific întregii ocne. În general, însă, aș putea spune că, în afară de unele rare excepții de oameni veseli și nepăsători din fire, care tocmai prin aceasta atrăgeau asupră-le disprețul mulțimii, toți deținuții erau ursuzi, invidioși, extrem de vanitoși, lăudăroși, prezumțioși, susceptibili și formaliști din cale afară. Capacitatea de a nu te mira de nimic era considerată drept cea mai mare virtute. Toți sufereau de o boală ciudată: îi muncea mereu gîndul cum să se comporte și ce anume ținută să adopte față de alții. De multe ori însă atitudinea cea mai arogantă făcea repede loc unei comportări neînchipuit de lașe. Erau, totuși, printre ei și cîțiva oameni cu adevărat de caracter, stăpîni pe faptele lor; aceștia se purtau simplu și modest, fără poză, fără fasoane. Curios însă, că și printre oamenii

aceștia cu o personalitate într-adevăr puternică, unii sufereau de o vanitate excesivă, aproape bolnăvicioasă. În general, vanitatea, mîndria prostească, poza, erau aici pe primul plan. Cea mai mare parte a deținuților erau perverși și ticăloși la culme. Intrigile și bîrfelile se țineau lanț: viața în dormitoare erau un adevărat infern.

Dar nimeni n-ar fi îndrăznit să se ridice împotriva regulamentului interior și împotriva obiceiurilor înrădăcinate ale temniței: toată lumea se supunea fără crîcnire. Unele firi neînduplecate se plecau mai anevoie, cu prețul unor grele eforturi, pentru ca în cele din urmă să se frîngă neapărat. Veneau în temniță și din aceia care în libertate își făcuseră de cap, întrecînd orice măsură, și care, mînați de o pornire nestăpînită, de o adevărată furie, săvîrșiseră crime abominabile, fără să-și dea seama de ce o fac, ca în delir, ca într-un fel de întunecare a minții, de multe ori dintr-o vanitate dusă dincolo de orice limită. Dar toți aceștia erau domoliți pe dată și în scurt timp puși la respect, cu toate că unii din ei, înainte de a fi ajuns la ocnă, terorizaseră ținuturi întregi.

Cum se pomeneau între aceste ziduri, osîndiții nouveniți își dădeau numaidecît seama că aici nu aveau pe cine uimi, așa că se domoleau, se resemnau și, pe nesimțite, se adaptau tonului general al cazărmii. Acest ton general se vădea în afișarea unei demnități personale cu totul aparte, care stăpînea pe fiecare deținut, ca și cum calitatea de ocnaș, de osîndit i-ar fi conferit fiecăruia un titlu de mare cinste. Niciun semn, oricît de mic, de rușine ori

de căință. Se mai putea observa, ce-i drept, și o împăcare exterioară, o atitudine oficială, ca să zicem așa, un fel de resemnare filosofică. „De, suntem niște oameni pierduți, ziceau ei, și dacă n-am știut să prețuim libertatea, acum n-aveam încotro: să ne-nșirăm deci spinările pe *ulița verde*[1] să stăm smirna la numărătoare." „N-ai vrut să asculți de părinți, acum ascultă de tobă!" „De bine-ți plesnea bîrdăhanul, acuma dă-i cu ciocanul." Vorbele acestea erau rostite și repetate deseori în chip de precepte, așa cum ai rosti niște zicale și proverbe obișnuite, dar niciodată în mod serios, ci cu totul desprinse de adînca lor semnificație concretă. Nu erau decît vorbe goale, fără niciun ecou lăuntric.

E puțin probabil ca vreunul măcar să se fi recunoscut în sinea lui vinovat de o faptă nelegiuită. Să fi încercat numai vreunul din afară să-i reproșeze deținutului nelegiuirile făptuite, să-l ocărască pentru ele (deși nu-i stă rusului în fire să-i scoată ochii unui condamnat, amintindu-i de crima lui), că înjurăturile cu care ar fi ripostat acesta n-ar fi contenit multă vreme. Și ce mai meșteri erau toți la înjurat! Sudălmile lor erau subtile, artistice, fuseseră ridicate la rang de știință; după metoda lor savantă, jignitor era nu atît cuvîntul, cît sensul care i se atribuia; accentul umilitor cădea pe tîlcul ascuns al vorbei, pe intenția în sine, pe ideea cuprinsă în înjurătură, ceea ce vădea un rafinament deosebit și era mult, mult mai

[1] Ulița verde – intervalul dintre cele două șiruri de soldați înarmați cu nuiele verzi pe care trebuiau să-l străbată ocnașii condamnați la bătaie (n. ed.).

usturător. Certurile lor nesfîrșite contribuiau în și mai mare măsură la desăvîrșirea acestei științe. Dat fiind că nu lucrau decît sub amenințări și constrîngere, erau cu toții puturoși, și prin urmare, cu timpul, ajungeau niște detracați. Cei ce nu fuseseră încă pervertiți mai dinainte se perverteau foarte curînd aici în temniță. Laolaltă îi adunase numai întîmplarea. Unii față de alții rămîneau cu totul străini.

„Trei perechi de încălțări a rupt dracul pînă să ne strîngă la un loc!” ziceau ei. Intrigile, bîrfelile, invidia, certurile erau preocuparea lor dintîi în această viață de iad. Nici cea mai dezmățată țață n-ar fi fost în stare să-și dea într-atîta drumul la gură, cum o făceau unii dintre ucigașii aceștia spurcați la vorbă. Țin să precizez, totuși, că se găseau printre ei și oameni de caracter, cu o voință neînduplecată, obișnuiți în viață să răstoarne munți și să poruncească. Fără să-și dea seama, toți ceilalți arătau față de ei semne de mare respect; la rîndul lor, aceștia, cu toate că țineau mult la prestigiul lor, nu căutau să și-l impună nimănui, nu se amestecau în certuri, aveau o purtare plină de demnitate; erau oameni cu judecată și aproape totdeauna supuși și ascultători față de șefi, nu din spirit de disciplină sau dintr-un imbold de conștiinciozitate față de îndatoririle lor, ci printr-un fel de înțelegere tacită cu aceștia, ca o recunoaștere a avantajelor reciproce ce ar avea și unii și alții de pe urma unei asemenea atitudini. De altfel, față de ei se proceda totdeauna cu multă prudență. Îmi aduc aminte că într-o zi unul din deținuții aceștia, un

om hotărît și neînfricat, cunoscut șefilor prin pornirile lui de fiară, fu osîndit pentru o abatere oarecare la bătaia cu nuiele. Era vară; nu se lucra. Maiorul-ajutor de comandant, șeful direct al temniței, venise la corpul de gardă, care se afla lîngă poarta cea mare, ca să asiste personal la aplicarea pedepsei. Acest maior era o piază rea pentru deținuți; băgase atîta frică în ei, încît tremurau înaintea lui. Crud și aspru pînă la nesimțire, „se dădea la oameni ca o fiară", cum spuneau ei. Se temeau mai cu seamă de privirea lui ascuțită și pătrunzătoare ca de rîs, căreia era cu neputință să-i scape ceva. Vedea, ca să zicem așa, fără să privească. Chiar din clipa cînd pășea în incinta temniței știa ce se petrece la celălalt capăt al curții. Ocnașii îi ziceau „Ochilă-Scormonilă". Avea însă un sistem greșit și un fel de a se purta ce părea de-a dreptul o nesăbuință, căci prin faptele sale de o răutate feroce nu făcea altceva decît să întărite niște oameni *și* așa îndeajuns de înrăiți și gata la orice; și dacă n-ar fi fost comandantul, om de omenie și cu scaun la cap, care mai domolea din cînd în cînd zelul sălbatic al maiorului, acesta ar fi pricinuit, desigur, mari nenorociri prin administrația sa nesăbuită. Nu înțeleg cum de-a reușit totuși să scape teafăr de acolo și să treacă în retragere, sănătos și nevătămat, după ce, nu-i vorbă, încăpuse mai întîi pe mîinile organelor judiciare.

Cînd se pomeni chemat, deținutul îngălbeni. În alte prilejuri de acest fel, se culca supus și tăcut la pămînt, își primea fără a crîcni pedeapsa, după care se ridica de jos, se scutura ca un cîine tăvălit, îndurînd necazul cu o

resemnare demnă de un filosof. De altfel, cu el se proceda, pare-se, întotdeauna cu multă prudență. De astă dată însă, nu se știe de ce, se socotea nevinovat. Îngălbeni și, profitînd de neatenția escortei, ascunse în mînecă un cuțit de cizmărie. Era cu desăvîrșire interzis deținuților să aibă la ei cuțite și orice scule ascuțite. De aceea se făceau pe neașteptate percheziții dese, severe și minuțioase, urmate de pedepse aspre în caz de abateri; întrucît e însă foarte greu să găsești la hoț un lucru pe care el a hotărît să-l dosească cu tot dinadinsul, iar pe de altă parte cuțitele și sculele fiind absolut indispensabile deținuților, ele nu dispăreau niciodată din temniță; dacă erau, totuși, găsite și confiscate cu ocazia percheziților, ocnașii își procurau imediat altele în loc. Toți deținuții se repeziră la gard și cu inima strînsă priveau prin crăpăturile dintre bîrne. Știau că de astă dată Petrov nu se va lăsa bătut, ceea ce însemna sfîrșitul maiorului. Dar întîmplarea a vrut ca în clipa hotărîtoare maiorul să se urce în trăsură și să plece, încredințînd comanda execuției unui alt ofițer. „Dumnezeu l-a avut în pază!” spuneau mai tîrziu ocnașii. În ce-l privește pe Petrov, își îndură pedeapsa cu calmu-i obișnuit: cum plecase maiorul, mînia i se stinsese. Pînă la un anumit punct, deținutul e supus și ascultător, dar resemnarea lui are margini, peste care nu e bine să se treacă. Și fiindcă veni vorba: nimic nu e mai ciudat ca vîrtejul acestor izbucniri de furie și nesupunere. Adeseori, un om rabdă în tăcere ani de-a rîndul, îndură resemnat cele mai crunte pedepse, dar deodată îl vezi răbufnind

dintr-o nimica toată, pentru te miri ce lucru neînsemnat, încît rămîi uluit și te întrebi de mai e în toate mințile; căci ceea ce face el atunci pare de-a dreptul o nebunie.

Am spus mai înainte că timp de mai mulți ani n-am observat la oamenii aceștia nici cel mai mic semn de căință, nici cea mai mică frămîntare sau părere de rău pentru crima săvîrșită și că cea mai mare parte din ocnași se credeau în sinea lor îndreptățiți în totul pentru faptele lor. E o realitate. Firește, mîndria prostească, pildele rele, lăudăroșenia și o falsă rușine erau atîtea cauze care contribuiau la acest lucru. Pe de altă parte, cine s-ar încumeta să afirme cu cugetul curat că a pătruns adîncurile acestor inimi pornite spre rău și că a reușit să descopere ce zace în ele ferit de toată lumea? Pare cu neputință ca în decursul atîtor ani să nu mi se fi oferit un prilej oarecare de-a surprinde măcar un singur semn de frămîntare, de regret sau de suferință morală. Și totuși, așa este: n-am văzut nimic asemănător, dar absolut nimic. Da, e foarte greu, pare-se, să înțelegi o faptă criminală, judecînd-o numai din anumite puncte de vedere, pe baza unei concepții prestabilite, căci filosofia unei asemenea fapte e cu mult mai dificilă decît s-ar crede. E limpede însă că nici temnițele, nici ocnele, nici sistemul muncii silnice nu-l corijează pe criminal; aceste pedepse nu pot decît să-l facă să sufere, ferind societatea de relele pe care le-ar mai putea încă săvîrși. Temnița și munca silnică cea mai grea nu fac decît să dezvolte în sufletele acestor oameni o ură profundă, setea de bucurii oprite și o groaznică nepăsare față de tot ce se petrece

în jurul lor. Pe de altă parte, sînt convins că și faimosul sistem celular nu atinge decît un scop aparent și iluzoriu. El stoarce din criminal toată puterea și energia, îi zdruncină și-i vlăguiește sufletul, sădind în el spaima, pentru ca apoi să înfățișeze societății o mumie morală, un semidement în chip de model de îndreptare și căință. Ucigașul răsculat împotriva societății o urăște, desigur; el se crede în dreptul lui s-o facă și să considere societatea singura vinovată. Pe de altă parte, prin pedeapsa îndurată, el se consideră despovărat, curățat de păcat, ca să zicem așa, cu datoria plătită față de societate. Dar lucrurile ar mai putea fi privite și din alte puncte de vedere, care să ducă aproape la o totală absolvire a criminalului de orice vină. Și totuși, există infracțiuni care, indiferent de aceste puncte de vedere atît de deosebite, lucru care nu va putea fi contestat de nimeni, oricînd și oriunde, rămîn sub orice legislație tot nelegiuiri și vor fi privite ca atare cît timp omul va fi încă om. Numai în temniță mi-a fost dat să aud povestindu-se cu un nestăpînit hohot de rîs copilăresc faptele cele mai groaznice și cele mai monstruoase, crimele cele mai înfiorătoare. N-am să-l uit niciodată pe un paricid, fost nobil și slujbaș. Pentru tatăl lui fusese o adevărată nenorocire: un fiu risipitor, în adevăratul înțeles al cuvîntului. Dusese o viață destrăbălată, se înglodase în datorii. Bătrînul încercase să-l cumințească, ferindu-l din calea pierzaniei. El însă, știind că tatăl său are casă și o moșioară și socotind că are și bani ascunși, și-a ucis părintele ca să intre mai repede în stăpînirea drepturilor de moștenire. Crima a fost

descoperită abia peste o lună. În acest timp, ucigașul, care avusese de altfel grijă să anunțe poliția că tatăl său a dispărut, își petrecea vremea într-o neîntreruptă beție și desfrînare. La urmă, pe cînd el lipsea de acasă, poliția a găsit cadavrul bătrînului în șanțul de scurgere acoperit cu scînduri, care străbătea curtea. Capul alb era despărțit de trup și pus alături, pe-o pernă. Nici pînă în ultimul moment ucigașul nu mărturisi nimic în fața judecății. Condamnat la douăzeci de ani muncă silnică, cu pierderea gradelor civile și a titlului nobiliar, fu trimis la ocnă în Siberia. Tot timpul cît am stat aci în aceeași cazarmă nu l-am văzut decît vesel și bine dispus. Era omul cel mai zăpăcit, mai ușuratic și nechibzuit din cîți am întîlnit în viața mea, cu toate că nu era de loc prost. N-am văzut la el niciodată cine știe ce semne de cruzime bestială. Ceilalți ocnași îl disprețuiau, nu pentru fapta pe care o săvîrșise și de care nu se vorbea niciodată, ci fiindcă era un zăpăcit și nu știa cum să se poarte.

Paricidul acesta avea nesimțirea să pomenească uneori de tatăl lui. Într-o zi, lăudîndu-se cu constituția lui robustă, îmi povesti că e ceva ereditar și că tot neamul lui se bucura de o sănătate excelentă și adăugă: „Uite, *tatăl meu*, de pildă, pînă în clipa morții n-a fost niciodată bolnav”. O nesimțire atît de sălbatică mi se părea cu neputință de conceput. E ceva cu totul anormal, vreo deficiență constituțională, o monstruozitate fizică și morală necunoscută încă de știință și nu pur și simplu o crimă în accepțiunea obișnuită a cuvîntului. Ideea unei asemenea crime mi se

părea atît de absurdă, încît nu-mi venea să cred în posibilitatea, în realitatea ei. Și totuși, oamenii din orașul lui, care cunoșteau bine cazul, mi-au povestit amănunțit cum s-au petrecut lucrurile.

Faptele erau atît de grăitoare încît nu încăpea vreo îndoială asupra veracității nelegiuirii...

Deținuții l-au auzit o dată țipînd în somn: „Ține-l! Ține-l! Taie-i capul! Capul! Capul!”

Aproape toți deținuții vorbeau în somn, aiurînd și strigînd cuvinte cu glas tare. Înjurături, vorbe de ocară, expresii hoțești, cuțite, topoare, alcătuiau vocabularul pe care-l foloseau cel mai des în visele lor tulburi. „Suntem stîlciți în bătaie, spuneau ei; ne sînt vătămate măruntaiele, de-aia zbierăm în somn.”

Munca de osîndă, cazonă, silnică, nu era o îndeletnicire, ci o obligație grea; condamnații își îndeplineau corvoada rînduită lucrînd în silă numărul de ceasuri impus de regulament, apoi se întorceau în temniță. Deținuții urau munca aceasta. Dacă n-ar fi avut și o îndeletnicire proprie, căreia să i se dedice cu toată rîvna, punîndu-și la contribuție priceperea și iscusința, omul n-ar fi putut suporta anii grei de temniță. Altminteri, cum ar fi putut toți oamenii aceștia înzestrați din fire cu o bogată experiență de viață în lumea largă și cu o nemărginită sete de a trăi, smulși cu forța din sînul societății, din mediul lor obișnuit, și îngrămădiți la un loc, ca o turmă, cum ar fi putut ei să-și înjghebe aici o existență cît de cît omenească?

O viață de trîndăvie ar fi dezvoltat într-înșii porniri și apucături criminale de care habar

n-ar fi avut înainte. Omul nu poate trăi fără muncă și fără un rost al lui, legitim și firesc: se degradează și devine fiară. De aceea, fiecare ocnaș, dintr-o pornire firească de a-și satisface o cerință vitală și din instinct de autoconservare, avea acolo un meșteșug, o îndeletnicire oarecare. Vara, să zicem, cît e ziua de lungă, era ocupat la muncă silnică, iar nopțile erau atît de scurte, încît de-abia apuca să doarmă. În schimb, iarna, de cum începea să se însereze, deținutul, conform regulamentului, trebuia să fie închis în cazarmă. Ce să facă omul în serile lungi, încărcate de monotonie și plictiseală? Și atunci, aproape toate cazărmile, călcînd opreliștea, se transformau într-un uriaș atelier. De fapt, munca, îndeletnicirea ca atare, nu era interzisă; deținuții nu aveau însă voie să aibă asupra lor niciun fel de scule, fără de care orice îndeletnicire devine cu neputință. Se lucra pe ascuns și administrația închidea pare-se ochii. Mulți dintre deținuți intrau în temniță fără să știe ce să facă cu cele zece degete; învățau însă cu vremea un meșteșug oarecare de la camarazii lor și, o dată liberați, deveneau meșteșugari foarte buni. Erau cizmari, pantofari, croitori, tîmplari, lăcătuși și poleitori. Evreul Isai Bumstein era giuvaergiu, dar se mai îndeletnicea și cu cămătăria. Toată lumea lucra și cîștiga ceva parale. Comenzile veneau din oraș. Banul e aici un fel de întrupare sunătoare a libertății și are valoare înzecită pentru un om cu totul lipsit de libertate. Cei cîțiva gologani pe care îi simte zăngănindu-i în buzunar îi mai alină cumva nenorocirea în care se află, chiar și atunci cînd nu-i poate cheltui efectiv. Poți însă

oricînd și oriunde să-ți risipești banul, cu atît mai mult cu cît fructul oprit e îndoit de atrăgător. Și-apoi, rachiul nu lipsea nici din temniță. Fumatul era de asemenea interzis categoric, dar toată lumea fuma. Banii și tutunul îi fereau pe ocnași de scorbut și de alte boli, după cum munca îi ferea de degradare totală și de nelegiuiri: fără muncă s-ar fi devorat unii pe alții, ca niște păianjeni închiși într-un borcan. Și cu toate astea, atît lucrul în cazarmă, cît și deținerea de bani se urmăreau și se pedepseau. De multe ori, noaptea, cînd nu te așteptai, se făceau controale severe, confiscîndu-se tot ce nu era îngăduit de lege. Oricît de ingenios erau ascunși banii, se întîmpla adesea să fie descoperiți. Era una din cauzele pentru care ocnașii nu căutau să-i păstreze, dîndu-i cu ușurință pe băutură, ceea ce explica și stăruința cu care se introducea rachiul în temniță. Pe lîngă că li se confisca tot avutul, cei prinși cu abateri la percheziții, mai erau supuși și la o cruntă bătaie cu nuiele.

Dar imediat după control, ocnașii își făceau rost de alte scule și lucrurile reintrau în făgașul lor obișnuit. Pe de o parte, administrația știa de toate acestea, pe de altă parte deținuții suportau pedepsele fără să crîcnească, deși starea aceasta de lucruri semăna mult cu viața unor oameni stabiliți pe Vezuviu.

Cine nu știa nicio meserie se îndeletnicea cu altceva. Genurile de ocupații și de afaceri erau destul de variate și originale. Unii își omorau timpul făcînd pe precupeții: cumpărau și vindeau niște lucruri pe care nimeni din lumea de afară nu s-ar fi gîndit vreodată să le

considere drept obiecte, de cum să le cumpere ori să le vîndă. Dar ocna era săracă și de aceea foarte practică și inventivă în afaceri. Cea mai neînsemnată cîrpă își avea prețul ei și putea sluji la ceva. Tot din pricina sărăciei, și banul avea cu totul altă valoare decît pentru lumea de afară. O muncă grea și istovitoare, care cerea adesea multă iscusință, se plătea doar cu cîteva copeici. Unii practicau cu destul succes cămătăria. Deținutul risipitor ori ruinat își ducea la cămătar puținele lucruri mai de preț ce le avea și căpăta pe ele cîțiva bănuți de aramă cu o dobîndă exagerată. Dacă nu le scotea în ziua hotărîtă, cămătarul vindea pe loc și fără nicio milă obiectul amanetat; cămătăria era o afacere atît de rentabilă, încît se dădeau împrumuturi și pe efectele statului: pe rufărie, pe încălțăminte și pe alte lucruri de care un deținut are nevoie în orice moment. Dar cu aceste amaneturi se putea întîmpla ca afacerea să ia și o altă întorsătură, surprinzătoare, dar nu și imprevizibilă: după ce primea banii, proprietarul lucrurilor amanetate se ducea fără multă vorbă să-l caute pe subofițerul care avea supravegherea permanentă a temniței și îl denunța pe cămătar că a luat amanet efecte cazone; lucrurile erau imediat luate și restituite denunțătorului, fără a se mai raporta cazul și administrației superioare. Curios e însă că niciodată în asemenea cazuri nu se isca între cei doi vreo ceartă; cămătarul restituia, tăcut și cu fața posomorîtă, lucrurile cerute, de parcă ș-ar fi așteptat să se întîmple întocmai așa. Poate că în sinea lui recunoștea că în locul celuilalt ar fi procedat la fel. Și dacă se pornea

uneori pe înjurături, n-o făcea cu vrăjmășie și ură, ci mai mult pentru ca întîmplarea să nu pară cu totul lipsită de însemnătate, de parcă așa ar fi cerut-o momentul și situația. În general, se fura aici ca în codru; furau unul de la altul. Aproape fiecare deținut avea dreptul să aibă lădița lui, închisă cu lacăt, în care își păstra efectele primite de la stat; dar încuietorile nu prea erau aici de mare folos. Oricine își poate închipui, cred, ce hoți îndemînatici se aflau printre noi. Mie, un deținut care îmi era foarte devotat (o spun fără nicio exagerare) mi-a furat Biblia, singura carte îngăduită în temniță; în aceeași zi mi-a mărturisit totul, și nu pentru că ar fi avut remușcări, ci fiindcă i se făcuse milă văzîndu-mă că o tot caut în zadar. Erau printre deținuți și unii așa-ziși „cîrciumari", care vindeau rachiu și se îmbogățeau curînd de pe urma acestei îndeletniciri. Voi avea prilejul să vorbesc mai departe în amănunt despre aceasta, fiindcă era o îndeletnicire care se făcea în condiții cu adevărat foarte ciudate. Mulți dintre deținuți fuseseră aduși aici pentru contrabandă, de aceea nu-i de loc de mirare că în ciuda controlului sever și a supravegherii stricte a celor ce intrau și ieșeau pe poarta temniței, unii reușeau totuși să introducă pe ascuns și băutură. Și fiindcă veni vorba: contrabanda e și ea o infracțiune cu aspecte foarte curioase. Cine și-ar putea închipui, de pildă, că uneori banul prezintă pentru contrabandist o importanță secundară? Și cu toate astea, așa e. Contrabandistul lucrează din pasiune, din vocație. În felul lui e un artist. El

riscă totul, se expune la cele mai grave primejdii, își pune la contribuție toată șiretenia de care e capabil, acționează rapid și inventiv, reușind să se descurce în cele mai dificile situații, ba de multe ori ingeniozitatea lui poartă pecetea unei adevărate inspirații. E o patimă tot atît de puternică ca și aceea a cărților de joc. Am cunoscut la ocnă un deținut, o namilă de om, dar care cred că era omul cel mai blînd din lume și atît de liniștit și de supus, încît, cunoscîndu-l, oricine s-ar fi întrebat cum de-a ajuns la ocnă. Avea o fire atît de blajină și de prietenoasă, încît în tot timpul cît a stat în temniță nu s-a certat cu nimeni. Băștinaș din regiunile de graniță ale Rusiei apusene, fusese osîndit la muncă silnică pentru contrabandă și, bineînțeles, nu putuse rezista ispitei de a aduce prin contrabandă rachiu în temniță. De cîte ori n-a fost pedepsit pentru asta și numai el știa ce frică-i era de bătaie! De altfel, transportul propriu-zis, cu care se îndeletnicea el, nu-i aducea cine știe ce folos; de îmbogățit se îmbogățea patronul-cîrciumar, pe cînd el, bietul caraghios, făcea artă pentru artă. De cîte ori era pedepsit, plîngea ca o muiere și se jura pe toți sfinții că nu va mai face contrabandă. Își ținea un timp jurămîntul, înfrîngîndu-și pasiunea cu stăruință, uneori rezista chiar și o lună întreagă, dar în cele din urmă nu mai putea și o lua de la capăt... Și uite așa, datorită acestor contrabandiști pasionați, rachiul nu lipsea niciodată din temniță.

Și în sfîrșit, un alt mijloc de pricopseală, care fără să-i îmbogățească pe deținuți, le aducea totuși foloase constante și totdeauna binevenite,

era pomana. Clasele de sus ale societății noastre nici nu bănuiesc grija de care se bucură acești „năpăstuiți” din partea negustorilor, a tîrgoveților și a norodului nostru în general. Pomana venea aproape necurmat și de obicei ocnașii erau miluiți cu pîine, franzeluțe, colaci și cîteodată, mult mai rar, firește, cu bani. Fără aceste pomeni, viața osîndiților și mai ales a celor din prevenție, care au un regim de hrană mult mai aspru, ar fi fost de neîndurat. Pomana se împărțea cu multă evlavie, egal, între toți deținuții. Dacă n-ajungeau pentru toți, colacii se tăiau în două, de multe ori chiar în șase bucăți și fiecare ocnaș își primea partea lui. Îmi amintesc de cea dintîi pomană – un bănuț pe care l-am primit și eu.

Aceasta s-a întîmplat puțină vreme după venirea mea. Într-o zi, mă întorceam de la munca de dimineață, singur, urmat de un paznic; pe drum îmi ieșiră în cale o femeie cu fiica ei, o fetiță de zece ani, drăguță ca un îngeraș. Le mai văzusem o dată. Femeia era văduva unui soldat care, tînăr încă, fusese trimis în judecată și, îmbolnăvindu-se, a murit în spital, pe cînd mă aflam și eu acolo internat în pavilionul deținuților. Plîngeau amarnic cînd au venit amîndouă să-l vadă pentru cea din urmă oară. Cînd mă zări acum, fetița se înroși și șopti cîteva cuvinte mamei sale, care se opri, scotoci într-o legăturică și, scoțînd un ban de un sfert de copeică, îl dădu fiicei. Fetița mă ajunse din urmă în fuga mare și, ieșindu-mi în față, strigă: „Ține, sărmane năpăstuit, ia copeica asta în numele lui Christos”. Am luat bănuțul pe care ea mi l-a vîrît în mînă și fetița s-a întors fericită

lîngă mama ei. Am păstrat pe urmă multă vreme copeica aceea.

II
PRIMELE IMPRESII

Săptămînile dintîi și, în general, perioada de început a vieții mele de ocnaș mi-au rămas și acum încă vii în amintire. Anii următori ai osîndei mi se înfățișează în contururi mult mai șterse. Un șir întreg de ani s-au destrămat în negura vremii, contopindu-se într-o singură impresie apăsătoare și nu mi-a rămas din trudă lor istovitoare decît o senzație dureroasă de chin, de monotonie exasperantă, de asfixiere lentă.

Dar tot ce am văzut și am simțit în primele zile de temniță pare că s-a petrecut ieri. Și e firesc să fie așa. Îmi aduc foarte bine aminte că, de la cel dintîi pas; făcut în această viață nouă, m-a surprins mai cu seamă faptul că parcă nici n-aș fi găsit aici ceva deosebit de surprinzător, extraordinar, sau, mai bine zis, neașteptat. Toate acestea parcă le mai văzusem și înainte în închipuire, cînd încercam pe drum să întrezăresc viața ce-mi fusese hărăzită de aci încolo. Curînd însă, un noian de fapte din cele mai monstruoase și de lucruri ciudat de surprinzătoare mă întîmpinară la tot pasul. Și abia mai tîrziu, după ce am mai stat multă vreme în temniță, mi-a fost dat să înțeleg toată ciudățenia, tot ineditul, tot ce avea să fie neașteptat într-o asemenea existență și într-adevăr am avut de ce mă minuna. De altfel, acest sentiment de uimire l-am mai încercat de

nenumărate ori în decursul întemnițării mele fără sfîrșit, căci, mărturisesc, nu m-am putut împăca niciodată, și nici nu m-am putut obișnui eu acest fel de viață.

Primul contact cu ocna îmi trezi o scîrbă de neînvins și totuși, ciudat lucru, viața de aici mi se păru mult mai ușoară decît mi-o închipuisem pe drum. Întemnițații, deși ținuți în lanțuri, umblau liberi prin temniță, înjurau, cîntau, lucrau pentru ei, fumau din pipe, ba unii (puțini, de altfel) își îngăduiau să și bea, iar alții să stea noaptea la joc de cărți.

Munca nu mi se părea peste măsură de grea, cum îmi închipuiam că trebuie să fie *munca de ocnă,* și de abia mult mai tîrziu mi-am dat seama că e *muncă de ocnă* – nu atît din cauză că e grea și fără sfîrșit, ci mai ales pentru că e o muncă impusă, obligatorie, silnică. Țăranul muncește, fără îndoială, mai mult decît ocnașul, muncește uneori și noaptea, mai cu seamă în timpul verii, se obosește însă spre folosul lui, ținta lui își are un rost, astfel că îndură totul mai ușor decît osînditul care împlinește o muncă anevoioasă, silită, de pe urma căreia nu se alege cu nimic. Într-o zi mi-a trecut prin minte ideea că dacă s-ar urmări strivirea completă a personalității omului, distrugerea lui totală, pedepsirea lui cu pedeapsa cea mai cumplită, de care pînă și ucigașul cel mai înverșunat să se cutremure, îngrozindu-se numai la gîndul că ar putea să se abată asupra lui, ar fi de ajuns ca acesta să fie pus la o muncă cu desăvîrșire inutilă și absurdă. Munca silnică în forma ei actuală de corvoadă, chiar dacă e neinteresantă și plictisitoare pentru ocnaș,

totuși, ca proces de muncă, își are rațiunea ei, o justificare practică; el face cărămizi, sapă pământul, tencuiește, zidește – toate astea au un sens oarecare, au un rost. De multe ori deținutul se simte atras de ceea ce face, vrea să lucreze cu mai multă îndemînare, mai cu spor, cît mai bine. Dar dacă-l silești, de pildă, să verse apa dintr-o cadă în alta și viceversa, să piseze nisip ori să care pămînt dintr-un loc într-altul și înapoi – și așa la nesfîrșit – sînt sigur că după cîteva zile el își va face seama de desperare ori va săvîrși cine știe ce alte crime, preferind să îndure mai bine pedeapsa cu moartea, decît să o ducă așa mai departe. Astfel va scăpa de umilință, rușine și chin. Bineînțeles, o asemenea pedeapsă ar avea mai degrabă un caracter de tortură, de răzbunare și ar fi cu totul lipsită de sens, deoarece nu și-ar atinge țelul, fiind străină de menirea ei. Întrucît însă o doză de supliciu, de stupiditate, de umilință și rușine există negreșit în orice muncă impusă prin constrîngere, munca silnică de ocnă apare și ea incomparabil mai chinuitoare decît orice muncă liberă, tocmai prin aceea că e impusă.

Fusesem adus în temniță în timpul iernii, în decembrie, și nu aveam încă idee de muncile de vară, care, după cum m-am convins pe urmă, erau cu mult mai grele decît cele de iarnă. Iarna, în fortăreața noastră nu prea se efectuau lucrări publice importante. Deținuții roboteau prin diferite locuri: unii desfăceau niște șlepuri vechi pe malul Irușului, alții își căutau de treabă prin ateliere, curățau zăpada îngrămădită de viscol în jurul edificiilor publice, ardeau ori măcinau alabastru și așa mai departe. Cum ziua

era foarte scurtă, lucrul se termina devreme și toată lumea se întorcea în temniță, unde nu mai era nimic de făcut, fiecare lucrînd pentru sine. Dar numai o treime din ocnași aveau vreo îndeletnicire; ceilalți leneveau, umblau fără nici un țel prin cazărmi, înjurau, se bîrfeau, băgau intrigi, se îmbătau dacă aveau ceva parale sau se așezau la joc și pierdeau pînă și ultima cămașă, și toate astea le făceau din plictiseală și trîndăvie, din lipsă de ocupație. Am înțeles mai tîrziu că viața de temniță, pe lîngă chinul privațiunii de libertate, al muncii silnice etc., mai ascunde și o altă suferință, care e mult mai chinuitoare și mai insuportabilă decît toate celelalte. Mă gîndesc la promiscuitatea conviețuirii silite. Conviețuire silită întîlnești, desigur, și în alte locuri, dar nicăieri nu-i atît de groaznică ca într-o temniță; căci nu oricine este dispus să se resemneze la un trai comun cu indivizii care populează de obicei temnițele. sînt pe deplin încredințat că orice întemnițat, poate chiar fără să-și dea seama, a simțit acest lucru.

Nici hrana ocnașilor nu mi s-a părut neîndestulătoare. Deținuții mă asigurau că în batalioanele disciplinare din Rusia europeană mîncarea nu-i nici pe departe atît de bună ca aici. Nu mă încumet să judec, fiindcă n-am trecut prin ele. De altfel, mulți dintre noi aveam posibilitatea să ne procurăm hrană pe cont propriu.

Carnea costa numai două copeici livra, vara trei copeici. Dar numai cei ce aveau bani în permanență își îngăduiau să mănînce pe cont propriu; cea mai mare parte din ocnași se mulțumeau cu hrana de la cazan. De fapt,

laudele lor se refereau mai mult la pîine și erau mulțumiți mai ales de faptul că pîinea se elibera într-o cantitate, globală pe întreaga cazarmă și nu la cîntar, pe cap de om, în rații individuale. Un asemenea sistem i-ar fi îngrozit, fiindcă cel puțin o treime din oameni ar fi rămas flămînzi; dar așa era destulă pentru toată lumea. Pîinea noastră într-adevăr era foarte gustoasă, lucru care se știa chiar și în oraș: asta din pricină că temnița avea cuptoare foarte bune. Cît despre ciorba de varză acră, fiartă într-un cazan imens și dreasă cu puțină hrișcă, n-avea niciun gust, mai ales în zilele de lucru, cînd era tare subțire, aproape apă chioară. M-a îngrozit mai cu seamă numărul impresionant de gîndaci care pluteau în ea. Ocnașii, însă, nu se prea sinchiseau de acest adaos extraculinar.

Primele trei zile nu m-am dus la lucru; așa se proceda cu toți noii sosiți; erau lăsați să se odihnească după oboseala drumului. Totuși, chiar a doua zi a trebuit să ies din temniță ca să mi se schimbe cătușele. Cătușele în care fusesem adus nu erau reglementare; făcute din inele, scoteau un clinchet ușor și deținuții le ziceau „zurgălăi”; se purtau pe dinafară, peste pantaloni. Cătușele reglementare ale temniței, adaptate pentru muncă, nu erau făcute din inele, ci din vergele de grosimea degetului, unite între ele prin trei inele și se purtau sub pantaloni. Inelul mijlociu era prins cu o curea de brîul încins peste cămașă.

Țin minte cea dintîi dimineață pe care am petrecut-o în temniță. Bătăi dese de tobă la corpul de gardă, situat lîngă poarta de intrare, vestiră deșteptarea, iar după vreo zece minute

subofițerul de serviciu făcu ocolul curții, descuind ușile cazărmilor. Deținuții începură să se trezească. La lumina slabă a unei lumînări de seu, ei se ridicau tremurînd de frig de pe paturile lor de scînduri. Cei mai mulți erau tăcuți și morocănoși; căscau și se întindeau, încrețindu-și frunțile însemnate cu fierul. Unii se închinau, alții schimbau primele cuvinte de harță. Duhoarea era înăbușitoare. Aerul curat și rece de afară năvăli înăuntru, îndată ce se deschise ușa, rostogolindu-se în valuri aburinde prin cazarmă. Deținuții se îngrămădeau în jurul căldărilor pline, unii după alții, luau apă în gură și se spălau pe față și pe mîini. Apa era adusă de cu seara de îngrijitor, pe care deținuții îl alegeau dintre ei și care făcea curățenia în dormitor; pentru asta el era scutit de muncă. Datoria lui era să mătură, să spele priciurile și dușumelele, să scoată hîrdăul de peste noapte și să aducă în cele două căldări apă de spălat pentru dimineață și de băut pentru restul zilei. Pentru cana de apă, una singură în toată cazarma, firește, se iscă imediat ceartă.

— Un’te bagi, frunte crestată? Se răsti un deținut ursuz la înfățișare, înalt, smolit și deșirat, cu niște gurguie ciudate pe țeasta-i rasă, îmbrîncind pe un alt ocnaș, scund și îndesat, cu chipul vesel și roșcovan. Ai răbdare!

— Lasă gura! Știi că ai haz? La răbdare trebuie și tutun. Dă-te tu la o parte. Ce te-ai înfipt ca o sperietoare în fața mea? Ba nu, zău, fraților, uitați-vă la el că n-are niciun faraponstîc!

Cuvîntul „faraponstîc” își făcu efectul: mulți izbucniră în rîs; tocmai ceea ce dorea, probabil,

grăsunul roșcovan, care făcea, după cît se pare, pe bufonul în cazarmă. Celălalt ocnaș îl privi cu un dispreț nemărginit.

— Vacă încălțată! mormăi el ca pentru sine. Ian te uită ce-i priesc colacii din temniță! Nu mai poate de fudulie că de Ignat aduce doișpe purcei.

— Dar tu ce pasăre măiastră-mi ești, mă rog?

— Iac-așa, o pasăre!

— Ce fel, mă rog?

— De care habar n-ai tu.

— Și care-i felul de pasăre de care n-am eu habar?

— Păi acela de care-ți vorbesc!

— Ei hai, zi-i pe nume!

Și se proțăpiră unul în fața celuilalt, țintindu-se cu privirea. Cu pumnii strînși, grăsunul aștepta răspunsul, gata să sară la bătaie. Eram sigur că se vor încăiera. Totul aici era nou pentru mine și priveam această scenă cu multă curiozitate. Mai pe urmă am aflat însă că astfel de scene erau frecvente și cu desăvîrșire nevinovate; se petreceau aproape ca într-o comedie, mai mult ca o distracție spre hazul tuturor; rareori se întîmpla să degenereze în bătaie. Toate astea erau îndeajuns de caracteristice și oglindeau unele aspecte specifice ale moravurilor din temniță.

Deținutul înalt și oacheș rămase liniștit și plin de demnitate. Simțea că privirile tuturor erau ațintite asupra lui și că toată lumea aștepta să vadă cum se va descurca: iese cu obrazul curat și triumfător, sau se face de rîs prin răspunsul său; trebuia, prin urmare, să spună răspicat ce fel de pasăre era el. Își privi adversarul cu cel

mai adînc dispreț, cu o căutătură zvîrlită peste umăr, ca să fie cît mai jignitoare, și țintindu-l ca pe o gînganie, răspunse rar și deslușit:

— Ca-gan!

Că era, adică, pasărea cagan. O puternică explozie de rîs fu răsplata binemeritată a istețimii lunganului, care știu să născocească pe loc un nume nemaiauzit de pasăre.

— Ba ești un ticălos, nu cagan! Urlă grăsunul, furios că a fost bătut pe toată linia.

Întrucît cearta amenința, însă, să ia o întorsătură gravă, ceilalți interveniră numaidecît ca să-i domolească pe cei doi zurbagii.

— Ce v-ați aprins așa, mă! Zbieră la ei toată cazarma.

— Decît să vă rățoiți ca niște gugumani, mai bine v-ați lua de beregată, strigă careva dintr-un colț.

— Da, da, vezi să nu se-ncaiere! Veni imediat un răspuns. Ce mai, suntem niște flăcăi strașnici și nu ne dăm în lături cînd e vorba să ținem piept șapte împotriva unuia…

— Amîndoi n-au pereche! Pe unul îl mănîncă ocna pentru un codru de pîine, celălalt, un viteaz de oale smîntînite, a încasat-o pentru o oală de chișleag furată de la o muiere.

— Ei haide, lăsați gălăgia! Zbieră supraveghetorul invalid, a cărui singură menire era să vegheze la păstrarea ordinii și liniștii în cazarmă și de aceea dormea într-un colț, pe un pat anume.

— Atenție, băieți! S-a trezit Nevalid Petrovici! Loc la apă scumpului nostru frățior Nevalid Petrovici!

— Ce frate?! … Ai băut cu mine măcar de o rublă ca să ai obraz să-mi spui frate?! Mormăi invalidul trăgîndu-și mantaua pe umeri.

Se lumina de ziuă și se apropia ora apelului; bucătăria era plină de oameni. Deținuții, îmbrăcați în cojoace scurte, încinși, cu căciuli în două culori pe cap, se îmbulzeau la pîinea pe care o împărțea unul dintre bucătari. Aceștia din urmă erau aleși dintre deținuți, cîte doi de fiecare bucătărie. Tot ei aveau în păstrare și cuțitul, unul singur pentru toată bucătăria și care slujea la tăiatul pîinii și al cărnii.

În jurul meselor și prin colțuri se îngrămădiseră ocnașii gata echipați de lucru. Unii dintre ei aveau în față cîte o strachină cu cvas în care înmuiau bucăți de pîine și le înfulecau cu poftă.

Era o larmă de nesuferit. Numai cîțiva ședeau de vorbă cuminte și liniștit, retrași pe la colțuri în grupuri mici.

— Bună dimineața și poftă bună, moș Antonici! Zise un tînăr deținut, așezîndu-se alături de un ocnaș bătrîn, încruntat și știrb.

— Să zicem că-i bună, dacă nu-ți arde cumva de glumă, mormăi celălalt fără să-și ridice privirea, morfolind îmbucătura de pîine între gingiile văduvite de dinți.

— Și eu care credeam că ai murit, Antonici, zău…

— Aștept să mori tu mai întîi; după aia, oi vedea eu ce am de făcut…

Mă așezai lîngă ei. În dreapta mea, doi ocnași discutau gravi și cu gesturi măsurate, străduindu-se vizibil să-și păstreze toată prestanța unul în fața celuilalt.

— Pe mine n-are cum să mă fure, nu s-a născut încă omul, zise unul; mai curînd de mine însumi m-aș teme ca nu cumva să mă împingă păcatul să pun mîna pe ceva.

— Nici eu nu mă las cu una cu două: îl pocnesc o dată drept la mir.

— Ce să-l mai pocnești! Tot un ocnaș oropsit ca și noi, se știe. Ăsta, însă, te fraierește ca popa, și nici bogdaproste nu-ți spune… M-a costat o groază de parale. Într-o zi, o văz că vine să mă caute. Ce te faci acum cu ea? Mă rugai de Fedea-călăul, avea pe atunci o căsuță la marginea orașului, o cumpărase de la Solomonka-ovreiul, ăla care pe urmă s-a spînzurat…

— Îl știu eu. L-am avut aici crîșmar, acum trei ani, îl porecliseră Grișka-Crîșmă tulbure. Știu…

— Uite că nu știi; Crîșmă tulbure e altul.

— Nu mai spune! Multe mai știi tu! Dacă-i pe-așa, ți-aduc la martori cîți vrei.

— Tu să-mi aduci, măi? Păi, de unde-mi pici? Știi tu cine sînt eu, mă?!

— Te știu cine-mi ești, d-aia te-am și mardit de atîtea ori și zău așa, fără să mă laud vreodată.

— Tu m-ai bătut pe mine? Ehei, nene, încă nu s-a născut omul care să fi pus pe mine mîna, iar ăl de-a încercat-o zace cumințel în mormînt.

— Ciumă neagră ce ești!

— Ba tu ești lepră siberiană!

— Crăpa-ți-ar țeasta sabia turcească!…

Și cearta se porni.

— Gata, v-ați și luat, mintoșilor! În lumea largă n-ați știut să vă faceți un rost; ați dat aici

de pîine pe daiboj și vă vine a zburda… se auziră glasuri din toate părțile.

Și cei doi trebuiră să se astîmpere. De obicei, așa sfîrșeau pînă și cele mai violente certuri. Săreau ceilalți și-i despărțeau numaidecît. Oricine putea să dea din gură și să se bată „cu vorba”, după pofta inimii. Era și un prilej de petrecere pentru toată lumea. Bătaia însă nu era îngăduită decît poate în împrejurări cu totul excepționale. De cum ajunge întîmplarea la urechile maiorului, încep cercetările; vine maiorul personal, într-un cuvînt, e vai și amar pentru toată lumea; de aceea încăierările erau evitate cu grijă. De altfel, și adversarii se dondăneau mai mult de hazul lumii, ca să le treacă vremea și să-și mai ascută limba. O dată atrași într-o asemenea ceartă, se lăsau de obicei antrenați, se înflăcărau, se înverșunau și-i vedeai la un moment gata-gata să-și sară în gît; dar numai atît: ajunși în acest punct, adversarii puneau capăt brusc încăierării verbale și se despărțeau numaidecît. La început toate astea m-au mirat peste măsură. Am redat înadins aici ca model un schimb de cuvinte din cele mai obișnuite între ocnași. De unde era să-mi închipui pe atunci că ar fi în stare cineva să înjure și să se certe numai de plăcere, pentru a petrece, găsind în asta prilej de distracție, de exercițiu plăcut, de delectare! Totuși, nu trebuie să uităm că aci de multe ori e vorba și de un anumit orgoliu. Dialecticianul bun de gură și meșter la înjurături se bucura de o mare stimă. Aproape că-l aplaudau ca pe un actor.

Chiar cu o seară înainte băgasem de seamă că mulți se uitau cam chiorîș la mine. Ba am

surprins și cîteva priviri întunecate. Alții, dimpotrivă, se învîrteau în jurul meu, bănuind că poate am bani; căutau să intre în vorbă cu mine, sfătuindu-mă cum să-mi port lanțurile noi ca să nu mă doară; îmi găsiră imediat, cu bani, bineînțeles, o lădiță cu cheie, în care să-mi ascund lucrurile primite de la administrație și puțina rufărie ce-mi fusese-îngăduit s-o aduc cu mine. Dar tot ei, chiar a doua zi, mi-o furară și băură banii după ce-o vîndură. Unul dintre ei îmi deveni mai tîrziu foarte devotat, ceea ce nu-i împiedica să mă fure ori de cîte ori avea prilejul, o făcea fără nicio jenă sau rușine, aproape inconștient, supunîndu-se parcă unei obligații și nici măcar n-aveai cum să te superi pe el pentru asta. Între altele, am aflat de la ei că puteam avea ceaiul meu și am fost povățuit să-mi cumpăr un ceainic; pentru început, îmi găsiră unul cu împrumut; îmi fu recomandat de asemenea și un bucătar, care, pentru treizeci de copeici pe lună, putea să-mi gătească orice fel de mîncare, dacă bineînțeles îmi cumpăram cele de trebuință și aveam de gînd să mănînc pe cont propriu… Se grăbiră, firește, să-mi ceară și bani cu împrumut: aproape fiecare veni în ziua aceea de două-trei ori să se împrumute cu cîțiva gologani. Foștii nobili ajunși la ocnă erau priviți cu dușmănie de ceilalți osîndiți.

Cu toate că erau privați de drepturile lor civile și puși pe picior de absolută egalitate cu toți ocnașii, aceștia nu voiau să-i recunoască de camarazi. Și nici n-o făceau măcar conștient, dintr-o pornire trecută cît de cît prin ciurul judecății, ci absolut inconștient și sincer. Noi continuam să rămînem pentru ei boieri, cu toate

că de cele mai multe ori chiar ei își băteau joc de decăderea noastră.

— Acum s-a zis! Gata! Fost-ai lele cît ai fost… și alte amabilități de soiul acesta.

Suferințele noastre, pe care ne străduiam cît era cu putință să le ascundem, le procurau o vădită plăcere. Acest lucru îl simțeam la început mai ales la muncă, unde puterile noastre se dovedeau mult mai slabe și contribuția noastră la efortul comun mult mai scăzut decît a celorlalți. Nimic nu e mai greu decît să-ți cîștigi încrederea unei mase de oameni (mai cu seamă de felul aceleia). – Să te faci iubit de ea. În temnița noastră erau și cîțiva osîndiți dintre foștii nobili. Mai întîi cinci polonezi despre care voi mai avea prilejul să vorbesc mai amănunțit. Ocnașii nu puteau să-i sufere, mai mult chiar decît pe cei proveniți din rîndurile boierimii ruse. Polonezii (mă refer numai la osîndiții politici) care adoptaseră o atitudine de rezervă, excesiv de politicoasă, și de aceea foarte jignitoare, evitau pe cît posibil să intre în vorbă cu ei și reușeau anevoie să-și ascundă dezgustul pentru tovărășia lor. Ocnașii își dădeau seama foarte bine de acest lucru și căutau să le răspundă cu aceeași monedă. Îmi trebuiră aproape doi ani ca să cîștig bunăvoința unora dintre camarazii mei de temniță. Dar cei mai mulți dintre ei mă îndrăgiră foarte curînd, hotărînd că sînt un om „de treabă”.

Din tagma nobililor ruși erau patru deținuți, și cu mine – cinci. Unul din ei se dovedi a fi o făptură josnică și mîrșavă, în ultimul hal de decădere, un spion și un denunțător notoriu. Auzisem despre acest condamnat încă înainte

de a ajunge la ocnă și chiar din primele zile am căutat să evit orice relații cu el. Al doilea era paricidul de care am vorbit mai înainte. Al treilea se numea Akim Akimîci, un om sucit, cum rar întîlnești. Figura lui mi-a rămas deosebit de viu întipărită în minte. Era înalt și uscățiv, cam sărac cu duhul, cu desăvîrșire agramat, dar cu ifose și grozav de pedant în toate. Ocnașii îl luau peste picior; din cauza firii lui cîrcotașe de om pisălog, cei mai mulți însă preferau să nu aibă de-a face cu el. De cum intrase în temniță, se pusese cu ei pe picior de egalitate, simțindu-se ca între ai lui; se certa și chiar se încăiera cu ei. Era de o cinste fenomenală. Cum vedea o nedreptate, sărea și se amesteca numaidecît, deși afacerea nu-l privea cîtuși de puțin. Era, de altfel, de o naivitate aproape copilărească; în certurile lui cu ocnașii, de pildă, se apuca să-i mustre că sînt hoți și încerca să-i convingă cu toată seriozitatea să nu mai fure. Slujise ca sublocotenent în Caucaz. Mă apropiai de el din prima zi și-mi povesti numaidecît istoria lui. Începuse ca praporgic într-un regiment de infanterie; după ani de zile de așteptare îi venise, în sfîrșit, înaintarea la gradul de ofițer și i se încredințase comanda unui mic fort în munți. Un prinț muntean din rîndurile populației pașnice din vecinătate dăduse foc acestei fortărețe și încercase un atac de noapte, care însă nu-i reușise. Akim Akimîci se prefăcu a nu bănui cine-i adevăratul făptaș și dădu vina pe niște bande de răsculați, care mișunau prin împrejurimi. Cam la o lună după aceea îl invită pe prinț la o masă prietenească. Prințul veni

călare, fără a bănui că i se întinde o cursă. Akim Akimîci își scoase în careu garnizoana și îi făcu în fața soldaților o morală strașnică pentru purtarea lui nedemnă și criminală, demonstrîndu-i că e rușinoș să pună foc cetăților; totodată îi dădu lămuriri și îndrumări amănunțite de cum trebuie să se poarte pe viitor un prinț pașnic și supus, iar drept încheiere îl împușcă pe loc; apoi raportă cazul superiorilor săi cu toate amănuntele de rigoare. Pentru toate astea, Akim Akimîci fu trimis în judecată și condamnat la moarte, dar în cele din urmă pedeapsa capitală i-a fost comutată la doisprezece ani muncă silnică de gradul doi în ocnele din Siberia. Își dădea seama și recunoștea că procedase ilegal; îmi mărturisi că știa foarte bine și înainte de a-l împușca pe prinț că acesta trebuia să fie judecat de un tribunal instituit după lege, fiindcă era pașnic, și totuși, părea că nici pînă acum nu se dumirise încă deplin asupra sensului adevărat al vinovăției lui.

— Îmi dăduse foc cetății, ce trebuia să fac? Să-i spun bogdaproste? Îmi răspundea el la toate obiecțiile mele.

Cu toate că își cam băteau joc de ciudățeniile lui Akim Akimîci, ocnașii îl respectau pentru faptul că era foarte ordonat și priceput la toate. Într-adevăr, nu exista meserie la care Akim Akimîci să nu facă față. Era și cizmar, și pantofar, și vopsitor, și poleitor în bronz, și lăcătuș, și pe toate le învățase în temniță. Foarte îndemînatic, era de ajuns să vadă un lucru ca să-l facă întocmai, numaidecît. Meșterea de asemenea fel de fel de cutiuțe,

coșulețe, felinare de carton, jucării, și le vindea în oraș. Cu banii cîștigați își cumpăra schimburi de rufe, își procurase o pernă mai moale și o salteluță. Nimerisem în aceeași cazarmă cu el și mi-a fost de mare folos în primele zile de detenție. Înainte de a porni la lucru, ocnașii se rînduiră în două șiruri în fața corpului de gardă; de jur împrejurul lor se postară soldații de escortă cu puștile încărcate. Veni apoi un ofițer de geniu, însoțit de un controlor tehnic și cîțiva supraveghetori de lucrări. Controlorul făcu repartiția pe grupe de lucru și le trimise pe rînd la muncă.

Am nimerit în grupa care lucra la un atelier. Era o clădire scundă de cărămidă, zidită în mijlocul unei curți lungi, plină de materiale. Avea mai multe secții: fierărie, lăcătușerie, tîmplărie, vopsitorie și altele. Akim Akimîci lucra la vopsitorie: fierbea uleiul, freca culorile și vopsea mese și alte obiecte de mobilier, dîndu-le o față ca de nuc. Așteptînd să mi se schimbe lanțurile, îi împărtășii lui Akim Akimîci primele mele impresii din temniță.

— Da, zise el, nu prea-i înghit pe nobili, și mai ales pe cei politici; să-i sugrume, nu altceva; și nu-i de mirare. Mai întîi că sunteți altfel de oameni și nu semănați de loc cu ei, și în al doilea rînd, ei toți au fost ori iobagi, ori soldați în oștire. Spune și dumneata, cum ar putea să vă iubească? Aici viața e aspră și grea, ai să vezi. Dar în unitățile disciplinare din Rusia e și mai grea. Ne-au spus-o ce-i aduși de acolo; ei sînt fericiți că au fost mutați în temnița noastră, ca și cum ar fi nimerit din iad în rai. Și nu-i vorbă că munca ar fi mai grea; se zice că acolo,

pentru osîndiții de gradul întîi, nici administrația nu-i tocmai aceeași, nu-s toți militari și se poartă puțin mai altfel decît la noi. Cică acolo deținutul ar putea să-și înjghebe un cămin și să stea în căsuță separată. Așa mi s-a spus, de fost, n-am fost acolo... Nu-i pune în uniformă și nici nu-i rade pe cap; deși eu unul cred că uniforma și căpățîna rasă nu e lucru tocmai rău; e mai multă ordine așa și e și mai plăcut la vedere. Numai că, vezi mata, lor nu le este pe plac. Și cum să le fie, cînd aici e un adevărat turn al lui Babel: unul e cantonist[2], altul cerchez, al treilea sectant, al patrulea mujic pravoslavnic care și-a lăsat la țară familia și copilașii, altul e evreu, sau țigan, sau nici el nu mai știe ce e, și toți trebuie să stea laolaltă, vor nu vor, obligatoriu, în bună înțelegere, să mănînce din aceeași strachină, să doarmă în rînd, cot la cot, pe aceleași scînduri. Și ce viață de cîine, nici cel mai mic lucru nu poți face după vrerea ta; o bucățică mai mult, și nici aia nu poți s-o înghiți decît pe ascuns; orice bănuț trebuie să ți-l dosești în ciubotă; ce să mai vorbim, fără să vrei, îți trec prin cap fel de fel de năzbîtii.

Toate astea le știam și eu. Aș fi vrut, însă, ca Akim Akimîci să-mi spună cîte ceva și despre maiorul nostru. Iar el nu s-a ferit să-mi împărtășească tot ce știa și credea și țin minte

[2] Fiu de colonist militar. Coloniile militare, care au existat din timpuri străvechi în Rusia, au fost reorganizate pe la începutul secolului al XIX-lea de Arakceev, din ordinul țarului Alexandru I, în special pentru înăbușirea mișcărilor țărănești (n. ed.)

că impresia pe care mi-a lăsat-o povestirea lui nu a fost cîtuși de puțin plăcută.

Mi-a fost dat să trăiesc doi ani sub atotputernicia acestui ofițer. M-am putut convinge că tot ce-mi povestise despre el Akim Akimîci era purul adevăr, doar cu acea deosebire că impresia realității e întotdeauna mai puternică decît cea lăsată de descrierea cuiva. Era într-adevăr un personaj sinistru și aceasta numai pentru că un om cu firea lui fusese investit cu puterea aproape nemărginită de a dispune de viața a două sute de suflete. Propriu-zis, nu era decît un om rău și samavolnic și nimic altceva. Îi trata pe deținuți ca pe niște dușmani firești ai lui și asta era poate cea dintîi și principala lui greșeală. Nu era lipsit de oarecare însușiri, dar totul la el, pînă și laturile pozitive, căpătau un aspect diform, monstruos. Rău și veșnic pornit, se năpustea ca un nebun în cazarmă, uneori și în miez de noapte, și dacă vedea un deținut adormit cu fața în sus ori pe partea stîngă, îl punea a doua zi la pedeapsă: „Să dormi pe partea dreaptă, adică, așa cum am poruncit eu”. Ocnașii îl urau și se temeau de el ca de ciumă. Avea o față veșnic congestionată, răutăcioasă. Toată lumea știa că maiorul se afla sub influența tiranică a ordonanței lui, Fedka, că își iubea cîinele mai mult decît pe cei din juru-i și că era să înnebunească atunci cînd Trezorka s-a îmbolnăvit; se zice că plîngea cu lacrimi amare, cum n-ar fi plîns poate nici la căpătîiul fiului său. Alungase cu mare scandal pe doctorul veterinar, pe care, după obiceiul lui, mai-mai era să-l ia la bătaie. Aflînd de la ordonanță că

printre deținuți este unul priceput în doftoricirea animalelor, trimise numaidecît să-l cheme.

—— Scapă-l! Te răsplătesc cum nici n-ai visat, dacă mi-l vindeci pe Trezorka.

Omul nostru, un țăran siberian isteț și hîtru, un veterinar cu adevărat foarte priceput, dar înainte de toate un mujic din cale afară de șiret, povestea mai tîrziu, după ce această poveste fu uitată, cum se petrecuseră lucrurile la maior.

— Mă uit la Trezorka: zace culcat pe divan, cu capul pe o pernă albă; bag numaidecît de seamă că are aprindere de plămîni și că dacă i-aș lua sînge, s-ar înzdrăveni; dar mi-am zis: Ce-ar fi să-l las să crape? Nu, blagorodnicia voastră, zic, acuma degeaba, m-ați chemat prea tîrziu; de vedeam cîinele ieri ori alaltăieri, îl puneam eu pe picioare, dar acum n-am ce să-i mai fac, nu mai scapă…

Și s-a prăpădit Trezorka.

Mi s-a povestit într-o zi cum un ocnaș a sărit să-l omoare pe maior. Acest ocnaș stătuse ani de-a rîndul liniștit, blînd, cuminte; era tăcut și retras și nu vorbea aproape cu nimeni; lumea îl socotea sărac cu duhul și scrîntit întru Christos, căci în ultimul an mai ales își petrecuse tot timpul liber citind Biblia. Noaptea, după ce toată lumea adormea, el se scula, aprindea o luminare de ceară, se urca pe cuptor, deschidea cartea și citea pînă-n zori. Într-o zi ieși din rînd și declară subofițerului că nu mai vrea să mai iasă la lucru. I se raportă maiorului; acesta se înfurie și sosi numaidecît la cazarmă. Ocnașul se năpusti asupră-i ca să-l izbească în cap cu o cărămidă, pe care o pregătise mai dinainte, dar

nu-l nimeri. Fu legat, judecat și pedepsit cu bătaia. Toate astea se petrecură cu o repeziciune uluitoare. După trei zile nenorocitul muri în spital. Înainte de a-și da sufletul, mărturisi că nu purta pică nimănui, dar dorise din răsputeri să îndure cea mai grea suferință; și nici măcar nu aparținea vreunei secte rascolnice! Deținuții îi păstrară o amintire plină de respect. În sfîrșit, mi se schimbară lanțurile. Între timp, în atelier apărură una după alta cîteva vînzătoare de colaci. Unele din ele erau copilițe nevîrstnice încă. Cît erau mici, veneau să vîndă colacii pe care-i coceau mamele lor. Veneau ele și cînd erau mai răsărite, dar fără panerașele cu colaci; era un drum pe care unele din ele îl apucau inevitabil. Altele erau femei în toată firea. Un colăcel costa un bănuț și deținuții le cumpărau de obicei pe toate. Am observat cum un ocnaș-dulgher cărunt, dar cu fața rumenă și zîmbitoare, începu să se lege de vînzătoarele de colaci. Înainte ca ele să-și facă apariția, își pusese la gît o basma roșie. O femeiușcă grasă, ciupită de vărsat, își lăsă coșul pe tejgheaua dulgherului și intrară în vorbă.

— N-ai mai venit ieri acolo! Începu ocnașul cu un zîmbet de satisfacție.

— Ba eu am fost, da mi-ai tras clapa, îi întoarse vorba femeia.

— Ne-au dus de acolo, altminteri nu lipseam noi… Deunăzi toate fetele voastre și-au făcut drum pe la neică.

— Ei, chiar toate!

— Dacă-ți spun, Mariașka a fost, Havroșka a fost, Cekunda a fost, Dvugroșovaia a fost…

— Ia spune-mi, îl întrebai pe Akim Akimîci, e oare cu putință? …

— Se mai întîmplă și de-astea, îmi răspunse el plecîndu-și ochii, căci era rușinos nevoie mare.

Se întîmplau, desigur, și de-astea, însă foarte rar, căci trebuiau învinse piedici și greutăți nenumărate. Era mult mai simplu și se găseau mai mulți amatori de a-și risipi banii pe băutură, bunăoară, cu toate că povara vieții de temniță cerea fie și o umbră de mîngîiere. Cel ce voia să se întîlnească cu o femeie trebuia să hotărască locul, ora, să se înțeleagă dinainte, să caute singurătatea, lucru deosebit de greu, să-și asigure complicitatea paznicilor, ceea ce era și mai greu, și să risipească relativ o groază de bani, bineînțeles în raport cu condițiile temniței. Și totuși, în decursul anilor ce urmară mi-a fost dat să fiu martor și al unor astfel de scene de dragoste. Mi-aduc aminte că într-o zi lucram într-o șură mare pe malul Irtîșului și întrețineam focul la un cuptor de ars cărămidă; soldații de pază erau niște oameni foarte de treabă. Deodată apărură două „fîșnețe”, cum le zic ocnașii.

— Unde mi-ați zăbovit atîta? La alde Zverkov, ai? Le întrebă un deținut care, fără îndoială, le aștepta.

— Nici pomeneală! Nu mă rabdă pe mine locul, fii pe pace, răspunse mucalită una din ele.

„Fîșneața” era Cekunda, după mine, o tîrîtură fără seamăn pe lume; pe cealaltă o chema Dvugroșovaia și arăta în așa hal, încît nu se află pană s-o poată zugrăvi.

— E multișor de cînd nu ne-am mai văzut, urmă berbantul, adresîndu-se acesteia din urmă; ai mai slăbit, pe cît mi se pare?

— Se prea poate. Înainte eram rotofeie, iar acum nu știu ce-o fi cu mine, da' parc-aș fi înghițit un ac.

— Vă tot țineți după ostași, ai?

— Ian te uită ce mai scornesc gurile rele! Ei, și la urma urmei, ce dacă? Îmi plac ostașii, că-s plini de draci!

— Mai dați-i încolo de ostași și drăgostiți-vă cu noi. Că nici noi nu suntem de lăpădat. Avem și părăluțe...

Pentru ca imaginea idilei să fie mai completă, vă sfătuiesc să vi-l închipuiți pe acest crai cu capul ras, cu picioarele în lanțuri, îmbrăcat în veșminte vărgate și cu paznic la doi pași…

Îmi luai rămas bun de la Akim Akimîci și cum mă puteam întoarce oricînd la temniță, căci mi se schimbaseră lanțurile, plecai însoțit de un soldat. Deținuții răspîndiți prin diferite locuri de muncă începură să se întoarcă. Cei dintîi se întorc ocnașii cărora li se dă o sarcină anume, precizîndu-li-se dinainte ce și cît au de îndeplinit. De altfel, e singurul mijloc de a-i face să lucreze cu rîvnă. Sarcinile erau uneori uriașe și totuși treaba se făcea îndoit mai repede decît dacă același om era pus să lucreze pînă la sfîrșitul zilei de muncă. Cum își mîntuia sarcina, deținutul era liber și putea să plece la cazarmă.

Sala de mese, care servea totodată și de bucătărie, era comună. Care cum venea se așeza și mînca, pentru că încăperea era mică și toți deodată nici n-ar fi încăput. Gustai din ciorba de varză acră, dar, nedeprins încă, nu

putui s-o mănînc și îmi pregătii ceai. Mă așezai la capătul mesei alături de un ocnaș, fos[3] pe vremuri surtucar ca și mine.

Deținuții intrau și ieșeau. Loc era încă de ajuns, căci nu se întorseseră toți. Un grup de vreo cinci oameni se așezară separat, la masa cea mare. Bucătarul puse în fața lor două castroane de ciorbă și o strachină plină cu pește prăjit. Sărbătoreau, probabil, vreun eveniment fericit și comandaseră bucate pe socoteala lor. Din cînd în cînd ne aruncau cîte-o privire piezișă. Apoi veni unul din polonezi și se așeză lîngă noi.

— N-am fost pe-acasă, dar știu tot ce se întîmplă, strigă un ocnaș înalt, intrînd pe ușă și învăluindu-i pe cei din sală cu o privire.

Era un bărbat de aproape cincizeci de ani, uscățiv și vin jos. Avea fața vioaie de om glumeț și vesel. Mai cu seamă buza de jos, cărnoasă, puțin răsfrîntă, îi dădea un aer tare mucalit.

— Ei, cum v-ați mai odihnit? Ce-ați amuțit cu toții? Noroc și voie bună, frați voronejeni! Adăugă el așezîndu-se lîngă cei ce se ospătau. Poftă bună! Bucuroși de oaspeți?

— Ai cam scrîntit-o, nu suntem din Voronej.

— Te pomenești că sunteți din Tambov?

— Nici din Tambov. Vezi-ți de drum. Aici n-o să-ți meargă, nenișorule. Încearcă-ți norocul în altă parte, la vreun bogătan.

— Ce să spun, măi fraților, îmi ghiorăie mațele în burtă ca broaștele în baltă. Și unde stă, mă rog, bogătanul ăla?

— Du-te la Gazin, el e bogătan.

[3] În carte scrie fos, dar mi se pare că ar trebui fost

— Gazin chefuiește astăzi: a luat-o razna, își bea toți banii.

— Are pe puțin douăzeci de ruble, se amestecă în vorbă un alt ocnaș. Să tot fii crîșmar.

— Va să zică, nu mă primiți, ai? Bine, să mîncăm atunci ce ne dă statul.

— De ce nu te duci să ceri ceai, uite, la boierii de colo! — Unde vedeți voi aici boieri? sînt de-o seamă cu noi acum, rosti cu glas posomorît un ocnaș ghemuit într-un colț și care nu scosese o vorbă pînă atunci.

— Or c-aș mai bea un ceai, da' mi-e nu știu cum să cer. Avem și noi ambîțul nostru, rosti ocnașul cu buza răsfrîntă, uitîndu-se mucalit la noi.

— Dacă dorești, poftim, îi zisei, făcîndu-i un semn cu mîna spre ceainic.

— Doresc, cum să nu doresc, primi el apropiindu-se de masa noastră.

— Ia priviți-l! Acasă, în libertate, mînca numai ciorbă de varză acră și aici în temniță poftește ceai; a prins omul gust de băutură boierească, mormăi deținutul cu fața posomorîtă.

— Da' ce, aici nu se obișnuiește să bei ceai? Îl întrebai eu, dar nu mă socoti vrednic de răspuns.

— Uite că au sosit și colacii. Faceți barem cinste și cu un colac. Într-adevăr, un tînăr deținut aducea o mulțime de colaci înșirați pe o sfoară, pe care-i vindea în cazarmă. Pentru zece colaci vînduți negustoreasa îi dădea și lui unul și ăsta-i era cîștigul.

— Colaci, hai la colăcei! Strigă el, intrînd în bucătărie. Colaci calzi de Moscova! I-ar hali el, neiculiță, și de unul singur, da-i crapă buza dup-un sfanț. Hai, băieți, că-s pe terminate. Ăi de-ați avut o mamă…

Acest apel la dragostea de mamă înveseli pe toată lumea și cîțiva îi făcură safteaua.

— Ce ziceți, fraților, îi dădea el zor cu gura, are s-o pățească Gazin de data asta! Zău așa! S-a apucat de chefuit tocmai acum, cînd Fiara-vede-tot poate să pice în orice clipă.

— N-aibi grijă, mi ți-l ascund ei. E beat turtă?

— Și încă cum! Nici că să te-apropii…

— Iar au să se-ncaiere…

— De cine-i vorba? Îl întrebai pe polonez, vecinul meu.

— De Gazin; e un deținut care face aici negoț cu rachiu. Cum cîștigă cevă bani, îi bea pînă la cea din urmă copeică. E rău și crud ca o fiară. De fapt, cînd e treaz stă liniștit și nu se leagă de nimeni, dar cînd e beat, își dă arama pe față: se năpustește ca un turbat la tine cu cuțitul ridicat, pînă cînd ceilalți pun mîna pe el și îl potolesc.

— Și cum fac?

— Tabără deodată asupră-i vreo zece oameni dintre cei mai voinici și-l bat fără milă pînă ce-l doboară la pămînt. După ce rămîne lat și pe jumătate mort în bătaie, îl culcă pe prici și-l învelesc cu cojocul.

— Da’ dacă-l omoară?

— Altul și-ar lăsa pielea, el însă nu. E zdravăn, mai tare decît toți ceilalți. Are o sănătate de fier, așa că a doua zi după bătaie se scoală de parcă nimic n-ar fi fost.

— Spune-mi te rog, continuai eu să-l descos pe polonez, uite, oamenii aceștia consumă și ei mîncare comandată după gustul și pe banii lor, dar nu știu de ce am impresia că se uită chiorîș și cu invidie la mine pentru că beau ceai. De ce oare?

— Nu de la ceai ți se trage asta. Pur și simplu te urăsc pentru că ești boier și nu le semeni lor. Mulți din ei ar fi bucuroși să le dai prilejul să se lege de dumneata, să te jignească și să te umilească. Pentru noi viața de aici e un adevărat iad. Mai grea decît pentru oricare altul. Îți trebuie multă nepăsare ca să te poți obișnui cu toate astea. Vei avea de întîmpinat încă multe neplăceri și vei auzi mereu cuvinte de ocară și de vrăjmășie din pricina regimului special de mîncare și a ceaiului, cu toate că foarte mulți dintre ei își au mîncarea lor, separată, ba unii beau zilnic și ceai. Dar ei sînt în dreptul lor. — le este îngăduit, pe cînd nouă – nu.

Cu aceste cuvinte se ridică și plecă de la masă. Nu trecură nici cîteva minute și cuvintele lui se adeveriră întocmai…

III
PRIMELE IMPRESII

Abia plecă M-ki[4] (polonezul cu care stătusem de vorbă), că Gazin, amețit de băutură, dădu buzna în bucătărie.

[4] Revoluționarul polonez Alexander Mirecld condamnat în 1846 la zece ani de ocnă (n. red. ruse)

Apariția unui ocnaș beat, în plină zi de lucru, cînd toată lumea trebuie să iasă la muncă, cu un comandant prea bine cunoscut ca aspru și neîndurător, care putea să sosească în cazarmă dintr-o clipă în alta, sub ochii scrutători ai plutonierului, care, nelipsit din temniță, supraveghea orice mișcare, fără a mai vorbi de paznici și santinele, într-un cuvînt, cu toată severitatea regimului de ocnă, apariția aceasta îmi tulbură de-a binelea părerea ce abia reușisem să mi-o fac despre viața de ocnaș. Mi-a trebuit încă multă vreme pînă să mă dumiresc și să încep a înțelege toate aceste fapte și multe altele, care mi s-au părut atît de stranii în primele zile de ocnă.

Am spus că fiecare ocnaș își avea îndeletnicirea lui personală și că această îndeletnicire era pentru el o cerință firească, imperioasă, a vieții de ocnă; în afară de aceasta, ocnașul ține la bani și-i prețuiește mai presus de orice, poate în aceeași măsură ca însăși libertatea, și simte o mare mîngîiere cînd aude sunîndu-i în buzunar cîteva monede. Cînd n-are bani, îl copleșește tristețea, neliniștea, deznădejdea și-atunci e în stare să fure, să comită cine știe ce ticăloșie, numai să poată pune mîna pe ei. Oricum, cu toată însemnătatea pe care i-o atribuie ocnașii, banul nu rămîne multă vreme în buzunarul fericitului posesor. Mai întîi pentru că i-ar fi foarte greu să-l păstreze: fie că i se ia, fie că i se fură. Dacă se întîmplă ca, la perchezițiile sale neașteptate, maiorul să descopere vreun ban, ascuns cu cine știe ce migală, îl și confiscă pe loc. Se prea poate să-i fi întrebuințat la îmbunătățirea hranei

deținuților; În orice caz, toți banii găsiți asupra ocnașilor îi erau aduși lui. Dar, de cele mai multe ori, banii erau furați. De încredere nici nu putea fi vorba. Totuși, mai tîrziu se găsi un mijloc sigur de păstrare. Un bătrîn rascolnic, de curînd venit la ocnă de undeva din sloboziile de lîngă Starodubie[5] fostele Vetkovții, deveni curînd depozitarul de nădejde al capitalurilor efemere ale ocnașilor. Nu mă rabdă inima să nu spun cîteva cuvinte despre el, chiar de-o fi să mă depărtez puțin de firul povestirii.

Era un bătrînel de vreo șaizeci de ani, mic de stat și cărunt. Îmi atrase de la început luarea-aminte, căci nu semăna întru nimic cu ceilalți deținuți: avea o privire atît de liniștită și de blîndă, încît, îmi aduc aminte, îmi făcea o nespusă plăcere să mă uit în ochii lui limpezi și luminoși, încercuiți de zbîrcituri mărunte. Stam adesea de vorbă cu el și trebuie să spun că rar mi-a fost dat să mai întîlnesc un om mai bun și mai blajin. Fusese osîndit la muncă silnică pentru o grea nelegiuire. Printre rascolnicii din Starodubie începură să se ivească cazuri tot mai dese de convertire de la credința de rit vechi la legea ortodoxă cea nouă. Guvernul îi încuraja prin toate mijloacele și se străduia din răsputeri să determine și pe ceilalți să treacă la religia oficială. Bătrînul împreună cu alți cîțiva fanatici hotărîră „să apere credința”, așa cum spuneau ei. Cînd în tîrgul lor se zidi o biserică

[5] În secolul al XVIII-lea, fugind de persecuțiile guvernului țarist, s-au strămutat în împrejurimile Starodubiei, gubernia Cernigov, venind din Vetka, ostrovul de pe apa Soj, sectanții rămași credincioși ritului vechi (n. red. ruse).

nouă pentru cei reuniți într-o singură credință, îi puseră foc. Învinuit de instigare, a fost osîndit la muncă silnică. Om cu stare, priceput în ale negoțului, își părăsi cu toată seninătatea casa, nevasta și copiii și păși cu hotărîre pe drumul surghiunului, încredințat, în orbirea lui, că suferă „pentru credință”. După ce trăiai în preajma lui cîtva timp, îți puneai fără să vrei întrebarea: cum și ce fel de răzvrătit putea să fie acest omuleț bun și blînd ca un copil? Am adus de cîteva ori vorba „despre credință”. Nu-l clinteai cu nimic: rămînea ferm în convingeri, dar niciodată n-am observat în răspunsurile sau obiecțiile lui vreo urmă de răutate sau ură. Și totuși, dăduse foc unei biserici, lucru pe care îl mărturisea fără înconjur. S-ar părea că, potrivit concepțiilor lui, atît fapta pe care o săvîrșise, cît și „martiriul” pe care-l îndura, trebuiau să apară în mintea lui ca o pildă strălucită, vrednică de laudă, și cu toate acestea, nu lăsa să se vadă niciun semn de mîndrie sau îngîmfare. Mai erau printre noi și alți ocnași care țineau de vechile rînduieli bisericești, cea mai mare parte siberieni, oameni cu mintea ageră, șireți ca mai toți țăranii, bucheri și tipicari, și în felul lor dialecticieni neîntrecuți, dar înfumurați, încrezuți, vicleni și intoleranți la culme. Bătrînul era cu totul altfel de om. Deși poate-i întrecea în tipicărie și bucherească, se ferea de orice discuție de acest fel. Altminteri, era comunicativ din fire, totdeauna vesel, mereu gata la haz, dar nu în felul grosolan și cinic al celorlalți ocnași, ci cu multă voie bună și seninătate; rîsul suna la el naiv și copilăresc,

într-o desăvîrșită armonie cu părul lui încărunțit.

S-ar putea să mă înșel, dar sînt și azi încredințat că pe om ți-l dezvăluie rîsul și dacă rîsul unui necunoscut îți place, nu mai încape îndoială că e om cumsecade. Bătrînul își cîștigase pe de-a întregul respectul ocnașilor și nu căuta să se mîndrească cu aceasta cîtuși de puțin. Deținuții îi ziceau „moșule” și nu-l supărau niciodată – fapt grăitor, după care mi-am putut da seama cîtă influență putea să aibă acest om asupra coreligionarilor săi. Cu toată puterea de stăpînire și hotărîrea cu care își îndura calvarul în temniță, sufletul lui tăinuia neîndoielnic o tristețe adîncă, fără leac. Dormeam în aceeași cazarmă cu el. Într-o noapte, trezindu-mă pe la ora trei, auzii un oftat prelung și înăbușit. Bătrînul ședea pe sobă (chiar în locul unde altădată se ruga ocnașul care voise să-l omoare pe maior) și citea din cartea lui de rugăciuni scrisă de mînă pe niște foi de hîrtie. Îl auzeam șoptind printre lacrimi: „Doamne, nu mă părăsi! Doamne, dă-mi putere! Bieții mei copilași! Bieții mei copilași! N-am să vă mai văd niciodată!” Mi-e cu neputință să redau în cuvinte tristețea amară care m-a cuprins în clipa aceea. Și uite așa, ca de la sine, se făcu că toți deținuții începură încetul cu încetul să-i încredințeze bătrînului banii lor spre păstrare. În temniță se fura fără rușine; furau aproape toți. Dar din capul locului toată lumea se încredința că bătrînul n-ar fura orice s-ar întîmpla. Știau toți că ascunde banii undeva într-un loc tainic, pe care n-ar putea nimeni să-l descopere. Mai tîrziu bătrînul ne dezvălui, mie

și unora dintre polonezi, secretul ascunzătorii. Una din grinzile transversale de bază ale podelei avea un nod neted, greu de observat, dar care putea fi scos și pus la loc în chip de dop; înlăuntrul grinzii, sub ciot, se căscase o adîncitură, un început de scorbură, probabil încă din pădure. În gaura aceasta bătrînul ascundea banii, punea la loc ciotul și nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-i caute acolo.

Dar să ne întoarcem la povestirea noastră. Mă oprisem la întrebarea: de ce nu fac banii prea mulți pui în buzunarele ocnașului? Răspunsul e simplu: că-i greu să-i păstreze, asta se știe, dar trebuie să mai pui la socoteală și temnița în care viața e atît de apăsătoare! Prin însăși firea lui, ocnașul e atît de dornic de libertate, iar prin starea lui socială, e o ființă atît de nepăsătoare, dezordonată și zăpăcită, încît nu-i de mirare că-l apucă deodată un dor nestăpînit de a „pune la bătaie totul”, de a se dezlănțui în voie, ca să-și stingă aleanul fie și pentru o clipă, uitînd de necazuri și de mizerie în chef și băutură. E ciudat să vezi pe cîte unul că-și frînge spinarea luni de-a rîndul lucrînd neîntrerupt și hrănindu-se cu gîndul la cheful cel mare, pentru ca, o dată momentul sosit, să cheltuiască într-o singură zi tot cîștigul adunat cu atîta trudă, dar absolut tot, pînă la ultimul bănuț, iar apoi să înceapă din nou aceeași muncă, cu și mai multă trudă, pînă la un nou chef, așteptat iarăși luni și luni de zile. Unora le plăcea să se înnoiască, îndeobște cu veșminte mai neobișnuite, deosebite ca croială, de pildă, cu pantaloni negri, sau podiovci și cojoace siberiene. Deținuții aveau o mare slăbiciune și

pentru cămășile colorate de stambă, ca și pentru centurile cu catarame lucioase de alamă. Se găteau de obicei în zilele de sărbătoare și preafericitul ținea neapărat să treacă împăunîndu-se prin toate cazărmile ca să se arate. Mulțumirea de a te simți bine îmbrăcat atingea la ei naivitatea copilărească, după cum și în multe alte privințe ocnașii erau ca niște copii mai vîrstnici. Ce-i drept, toate aceste minunății se făceau nevăzute în scurt timp, ba uneori chiar în seara zilei în care fuseseră îmbrăcate, ca și cînd nici n-ar fi fost, căci proprietarii lor, puși pe chef, n-aveau încotro și trebuiau să se despartă de ele, amanetîndu-le sau vînzîndu-le pe o nimica toată. Cheful era pregătit din timp și pe îndelete. Toate preparativele trebuiau terminate pînă la o zi sorocită, neapărat o zi de sărbătoare bisericească sau ziua onomastică a celui care urma să facă cheful. În ziua cu pricina, ocnașul în sărbătoare se scula dis-de-dimineață, apoi se îmbrăca și poruncea să i se aducă masa, pentru care cumpăra din timp carne, pește și se găteau pelmeni[6] siberieni. De îndată ce i se aduceau toate bunătățile, se și punea pe mîncat, înfulecînd și îndopîndu-se ca un porc, aproape totdeauna singur; rareori se întîmpla ca un ocnaș să-și poftească camarazii la ospăț. Mai apoi apărea și băutura: sărbătoritul se îmbăta peste măsură și pornea beat, clătinîndu-se și împleticindu-se, prin toate cazărmile penitenciarului, ca să-l vadă toți că e beat, că „face chef”, ca toată lumea să se umple de

[6] Colțunași umpluți cu tocătură de carne (n. ed.)

respect față de el. Pretutindeni, în orice parte, în orice colț al țării, oamenii din popor manifestă întotdeauna un fel de simpatie pentru chefliu; aici la ocnă însă, omul care petrece, „chefliul”, se bucură în clipele acelea de un respect general din partea tuturor ocnașilor, căci cheful căpăta aici o aureolă aristocratică, fiind socotit un semn de boierie. De îndată ce se simțea afumat, ocnașul își tocmea neapărat și muzică. Aveam printre noi un prăpădit de polonez, vechi dezertor, mic de statură, urît și pipernicit, dar care cînta binișor din vioară. Cum n-avea nicio meserie, se angaja să-i întovărășească pe cei ce petreceau, cîntîndu-le jocuri și cîntece de veselie. Avea obligația să-și însoțească patronul din cazarmă în cazarmă, trăgînd din arcuș cît mai tare cu putință. Uneori pe chipul lui se putea citi dezgustul și oboseala, dar la strigătul: „Cîntă, că de-aia te-am plătit!” începea din nou să scîrțîie, repetînd mereu aceleași și aceleași melodii. Cînd se pornea pe chefuit, deținutul putea fi sigur dinainte că dacă avea să se îmbete prea din cale afară, ceilalți vor avea grijă de el, îl vor culca la timp și vor ști în orice caz să-l ascundă undeva, la adăpost de privirile comandantului, dacă întîmplarea l-ar fi adus tocmai atunci, și că vor face aceasta cu totul dezinteresat. La rîndul lor, subofițerul și paznicii ce vegheau la menținerea ordinii puteau să-și caute în liniște de treburi: bețivul n-ar fi putut provoca nicio dezordine. Îl supraveghea întreaga cazarmă și la cea mai mică încercare de neorînduială ori de revoltă, ocnașii singuri l-ar fi potolit pe dată, iar la nevoie chiar l-ar fi legat. De aceea, personalul

de pază inferior al penitenciarului închidea ochii la aceste fapte, știind prea bine că dacă n-ar îngădui băutura și chefurile oarecum inofensive, ar fi poate și mai rău. Dar de unde făceau rost deținuții de băutură?

Făceau rost de ea chiar în închisoare, cumpărînd-o de la „crîșmari", cum îi porecliseră îndeobște ocnașii pe cei ce se îndeletniceau cu acest negoț. În întreaga temniță erau mai mulți crîșmari care-și făceau fără întrerupere negoțul destul de prosper, cu toate că băutorii și „chefliii" erau rari, căci un chef costa mulți bani, iar ocnașul își cîștigă greu banul. Negoțul începea, se desfășura și se încheia într-un chip destul de original.

Deținutul care nu cunoștea nicio meserie și nu voia nici să muncească (căci se găseau și asemenea indivizi), dar era totuși lacom de bani, ba ținea chiar să se și îmbogățească cît mai repede, se hotăra să se facă negustor de băutură, îndeletnicire îndrăzneață, care cerea multă prudență și comporta riscuri disproporționat de mari față de profitul ce se putea realiza. Pe lîngă faptul că-și punea spinarea în joc, negustorul risca să piardă dintr-o dată și marfa și capitalul. Piedicile acestea nu-l făceau însă să dea îndărăt. La început, așa-zisul crîșmar nu prea are bani și de aceea primul transport clandestin de rachiu îl face el singur și, bineînțeles, desface marfa în condiții foarte avantajoase. La fel procedează și a doua și a treia oară și, dacă nu e descoperit, comerțul lui înflorește și abia atunci ajunge să-și înjghebe un negoț adevărat, pe baze solide: devine patron, capitalist, lucrează prin

agenți și ajutoare, riscă din ce în ce mai puțin și în schimb cîștigă din ce în ce mai mult. Agenții și ajutoarele își pun pentru el pielea în saramură.

Temnița e întotdeauna plină de oameni fără o lăscaie în buzunar, lefteriți la jocuri de noroc sau după vreun chef zdravăn, zdrenţuroşi și prăpădiți, dar nu lipsiți de îndrăzneală și dibăcie. Singura lor avuție neîntinată încă e spinarea; și iată că, ajunși la grea ananghie, ei se hotărăsc să-și pună în joc acest ultim capital: se duc la crîșmar și se oferă să-i transporte rachiul în cazarmă. De obicei, crîșmarul dispune de mai mulți lucrători din aceștia. Undeva, în afara închisorii, crîșmarul are un om al lui, fostă cătană, vreun tîrgoveț pornit pe afaceri, sau vreo muierușcă întreprinzătoare din tîrg, care pentru un cîștig destul de mic, de altfel, cumpără rachiu cu banii crîșmarului și îl ascunde într-o tainiță cunoscută de ocnașul contrabandist, aproape de locul unde lucrează deținuții. Furnizorul crede, firește, că-i de datoria lui să guste zdravăn din băutură, înlocuind fără milă cu apă cantitatea băută, dar ocnașul n-are vreme de tocmeală, și-apoi nici nu se cuvine să fie prea mofturos; el trebuie să se socotească fericit că nu și-a pierdut toți banii și să ia băutura așa cum e. Ocnașul care s-a tocmit să transporte rachiul și căruia „crîșmarul” i-a arătat locul de întîlnire cu furnizorul aduce cîteva mațe de bou, bine spălate dinainte și păstrate pline cu apă ca să nu se usuce. După ce-au fost umplute cu rachiu, aducătorul înfășoară băsicile pe trup, pe cît se poate în locurile cele mai ferite; în asta stă

toată dibăcia și istețimea hoțească a contrabandistului. Onoarea lui e în joc. Trebuie să înșele și escorta, și corpul de gardă, și le înșală. Dacă aducătorul e destul de șiret, soldatul de pază (care uneori e un recrut) n-are cum să-l dibuie. Totul e prevăzut și pregătit dinainte, pînă în cele mai mici amănunte; e bine cunoscută firea paznicului, ca și clipa și locul întîlnirii. Dacă ocnașul e bunăoară sobar și trebuie să se urce pe sobă, e limpede că soldatul nu se va urca după el să vadă ce face. Cînd se apropie de închisoare, își pregătește pentru orice eventualitate un ban de cincisprezece sau douăzeci de copeici și așteaptă în fața porții pe caporalul de gardă, care cercetează și scotocește prin buzunarele fiecărui ocnaș cînd acesta se întoarce în temniță, pentru ca abia după aceea să-i dea drumul pe poartă. Aducătorul se bizuie de obicei pe faptul că-i va fi rușine caporalului să-l cerceteze în unele locuri. Dar dacă totuși caporalul e mai șiret decît el și îl caută tocmai acolo unde nu trebuie și dă peste rachiu, bietul contrabandist nu mai are decît o singură cale de scăpare; îi strecoară pe furiș banul în palmă și adeseori rachiul ajunge astfel cu bine în mîinile crîșmarului. Alteori însă stratagema nu izbutește și atunci intră în joc ultimul capital al contrabandistului – spinarea. Cazul e raportat maiorului, capitalul este supus unei execuții nemiloase cu vergile, iar rachiul e confiscat. Contrabandistul suportă pedeapsa fără să-l dea în vileag pe patron, bineînțeles, nu pentru că i-ar fi rușine s-o facă, de asta nici vorbă nu poate fi, ci fiindcă nu i-ar folosi la nimic: bătaia,

de mîncat tot o mănîncă; singura mîngîiere ar fi că și patronul și-ar încasa porția; dar de acesta va mai avea nevoie și de aici înainte, cu toate că pentru spinarea-i crestată pînă la sînge nu capătă de la capitalist nicio despăgubire. În general, pîra și denunțurile sînt în floare, denunțătorul nu pățește însă nimic, nici cel mai mărunt neajuns; nici gînd de revoltă, ori de indignare din partea cuiva: nu e în spiritul și obiceiul ocnei. Nimeni nu-l desconsideră, nu-l ocolește din această pricină, ceilalți continuă să rămînă cu el prieteni, astfel încît dacă cineva ar încerca să arate toată mîrșăvia denunțului, nimeni nu l-ar înțelege.

Fostul boier de care am vorbit, făptură josnică și desfrînată, cu care am rupt orice legătură, era prieten cu Fedka, ordonanța maiorului, și-i povestea tot ce se petrece în cazarmă; ordonanța se grăbea, bineînțeles, să transmită maiorului tot ce auzea de la el. Cei mai mulți știau acest lucru, și totuși, nimănui nu i-ar fi trecut prin gînd să-i ceară socoteală ori măcar să-l certe pentru asta.

Dar ne-am cam depărtat de subiect. Se întîmpla, desigur, ca băutura să ajungă cu bine în temniță; negustorul îl răsplătea pe aducător și-și făcea socotelile; scăzînd pierderile și adăugind toate cheltuielile, constata că marfa îl costase pînă acum destul de scump; de aceea, pentru ca profitul să fie cît mai mare, mai boteza o dată rachiul, aproape îndoindu-l cu apă; acum totul era gata și n-avea decît să-și aștepte cumpărătorii. Și iată că în cea dintîi zi de sărbătoare, uneori chiar și în cursul săptămînii, nu întîrzie să se ivească mușteriul: e

unul din ocnașii care a lucrat din răsputeri, spetindu-se ca un bou la jug, luni de-a rîndul, ca să strîngă copeică cu copeică o sumă pe care s-o arunce apoi pe băutură într-o singură zi, anume aleasă și hotărîtă dinainte. Cu mult înainte de a fi sosit aievea, această zi de chef i-a stăpînit visurile, i-a hrănit speranțele și i-a însuflețit închipuirea. Bietul ocnaș s-a gîndit la ea în lungile nopți de iarnă, în ceasurile grele de muncă, și această bucurie visată l-a întărit, îndulcindu-i viața amărîtă de ocnă. Dar iată că zorile acestei zile, de mult așteptată, se ivesc în cele din urmă; își simte banii sunînd în buzunar; nu i-a furat și nu i-a confiscat nimeni: e liber să și-i cheltuiască, și deci îi duce la crîșmar. Acesta îi dă la început rachiu aproape curat, adică botezat numai de două ori; dar, pe măsură ce conținutul sticlei scade, i se adaugă apă. Ocnașul plătește o ceașcă de rachiu de cinci sau de șase ori mai scump decît într-o crîșmă din tîrg. Oricine își poate prin urmare închipui cîte cești îi trebuie și, mai ales, cît trebuie să cheltuiască ocnașul pînă să se îmbete! Dezobișnuit însă de băutură, slăbit de eforturi și de privațiunile pe care singur și le-a impus pentru a strînge banii de chef, el se amețește destul de repede și de obicei continuă să bea pînă își cheltuiește toți banii. Și atunci pune la bătaie tot ce mai are: mai întîi lucrurile cele noi, cu care se mîndrise atîta cu un ceas înainte, pe urmă toate vechiturile lui, iar la sfîrșit și efectele statului, căci cîrciumarul e și cămătar totodată. După ce și-a băut astfel pînă și cea din urmă cămașă, bețivul se culcă și se trezește a doua zi cu capul greu, buimac. Zadarnic îl roagă

pe crîșmar să-i dea pe datorie fie și o înghițitură de rachiu ca să se dreagă. Tristă și amărîtă îi este mahmureala de după beție și, resemnat, în aceeași zi chiar, se apucă iar de lucru. După aceea, vreme de cîteva luni trudește din greu, cu amintirea frumoasei zile de chef ce s-a stins ca o scînteie în bezna trecutului; încetul cu încetul mai prinde inimă și începe să viseze la o altă zi, o zi asemănătoare, care e încă departe, dar care odată și odată va veni neapărat.

Cît despre cîrciumar, după ce a cîștigat o sumă frumușică (vreo cîteva zeci de ruble), mai comandă un transport important de rachiu, pe care însă îl lasă nebotezat, căci îl păstrează pentru sine; destul cu negoțul, e timpul să se mai dezmorțească și el! Și se încinge un chef de pomină; cu mîncare, băutură și muzică. Mă rog, omul dispune de fonduri serioase, care-i permit să-și cîștige îngăduința binevoitoare a personalului de pază inferior. Cheful ține uneori cîteva zile în șir. Dar, cum e și firesc, stocul de rachiu are și el un sfîrșit, și atunci chefliul se duce să bea pe la alți cîrciumari, care s-au pregătit și-l așteaptă; își continuă deci chiolhanul, de data asta ca mușteriu al celorlalți cîrciumari, pînă își bea și ultima copeică. Oricît i-ar purta de grijă ocnașii, se-ntîmplă totuși ca cel care chefuiește să fie surprins de ochiul sever al ofițerului comandant de gardă sau chiar de către maior. Atunci bețivul e adus la corpul de gardă; i se iau toți banii, dacă i-au mai rămas ceva prin buzunare, și e supus unei execuții înfiorătoare cu vergile. După ce își revine, ocnașul se ridică, se scutură ca un cîine

tăvălit, se întoarce în cazarmă și după cîteva zile își reia negoțul.

Unii dintre cheflii, cei care dispun de mai mulți bani, se arată dornici și de aventuri galante. În schimbul unei sume mai rotunjoare, însoțiți de un soldat care s-a lăsat ispitit de un bacșiș gras, reușesc să se strecoare afară din temniță, în loc să pornească la lucru, și se îndreaptă spre un cartier mărginaș al tîrgului. Aici, într-o căsuță mai dosnică, se încinge o adevărată orgie, la care se cheltuiesc bani grei. Banii ocnașului nu-s mai răi decît ai altuia la asemenea petreceri, iar escorta este dinainte aleasă dintre oamenii pricepuți la organizarea chiolhanurilor. Adesea soldații aceștia sînt viitori candidați la ocnă. Chefurile în afara temniței rămîn de obicei o taină pentru toată lumea. De altfel, sînt și foarte rare, căci costă prea scump, iar amatorii de aventuri galante recurg la alte mijloace, cu totul lipsite de primejdii.

Chiar din primele zile de ocnă, un tînăr deținut, un flăcăiaș chipeș de mai mare dragul, mi-a atras în mod deosebit atenția. Îl chema Sirotkin și era o făptură ciudată în multe privințe. M-a impresionat mai ales frumusețea chipului său. Nu părea să aibă mai mult de douăzeci și trei de ani. Era deținut la secția specială, adică pe timp nelimitat, ceea ce însemna că a fost socotit un infractor militar dintre cei mai primejdioși. Blînd și liniștit din fire, vorbea puțin și rîdea rareori. Avea ochi albaștri, trăsăturile feței regulate, pielea curată, gingașă, părul blond. Nici capul pe jumătate ras chilug nu-l sluțise, atît de bine făcut era.

Meserie nu avea, dar de bani își făcea rost, cîte puțin ce-i drept, dar aproape regulat. Se vedea cît de colo că era leneș și se purta foarte neîngrijit. Uneori cînd se mai găsea cîte cineva să-l îmbrace mai curățel, ba chiar să-i mai dăruiască și o cămașă roșie, să-l fi văzut pe Sirotkin cît de mulțumit era și ce mîndru se plimba prin cazărmi, ca să-l bage în seamă toată lumea. Nu bea, cărți nu juca și nu se certa aproape niciodată cu ceilalți ocnași. Îi plăcea să se plimbe în dosul cazărmilor, totdeauna cu mîinile în buzunar, cuminte, mereu îngîndurat. La ce se gîndea, nimeni n-ar fi putut spune. Dacă-l strigai din curiozitate, ori îl întrebai ceva la întîmplare, răspundea pe dată, respectuos, cu totul altfel decît ceilalți deținuți, dar era totdeauna scump la vorbă și te privea drept în ochi, cu nevinovăția unui copil de zece ani. Cînd avea bani, nu-i cheltuia pe lucruri de care ar fi avut neapărată nevoie, pe încălțăminte nouă, sau ca să-și repare cel puțin vestonul zdrențuit, ci își cumpăra un colăcei sau turtă dulce și le mînca fericit ca un copil. „Vai de tine, flăcăiașule, îl compătimeau uneori deținuții, că tare neajutorat mai ești!” în timpul liber umbla lela prin dormitoare; toți ceilalți își vedeau de treabă, fiecare cu îndeletnicirea lui, numai el n-avea ce face și se plimba cu mîinile în buzunar. Dacă cineva încerca să facă glume pe seama lui, ori să-l ia în zeflemea (se-ntîmpla deseori ca ceilalți să-și bată joc de el și de camarazii lui), făcea stînga împrejur, fără să rostească o vorbă, și pleca. Dacă gluma era prea usturătoare, se rușina. Mă întrebam adesea cum de-a ajuns la ocnă această făptură

liniștită și inofensivă? Odată zăceam bolnav la spital, în salonul deținuților. Se nimerise ca Sirotkin să fie internat și el și zăcea într-un pat alăturat. Într-o seară, pe cînd stăteam de vorbă, se însufleți pe neașteptate și îmi povesti cum l-au luat la cătănie, cum l-a petrecut maică-sa plîngînd și ce mizerii a trebuit să îndure ca soldat; nu se putuse împăca cu această viață, căci toată lumea era aspră și se mînia pentru nimic, iar superiorii se arătau aproape totdeauna nemulțumiți de el…

— Și unde-ai încurcat-o? Pentru ce te-au trimis aici? Și încă la secția specială… nenorocitul de tine!

— Ce să-ți spun, Alexandr Petrovici. N-am stat decît un an la batalion; iar aici m-au adus fiindcă l-am omorît pe Grigori Petrovici, comandantul meu de companie.

— Am auzit de asta, Sirotkin, dar nu-mi venea a crede. Va să zică-i adevărat. Ai omorît un om!

— Așa a fost să fie, Alexandr Petrovici. Prea mi se făcuse silă de toate.

— Dar ceilalți recruți cum îndură? La început e greu, firește, dar încet-încet se obișnuiește omul și, la urmă, îl vezi că iese un ostaș de ispravă. Te-a răsfățat, se vede, maică-ta prea mult; te-a ținut numai cu lăptic și turtă dulce pînă la optsprezece ani.

— Mama, ce-i drept, mă iubea mult. Cînd am plecat recrut, s-a îmbolnăvit și am auzit că nu s-a mai pus pe picioare… Și tare mi s-a urît la urmă cu milităria asta! … Comandantul mă luase la ochi: mă pedepsea într-una. Și de ce? Eram supus, ascultător, nu supăram pe nimeni, nu beam, nu mă luam după nimeni, căci e rău

cînd cineva începe să se înhăiteze cu alții, Alexandr Petrovici. Toți cei din jurul meu erau niște oameni cruzi și răi – nici cui să te jelui n-aveai. Mă ascundeam uneori prin cîte un ungher și abia acolo îmi plîngeam amarul. Într-o noapte eram de santinelă. Bătea un vînt de toamnă rece și era atît de întuneric, că nu se vedea nimic la doi pași. Și mi se făcu deodată lehamite de toate! Lăsai arma la picior, scosei baioneta și o pusei alături; mă descălțai de cizma dreaptă, îmi proptii țeava puștii în piept și cu degetul cel mare de la picior apăsai pe trăgaci. Pușca, nimica; mă uit eu să văd ce are, curăț bine tigăița detunătorului, o umplu iar cu pulbere nouă, mai teșesc și potrivesc bine cremenea, și-mi proptesc iar țeava în piept. Și ce crezi? Pulberea s-a aprins, dar încărcătura n-a luat foc. Ce să fie? îmi dă mie prin gînd. Mă încalț, pun baioneta la armă și încep să mă plimb cu pușca pe umăr. Și uite, atunci am hotărît să fac treaba asta: ori ce-ar fi, să scap de cătănie! După o jumătate de ceas vine comandantul să-și facă rondul. Îl văd că vine drept spre mine: „Așa se stă în post?” Iau arma în mîini și bag în el baioneta pînă în vîrful țevii. Patru mii de verste am făcut pe jos și am nimerit aici la ocnă în secția asta specială…

Nu mințea. Altfel nu l-ar fi trimis chiar la secția specială. Crimele obișnuite se pedepseau mult mai ușor. De altfel, Sirotkin era singurul dintre ocnașii osîndiți fără termen care avea un chip atît de plăcut; toți ceilalți (și erau în situația lui vreo cincisprezece cu totul) aveau o înfățișare foarte ciudată: clăpăugi, hidoși, unii chiar încărunțiți înainte de vreme; numai doi

sau trei dintre ei mai arătau a oameni. Dacă împrejurările îmi vor îngădui, voi căuta să revin cu mai multe amănunte asupra acestui grup de ocnași. Sirotkin se împrietenise după cît se pare cu Gazin, namila aceea de om pe care la începutul acestui capitol l-am văzut năvălind beat în bucătărie, parcă anume ca să-mi încurce firul impresiilor ce începusem să-mi fac despre viața din ocnă.

Gazin acesta era un om înfiorător. Băga spaima în toți numai prin simpla lui înfățișare. Întotdeauna am avut senzația că nu putea fi pe lume o făptură mai crudă, mai monstruoasă. Avusesem prilejul să-l văd la Tobolsk pe faimosul tîlhar și ucigaș Kamenev: mai tîrziu, în arestul preventiv am dat ochi cu fiorosul asasin Sokolov. Dar niciunul dintre ei nu mi-a provocat un dezgust mai mare ca acest Gazin. Uneori, privindu-l, mi se părea că am în față un păianjen uriaș de mărimea unui om. Era tătar de origine și puternic de nu-l întrecea niciun ocnaș; înalt de stat, de o constituție atletică, cu capul diform și disproporționat de mare, umbla puțin adus din spate și te privea pe sub sprîncene. În ocnă umblau pe socoteala lui zvonuri dintre cele mai ciudate; se spunea că era dezertor din armată, dar cei mai mulți pretindeau, nu știu cît de întemeiat, că evadase din Nercinski[7] și că fusese de mai multe ori deportat în Siberia, dar totdeauna izbutise să fugă, schimbîndu-și de fiecare dată numele, pentru ca în cele din urmă să nimerească în temnița noastră, la secția

[7] Ocnă din Zabaikalie, cu un regim deosebit de aspru (n. ed.).

specială. Se mai spunea despre el că omorîse din plăcere copilași, pe care îi atrăgea în locuri ferite; acolo, după ce îl îngrozea pe bietul micuț și îl chinuia cu o cruzime neînchipuită, îmbătîndu-se de frica și înfiorarea lui, îl înjunghia bestial, încet, cu deliciu, cu o voluptate sadică. Se prea poate ca toate acestea să nu fi fost decît născociri iscate de impresia groaznică pe care o făcea în general asupra tuturor; ce-i drept, se potriveau însă cu fizionomia și înfățișarea lui și de aceea păreau verosimile. Și cu toate acestea, cînd Gazin era treaz, avea o purtare foarte cuviincioasă. Nu făcea niciun rău, nu se certa cu nimeni, se ferea de gîlcevi, rămînea tăcut și disprețuitor, ca și cum s-ar fi socotit superior tuturor celorlalți. Gesturile lui erau măsurate, potolite, pline de hotărîre. Privirea nu-i era lipsită de inteligență; oricum, se vedea că este un om șiret; dar toată înfățișarea lui era aspră și batjocoritoare și de pe față ori din zîmbetul lui nu dispărea niciodată o expresie de orgoliu și de cruzime. Făcea negoț cu rachiu și dintre toți cîrciumarii ocnei el era cel mai bogat. De vreo două ori pe an se îmbăta și el și abia atunci își dezvăluia firea sălbatică și crudă. După ce se amețea încetul cu încetul, se lega la început ba de unul, ba de altul, bătîndu-și joc de oameni cu vorbe grele, pregătite parcă dinainte, pentru ca la urmă, după ce se îmbăta zdravăn, să fie cuprins de o adevărată furie și să sară la ei cu cuțitul. Atunci ocnașii, care-i cunoșteau puterea de taur, fugeau de el și căutau să se ascundă, căci se năpustea asupra oricui i-ar fi ieșit în cale. Găsiseră totuși un mijloc prin care putea fi

stăpînit. Se adunau vreo zece oameni din cazarma lui, se aruncau toți deodată asupră-i și începeau să-l lovească din toată puterea cu pumnul în burtă, în piept, la plex, în inimă, pînă ce-l lăsau lat. Oricare altul ar fi murit de pe urma atîtor lovituri, dar Gazin scăpa întotdeauna. După ce-l făceau să cadă în nesimțire, îl înfășurau în scurta lui și-l zvîrleau pe patul de scînduri, „să-și mistuie beția!" cu alte cuvinte. Și într-adevăr, a doua zi se scula aproape complet sănătos și pornea la lucru, tăcut și posomorît. Și de cîte ori se îmbăta Gazin astfel, ocnașii știau cum are să sfîrșească pentru el ziua. Și el știa, dar nu se putea stăpîni să nu bea. Așa au trecut cîțiva ani. De la o vreme încoace, băgară însă de seamă că începe să se mai domolească. Tot mai des se plîngea de dureri și se ducea la spital; slăbea și-și pierdea din puterea lui de taur. „În sfîrșit, i-au slăbit și lui balamalele", își spuneau între ei ocnașii.

În ziua aceea, Gazin a intrat în bucătărie însoțit de polonezul prăpădit care știa să cînte din vioară și pe care chefliii îl angajau ca să dea petrecerii lor mai multă strălucire. Se opri în mijlocul sălii, tăcut, cercetîndu-i unul cîte unul pe cei din față cu privirea. Nimeni nu scoase o vorbă. În sfîrșit, ochii lui se opriră asupra mea și a ocnașului cu care beam ceai. Zîmbi răutăcios, batjocoritor și, cu o expresie de satisfacție în ochi, ca după un gînd viclean, veni clătinîndu-se înspre masa noastră.

— Ia spuneți-mi (vorbea rusește) din ce venituri tăinuite hălăduiți aici, îmbuibîndu-vă cu ceaiuri și alte alea?

Schimbai o privire cu vecinul meu, înțelegînd că cel mai bun lucru era să tăcem și să nu-i răspundem nimic. Cea mai mică contrazicere l-ar fi înfuriat imediat.

— Vra să zică, aveți bani? Își urmă el interogatoriul. Bani cu duiumul, ai? Păi, pentru asta ați venit la ocnă, ca să vă desfătați cu ceaiuri? Pentru asta ați venit, mă? Răspundeți, fire-ați ai dracului să fiți! …

Văzînd însă că suntem hotărîți să tăcem și să nu-l luăm în seamă, se făcu roșu-vînăt la față, vinele de la tîmplă i se umflară și începu să tremure de furie. La doi pași se afla o tavă uriașă și grea pe care se punea pîinea tăiată pentru hrana ocnașilor la prînz sau seara. Era atît de mare încît încăpea pe ea pîine destulă pentru a sătura jumătate din întreaga ocnă. În clipa aceea tava era goală. Gazin o prinse cu amîndouă mîinile și o ridică deasupra capetelor noastre. Încă o clipă și ne-ar fi zdrobit, desigur, țestele. Cu toate că omorul, ori fie și numai tentativa de omor ar fi atras asupra întregii ocne chinuri nemăsurate, astfel încît numai gîndul la cercetările, interogatoriile și perchezițiile ce se porneau, urmate de o înăsprire a regimului general, îi făcea pe ocnași să evite cu orice preț a cădea în asemenea extreme, cu toate astea, zic, acum toți tăceau, încremeniți într-o așteptare iscoditoare. Niciun cuvînt nu fu scos în apărarea noastră, niciun strigăt nu se ridică împotriva lui Gazin – atît de mare era ura ocnașilor împotriva domnilor! Se vede că se desfătau grozav văzîndu-ne într-o asemenea primejdie. Dar o întîmplare fericită puse brusc capăt acestei scene care putea avea

urmări tragice. În momentul cînd Gazin era gata să abată pe capetele noastre uriașa tăblie, se auzi un glas din tindă:

— Gazin! Ți-au furat rachiul! ...

Acesta trînti tăblia jos și se repezi ca un nebun afară din bucătărie.

— Din voia Domnului au scăpat! își spuseră ocnașii. Și mult timp după aceea vorbiră de cele întîmplate, repetînd mereu aceste cuvinte.

N-am aflat niciodată dacă într-adevăr i se furase rachiul, sau dacă această veste, aruncată ca o bombă în momentul cel mai critic, n-a fost o născocire inspirată de dorința cuiva de a ne scăpa de la pieire.

În seara aceea, pe întuneric, înainte de închiderea cazărmii, m-am plimbat mult de-a lungul gardului și o tristețe amară îmi năpădi sufletul; niciodată după aceea, în tot timpul cît am stat la ocnă, nu m-am simțit mai deprimat ca în acele clipe. Cea dintîi zi de osîndă e totdeauna cea mai grea, fie într-o temniță oarecare, într-o fortăreață, fie la ocnă cu regim de muncă silnică… Îmi aduc aminte că mai ales un gînd nu mi-a dat pace, un gînd care mai apoi, în lungile zile și nopți de ocnă m-a obsedat mereu; ascundea în el o întrebare nemărturisită, căreia atunci nu i-am putut găsi răspunsul și pe care nici astăzi n-o pot rezolva; ce mult diferă pedepsele pentru infracțiuni de același fel! Ce-i drept, crimele nu se pot asemui între ele, nici măcar cu oarecare aproximație. Să luăm bunăoară doi ucigași: și unul și celălalt au omorît cîte un om; împrejurările în care au fost săvîrșite aceste omoruri au fost bine cîntărite, fără să se omită vreun amănunt, și

într-un caz și în celălalt se impune a se aplica aproape aceeași pedeapsă. Și totuși, ce deosebire e între cele două crime, ce prăpastie se cască între felul cum au fost ele săvîrșite. Unul de pildă omoară pentru o nimica toată, pentru o ceapă: a ieșit la drumul mare, a înjunghiat pe un biet țăran și n-a găsit la el decît o ceapă. „Ia te uită, tătuță! M-ai trimis la jaf la drumul mare: am răpus un țăran, dar n-am găsit la el decît o ceapă.” „Tacă-ți fleanca, nerodule! O ceapă-i o copeică! O sută de inși răpuși îs o sută de cepe, și gata rubla!” (O legendă de la ocnă.) Altul omoară pentru a scăpa de un tiran libidinos, care-și făcea mendrele, necinstindu-i nevasta, sora, fiica. Unul ucide apărîndu-și libertatea, viața lui de vagabond, aproape mort de foame, încolțit fiind de o ceată întreagă de copoi, în timp ce altul înjunghie prunci și copii numai din plăcerea criminală de a înjunghia, de a simți prelingîndu-i-se pe mîini sîngele lor cald, de a se îmbăta de spaima și cumplita lor înfiorare, de tremurul și ultimele zvîcniri ale trupușorului sfîrtecat de cuțit. Ei bine, pe amîndoi îi așteaptă aceeași pedeapsă! Și unul și celălalt vor fi osîndiți la muncă silnică. Firește, există deosebiri în ce privește termenele, durata pedepsei aplicate. Deosebirile acestea sînt însă prea puține pe lîngă varietatea aceluiași gen de crimă care se săvîrșește în mii de chipuri, diferă de la om la om, prezentînd nenumărate forme particulare. Cîte firi, atîtea deosebiri.

Să admitem însă că ar fi cu neputință să se anihileze și deosebirile și inegalitatea, că este o problemă de nedezlegat, ca un fel de

cuadratură a cercului în materie de penalitate, să admitem că ar fi așa! Dar chiar dacă inegalitatea nici n-ar exista, trebuie să ne gîndim și la o altă deosebire, la aceea a efectelor pedepsei, urmărilor ei… Îl vezi pe cîte unul cum se stinge la ocnă pe încetul, ca o lumînare, în timp ce un altul nici n-ar fi crezut, înainte de a intra la ocnă, că poate exista pe lume o viață atît de distractivă, un club atît de nostim cu niște camarazi atît de strașnici, toți unul și unul. Da, se găsesc în temniță și oameni de soiul acesta. Iată, bunăoară, un om cult, om de conștiință, cu mintea limpede, un suflet plin de simțire. Durerea inimii lui, remușcarea și zbuciumul lăuntric îl rod cu mai multă forță decît pedeapsa pe care o îndură. Sentința pe care și-a dat-o el însuși e mult mai aspră și mai necruțătoare decît a oricărei legiuiri, chiar și a celei mai neînduplecate. Și iată-l cot la cot cu un altul, care în tot timpul cît își ispășește pedeapsa nu s-a gîndit măcar o dată la crima pe care a săvîrșit-o. Ba se și crede nevinovat. sînt și din aceia care recurg voit la crimă și o săvîrșesc numai ca să fie trimiși la ocnă, scăpînd astfel de o viață mult mai grea în libertate. Acolo trăia în ultimul hal de umilire și degradare, mereu flămînd, căci niciodată nu putea să mănînce pe foamea lui, trudind din greu la stăpîn, de dimineața și pînă-n seară. La temniță munca-i mai ușoară, capătă o pîine cum nici n-a mai văzut și mănîncă pe săturate; în zilele de sărbătoare i se dă carne, mai capătă și pomană din afară, lucrînd seara, are posibilitatea să cîștige și un ban. Dar unde mai pui societatea de care se bucură acolo? Numai

oameni pricepuți și șmecheri, trecuți prin ciur și dîrmon, atotștiutori și descurcăreți în toate. Îi privește cu mirare și respect, căci nu i-a mai fost dat să vadă asemenea oameni; pentru el, ei alcătuiesc societatea cea mai aleasă din lume. E cu putință oare ca osînda să aibă același efect asupra acestor doi indivizi atît de deosebiți unul de altul? Pedeapsa va fi oare deopotrivă simțită de amîndoi?

Dar ce rost are să ne frămîntăm cu probleme ce n-au dezlegare! Bate toba și e timpul să intrăm în cazărmi.

IV
PRIMELE IMPRESII

Se mai făcu o dată numărătoarea, ultima din ziua aceea. După acest control de seară ușile cazărmilor se încuiau, fiecare cu lacăte deosebite, puse pe zăvoare grele, și ocnașii rămîneau închiși sub pază pînă-n zori.

Numărătoarea o făcea un subofițer ajutat de doi soldați. Cîteodată asista și ofițerul de serviciu, iar ocnașii erau înșirați în curte. De cele mai multe ori, această ceremonie se făcea într-un cadru mai familiar, în cazarmă. Așa s-au petrecut lucrurile și de data aceasta. Soldații se încurcau și greșeau socoteala, numărau din nou, plecau și se întorceau iarăși să mai numere o dată. În sfîrșit, se încredințară bieții de ei că nu lipsește niciunul și încuiară ușile, în dormitor ne aflam cu totul vreo treizeci de deținuți, înghesuiți unul lîngă altul pe un prici comun de scînduri. Era încă devreme și fiecare își căuta de lucru pînă la culcare. În afară de

supraveghetorul invalid de care am mai amintit și care dormea cu noi în cazarmă, reprezentînd peste noapte administrația temniței, în fiecare cazarmă mai era cîte un șef de dormitor, mai-marele celorlalți, ales de însuși maiorul comandant, bineînțeles, dintre deținuții cu bune purtări. Se întîmpla însă deseori ca acești șefi să fie prinși la rîndul lor cu abateri mai grave; atunci erau supuși la bătaia cu vergile, degradați și scoși din șefie și numaidecît înlocuiți cu alții, mai destoinici. Șeful nostru era Akim Akimîci, care, spre surprinderea mea, își permitea chiar uneori să se răstească la deținuți. Ei însă nu prea îl băgau în seamă, ba de multe ori îl luau peste picior. Invalidul-supraveghetor era mai deștept: nu se băga în treburile noastre și se ferea să se amestece în certurile dintre deținuți, iar dacă se întîmpla să deschidă gura, o făcea de mîntuială, ca să arate că-și împlinește o datorie. Se ținea deoparte, tăcut, pe patul lui, cîrpăcindu-și cizmele scîlciate.

În această primă zi de ocnă, am băgat de seamă un lucru pe care observațiile ulterioare mi l-au confirmat, încredințîndu-mă că nu greșisem de loc, și anume: toți aceia care nu erau ocnași, dar aveau de-a face cu ei – începînd cu escorta, cu paznicii, și cu slujbașii administrației – adoptau față de osîndiți o atitudine exagerată, de parcă s-ar fi temut în fiecare clipă ca nu cumva vreunul să sară la ei cu cuțitul în mînă. Dar și mai curios mi s-a părut faptul că deținuții, dîndu-și seama de spaima pe care o trezesc, prindeau curaj și se arătau mai îndrăzneți și mai obraznici. De fapt, pentru

ocnași cel mai bun șef e cel ce nu se teme de ei. În general însă, în ciuda îndrăznelii lor, ocnașii sînt cu mult mai mulțumiți cînd văd că sînt tratați cu încredere. Ba e singura cale, poate, pe care li s-ar mai putea cîștiga simpatia. Se întîmpla cîteodată, deși rar de tot, ca vreunul din comandanți să intre în cazarmă neînsoțit de gardă. Ei bine, nici nu vă puteți închipui cu cîtă mirare se uitau la vizitator și ce mult cîștiga el în ochii lor. Un asemenea vizitator neînfricat impune întotdeauna mare respect și chiar dacă ar fi fost să se întîmple atunci o nenorocire, în niciun caz n-ar fi avut loc de față cu el.

Spaima pe care o încearcă toți ceilalți în preajma ocnașilor e aceeași pretutindeni, oriunde există ocnași, și totuși, n-aș ști să spun de unde izvorăște. Firește, ea este întrucîtva justificată, dacă ne gîndim la impresia pe care o produce osînditul, tîlhar sau asasin notoriu, începînd cu înfățișarea lui; în afară de aceasta, pe măsură ce se apropie de temniță, omul simte că mulțimea de indivizi de acolo nu s-a adunat de bunăvoie și că nicio măsură, oricîtă străduință s-ar depune, n-ar putea cu niciun chip să transforme în cadavru un om viu: el își păstrează simțirea, setea de răzbunare și de viață, pasiunile și necesitățile, precum și dorința de a și le îndeplini. Și cu toate acestea, sînt ferm convins că n-ai de ce să te îngrozești în fața unui ocnaș. Un om nu se aruncă cu una cu două asupra semenului său cu jungherul în mînă și oricum, dacă posibilitatea unei primejdii nu este exclusă, dacă această primejdie s-a tradus vreodată în fapt într-un caz oarecare izolat, asemenea cazuri sînt atît de rare, încît

pot fi socotite ca inexistente. Nu mă refer aici, bineînțeles, decît la deținuții condamnați, care au păsit în stadiul executării pedepsei și dintre care mulți se simt aproape fericiți că și-au găsit în sfîrșit un culcuș și un rost în temniță (întratîta o viață nouă poate părea frumoasă!), dispuși prin urmare să trăiască liniștiți și supuși; iar pe cei turbulenți, care se întrec cu măsura, îi pun ceilalți ocnași cu botul pe labe. Osînditul, oricît de îndrăzneț și nesupus ar fi, se teme de tot ce-l înconjoară în temniță. Alta e situația deținutului în prevenție, a cărui soartă n-a fost încă hotărîtă. Numai gîndul că a doua zi va fi judecat și condamnat la bătaie cu varga și imediat după aceea trimis să-și execute pedeapsa îl împinge să se arunce asupra cuiva, fără motiv anume; săvîrșind o nouă infracțiune, se deschid noi cercetări și formalități, vremea trece, pedeapsa e mereu amînată și se depărtează în timp. Aici o asemenea faptă își are rostul ei, urmărește un țel precis: „acela de a-i amăgi soarta” cu orice preț și cît mai degrabă. În această ordine de idei îmi amintesc chiar de un caz psihologic foarte ciudat, care s-a întîmplat cu unul din ocna noastră.

Printre condamnații militari se găsea un fost soldat, judecat și trimis la muncă silnică pe doi ani, fără degradare civică, un palavragiu și un lăudăros fără pereche, dar și un mare fricos. De felul lor, soldații ruși nu sînt nici fricoși, nici lăudăroși. Și chiar dacă dai peste vreun fanfaron, e neapărat un caz excepțional, căci soldatul nostru n-are vreme de asemenea ispravă, chiar și atunci cînd i-ar arde de asta. Și cînd l-ai nimerit, atunci e negreșit un fricos

și-un pierde-vară. Dutov (acesta era numele deținutului de care vorbesc) își execută în sfîrșit pedeapsa și intră din nou într-un batalion de linie. Dar este știut că toți cei care au fost trimiși în temniță ca să se îndrepte, se pervertesc și mai mult, astfel încît după două sau trei săptămîni de libertate nimeresc iar în pușcărie, de data asta însă nu pentru scurtă vreme, ci pentru cincisprezece sau douăzeci de ani, ca pensionari „permanenți”.

Așa s-a întîmplat și cu Dutov. După vreo trei săptămîni de la punerea lui în libertate, a comis un furt prin efracție, la care, cu prilejul cercetărilor, s-a mai adăugat și comportarea grosolană și nedisciplinată. Fu dat în judecată și condamnat la bătaia cu vergile. Dar ca un fricos ce era, cuprins de groaza apropiatei pedepse, se năpusti cu un cuțit în mînă asupra ofițerului de gardă care tocmai intrase în închisoare, în ajunul zilei fixate pentru a fi trecut între cele două șiruri de soldați înarmați cu vergi. Își dădea bineînțeles seama că fapta aceasta îi înrăutățea mult situația, riscînd să primească un număr mult mai mare de ani de muncă silnică. Și totuși o făcu, mînat de un singur gînd: acela de a amîna pentru cîteva zile, pentru cîteva ceasuri cel puțin, cumplita clipă în care urma să-și îndure pedeapsa. Era atît de laș, încît nici nu-l atinse pe ofițer cu cuțitul, ci făcu totul numai de formă, numai ca să se pună pe tapet o nouă infracțiune, pentru care să înceapă o nouă judecată.

Clipa dinaintea pedepsei e desigur groaznică pentru cel osîndit să îndure bătaia și am avut prilejul să văd destui condamnați în ajunul

acestei zile de supliciu. Îi întîlneam de obicei la spital, cînd mă îmbolnăveam, lucru ce mi se întîmpla deseori. Toți condamnații din întreaga Rusie știu că oamenii care le arată cea mai mare compătimire sînt doctorii; aceștia nu fac niciodată vreo deosebire între deținuți, ca ceilalți care trăiesc în preajma lor, cu excepția oamenilor simpli din popor. Niciodată un om din popor nu-l învinuiește pe condamnat, oricît de înfiorătoare i-ar fi fapta, și îl iartă, fiindcă știe că îndură îndeajuns pentru ea. Și cred că nu-i întîmplător faptul că tot poporul din întreaga Rusie socoate crima o adevărată nenorocire și pe ucigaș un năpăstuit. E o definiție profund semnificativă. Și e cu atît mai plină de tîlc, cu cît izvorăște din adîncul inimii, în mod inconștient, instinctiv. Or, doctorii sînt adesea singura salvare pentru deținuți, mai ales atunci cînd îi așteaptă o pedeapsă corporală… Condamnatul își face socoteala și știe aproximativ cînd îi va veni sorocul pentru executarea sentinței; ca să scape, cere să fie dus la spital și reușește să amîne cu cîteva zile momentul cumplitei execuții. Cînd iese din spital e sigur că a doua zi nu va scăpa de această grea încercare și trăiește ceasuri de tulburare neînchipuită. Unii, e drept, caută din mîndrie să-și ascundă frămîntarea, dar străduința lor stîngace de a se arăta nepăsători nu-i poate înșela pe camarazii lor, care știu și înțeleg prea bine ce-au pe suflet și păstrează o tăcere gravă, plină de milă și omenie.

Am cunoscut un deținut tînăr, fost soldat, osîndit pentru omor, care trebuia să sufere pedeapsa bătăii cu cel mai mare număr de

lovituri cu vergile îngăduit. Îi era atît de frică, încît în ajun se hotărîse să bea o sticlă de rachiu amestecat cu praf de tutun. Și fiindcă veni vorba de rachiu: oricare deținut condamnat la bătaia cu vergile păstrează la el pentru clipa hotărîtoare o sticlă de rachiu pregătită din timp și obținută cu mari sacrificii bănești; vreme de șase luni se lipsește poate și de lucrurile cele mai necesare, numai ca să bea un sfert de litru de rachiu înainte de a fi dus la bătaie. Deținuții sînt convinși că un om beat își îndură mai ușor pedeapsa și nu simte cu atîta ascuțime loviturile de bici sau de vargă. Dar să revenim la povestea tînărului nostru. Bietul băiat căzu bolnav îndată ce goli sticla de rachiu; începu să verse și să scuipe sînge și fu trimis la spital aproape fără cunoștință. Vărsăturile îi răvășiră într-atîta pieptul, încît peste cîteva zile se vădiră simptomele unei forme grave de oftică, care îl topi în cîteva luni. Doctorii care l-au îngrijit n-au cunoscut niciodată pricina bolii.

Vorbind despre lipsa de curaj, caz atît de des întîlnit printre deținuții supuși la pedepse corporale, trebuie să adaug că sînt și cazuri cînd într-o asemenea situație ei dau dovadă de un curaj fără margini, îmi amintesc de cîteva exemple de bărbăție vecine cu nesimțirea, exemple mai puțin rare decît s-ar crede. Mi-a rămas întipărită în minte mai ales întîlnirea la spital cu unul dintre cei mai monstruoși criminali. Într-o frumoasă zi de vară, se răspîndi prin saloanele deținuților zvonul că fiorosul ucigaș Orlov va fi supus în seara aceea la pedeapsa bătăii și că după asta va fi internat în spital. Deținuții bolnavi erau convinși toți pînă

la unul că pedeapsa va fi deosebit de crudă. Toată lumea părea emoționată și eu însumi, trebuie să recunosc, așteptam cu nespusă curiozitate ivirea acestui tîlhar celebru, pe seama căruia se povesteau lucruri de neînchipuit. Era un asasin cum rareori se întîlnesc, în stare să omoare cu mult sînge rece bătrîni și copii; un om înzestrat cu o formidabilă putere de voință și plin de cea mai orgolioasă conștiință a forței lui. Mărturisise un șir întreg de omoruri și fusese condamnat la forma cea mai gravă a pedepsei corporale – bătaia cu bețele cu un număr maxim de lovituri, aplicate de două șiruri neîntrerupte de soldați. Fu adus, sau mai bine zis tîrît, abia către seară; se întunecase, așa că lumînările erau aprinse. Orlov era galben ca ceara, aproape leșinat, cu părul negru și des încîlcit. Spatele îi era umflat, învinețit și plin de sînge. Deținuții îl îngrijiră toată noaptea; îi schimbau prosoapele ude, îl întorceau cînd pe o parte, cînd pe alta, îi dădeau doctorii, îl ungeau cu alifie, într-un cuvînt, avură pentru el cea mai stăruitoare grijă, ca pentru cea mai apropiată rudă ori pentru un neprețuit binefăcător. A doua zi își veni pe deplin în simțiri și făcu de două sau de trei ori înconjurul sălii, spre marea mea mirare: îl aduseseră în spital zdrobit și cu desăvîrșire sleit de puteri. Primise dintr-o dată mai bine de jumătate din loviturile la care fusese osîndit, căci doctorul ordonase întreruperea bătăii abia după ce se convinsese că, dacă se mai continuă executarea pedepsei, Orlov moare sigur sub lovituri. Era mic de statură, slab și istovit de o îndelungată ședere în prevenție. Cine a avut

prilejul să vadă deținuți aflați mult timp în prevenție își va aduce totdeauna aminte de chipul lor palid, supt, și de privirile lor înfrigurate. Cu toate acestea, Orlov se înzdrăvenea cu repeziciune. O forță lăuntrică extraordinară îi ajuta, probabil, organismul să se restabilească văzînd cu ochii. Și într-adevăr, nu era un om ca oricare altul.

Din curiozitate căutai să-l cunosc mai îndeaproape și timp de o săptămînă îl observai cu luare-aminte. Aș putea spune cu toată siguranța că în viața mea n-am întîlnit un om cu o fire mai dîrză și mai tenace, cu o voință mai hotărîtă. Văzusem la Tobolsk o celebritate de același soi, un vechi șef de bandă de tîlhari. Acela însă era o adevărată fiară; numai văzîndu-i chipul, fără să fi știut cine e, ghiceai că ai înaintea ta o ființă monstruoasă. Ceea ce mă îngrozise la el era insensibilitatea sufletească. Bruta covîrșea într-atîta orice însușire spirituală, încît oricine își dădea seama pe dată, de la prima vedere, că pentru el numai plăcerile trupești, senzuale aveau vreun preț în viață. sînt convins însă că acel Korenev – căci așa îl chema pe tîlhar – s-ar fi pierdut și el cu firea și ar fi tremurat de frică în fața unei asemenea pedepse, cu toate că era în stare să ucidă fără să clipească. Orlov avea cu totul altă fire. Era întruchiparea deplină a izbînzii voinței asupra trupului. Se vedea cît de colo că omul acesta, cu disprețul lui față de orice chinuri și pedepse, știe să se stăpînească, să dispună nelimitat de energia, de forțele și de acțiunile lui și că nu se teme de nimic pe lume. Se simțea în el o nesecată energie, o dorință de activitate,

de răzbunare, o voință neînduplecată în fața țelului de atins. Mă uimea îndeosebi înfățișarea lui mîndră, orgolioasă, felul cum privea totul, ca de pe culmea unei superiorități intangibile, fără a avea aerul omului încrezut și fudul, totul fiind la el firesc. Cred că nu există în lume o ființă care să-i fi impus numai prin personalitatea sa. Primea totul cu un calm desăvîrșit, de parcă nimic pe lume nu l-ar fi putut uimi. Era pe deplin conștient că ceilalți ocnași îi poartă respect, dar nu-și făcea din aceasta un titlu de glorie sau un motiv de a se umfla în pene. Și doar vanitatea și înfumurarea sînt trăsături nelipsite fiecărui ocnaș, fără nicio excepție. Orlov era deștept și de o sinceritate surprizătoare, departe însă de a fi flecar. La întrebările mele a răspuns fără înconjur, mărturisind că așteaptă cu nerăbdare să-și vindece rănile, ca să execute și restul pedepsei pe care o mai avea de îndurat și că la început i-a fost teamă că n-o să reziste. „Acum, spuse el făcîndu-mi cu ochiul, treaba e ca și mîntuită. De îndată ce încasez și restul de lovituri, o să mă trimeată cu primul convoi la Nercinsk, și pe drum îmi iau valea! Fug, orice s-ar întîmpla! Numai de mi s-ar vindeca mai degrabă spinarea!” Și în următoarele cinci zile cît am mai stat împreună, îl vedeam arzînd de nerăbdare să părăsească spitalul. Cîteodată era vesel și pornit pe glume. Încercai să-l provoc la destăinuiri în legătură cu viața și aventurile lui. Își încrunta ușurel sprîncenele, dar răspundea totdeauna deschis la întrebările mele. Cînd își dădu seama însă că încercam să-i pătrund în suflet și să răscolesc în el o urmă de căință, mă

privi cu atîta trufie și dispreț, de parcă s-ar fi convins deodată că are de-a face cu un biet copilandru, necopt la minte și naiv, cu care nu merită să stai de vorbă despre lucruri ce nu pot fi înțelese decît de cei mari. Ba chiar am citit pe chipul lui și un soi de compătimire. Dar după cîteva clipe izbucni într-un hohot de rîs sincer, fără nicio umbră de ironie, și nu mă îndoiesc că și după ce a rămas singur, cînd îi veneau în minte cuvintele mele, izbucnea în rîs, și asta nu o singură dată. Nemaiavînd răbdare să aștepte pînă-și vor da medicii avizul, ceru în cele din urmă să i se facă ieșirea din spital, cu toate că rănile de pe spinare nu erau încă vindecate; cum mă simțeam și eu mult mai bine, cerui de asemenea ieșirea din spital și drumul înapoi îl făcurăm împreună: pe mine m-au dus în temniță, iar pe el la corpul de gardă, de unde fusese adus. La despărțire îmi strînse mîna, ceea ce din partea lui era un semn de mare încredere. Înclin să cred însă că a făcut-o mai mult pentru că în clipa aceea era foarte mulțumit de sine însuși. Căci în fond nici nu se putea ca el să nu mă disprețuiască, socotindu-mă o ființă slabă, resemnată și supusă, vrednică de milă și inferioară lui în toate privințele. A doua zi fu scos pentru a-și primi și restul de pedeapsă.

După ce se închiseră porțile cazărmii, ea căpătă o cu totul altă înfățișare; semăna acum cu o casă de locuit, cu un interior de locuință omenească. Deabia atunci, într-o ambianță mai intimă, mai casnică, reușii să-mi cunosc camarazii mai îndeaproape. În timpul zilei, paznicii, plutonierul ori alți reprezentanți ai

administrației puteau să se ivească în orice clipă, așa că oamenii se țineau puțin mai altfel, rămînînd mereu într-o stare de oarecare încordare, neliniște, așteptare. Dar în clipa cînd se trase zăvorul, fiecare se așează la locul lui și-și văzu de treburi. Cazarma se lumină deodată într-un chip neașteptat: fiecare ocnaș își avea luminarea lui, înfiptă de obicei într-un sfeșnic mic de lemn. Unii își reparau încălțămintea, alții coseau la cîte o haină. Aerul pestilențial devenea din ce în ce mai înăbușitor. Cîțiva trîndavi se traseră într-un colț și se așezară pe vine în jurul unui țol ros, la o partidă de cărți. Aproape în fiecare cazarmă era cîte un deținut care avea un asemenea țol, un sfeșnic cu luminare și o pereche de cărți soioase. Toate acestea la un loc purtau denumirea de „maidan”. Patronul primea din partea jucătorilor remiză, vreo cincisprezece copeici pe noapte; asta-i era meseria. Se juca de obicei banc, trei foițe și alte jocuri de noroc. Fiecare jucător își așeza înainte o grămăjoară de bănuți de aramă, tot ce avea în buzunar, și nu se ridica decît atunci cînd nu mai avea niciun gologan, ori cînd îi scutura pe toți ceilalți de parale. Jocul se prelungea pînă noaptea tîrziu; uneori îi apuca ziua și se întîmpla să-l sfîrșească tocmai în clipa cînd începeau să se deschidă ușile. În dormitorul nostru, ca și în toate celelalte cazărmi de altfel, se găseau întotdeauna cîțiva pîrliți ruinați de joc și băutură, sau pur și simplu pîrliți din născare. Zic „din născare” și insist cu osebire asupra acestei expresii. Într-adevăr, există în rîndurile poporului nostru și vor exista în orice condiții și împrejurări,

unele firi ciudate, oameni blînzi, potoliți și adesea destul de harnici, dar a căror soartă e să rămînă mereu săraci lipiți pămîntului. Toată viața, ei trag, cum s-ar zice, mîța de coadă, se zbat în mizerie, sînt copleșiți de necazuri și ghinioane, le e teamă și de umbra lor și veșnic se află la cheremul cuiva, mai ales al chefliilor și al parveniților îmbogățiți fără trudă, peste noapte. Orice străduință, orice încercare de a răzbi e zadarnică; nu se aleg decît cu amărăciunea și ponoasele, ca și cum s-ar fi născut numai și numai pentru a-i sluji pe alții, trăgîndu-și zilele în umbra altora; le este sortit să facă numai ceea ce gîndesc alții, să asculte de porunca și vrerea altora; sînt meniți să joace cum li se cîntă. Nicio împrejurare, nici chiar cea mai neașteptată nu-i poate îmbogăți, pîrliți sînt și pîrliți vor rămîne în veci de veci. Am întîlnit oameni de felul acesta nu numai în rîndurile poporului, ci în toate societățile și păturile sociale, în toate meseriile, în toate grupările, asociațiile, chiar și în lumea literaților. Îi găsești în orice temniță, în orice cazarmă, și e de ajuns să se înjghebe un maidan, ca să răsară imediat și cîte un pîrlit dintr-ăștia pentru diferite servicii. Niciun maidan nu se putea de altfel lipsi de un asemenea slujitor. Era îndeobște angajat de toți jucătorii pentru o noapte întreagă în schimbul a cinci copeici cel mult. Atribuția lui de frunte era să stea de pază în tindă, la ușă, adesea pe un ger de treizeci de grade, în întuneric, vreme de șase ori șapte ceasuri, atent la cel mai mic zgomot de pași. Maiorul sau ofițerii de gardă își făceau de multe ori rondul în puterea nopții, apăreau pe

neașteptate în dormitoare și surprindeau pe jucători și pe meșteșugari, atrași de lumina lumînărilor ce răzbătea în curte. Cînd se auzea zgomotul cheii scrîșnind în broască, era prea tîrziu ca oamenii să se mai împrăștie prin culcușuri. Întrucît după asemenea dovadă de neatenție straja mînca o mamă de bătaie de la întregul maidan, surprizele acestea se iscau foarte rar. Cinci copeici era o leafă de batjocură chiar în temniță, astfel încît, în cazul acesta, ca și în altele asemănătoare, pretențiile și asprimea patronilor m-au mirat totdeauna. „Ai intrat în horă – n-ai încotro!” era un argument care nu admitea niciun fel de replică. Pentru cîțiva gologani, aruncați ca o pomană, patronul storcea tot ce putea de la nenorocitul al cărui binefăcător se mai și socotea pe deasupra. Am mai putut observa cu acest prilej cum un chefliu, un bețivan ce nu șovăia să-și risipească banii fără nicio socoteală, îl trăgea pe sfoară fără rușine pe acest slujitor de doamne-ajută, ciupindu-i sărmanului cîteva parale din puținul ce-avea de primit, lucru constatat, de altfel, nu numai la ocnă și nu numai la maidane.

Așadar, toată lumea s-a apucat de lucru, fiecare în meseria lui; în afară de jucători, dacă mai trîndăveau vreo cinci deținuți, dar și aceștia s-au culcat imediat. Pe priciul uriaș, locul meu era lîngă ușă. De cealaltă parte a priciului, cap la cap cu mine dormea Akim Akimîci. Pînă pe la ora zece sau unsprezece, a lucrat la un lampion colorat, pe care i-l comandase cineva din oraș și pentru care avea să fie bine plătit. Era neîntrecut în lucruri de soiul acesta, pe care le făcea cu multă migală și răbdare, lucrînd

metodic și neîntrerupt. După ce-și mîntui treaba, strînse totul cu grijă, își desfăcu pătura, se închină cu evlavie, se culcă liniștit și cuminte și adormi ca un om cu sufletul împăcat. Ducea, pare-se, cumințenia și stăruința în bună rînduială pînă la cel mai meschin pedantism; ca toți oamenii obtuzi, mărginiți, se credea, probabil, deștept nevoie mare. În prima zi nu mi-a plăcut, deși mi-amintesc că mi-a dat mult de gîndit; m-a mirat mai ales faptul că un om cu firea lui ajunsese la ocnă, în loc să izbîndească și să prospere în viață. Dar despre Akim Akimîci vom avea prilejui să stăm de vorba mai departe.

Aș vrea să-i descriu aici pe scurt pe toți cei ce dormeau într-o cazarmă cu mine. Îmi fusese dat să trăiesc în mijlocul lor ani de-a rîndul și toți cei ce mă înconjurau aveau să-mi întovărășească fiecare clipă. E lesne de înțeles, așadar, curiozitatea nestăpînită cu care-l cercetam pe fiecare. În stînga mea dormea un grup de munteni din Caucaz, aproape toți trimiși aici pentru tîlhării și osîndiți la pedepse diferite. Grupul era alcătuit din doi lezghini, un cerchez și trei tătari din Daghestan. Cerchezul se arăta a fi un om ursuz și posomorît; nu vorbea aproape cu nimeni și arunca în juru-i căutături încruntate, cu ochii sclipind de ură nestăpînită și cu un zîmbet batjocoritor pe buze, plin de răutate și venin. Unul din lezghini era un om înaintat în vîrstă, cu un nas subțire, coroiat; toată înfățișarea lui îl trăda pe tîlharul îmbătrînit în rele. În schimb celălalt, Nura, mi-a făcut chiar de la început cea mai plăcută, cea mai îmbucurătoare impresie. Mijlociu la trup, destul de tînăr încă, de constituție herculeană,

cu părul blond și ochii albaștri, avea un nas cîrn și trăsăturile feței ca de fetișcană finlandeză; ca toți călărețiii, avea picioarele strîmbe și călca mai mult pe vîrfuri. Tot corpul lui era plin de cicatrice: urme de gloanțe și lovituri de baionetă. Acasă la el ducea o viață pașnică, dar pleca mereu la muntenii vecini, cu care se înhăita în incursiuni războinice împotriva rușilor. Aici, la ocnă, toată lumea îl îndrăgise din pricina firii lui vesele și deschise. Lucra fără să crîcnească, totdeauna potolit și senin, deși de multe ori murdăria și ticăloșia ce domneau printre deținuți îl revoltau: furtul, șarlatania, beția îi trezeau dezgustul ori îl scoteau pur și simplu din fire; într-un cuvînt, nu putea suferi tot ce-i părea necinstit; dar nu se certa cu nimeni, mulțumindu-se să întoarcă indignat capul. În tot timpul cît a stat la ocnă, n-a furat nimic și n-a făcut niciun rău nimănui. Era foarte credincios. Își făcea regulat și cu multă evlavie rugăciunile, ținea ca un fanatic zilele de post dinaintea marilor sărbători mahomedane, și-și petrecea nopți întregi în veghe și rugăciune. Toată lumea îl iubea și-l socotea omul cel mai cinstit din lume. „Nura e un leu”, ziceau ocnașii. Și așa, porecla de „leu” îi rămase pînă la sfîrșit. Era pe deplin încredințat că după ispășirea pedepsei va fi trimis înapoi acasă, în Caucaz; la drept vorbind, nu trăia decît cu această singură nădejde. Nu știu de ce, dar sînt convins că ar fi murit, dacă într-o zi i s-ar fi luat această nădejde. Îl remarcai chiar din prima zi. De altfel, era cu neputință să nu-ți atragă luarea-aminte fața lui blîndă și cinstită, în mijlocul atîtor chipuri posomorîte, înrăite și

batjocoritoare. Mă aflam în temniță abia de o jumătate de ceas, cînd îl văzui că trece pe lîngă mine și mă bate încetișor pe umăr, zîmbindu-mi prietenos. Nu pricepui numaidecît ce voia să spună, căci vorbea stîlcit rusește; dar, după cîtva timp, se ivi din nou și cu același zîmbet binevoitor mă bătu iarăși pe umăr. Apoi își repetă gestul ori de cîte ori trebuia să treacă pe lîngă mine sau poate-și făcea înadins drum pentru asta. Și așa trei zile în șir. După cum am priceput mai tîrziu, gestul lui voia să însemne că-i era milă de mine și că înțelegea cît de grea trebuie să-mi pară osînda în primele zile; voia să-mi arate prietenia lui, să mă încredințeze că mă pot bizui oricînd pe sprijinul lui. Bunul și naivul meu Nura!

Cei trei tătari daghestanieni erau frați: doi din ei bărbați în toată firea, pe cînd cel mai mic, Alei, n-avea decît douăzeci și doi de ani, dar arăta și mai tînăr. Locul lui pe laviță era lîngă mine. Fața lui frumoasă și deschisă, inteligentă și totodată plină de o bunătate naivă, aproape copilărească, îmi cîștigă inima de la început și eram nespus de fericit că soarta mi-l hărăzise pe el ca vecin și nu pe altcineva. Tot sufletul i se citea pe chipul lui frumos, ba aș putea spune chiar neasemuit de frumos. Zîmbetul încrezător avea atîta nevinovăție, ochii lui mari, negri-catifelați, erau atît de mîngîietori, atît de buni și înțelegători, încît simțeam totdeauna o plăcere deosebită să-l privesc și asta mă ușura în clipele de amărăciune și de chinuitoare deznădejde. Credeți-mă, nu exagerez de loc. Într-o zi, pe cînd erau acasă, în sat la ei, fratele cel mai mare (avea cinci frați mai mari ca

dînsul, dintre care doi lucrau într-o exploatare din Siberia) îi poruncise scurt să-și ia sabia, să încalece și să-i urmeze. Respectul pentru cei mai în vîrstă e atît de mare în familiile de munteni, încît tînărul Alei nu îndrăzni, ba nici nu se gîndi să mai întrebe încotro pornesc; iar ceilalți nu găsiră cu cale să-i împărtășească ținta expediției. Porneau la jaf, urmînd să iasă la drumul mare, să pîndească trecerea caravanei unui bogat negustor armean și s-o jefuiască. Lucrurile se petrecură întocmai: uciseră mai întîi strajele însoțitoare, îl răpuseră apoi pe armean și după aceea jefuiră în voie toată marfa pe care o transporta. Curînd însă totul fu descoperit; cei șase frați fură ridicați, judecați și dovediți și condamnați la muncă silnică în Siberia. Tribunalul se arătă mai indulgent doar față de Alei și-l osîndi numai la patru ani. Frații lui îl iubeau foarte mult, cu o dragoste mai mult părintească decît frățească. El era singura lor mîngîiere în temniță: îndeobște posomoriți și triști, frunțile li se descrețeau cînd se uitau la el, iar cînd îi vorbeau (lucru rar, de altfel, căci îl socoteau un copil căruia nu-i poți adresa un cuvînt serios), chipul lor se lumina de un zîmbet plin de blîndețe și căldură și îmi venea ușor să ghicesc că-i spuneau ceva hazliu, ca unui copil neștiutor, cel puțin judecînd după zîmbetul lor îngăduitor și după privirile semnificative pe care le schimbau la auzul răspunsurilor lui. El abia de îndrăznea să deschidă cel dintîi vorba, atît de mult îi respecta. Cum a putut oare acest flăcăiaș să-și păstreze aici, la ocnă, inima curată și cinstită, să rămînă bun și simțitor și să nu se

înăsprească, să nu se ticăloșească și el în anii aceștia cît și-a îndurat pedeapsa? Era însă înzestrat cu o fire din cale afară de armonioasă, dintr-o bucată, în ciuda gingășiei ei și a blîndeții aparente. Mai tîrziu mi-a fost dat să-l cunosc bine și foarte îndeaproape. Era cuminte și neprihănit ca o fată mare și la orice faptă urîtă, murdară, rușinoasă, nedreaptă, la orice silnicie, în ochii lui se aprindea o strălfulgerare de mînie care-i făcea parcă mai frumoși. Deși nu era dintre cei ce se lasă umiliți fără a da răspunsul cuvenit, se ferea totuși de gîlcevi și certuri. Nu s-a certat niciodată cu nimeni și toată lumea îl iubea și-l răsfăța. La început se arătă numai binevoitor cu mine, pe urmă, treptat, ne împrietenirăm; cîteva luni i-au fost de ajuns să învețe să vorbească foarte bine rusește, lucru pe care frații lui nu izbutiră să-l facă nici pînă la plecarea din ocnă. Mi-a făcut impresia unui băiat foarte inteligent, extrem de modest, delicat și frămîntat de diferite probleme. De altfel, aș vrea să precizez de la început că, după convingerea mea, Alei nu era un om de rînd și-mi aduc aminte de întîlnirea cu el ca de una dintre cele mai frumoase din viața mea. Unora le-au fost dăruite firi atît de alese, înzestrate de Dumnezeu cu atîta frumusețe, încît pînă și gîndul că ar putea vreodată să se schimbe în rău, să se degradeze, ți se pare o absurditate. Ești sigur de ei și nu te încearcă teama pentru viitorul lor. Eu sînt și azi cu desăvîrșire liniștit pentru Alei. Pe unde o mai fi acum?

Într-o seară – trecuse destul de mult timp de la venirea mea în temniță – stăteam culcat pe patul meu de scînduri, lăsîndu-mă pradă

gîndurilor amare. Alei, veșnic activ și harnic, nu lucra nimic în seara aceea, cu toate că era prea devreme pentru culcare. Era o zi de sărbătoare musulmană și ei nu lucrau. Stătea și el culcat cu mîinile sub ceafă, furat de gînduri. Deodată mă întrebă:

— Îți vine tare greu?

Îl privii cu luare-aminte, căci mi se păruse ciudată întrebarea aceasta directă a lui Alei, totdeauna foarte delicat, foarte prudent și plin de simțire; dar, uitîndu-mă la el cu și mai mare atenție, citii pe chipul lui atîta tristețe, atîta suferință, trezită poate din amintirile ce-i năvăleau în suflet, încît pricepui numaidecît că și el era deznădăjduit în acea clipă, îi împărtășii presupunerea mea. El oftă adînc, zîmbind cu amărăciune. Îmi plăcea zîmbetul lui totdeauna cald și blînd, care-i descoperea două șiruri de dinți albi, de-o frumusețe fără cusur, ce-ar fi putut stîrni invidia celei mai frumoase femei din lume.

— Ia spune-mi, Alei, ți-e gîndul la ai tăi, acasă? Cum se prăznuiește sărbătoarea aceasta la voi, în Daghestan? O fi frumos pe-acolo?

— Da, făcu el cu însuflețire și ochii prinseră a i se însenina. Cum de mi-ai ghicit gîndul?

— Ei, n-a fost chiar atît de greu. E mai bine acolo decît aici, ai?

— Ah, de ce vorbești așa?

— Ce de flori frumoase cresc în părțile voastre; acum trebuie să fie acolo raiul pe pămînt…

— Taci! Taci! Te rog!

Era peste măsură de tulburat.

— Ascultă, Alei, ai și surori?

— Da, am și o soră; dar de ce mă întrebi asta?

— Trebuie să fie tare frumoasă, dacă îți seamănă.

— Nici pe departe n-aduce cu mine! E atît de frumoasă, că nu-și are perechea în tot Draghestanul. sînt încredințat că n-ai mai văzut o fată ca ea. Și mama era tare frumoasă.

— Te-a iubit mult?

— Biata mama! Cred că s-a stins de amărăciune, atît de mult mă iubea. Eram comoara ei. Mă iubea mai mult decît pe sora mea, mai mult decît pe toți ceilalți… Azi-noapte am văzut-o în vis, se căina și mă plîngea.

Tăcu, și-n seara aceea nu mai rosti niciun cuvînt. Dar de atunci căuta mereu să intre în vorbă cu mine, cu toate că, din respect – și nu știu de ce mi-l purta – nu îndrăznea niciodată să deschidă el vorba cel dintîi. În schimb se simțea fericit dacă începeam eu discuția. Îl întrebam de Caucaz, de viața lui de acolo. Frații nu-l opreau să stea de vorbă cu mine, ba îmi vine a crede că le făcea chiar plăcere. Cînd băgară de seamă cît îmi e de drag Alei, deveniră parcă și ei mai binevoitori față de mine.

Alei mă ajuta de multe ori la lucru. În cazarmă făcea tot ce-i sta în putință ca să-mi fie de folos și să-mi ușureze truda; în străduința lui nu era nici slugărnicie, nici nădejde într-un folos personal oarecare, ci numai gîndul prieteniei și al iubirii pe care nu și-l ascundea niciodată. Avea aplicații pentru diferite meșteșuguri; învățase cu ușurință să coasă rufe, să repare încălțămintea, iar mai tîrziu și-a însușit destul de bine și meșteșugul tîmplăriei,

atît cît se putea învăța în temniță. Frații îl lăudau și erau mîndri de el.

— Ascultă, Alei, îl întrebai într-o zi, de ce nu înveți să scrii și să citești rusește? Asta ți-ar putea fi de mare folos mai tîrziu, aici în Siberia.

— Aș vrea, dar cine să mă învețe?

— sînt aici destui știutori de carte. Dacă vrei, te învăț eu.

— Oh, învață-mă, te rog mult, zise Alei, ridicîndu-se fericit în capul oaselor. Și își împreună mîinile, privindu-mă cu ochi rugători.

Ne apucarăm de lucru chiar de a doua zi. Aveam cu mine o traducere rusească a Noului Testament, singura carte îngăduită în temniță. După această carte, fără alfabet, Alei învăță să citească foarte bine în cîteva săptămîni. După trei luni era în stare să înțeleagă pe deplin slova cărților. Învăța cu rîvnă, cu pasiune.

Într-o zi citirăm împreună întreaga predică de pe munte. Băgai de seamă că unele fraze le citea cu o emoție deosebită.

Îl întrebai atunci dacă i-a plăcut ceea ce citise.

El mă privi pe furiș și roșeața îi acoperi obrajii.

— O, da, Isa e un proroc. Isa a rostit cuvîntul lui Dumnezeu. Cît de frumos o spune!

— Și ce anume îți place cel mai mult?

— E acolo un loc în care se spune: „Iertați, iubiți, nu nedreptățiți pe nimeni, iubiți și pe vrăjmașii voștri”. Ce frumoase-s vorbele astea!

Se întoarse apoi spre frații lui, care ascultau convorbirea noastră, și începu să le spună ceva cu însuflețire. Stătură mult timp de vorbă; cei mari dădeau din cap, încuviințînd grav spusele

celui mic; Pe urmă se întoarseră către mine și cu un zîmbet cu adevărat musulman, un zîmbet grav și binevoitor (care îmi place atît de mult, îmi place mai ales măreția lui gravă), mă încredințară că Isa a fost un mare proroc, că a săvîrșit minimi nemaiauzite, că a făurit o pasăre din lut și suflînd asupră-i i-a dat viață și, astfel însuflețită, pasărea a zburat... Și întocmai așa stătea scris și în cărțile lor. Lăudîndu-mi-l astfel pe Iisus, erau încredințați că-mi fac mare plăcere, iar Alei nu-și mai încăpea în piele de fericire văzînd că frații lui îmi arată atîta bunăvoință și că au găsit cu cale să-mi facă plăcere.

Lecțiile de scris s-au desfășurat cu același succes. Alei își făcu rost de hîrtie (n-a vrut în ruptul capului să mă lase să fac eu această cheltuială), condei, penițe și cerneală și în mai puțin de două luni învățâ să scrie admirabil. Frații lui rămaseră uimiți. Mîndria și mulțumirea lor nu mai cunoșteau margini; nu știau cum să-mi mai arate recunoștința. La muncă, dacă se întîmpla să fim împreună, se întreceau care mai de care să mă ajute, făcîndu-și din asta o adevărată bucurie. Nu mai vorbesc de Alei, care îmi purta o dragoste poate la fel de mare ca și fraților lui. N-am să uit niciodată ziua cînd urma să părăsească temnița. Mă duse în dosul cazărmii, se aruncă la pieptul meu și începu să plîngă. Niciodată pînă atunci nu mă îmbrățișase și nu plînsese încă în fața mea. „Ai făcut atîta pentru mine, îmi zicea printre lacrimi, cît n-ar fi fost în stare să facă nici mama, nici tatăl meu: ai făcut om din mine,

Dumnezeu o să te răsplătească pentru asta, iar eu n-am să te uit niciodată…”

Unde o fi acum bunul, dragul și scumpul meu Alei? …

În afară de grupul acesta de cerchezi, mai era în cazarma noastră și un grup destul de numeros de polonezi, care alcătuiau o familie aparte, ce se ținea cu totul separată de ceilalți ocnași. Am spus în altă parte că din pricina atitudinii lor intolerante, pline de desconsiderare și de vrăjmășie față de osîndiții ruși, erau la rîndul lor urîți de toată lumea. Erau cu toții șase oameni cu firi ciudate, istovite, bolnăvicioase. Printre ei se aflau și oameni culți; despre aceștia am însă de gînd să vorbesc mai pe larg ceva mai încolo. De la ei mă împrumutam în ultimii ani de ocnă cu cîte o carte. Cea dintîi carte mi-a lăsat o impresie puternică, ciudată, adîncă. Am să vorbesc mai tîrziu despre aceste impresii, care mi-au părut cu totul neobișnuite. Eu le consider extrem de ciudate și îmi închipui că pentru mulți vor părea cu totul de neînțeles. Nu poți judeca unele lucruri dacă n-ai avut prilejul să le cunoști tu însuți. E suficient să spun că privațiunile spirituale sînt infinit mai greu de îndurat decît cea mai groaznică suferință fizică. Adus în temniță, omul din popor se pomenește în lumea lui, ba poate chiar într-o lume mai evoluată. A pierdut, desigur, mult, îndepărtîndu-se de locul în care s-a născut și de ai lui, dar lumea din juru-i e aceeași, mediul rămîne aproape neschimbat. Un om cult, osîndit de lege la aceeași pedeapsă ca și omul din popor, are adesea incomparabil mai mult de pierdut decît

cel din urmă. El trebuie să-și înăbușe toate cerințele, să renunțe la toate deprinderile, să treacă într-un mediu nepotrivit pentru el, să se obișnuiască a respira altfel de aer... E ca peștele zvîrlit pe nisip... Și de multe ori pedeapsa pe care o îndură, una și aceeași pentru toți după concepția legii, e mult mai chinuitoare și mai crudă pentru el decît pentru toți ceilalți. Și lucrul acesta e adevărat... chiar dacă ar fi vorba numai de deprinderile materiale la care e nevoit să renunțe.

Polonezii alcătuiau însă o lume aparte, un grup omogen de șase oameni care se țineau tot timpul împreună. Dintre toți ocnașii din cazarma noastră, ei prinseseră drag numai de un evreu, și asta poate numai pentru că el îi distra. De altminteri, pe acest evreu îl iubeau și ceilalți deținuți, deși toată lumea, fără nicio excepție, își bătea joc de el. Era singurul om care mă făcea să rîd cu hohote și chiar azi îmi vine să rîd de cîte ori mi-l amintesc. Privindu-l, mă gîndeam la Iankel, personajul zugrăvit de Gogol în „Taras Bulba” și care, dezbrăcîndu-se ca să se culce lîngă evreica lui într-un fel de cufăr, semăna foarte mult cu un pui de găină. Isai Fomici semăna și el ca două picături de apă cu un pui de găină. Era om în vîrstă, de vreo cincizeci de ani, slab, pipernicit și pe cît de șiret pe atît de mărginit. Era obraznic și înfipt, dar cu toate acestea din cale afară de fricos. Fața și gîtul îi erau brăzdate de zbîrcituri și cute. Pe frunte și pe obraji purta stigmatele osîndei. Nu mi-am putut da niciodată seama cum putuse să suporte șaizeci de lovituri de bici. Fusese condamnat pentru omucidere. Avea la el o

rețetă medicală, pe care i-o dăduseră niște mușterii de-ai lui, îndată după aplicarea pedepsei. Cu rețeta aceasta ar fi putut obține o alifie miraculoasă care în două săptămîni ar fi făcut să-i dispară urmele arsurilor infamante. El însă nu îndrăznea să întrebuințeze leacul la ocnă și aștepta să treacă cei doisprezece ani de muncă silnică, ca după ce va fi trimis în colonie, undeva în Siberia, să pună în aplicare binecuvîntata rețetă. „Altfel n-aș putea să mă mai însor, îmi mărturisi el într-o zi, și trebuie neapărat să mă însor.” Devenirăm buni prieteni. Era veșnic bine dispus și glumele lui nu mai aveau sfîrșit. În temniță n-o ducea tocmai greu. Argintar de meserie, oamenii din oraș, care n-aveau niciun giuvaergiu, îl încărcau cu comenzi, datorită cărui fapt scăpa lesne de munca grea de ocnă. Făcea și cămătărie, împrumutînd cu dobînzi mari bani ocnașilor. Fusese adus în temniță înaintea mea și unul dintre polonezi îmi povesti cu lux de amănunte apariția lui în cazarmă. E o poveste foarte hazlie, pe care o rezerv pentru mai tîrziu; de altfel, voi avea în cursul istorisirii mele destule prilejuri să mai vorbesc despre Isai Fomici.

Restul efectivului cazărmii noastre îl formau patru bătrîni habotnici, adepți ai credinței de rit vechi, printre care se număra și bătrînul din sloboziile de la Starodub; doi sau trei ucraineni veșnic încruntați, un ocnaș tînăr, de vreo douăzeci și trei de ani, cu obrazul mic cît pumnul și un nas subțirel și ascuțit, care apucase să comită opt omoruri; apoi o bandă de falsificatori de bani, dintre care unul îl făcea pe măscăriciul cazărmii; în sfîrșit, cîțiva indivizi

ursuzi, cu chipuri mohorîte, pe care capetele rase îi făceau și mai respingători, veșnic tăcuți și roși de invidie, care se uitau cu ură la tot ce-i înconjura, și aveau să privească așa pe sub sprîncene, tăcuți, încruntați și dușmănoși, probabil, ani de-a rîndul – pînă li s-o împlini sorocul pedepsei. Întregul tablou mi se înfățișă instantaneu, la o privire fugară, chiar în cea dintîi seară nefericită a noii mele vieți ce avea să înceapă în temniță, mi se dezvălui într-o sumbră defilare, prin fumul greu și înecăcios, într-un vacarm de glasuri, presărat de exclamații cinice, de sudălmi și ocări scîrnave însoțite de zornăit de lanțuri, de blesteme și hohote de rîs sălbatic. Mă întinsei pe scîndurile goale, punîndu-mi sub cap haina (n-aveam încă pernă) și mă învelii cu cojocul; dar mult timp încă nu putui să adorm, cu toate că eram frînt de oboseală și zdrobit de avalanșa de impresii neașteptate, monstruoase și uluitoare din această primă zi a vieții mele de ocnaș. Dar abia păsisem în viața aceasta nouă. Mă așteptau încă multe înainte și viitorul urma să-mi dezvăluie lucruri pe care nici pe departe nu le-aș fi putut bănui...

V
PRIMA LUNĂ

A patra zi după venirea mea la ocnă, primii poruncă să ies la muncă. Îmi aduc foarte bine aminte de această primă zi de lucru, cu toate că în cursul ei nu mi s-a întîmplat nimic extraordinar, bineînțeles abstracție făcînd de atîtea schimbări din cale afară de nefirești

intervenite în viața mea, schimbări legate de situația nouă în care m-am pomenit. Trăiam însă cele dintîi impresii și continuam să observ cu lăcomie și să înregistrez totul. Aceste trei zile le-am petrecut într-o necontenită și grea frămîntare. „Iată-mă, deci, la capătul peregrinărilor mele: sînt la ocnă! Îmi repetam fără încetare, iată-mi azilul pentru mulți ani, adăpostul în care va trebui să-mi duc zilele timp îndelungat și în care pășesc cu atîta neîncredere, cu o senzație adînc bolnăvicioasă, cu inima strînsă și cu sufletul îndoit... Mai știi, poate că după ce se vor scurge acești ani îndelungați și va trebui să-l părăsesc, îl voi plînge și-l voi regreta amar! ..." adăugam eu de fiecare dată, cu acel sentiment ciudat din care nu lipsea și un dram din acea bucurie răutăcioasă care la un moment dat se transformă într-o cerință chinuitoare; stăpînit de ea, omul își zgîndăre mereu rana, voind parcă să se îmbete cu propria-i suferință, ca și cum conștiința unei nenorociri copleșitoare ar constitui totodată și un izvor de voluptate. Gîndul că s-ar putea ca vreodată să mă încerce un cît de palid regret al locului acesta mă îngrozea peste măsură: presimțeam încă de pe atunci monstruoasa treaptă de adaptabilitate pînă la care poate coborî omul cu capacitatea lui de a se obișnui cu orice. Dar toate acestea urmau să vină cu timpul; deocamdată, realitatea din jurul meu mi se părea potrivnică, înspăimîntătoare, și chiar dacă nu era în întregime așa, eu cel puțin o vedeam ca atare. Curiozitatea sălbatică cu care mă cercetau frații mei de suferință, ocnașii, asprimea lor sporită

față de un novice din tagma boierească picat ca din cer în mijlocul lor, asprime ce ajungea uneori pînă la ură – toate acestea mă chinuiau atît de mult, încît începusem eu însumi să aștept cu nerăbdare să fiu scos la lucru, ca să-mi dau dintr-o dată seama de întreaga măsură a nenorocirii mele, să încep a duce aceeași viață ca și ei toți, să mă contopesc în făgașul lor comun. Erau, bineînțeles, și multe lucruri care mi-au scăpat atunci din vedere, ba mai mult, n-am băgat de seamă unele ce se cereau văzute chiar din prima clipă: în stihia vrăjmășiei oarbe nu știusem încă să întrezăresc și licăririle încurajatoare ale unor bucurii ulterioare. De altfel, cele cîteva chipuri pline de bunăvoință și simpatie, pe care le-am întîlnit încă în aceste trei zile, mi-au dat mult curaj chiar de la început. Cel mai cumsecade s-a arătat față de mine Akim Akimîci. Printre fețele posomorîte și ursuze ale celorlalți ocnași izbutii totuși să observ și cîteva plăcute și vesele. „Oameni răi întîlnești pretutindeni, iar printre cei răi se găsesc și oameni buni, îmi zisei în chip de consolare. Cine știe, poate că cei de aici nu sînt mult mai răi ca *ceilalți,* care au rămas dincolo de zidurile temniței.” Tot gîndindu-mă la aceste lucruri clătinam din cap a îndoială, și totuși, o, doamne! Nici măcar nu bănuiam cîtă dreptate am avut atunci!

Iată, de pildă, un om pe care am ajuns să-l cunosc bine abia după ce s-a scurs un șir întreg de ani, cu toate că mi-a stat în preajmă aproape de la început și pînă la sfîrșitul osîndei mele. Îl chema Sușilov. Aducînd vorba despre ocnașii care *nu sînt mai răi* decît ceilalți, mi-am amintit

de îndată de el, fără să vreau. Pentru cei cîțiva bănuți pe care puteam să-i dau, îmi făcea diferite servicii gospodărești. Aveam și un alt ajutor, unul Osip, pe care Akim Akimîci mi-l recomandase chiar de la început, spunîndu-mi că pentru treizeci de copeici pe lună acest ocnaș putea să gătească zilnic mîncare anume pentru mine, dacă cea cazonă mă va dezgusta peste măsură și dacă am, firește, bani ca să mănînc pe socoteala mea. Osip era unul din cei patru bucătari aleși dintre oameni; oricine putea să primească și să renunțe de bunăvoie la această îndeletnicire. Bucătarii nu erau trimiși la muncă grea; rămîneau în cazarmă să coacă pîine și să fiarbă ciorba de varză acră. Li se spune la feminin, „bucătărese”, dar nu în bătaie de joc – mai ales că erau îndeobște aleși oamenii cei mai de treabă și, pe cît era posibil, cei mai cinstiți – ci mai mult în glumă, astfel încît nu se supărau deloc. Osip era ales aproape de fiecare dată și de cîțiva ani în șir îndeplinea funcția de „bucătăreasă”. Nu părăsea această îndeletnicire decît atunci cînd se plictisea peste măsură și îi venea cheful să introducă clandestin rachiu în cazarmă. Cu toate că fusese osîndit la muncă silnică pentru contrabandă, era de o cinste și de o bunătate rară. Am pomenit mai sus de flăcăul acesta înalt și voinic, dar fricos nevoie mare, mai ales cînd era vorba de vergi; liniștit din fire, răbdător, blajin cu toată lumea, nu se certa cu nimeni *niciodată;* dar, în ciuda lașității sale, pentru nimic în lume nu s-ar fi împotrivit ispitei de a aduce rachiu, numai și numai de dragul îndeletnicirii, din pasiune pentru contrabandă.

Ca toți ceilalți bucătari, făcea și el negoț de rachiu, dar nu pe picior mare ca Gazin, fiindcă nu avea curajul să riște prea mult, să pună totul la bătaie. M-am înțeles totdeauna foarte bine cu acest Osip. În ce privește posibilitatea de a avea hrană pe cont propriu, nu era nevoie de cine știe ce fonduri. Cred că nu greșesc afirmînd că nu cheltuiam mai mult de o rublă pe lună, bineînțeles în afară de pîinea cazonă care mi se dădea în cazarmă; ba uneori, cînd foamea-mi dădea ghes, mă încumetam să mănînc și ciorba de varză acră a ocnașilor, cu tot dezgustul ce-l simțeam, deși mai tîrziu m-am obișnuit destul de bine și cu ea. Cumpăram de obicei o livră de carne pe zi, care mă costa o copeică. Cumpărăturile le făcea un invalid din cei puși pe la fiecare cazarmă să supravegheze ordinea în dormitoare și care își luaseră de bunăvoie sarcina să se ducă zilnic în piața tîrgului, treabă pentru care nu primeau nicio plată, ci numai din cînd în cînd cîte un mic dar. O făceau mai mult pentru tihna lor, căci altminteri nu le-ar fi fost cu putință să trăiască în bună înțelegere cu ocnașii. Aduceau tutun, ceai, carne, colaci, în sfîrșit, tot ce trebuia, în afară de rachiu. Pentru asta nici nu-i ruga nimeni, deși se lăsau adesea cinstiți cu cîte o dușcă. Ani de-a rîndul Osip îmi găti mereu același fel de mîncare – o bucată de carne friptă. Cum o pregătea, e o altă chestiune care, de altfel, nici nu prea interesează. Ciudat e însă că în tot acest răstimp n-am schimbat între noi aproape nici două vorbe. Dinspre partea mea, am încercat adesea să intru în vorbă cu el, dar pe cît se pare nu era în stare să întrețină o convorbire; nu știa decît să

zîmbească și să răspundă *da* sau *nu,* și cu asta basta. Namila aceasta de om cu o minte ca de copil făcea o impresie bizară.

Spuneam că, afară de serviciile lui Osip, mă bucuram și de ajutorul neprecupețit al lui Sușilov. Nu-l chemasem și nici nu-l căutasem. M-am pomenit deodată că-mi face și el diferite servicii, dar cînd și cum anume s-a întîmplat asta, n-aș putea să precizez. Începu cu spălatul rufelor. Îndărătul cazărmilor fusese săpată anume o groapă mare, în jurul căreia ocnașii își spălau rufele în albii cazone, pe care le aveau din temniță. Sușilov făcea ce făcea, doar o găsi prilej să-mi fie de folos: ba îmi ducea vestonul la reparat, ba alerga în căutarea vreunui lucru ce mi-ar fi trebuit, îmi pregătea ceaiul, îmi ungea cizmele de patru ori pe lună. Toate acestea le făcea cu multă rîvnă, străduindu-se din răsputeri, ca și cum ar fi avut de îndeplinit cine știe ce sarcini de seamă; într-un cuvînt, își legase soarta de a mea și se amesteca în tot ce mă privea. N-ar fi spus în ruptul capului: „Ai atîtea cămăși… Vestonul ți s-a rupt”, ci: „Av*em atî*tea cămăși… Ni s-au *ru*pt hainele”. Nu avea altă preocupare decît aceea de a-mi purta mie de grijă, și îmi vine să cred că își făcuse din asta un fel de menire în viață. Cum nu cunoștea nicio meserie, tot cîștigul lui se reducea la cei cîțiva gologani primiți de la mine, și totuși, se arăta totdeauna mulțumit. Simțea nevoia să slujească pe cineva și mă alesese pe mine, fiindcă mă găsea mai bun decît ceilalți, atît la inimă, cît și la plată. Făcea parte din categoria oamenilor care nu se pot pricopsi niciodată, care nici nu știu măcar de ce să se apuce ca să-și găsească

un rost, din cei care se angajau la noi să păzească „maidanul”, veghind toată noaptea în frig, în tindă, cu urechea ciulită la cel mai mic zgomot ce ar fi vestit venirea maiorului, serviciu ingrat pentru care nu primeau decît cinci copeici, iar de se întîmpla să fie surprinși, nu numai că pierdeau și acest cîștig mizer, dar mai plăteau cu spinarea lor lipsa de atenție. Am mai pomenit despre ei. Ceea ce-i caracterizează pe toți oamenii aceștia, ca o trăsătură comună, este renunțarea deplină la personalitatea lor în fața oricui, oriunde și oricînd, mulțumindu-se ca în acțiunile comune să joace totdeauna roluri de mîna a doua sau chiar a treia. Așa sînt ei din născare. Sușilov era un biet omuleț pricăjit, neajutorat, veșnic supus și umil, cu înfățișarea de cîine bătut și prigonit, deși nimeni din cazarma noastră n-ar fi ridicat mîna asupra lui; avea pesemne aerul acesta de cînd era pe lume. Nu știu de ce, dar totdeauna mi-a inspirat milă. De cîte ori privirea mi se oprea asupra lui, mă simțeam cuprins de acest simțămînt, pe care, chiar dacă m-ar fi întrebat cineva, n-aș fi reușit să-l explic. Nu puteam sta de vorbă cu el, fiindcă nu știa să lege o convorbire și orice încercare în acest sens îl costa eforturi uriașe, dar se însufleția îndată ce, pentru a le pune capăt, îl rugam să-mi facă un serviciu oarecare. De altfel, nu mi-a trebuit mult să mă conving că însărcinările acestea îi făceau cu adevărat o mare plăcere. Nu era nici înalt, nici scund, nici frumos, nici urît, nici prost, nici deștept, nici tînăr, nici bătrîn; avea obrazul puțin ciupit de vărsat și părul blond, mai degrabă blond decît castaniu. Era greu să spui ceva precis despre

omul acesta, în afara unui singur lucru: după cum am bănuit, făcea parte din categoria oamenilor de teapa lui Sirotkin, și asta tot din cauza nevolniciei lui. Uneori deținuții își băteau joc de el, fiindcă *se schimbase* pe drum în convoiul cu care venise în Siberia, pentru o cămașă roșie și o rublă de argint. Toți rîdeau nu de faptul că se schimbase, ci de suma neînsemnată pentru care se vînduse. A te schimba însemna a face schimb de nume, de identitate cu un alt deținut și, prin urmare, și schimb de situații, adică schimb de pedepse. Oricît de ciudat ar părea, e întru totul adevărat; încă pe vremea mea, obiceiul acesta, consfințit de vreme și îmbrăcat în anumite forme, era în floare în convoiurile de condamnați ce luau drumul Siberiei. La început nu mi-a venit să cred, dar în cele din urmă a trebuit să mă plec în fața realității de netăgăduit.

Lucrurile se petrec cam în felul următor: un convoi de condamnați pornește spre Siberia; printre ei *sînt* condamnați de toate categoriile: la muncă silnică, la exploatări, ori la deportare în vreo colonie oarecare. Merg toți laolaltă. Pe drum, în gubernia Perm, de pildă, un deportat dorește să-și schimbe soarta cu a altuia. Să zicem că unul pe care îl cheamă Mihailov, osîndit la muncă silnică pentru omor sau pentru altă crimă grea, găsește că nu prea îi convine să înfunde ocna pentru un șir lung de ani. Cum e șiret și descurcăreț, știe ce-i rămîne de făcut: caută în convoi un frate de suferință mai neajutorat și mai sărac cu duhul, a cărui pedeapsă să fie mai mică, cîțiva ani de mină, deportare, sau tot muncă silnică, dar pe termen

mai scurt. Îl găsește în cele din urmă pe un Sușilov, rîndaș la vreo curte, trimis numai în deportare în colonii. A străbătut pe jos o mie cinci sute de verste fără o copeică în buzunar, pentru că așa-i, se vede, rînduit, ca un Sușilov să nu poată avea niciodată bani; e obosit, sleit de puteri, căci nu mănîncă decît rația de pîine cazonă și ce i se mai dă uneori de la cazan, fără a avea putință să guste măcar o dată din bunătățile ce-l îmbie la tot pasul; veșnic tremură de frig în hainele lui de ocnaș și se istovește tot slugărind pe la alții pentru cîțiva gologani. Mihailov intră în vorbă cu Sușilov, se împrietenește cu el și-i cîștigă încrederea; pe urmă, la un popas mai lung, îl cinstește cu băuturică și, în sfîrșit, îi propune să-și schimbe soarta unul cu altul: „Pe mine, Mihailov, mă trimite la ocnă, adică nu tocmai la ocnă, ci într-o «secție specială»; ei, și dacă-i specială, asta, care va să zică, tot e mai bună decît ocna obișnuită”. Chiar pe vremea cînd încă mai exista, secția aceasta specială era învăluită în mister: nu se știa prea bine nici ce este și nici unde se află. Nici chiar autoritățile, inclusiv cele din Petersburg, nu prea aveau idee cam ce reprezintă de fapt. Era un colțișor pierdut într-unul din ungherele cele mai depărtate din fundul Siberiei și cu oameni atît de puțini (pe vremea mea să tot fi fost vreo șaptezeci, nu mai mult), încît era destul de greu să dai de el în pustietatea aceea fără margini.

Am întîlnit mai pe urmă oameni care slujiseră în Siberia și cunoșteau destul de bine această parte a țării, și totuși, auzeau pentru întîia oară de la mine de existența secției speciale. În codul

legilor nu găsești decît șase rînduri privitoare la acest așezămînt: „se înființează pe lîngă temnița cutare o secție specială pentru infractorii cei mai primejdioși, pînă la înființarea în Siberia a unor ocne de muncă silnică supragrea”. Nici chiar deținuții din această secție specială nu știau dacă sînt trimiși acolo pe viață ori numai pentru un anumit timp. Termenul osîndei nu era precizat și în hotărîre nu se spunea decît atît: pînă la înființarea unor ocne de muncă supragrea, ceea ce însemna că „ocna îi mănîncă”. Deci, nu-i de mirare că nu numai Sușilov, dar nimeni din convoi nu știa acest lucru și nici chiar Mihailov însuși, care și-o fi închipuit cam ce poate fi această secție specială, judecînd doar după crima lui deosebit de grea, pentru care pătimise pînă acum vreo trei sau patru mii de lovituri prin „ulița verde”. Prin urmare, nu-i era greu de ghicit că locul unde îl trimiteau nu putea să fie prea atrăgător. Or, Sușilov era condamnat numai la deportare și urma să se oprească într-o pustietate oarecare; ce și-ar fi putut dori mai mult Mihailov? „Nu vrei să facem schimb?” Amețit de băutură, Sușilov, suflet naiv, plin de recunoștință față de Mihailov, care se arătase atît de bun cu el, nu se îndură să-l refuze a auzit, de altfel, vorbindu-se printre ocnași că asemenea schimburi se obișnuiesc, că mulți au și făcut acest lucru și ca atare n-ar fi nimic neobișnuit sau ciudat. În cele din urmă cad la învoială; folosindu-se de prostia lui Sușilov, șiretul Mihailov îi cumpără numele pentru o cămașă roșie și o rublă de argint, pe care i le dă față de martori. A doua zi, Sușilov își vine-n

simțiri, dar e tratat din nou și trebuie să bea, n-are încotro; apoi i se duce pe băutură și rubla, iar după aceea și cămașa roșie. Pe urmă, cînd se dezmeticește de-a binelea, chiar dacă ar vrea, nu mai poate da înapoi: trebuie să restituie banii, dar de unde să ia Sușilov o rublă? Și dacă nu dă banii, ceilalți îl vor sili s-o facă; comunitatea ocnașilor e neînduplecată în această privință. Ș-apoi, ți-ai dat cuvîntul, trebuie să-ți ții făgăduiala – comunitatea veghează cu strășnicie și la asta. Altminteri, vai și amar. Nu-ți dă pace în ruptul capului: să te mănînce de viu, nu alta; te omoară în bătăi, în orice caz bagă spaima în tine. Într-adevăr, e de ajuns ca o singură dată, într-un singur caz, comunitatea să-și arate îngăduința față de cel ce nu-și ține cuvîntul, și-atunci s-a zis cu obiceiul schimbului de nume. Ce temeinicie poate avea o înțelegere și cine-ar mai respecta-o, dacă, după ce ai bătut palma și ai luat banii, poți să nu-ți îndeplinești făgăduiala? Într-un cuvînt, aici e vorba de o treabă comună tuturor ocnașilor, care-i privește pe toți, și de aceea, în astfel de împrejurări, comunitatea e neîndurătoare. În cele din urmă, Sușilov își dă seama că nu mai poate îndupleca pe nimeni, că nu mai poate da înapoi, că nu-i rămîne decît să se supună obiceiului. Înțelegerea e adusă la cunoștința întregului convoi, avîndu-se, bineînțeles, grijă să se dea cîte un plocon cui se cuvine; acelora, firește, le este totuna cine se duce la dracu-n praznic: Mihailov sau Sușilov. O dată cinstiți, își țin gura. La cel dintîi popas, cînd se face apelul și este strigat Mihailov, răspunde Sușilov: prezent! Iar cînd e strigat

Sușilov răspunde Mihailov: prezent! Și treaba-i gata. De aici încolo chestiunea e închisă. La Tobolsk se face repartizarea condamnaților pe direcții și locuri de destinație. „Mihailov” e trimis în colonie, iar „Sușilov” e dus sub escortă puternică la ocnă, cu specificarea „pentru secția specială”. Să se plîngă, să se împotrivească? Cine l-ar crede? Cîți ani ar trebui să treacă pînă să se lămurească lucrurile? Și cine știe ce-ar mai păți și pentru asta! Ș-apoi, de unde să ia martori? Toți ar nega, chiar dacă ar fi găsiți. Și iată cum Sușilov, pentru o rublă de argint și-o cămașă roșie, a ajuns în secția specială.

Deținuții își băteau joc de el, dar nu pentru că făcuse schimb (deși, în general, cei ce schimbă o muncă ușoară cu una mai grea sînt priviți cu mult dispreț, pentru nerozia lor), ci fiindcă se vînduse atît de prostește, pe un preț de nimica, pentru o cămașă roșie și-o rublă. Aceste schimburi se fac de obicei pentru sume mari, în raport cu situația, bineînțeles. Uneori se ajunge chiar la cîteva zeci de ruble. Dar Sușilov era atît de neajutorat și nevolnic, atît de lipsit de orice personalitate, încît nimănui nu-i ardea să-l ia în seamă și nici măcar să-și bată joc de el cu tot dinadinsul.

Prietenia dintre mine și Sușilov s-a închegat pe nesimțite și dăinuia de ani de zile. Se atașase mult de mine, de altfel, și eu mă obișnuisem să-l am în preajmă. Într-o zi – niciodată n-am să-mi iert asta – deși îi dădusem cu puțin înainte niște bani, el nu-mi îndeplini nu știu ce rugăminte, și atunci avui cruzimea să-i spun: „Vezi, Sușilov, bani știi să ceri, da’ treabă ioc”. Sușilov tăcu și se grăbi să facă ceea ce îl rugasem, dar se

întristă pe dată. Trecură două zile. N-aș fi crezut să-l mîhnească atît de mult ceea ce-i spusesem. Știam că un deținut, anume Vasiliev, îi tot cerea să-și plătească o mică datorie ce avea la el. Sușilov n-avea probabil bani deloc și nu îndrăznea să-mi ceară. A treia zi îi spun: „Sușilov, poate vrei să-ți dau ceva bani ca să-ți plătești datoria față de Anton Vasiliev? Iată, ține-i!” Ședeam pe scîndurile patului, iar Sușilov stătea în picioare în fața priciului. După cît se pare, propunerea mea, cît și faptul că-mi adusesem aminte de nevoia în care se afla, l-au mirat grozav, cu atît mai mult cu cît, după socoteala lui, luase destui bani de la mine și la mai mulți nu putea nădăjdui. Privi banii pe care îi întinsesem, pe urmă se uită în ochii mei, apoi se întoarse brusc și plecă, spre marea mea surprindere. Ieșii după el și-l găsii ascuns îndărătul cazărmii. Stătea în picioare, cu fruntea sprijinită de brațul lipit de gard. „Ce-i cu tine, Sușilov?” îl întrebai. El nu-mi răspunse, și constatai uimit că-i gata să plîngă. „Dumneata, Alexandr Petrovici… făcu el cu glas înăbușit, ferindu-se să mă privească, crezi că eu… pentru bani… dar… eu… ei, da’ ce să mai vorbim!” Spunînd acestea, se întoarse brusc și se lipi iarăși de gard, aproape izbindu-și fruntea, și izbucni în hohote de plîns. Vedeam pentru prima oară în temniță un om plîngînd. Cu greu am reușit să-l liniștesc și, deși de atunci mi-a purtat de grijă cu și mai multă rîvnă, dacă mai poate fi vorba de comparație, îmi dădui seama după unele semne aproape imperceptibile că inima lui întristată n-avea niciodată să-mi ierte mustrarea ce-i făcusem. Și,

cu toate astea, mulți își băteau joc de el, îl sîcîiau ori de cîte ori se ivea prilejul, îl înjurau, și el nu se simțea jignit, nu se supăra și rămînea mai departe bun prieten cu ei. Da, e foarte greu să cunoști un om, chiar și după ce ai trăit ani și ani de-a rîndul în tovărășia lui!

Iată de ce, la început, temnița nu mi s-a înfățișat în lumina ei adevărată, așa cum aveam s-o văd mai tîrziu. Și iată de ce spuneam adineauri că deși înregistram totul atent, cu un fel de aviditate încordată, multe lucruri îmi scăpaseră sau nu izbutisem să le dibuiesc, deși se petreceau chiar sub ochii mei, ba, poate, le percepeam pe atunci în mod cu totul greșit, de unde și impresia penibilă, deprimantă, neînchipuit de tristă ce mi-o lăsau. La aceasta a contribuit mult și întîlnirea mea cu A-v, deținutul adus în temniță cu puțin înaintea mea și care îmi făcuse o impresie deosebit de dureroasă chiar din primele zile. Știam, de altfel, încă înainte de a ajunge la locul destinației, că îl voi întîlni acolo. El mi-a otrăvit cele dintîi zile de viață la ocnă, și așa destul de amare, îndurerîndu-mi sufletul cu o nouă suferință. Nu pot să trec sub tăcere cazul lui.

Era cel mai dezgustător exemplu de descompunere morală, de înjosire și ticăloșie la care poate ajunge un om; vedeai la el pînă la ce punct se poate șterge într-un suflet secătuit orice urmă de simț moral, și aceasta fără șovăială, fără căință. A-v era un tînăr dintr-o familie de nobili; am mai pomenit despre el în treacăt, cînd am spus că-i șoptea la ureche maiorului tot ce se petrece în temniță și că legase prietenie cu Fedka, ordonanța acestuia.

Dar iată pe scurt povestea lui: după o ceartă cu părinții, îngroziți de viața destrăbălată pe care o ducea, lăsă baltă studiile începute, ajunse la Petersburg, doritor de-o viață ușoară și de petreceri. Văzu însă aici că spre a-și satisface nestăpînita poftă de plăceri josnice, senzuale, prin localurile de noapte și lupanarele metropolei, are nevoie de bani. În scopul de a și-i procura, recurse la un mijloc mîrșav: ticlui un denunț fals și, pentru o recompensă în bani, vîndu viața a zece oameni. Curînd fu însă demascat: denunțase oameni nevinovați și înșelase pe alții, fapte pentru care fu osîndit la zece ani muncă silnică în Siberia. Viața lui de abia începea; s-ar fi părut că această groaznică lovitură trebuia să-l dezmeticească, să-i provoace reacție sufletească, să trezească în el o dorință de împotrivire în fața decăderii, un proces de conștiință, o cotitură; își primi însă noua soartă fără cea mai mică strîngere de inimă, fără silă, fără niciun fel de pornire de revoltă morală, fără a se îngrozi de nimic, în afară, poate, de munca la care avea să fie pus; singurul lui regret era că se despărțea pentru totdeauna de o viață de chefuri și de desfrîu. Ba i se păru, pasămite, că situația de ocnaș îl dezleagă și de ultimele pripoane, îl scutește de orice scrupule și-i înlesnește calea spre orice mîrșăvii și ticăloșii. „Dacă-i vorba să fiu ocnaș, apoi să fiu; n-am de ce să mă sinchisesc și nici nu mi-e rușine de nimic.” Aceasta era, literalmente, părerea, convingerea lui. Mi-aduc aminte de această făptură dezgustătoare ca de un fenomen neobișnuit. Vreme de cîțiva ani am trăit în mijlocul tîlharilor, al ucigașilor, al

ticăloșilor și al desfrînaților, dar n-am întîlnit în viața mea la nimeni un asemenea hal de decădere morală, de perversitate și cinism, de josnicie nerușinată. Printre noi se găsea un paricid de obîrșie nobilă – am mai vorbit de el – dar m-am putut încredința în dese rînduri, după unele trăsături și manifestări spontane, că era mult mai cumsecade și mai bun, mai nobil și mai omenos decît acest A-v. În tot timpul osîndei mele nu l-am socotit altceva decît o bucată de carne, înzestrată cu dinți și cu o poftă nesăbuită de cele mai bestiale plăceri trupești, pentru a căror împlinire era în stare să înjunghie, să sugrume, în sfîrșit, să omoare și să facă orice, cu o singură condiție: fapta lui să nu lase nicio urmă. Nu exagerez de loc, căci am avut timp să-l observ și să-l studiez temeinic pe A-v și am recunoscut în el cea mai groaznică întruchipare a omului stăpînit numai de latura animalică a ființei sale, de pornirile lui trupești, nezăgăzuite de nicio opreliște izvorîtă din forul său interior, de niciun resort moral, de nicio lege. O, cît mă scîrbea zîmbetul lui veșnic batjocoritor! Era un monstru, un Quasimodo moral. Pe lîngă toate acestea, nu era lipsit de șiretenie, deșteptăciune și frumusețe, de o oarecare spoială de cultură, precum și de alte însușiri... Dar, nu! Mai bine focul, ciuma, foametea, oricare altă urgie, decît să admiți prezența unui astfel de om în societate! Am spus că în temniță totul ajunsese la o asemenea treaptă de ticăloșie, încît pîra, denunțurile înfloreau ca o podoabă firească a mizeriei, fără nicio opoziție din partea ocnașilor. Dimpotrivă, erau cu toții în bune raporturi cu A-v și se

arătau mult mai prietenoși cu el decît cu noi. Iar faptul că avea trecere la bețivul de maior le impunea și îl ridica în ochii lor.

Izbutise să-l convingă pe maior că se pricepe să facă portrete (pe ocnași îi asigura că a fost locotenent într-un regiment de gardă imperială); de aci ordinul să fie trimis zilnic să lucreze acasă la maior, ca să-i facă, bineînțeles, portretul. Cu acest prilej se împrietenise cu Fedka, ordonanța care avea o influență nefastă asupra stăpînului său și asupra ocnei întregi. Din îndemnul maiorului, A-v ne spiona pe noi toți, ceea ce nu-l împiedica pe maior, cînd era beat, să-l pălmuiască și tot el să-l facă pe A-v spion și denunțător. Adesea, după asemenea molestări, maiorul se așeza pe scaun și-i cerea să continue portretul. Se pare că maiorul nostru credea cu adevărat că A-v e un pictor de mare talent, cel puțin de talia lui Briullov[8], despre care auzise și el, dar asta nu-l împiedica să se considere în drept să-l păruiască, pentru că: „poți să fii și pictor, chiar Briullov în persoană, de vreme ce acum ești ocnaș și eu ți-s șef, fac cu tine ce vreau". Între altele, îl punea pe A-v să-i tragă cizmele, să scoată din dormitor felurite vase, și toate acestea convins fiind că are de-a face cu un mare pictor. Lucrul la portret se prelungea fără sfîrșit și se împlinise anul de cînd fusese început. În cele din urmă, maiorul începu să-și dea seama că e păcălit și, după ce se convinse de-a binelea că portretul nu

[8] Briullov K. P. (1799—1852) – cunoscut pictor rus, reprezentant al școlii clasicismului academic, în etapa de trecere spre realism (n. ed.).

numai că nu se apropia de sfîrșit, dar că, dimpotrivă, pe zi ce trece seamănă tot mai puțin cu el, se înfurie, îi trase o bătaie zdravănă pictorului și îl trimise înapoi în temniță, cu poruncă strașnică să fie scos la muncă grea. A-v regretă amarnic zilele acestea de trîndăvie, cu bunătățile rămase de la masa boierului și cu toate plăcerile pe care și le punea la cale împreună cu Fedka în bucătăria maiorului. Fapt e că, o dată cu alungarea lui A-v, maiorul încetă să-l mai persecute pe bietul M., un deținut pe care A-v îl pîra necontenit și pentru un motiv foarte ciudat. La venirea lui A-v, acest M. se ținea izolat. Era tare abătut, se uita cu groază și scîrbă la ceilalți deținuți, neizbutind să observe la ei și acele trăsături care l-ar fi făcut să-i privească cu mai multă înțelegere și să nu se izoleze de ei. Deținuții îi răspundeau cu aceeași monedă. În general, în temniță, situația unor oameni cu firea lui M. Este îngrozitoare. M. nu cunoștea cauza condamnării lui A-v, care, ghicind cu cine are de-a face, se grăbi să-l încredințeze că a fost condamnat pentru o cu totul altă faptă, și anume pentru o faptă similară aceleia săvîrșite de M. Acesta din urmă era fericit că-și găsise un prieten și un tovarăș. Avu grijă de el și îl consolă în primele zile de temniță, închipuindu-și cît de greu îi vine și cît suferă; îi dădu ultimii săi bani, își împărți cu el hrana și lucrurile. Dar A-v, chiar de la început, prinse ură pe el pentru că era nobil și generos, pentru că vorbea cu groază de orice ticăloșie, pentru că era cu totul deosebit și superior lui și, cu cel dintîi prilej, îi relată maiorului tot ce-i povestise M. despre viața din temniță și despre

maior. Acesta îl luă la ochi pe M. și îl supuse unei persecuții sistematice, care, dacă n-ar fi fost temperată de comandant, l-ar fi împins probabil la vreun act de disperare. Cît despre A-v, acesta nu numai că nu se tulbură de faptul că între timp M. aflase de mîrșăvia lui, ci dimpotrivă, se întîlnea cu plăcere cu el și-l privea batjocoritor. Se vedea cît de colo că e încîntat. Însuși M. mi-a atras de cîteva ori atenția asupra acestui fapt.

Mai tîrziu, dezgustătoarea făptură fugi în tovărășia unui alt ocnaș și a unui soldat din escortă, dar despre această evadare am să povestesc mai tîrziu. La început îmi tot da tîrcoale, crezînd poate că nu-i cunosc antecedentele. Repet, omul acesta mi-a otrăvit cele dintîi zile de temniță, adăugînd și mai multă amărăciune la starea mea și așa disperată. Mă îngrozea ticăloșia și josnicia în care fusesem aruncat, în mijlocul căreia nimerisem. Aveam impresia că totul aici e deopotrivă de josnic și dezgustător. Dar mă înșelasem judecîndu-i pe toți după A-v. În afară de clipele cînd rămîneam întins pe patul meu de scînduri, primele trei zile mi le-am petrecut rătăcind de colo pînă colo. La îndemnul lui Akim Akimîci, încredințai unui deținut mai de nădejde pînza pe care o primisem de la administrație, ca să-mi facă vreo cîteva cămăși, bineînțeles, cu plată
(cîteva copeici cămașa); apoi, tot după sfatul lui Akim Akimîci, îmi procurai o saltea de pîslă, îmbrăcată în pînză (era cît o plăcintă de subțire și se putea împături ca o scoarță) și o pernă de lînă aspră și prea tare pentru cine nu era

obișnuit cu ea. Akim Akimîci se făcu luntre și punte să-mi găsească toate lucrurile de care aveam nevoie și-mi cusu cu mîna lui o plapumă din bucățele de postav tăiate din pantaloni și haine ce nu mai puteau fi purtate și pe care le cumpără de la alți deținuți. După ce o purta un anumit număr de ani, pînă se uza complet, îmbrăcămintea statului devenea proprietatea deținutului, care o vindea numaidecît, fiindcă, oricît de veche ar fi, o haină tot mai poate avea un preț. Lucrul acesta mă mira nespus, mai ales în primele zile, cînd abia începusem să-mi croiesc un loc în lumea cea nouă. Nu știu cum s-a făcut, dar deodată m-am pomenit a fi unul din oamenii de rînd, asemenea tuturor fraților mei de suferință, un ocnaș ca și ei. Obiceiurile, gîndurile, părerile și deprinderile lor au devenit încetul cu încetul și ale mele, cel puțin după formă, după lege, ca să zic așa, căci în fond nu le puteam împărtăși. Eram uimit, nedumerit, de parcă niciodată n-aș fi bănuit sau auzit vorbindu-se de ele, deși de fapt fusesem avertizat și știam la ce să mă aștept. Realitatea îți produce însă o impresie cu totul diferită decît cele citite sau auzite. Bunăoară, mi-aș fi putut închipui vreodată că zdrențele acestea, de fapt bune numai de aruncat la gunoi, mai pot avea un preț? Și totuși, plapuma mea, lucrată numai din petice soioase, nu lăsa în privința asta nicio îndoială! Nici nu vă puteți închipui cît era de prost postavul întrebuințat pentru îmbrăcămintea ocnașilor; aducea oarecum cu postavul gros, cenușiu, fabricat pentru uniformele soldățești, dar, de îndată ce era purtat cîtăva vreme, se rărea și se subția,

transformîndu-se într-un fel de pînză de sac. Un rînd de haine trebuie să țină un an încheiat, lucru absolut imposibil. Deținutul muncește, cară poveri grele, așa că postavul se învechește, se roade. Cojoacele trebuiau purtate trei ani; în acest răstimp slujeau și ca veșmînt, și ca saltea, și ca plapumă. Ce-i drept, erau trainice, dar spre sfîrșitul celui de-al treilea an cele mai multe trebuiau cîrpite cu petice de pînză. Dar oricît de uzate ar fi fost, după ce-și împlineau sorocul, mulți le vindeau cam cu patruzeci de copeici bucata. Cele mai bine păstrate se ridicau și pînă la șaizeci-șaptezeci de copeici, sumă neînchipuit de mare în temniță.

Banul, după cum am spus, avea o valoare extraordinară în temniță, o putere colosală. E lucru neîndoielnic că deținutul care dispune de ceva bani suferă de zeci de ori mai puțin ca cel ce n-are nimic, deși și acesta capătă de la stat tot ce i se cuvine. „De vreme se statul îi dă totul, ce nevoie ar mai avea de bani?” ziceau șefii noștri. Cu toate acestea, repet, dacă ocnașii ar fi fost cu totul lipsiți de dreptul de a avea un ban al lor, ori și-ar fi pierdut mințile, ori ar fi murit ca mușteleo, ori, în sfîrșit, ar fi făptuit cine știe ce crime nemaiauzite, unii din plictiseală, din amărăciune, alții ca să-și ispășească fapta cît mai degrabă și, prin urmare, „să-și schimbe soarta”, după cum obișnuiau ei să spună (un fel de expresie tehnică de-a lor). Iar dacă ocnașul care a cîștigat cu atîta trudă, aproape cu prețul sîngelui, cîteva copeici, recurgînd adesea la nenumărate șiretlicuri, ba mergînd, și nu o dată, pînă la furt și înșelăciune, risipește acești

bani de multe ori în mod absurd, cu o nesocotință copilărească, asta nu înseamnă cîtuși de puțin că nu cunoaște prețul banului, așa cum s-ar putea crede. Ocnașul e lacom de bani; e atît de lacom, încît pentru ei își pierde mințile; și dacă îi aruncă la chef cu atîta ușurință, o face ca să poată avea ceva ce socoate el că e mai presus decît banul. Ce pune el mai presus de ban? Libertatea, sau ceva care măcar să-i semene – un vis de libertate. Căci toți ocnașii sînt niște visători. Voi avea prilejul mai departe să revin asupra acestei chestiuni cu mai multe amănunte; deocamdată, fiindcă veni vorba, mă mărginesc să amintesc că am văzut condamnați la *douăzeci de ani* muncă silnică spunînd calm și cu multă convingere: „După ce-o da Dumnezeu să-mi sfîrșesc pedeapsa, am să…" însuși cuvîntul „deținut" indică un om lipsit de dreptul de a voi; de aceea, risipindu-și banii, omul acesta are sentimentul că face *ce vrea. În* ciuda stigmatelor de pe față și a lanțurilor de la picioare, în ciuda îngrăditurii împrejmuitoare care-i ascunde lumea liberă și-l închide ca într-o cușcă, întocmai ca pe-o fiară, el tot își mai poate procura băutură, adică o plăcere cu strășnicie interzisă, sau chiar și bucuria de a petrece uneori în tovărășia unei femei; ba alteori (deși nu totdeauna) reușește să-i mituiască pe paznici sau chiar pe subofițer, făcîndu-i să închidă ochii asupra acestor abateri de la regulamente și disciplină; poate chiar – și acest lucru îl încîntă cel mai mult – să-și bată joc de ei, adică să le arate celorlalți camarazi de-ai lui și să se încredințeze și pe el însuși măc*ar pentru o vreme, că* e mai tare și mai liber

decît s-ar părea, că, într-un cuvînt, poate să tragă un chef, să facă tămbălău, să-și dea aere și să arate, mă rog, că el *poate* să facă toate astea, *că asta e voia lui,* creîndu-și iluzii pe care un ocnaș sărac nu-și poate permite luxul să le aibă. Și fiindcă am ajuns aici, cred că numai astfel se poate explica, chiar și la deținuții care nu sînt beți, înclinarea spre bravadă, spre laudă de sine, înclinarea naivă, dacă nu chiar comică, de a-și etala personalitatea, înfățișînd-o cu un nimb de măreție, fie chiar și imaginară. În sfîrșit, toate petrecerile acestea își au riscul lor, îl expun pe ocnaș la urmări destul de grave, dîndu-i deci sentimentul cel puțin al unui simulacru de viață, o iluzie fie și aproximativă a libertății. Și ce n-ar da omul pentru a se simți liber? Care milionar, cu șireangul petrecut pe gît, nu și-ar da toate milioanele pentru o gură de aer?

Șefii se miră uneori văzînd pe cîte unul din deținuții lor, care ani de-a rîndul a avut o purtare atît de cuminte, ba chiar exemplară, încît a fost pus mai mare peste ocnași, cum își iese deodată din balamale și, absolut fără nicio pricină, de parcă ar fi intrat diavolul într-însul. Începe să-și facă de cap; se îmbată, face gălăgie, scandal, devine chiar obraznic față de superiori sau se dedă la acte de violență, mergînd pînă la crimă – omoară pe cineva, comite un viol sau săvîrșește cine știe ce altă nelegiuire. Te uiți la el și te cuprinde mirarea. Iar dacă stai să te gîndești mai bine, poate că pricina acestei izbucniri, la care nu te-ai fi așteptat de la un om anume, stă tocmai în nevoia ascunsă a firii lui chinuite de a-și da frîu

liber într-un fel de spasm, într-un fel de încercare instinctivă de a-și regăsi *e-ul* năruit, într-o dorință năvalnică de a-și afirma personalitatea umilită și care, punînd stăpînire pe întreaga lui ființă, crește năprasnic pînă la mînie, pînă la furie, pînă la demență, pînă la paroxism. Poate că tocmai așa se întîmplă cu un om înmormîntat de viu cînd se trezește și începe să dea deznădăjduit cu pumnii în pereții sicriului, cînd încearcă să înlăture capacul, să-l spargă, cu toate că, dacă ar sta să judece, și-ar da seama că orice străduință e zadarnică. Dar tocmai aici e aici – judecata nu are de data aceasta niciun cuvînt și rămîne străină de pornirea firii. Nu trebuie să uităm apoi că aproape orice fel de manifestare de voință a ocnașului, orice afirmare a individualității lui e socotită drept infracțiune și e reprimată cu strășnicie; de aceea, o dată dezlănțuit, de ce s-ar mai stăpîni? De aici încolo puțin îi pasă de ceea ce se va întîmpla: urmările vor fi aceleași. Dacă-i chef – chef să fie; dacă-i vorba de risc, atunci să riște din plin, pînă la moarte de om. Primul pas e mai greu! Apoi, după ce se îmbată și o ia razna, n-ai cum să-l mai oprești. Iată de ce e cu mult mai bine să nu-l scoți din răbdări. Și e mai bine pentru toată lumea.

Da, dar cum s-ar putea ajunge la asta?

VI
PRIMA LUNĂ

La intrarea în temniță, dispuneam de ceva bani; asupra mea luasem însă foarte puțini, de teamă să nu-mi fie confiscați. În afară de asta,

aveam ascunse cîteva ruble în scoarțele Bibliei, singura carte pe care o puteam lua cu mine, alta nefiind îngăduită în temniță. Această Biblie cu banii în scoarțe îmi fusese dăruită la Tobolsk de cîțiva oameni care de ani de zile trăiau surghiuniți în Siberia și care de mult se obișnuiseră să vadă în orice „năpăstuit" un frate[9]. sînt în Siberia oameni care și-au făcut un crez al vieții din ajutorarea frățească a acestor „năpăstuiți"; îi înconjoară cu dragoste și grijă, ca și cum ar fi copiii lor; compătimirea ce o nutresc e cu desăvîrșire dezinteresată, sfîntă. Nu mă pot stăpîni să nu povestesc aici în cîteva cuvinte una din aceste întîlniri, care mi s-a întipărit în mod deosebit în minte. În orașul în care se afla temnița noastră, locuia o văduvă, Nastasia Ivanovna. Firește, nimeni dintre noi, cît timp am stat închiși, n-a avut prilejul s-o cunoască personal. Părea că nu are altă țintă în viață decît aceea de a veni în ajutorul surghiuniților și mai ales al ocnașilor. I se întîmplase oare vreo nenorocire în familie, sau poate o ființă scumpă ei îndurase cîndva o pedeapsă la fel cu a noastră? Nu se știe; părea însă că cea mai mare fericire pentru ea era să facă tot ce-i stătea în putință ca să ne mai ușureze soarta; nu cine știe ce mare lucru, firește, căci era foarte săracă. Dar noi toți care eram închiși în temniță simțeam că avem dincolo de ziduri un prieten devotat, totdeauna gata de sacrificii. Între altele, ne comunica

[9] La Tobolsk, in drum spre Omsk, Dostoievski s-a întîlnit cu soțiile decembriștilor N. M. Muraviov, I. A. Annenkov și M. A. Fonvizin (n. red. ruse).

adesea veşti de care simţeam mare nevoie. Cînd am ieşit din temniţă pentru a mă stabili în altă localitate, am avut prilejul să trec pe la ea acasă şi s-o cunosc personal. Locuia la marginea oraşului, la o rudă apropiată. Nu era nici tînără, nici bătrînă, nici frumoasă, nici urîtă; ar fi fost greu de spus dacă era sau nu deşteaptă ori cultă. Oricine însă îşi putea da imediat seama din gesturile şi atitudinea ei că e un suflet nesfîrşit de bun, plin de rîvna de a ajuta, de a alina durerea, de a face ceva pe placul omului. Citeai această bunătate în privirea ei blîndă şi mîngîietoare. Am petrecut o seară întreagă în casa ei, împreună cu un alt „năpăstuit". Ne privea în faţă, rîdea cînd rîdeam şi noi, era şi ea de aceeaşi părere cu noi în tot ce am fi spus; se frămînta şi-şi dădea toată silinţa să ne poată ospăta cu ce avea. Ne oferi ceai, gustări şi dulciuri, şi cred că dacă ar fi avut norocul să aibă mii de ruble chiar, s-ar fi bucurat numai şi numai pentru faptul că banii aceştia i-ar fi dat putinţa să ne vină şi mai mult în ajutor şi să uşureze mai mult soarta fraţilor noştri, rămaşi în temniţă. La despărţire ne dărui fiecăruia ca amintire cîte o tabacheră; le lucrase ea însăşi, Dumnezeu ştie cum, din carton şi hîrtie colorată, hîrtie din aceea care se întrebuinţează la legatul cărţilor de şcoală, iar pe margini, de jur împrejur, le împodobise cu hîrtie aurie, pentru care, pesemne, cutreierase anume prăvăliile. „Fumaţi, aşa că tabacherele astea vă vor fi poate de folos", ne zise ea cu sfială, cerîndu-ne parcă iertare că ne dădea numai atît... Unii susţin (am citit şi am auzit asta) că şi dragostea cea mai fierbinte de aproapele tău e

în același timp și o dovadă de mare egoism. Niciodată nu voi putea pricepe ce fel de egoism ascundea atitudinea acestei femei!

Cu toate că atunci cînd am intrat în temniță n-aveam cine știe ce bani asupră-mi, nu mă puteam supăra pe ocnașii care în primele zile după venirea mea se prezentau cu cea mai mare nevinovăție să-mi ceară un împrumut și care nu se sfiau să mai vină iarăși și iarăși, chiar după ce mă înșelaseră o dată, ba chiar de mai multe ori. Mărturisesc însă că ceea ce mă supăra mai mult era că toți acești oameni, cu șiretenia lor copilărească, mă luau drept un naiv și-și băteau joc de mine tocmai fiindcă îi împrumutam cu bani pentru a nu știu cîta oară. Erau de bună seamă încredințați că mă pot duce de nas cu șiretlicurile și minciunile lor și sînt convins că dacă, dimpotrivă, nu cedam din primul moment, ci-i alungam cît colo, m-ar fi respectat poate mai mult, și totuși, oricîtă ciudă aveam pe ei, nu mă simțeam în stare să-i refuz. Necazul meu era cu atît mai mare, cu cît din primele zile mă frămîntam la gîndul atitudinii pe care o aveam de adoptat în temniță și al comportării mele față de acești oameni. Simțeam și-mi dădeam foarte bine seama că această lume era cu totul nouă pentru mine, că mă afundam în bezna necunoscutului și că era cu neputință să trăiești ani de-a rîndul bîjbîind în întuneric. Trebuia să cumpănesc, să mă pregătesc sufletește. Mă hotărîi să fiu drept, după cum mi-e firea, și să procedez așa cum aveau să-mi poruncească simțirea și judecata. Pe de altă parte, îmi dădeam seama că toate acestea nu sînt decît

niște aforisme, iar realitatea e cu totul alta, plină de neprevăzut.

Astfel, deși micile necazuri și grijile zilnice pricinuite de viața în cazarmă – griji de care am mai vorbit și pe care mi le-a ușurat într-o oarecare măsură Akim Akimîci – au avut darul să-mi risipească cît de cît gîndurile negre, mă chinuia o groaznică tristețe, ce-mi otrăvea sufletul clipă de clipă. E o „Casă a morții" îmi ziceam de cum se înnopta, privind uneori din pridvorul cazărmii la ocnașii care, întorși de la muncă, rătăceau ca niște umbre prin curtea temniței, ducîndu-se pînă la bucătărie și înapoi. Cercetîndu-le mai cu luare-aminte mișcările, înfățișarea, căutam să-mi dau seama ce fel de oameni erau, ce caractere și obiceiuri aveau. Iar ei se perindau pe dinaintea mea fie posomoriți, cu fruntea încruntată, fie veseli peste măsură (aceste două aspecte se întîlnesc cel mai des, fiind caracteristice pentru ocnă); unii se luau la ceartă și se înjurau, alții stăteau pur și simplu la taifas, ori vedeai pe cîte unul care se plimba singuratic, dus pe gînduri, cu pas rar și apăsat; o parte din ei arătau obosiți, cu privirea pierdută în gol, dar cei mai mulți își luau un aer de superioritate provocătoare (chiar și aici), cu căciula pe-o ureche și cojocul zvîrlit pe umăr, plimbîndu-și în jur, cu o sfidare obraznică, ochii șireți și batjocoritori.

„Iată-mi sălașul, iată lumea mea de acum, mă gîndeam eu, lume în care, vrînd-nevrînd, trebuie să trăiesc…" Am tot încercat să-l descos pe Akim Akimîci, în tovărășia căruia îmi plăcea să-mi beau ceaiul ca să-mi uit de singurătate, sperînd să aflu de la el cîte ceva despre acești

oameni. În treacăt fie zis, ceaiul în aceste zile dintîi a fost singura mea hrană. Akim Akimîci era oricînd dornic de această băutură și chiar el aținea focul la micul nostru samovar de tinichea, caraghios la înfățișare și rudimentar, lucrat în temniță și împrumutat de la M.

Akim Akimîci își sorbea de obicei paharul (avea și un pahar) tăcut și tacticos, după care îmi mulțumea, apucîndu-se numaidecît să-mi meșterească plapuma. Nu era însă în stare să-mi stingă curiozitatea și nici n-a priceput vreodată rostul dorinței mele de a cunoaște firea oamenilor ce ne înconjurau; în timp ce mă asculta, pe buze îi flutura un zîmbet viclean, zîmbet pe care-l am și acum înaintea ochilor. „Nu, mă gîndeam, trebuie să ajung singur să le cunosc pe toate cîte sînt aici și să le încerc pe propria mea piele, fără a recurge la alții.”

În cea de a patra zi, ocnașii se înșirară dis-de-dimineață pe două rînduri în curtea din fața corpului de gardă, aproape de poarta cea mare; întocmai ca atunci cînd mă duseseră să-mi schimb cătușele. Atît în fața cît și în spatele lor se înșirau soldații în poziția de drepți, cu puștile încărcate și cu baionetele la armă.

Soldatul are dreptul să tragă atunci cînd vreun ocnaș încearcă să fugă, în schimb răspunde pentru orice glonț risipit în zadar și nu într-un caz de forță majoră; același lucru se întîmplă și cînd e vorba de o răzvrătire fățișă a deținuților; dar cine ar cuteza să fugă așa, în văzul tuturor?

Neîntîrziat își făcu apariția un ofițer de geniu întovărășit de supraveghetor și de subofițerii

batalionului, de inginerii și de soldații însărcinați să controleze munca ocnașilor. Se făcu apelul: cei dintîi plecară ocnașii care lucrau în atelierul de croitorie; aceștia coseau îmbrăcămintea și rufăria, astfel încît controlorii tehnici n-aveau aici niciun amestec. Apoi porniră ceilalți ocnași spre diferite ateliere, pînă le ajunse rîndul celor repartizați la munca grea în afara zidurilor temniței. Eram și eu printre acești ultimi douăzeci. În spatele fortăreței, pe rîul înghețat, se aflau două șlepuri ale statului, care nu erau bune de nimic și trebuiau desfăcute, ca să nu se risipească scîndurile în zadar. La drept vorbind, mare pricopseală nu se alegea din vechitura asta de material aproape putred, mai ales că în oraș lemnele de foc se vindeau pe preț de nimic, iar cît vedeai cu ochii, dincolo, pe culmi, pădurile se întindeau la nesfîrșit.

Ne trimiteau la munca aceasta numai ca să nu stăm cu mîinile în sîn. Asta o știau toți ocnașii, de aceea porneau la lucru fără tragere de inimă, aproape în silă. Cu totul altfel se întîmpla cînd munca era cu rost, folositoare, și mai cu seamă atunci cînd era hotărît dinainte cît anume e de făcut. Atunci oamenii se însuflețeau și, măcar că nu se alegeau cu nimic de pe urma muncii lor, am văzut deținuți care se străduiau din răsputeri să-și îndeplinească datoria cît mai repede și cît mai bine; era parcă în joc ambiția fiecăruia. Iar într-o muncă de felul celei amintite mai sus, care se executa mai mult de formă decît dintr-o necesitate, nu ni se arăta cît avem de lucrat, așa încît trebuia să

muncim pînă bătea toba, vestind întoarcerea la cazarmă, la unsprezece ceasuri de dimineață.

Era o zi călduță, cețoasă, mai-mai să se topească zăpada. Întreg convoiul porni spre rîu, dincolo de zidurile temniței, zornăind ușor din lanțuri, care, deși ascunse sub veșminte, scoteau la fiecare pas un sunet ascuțit, metalic. Vreo doi-trei ocnași porniră să aducă uneltele de la magazie. Mergeam în rînd cu ceilalți și mă simțeam parcă însuflețit de dorința de a vedea și afla despre ce fel de muncă e vorba. Ce înseamnă munca silnică de ocnaș, și cum aveam să muncesc pentru întîia oară în viața mea?

Îmi amintesc pînă și cele mai mici amănunte. Pe drum am întîlnit un tîrgoveț cu bărbuță, care, văzîndu-ne, se opri și-și vîrî mîna în buzunar. Un deținut se desprinse numaidecît din convoi, își scoase căciula din cap și primi pomana – cinci copeici – apoi intră în rînd. După ce se închină făcînd semnul crucii, tîrgovețul își văzu mai departe de drum. Cele cinci copeici fură cheltuite în aceeași dimineață pe colaci, care se împărțiră egal între ocnași. În grupul nostru, unii din ocnași erau scumpi la vorbă și posomoriți, alții nepăsători și vlăguiți; cîțiva sporovăiau alene între ei, abia articulînd cuvintele. Unul părea tare vesel, fericit chiar – nu se știe de ce anume. Cînta și juca pe marginea drumului, făcînd să-i răsune lanțurile la fiecare săritură; era același ocnaș scund și îndesat care în ziua sosirii mele se certase cu un altul pentru apa de spălat, pe motivul că acela îndrăznise să susțină sus și tare, într-un mod cu totul absurd, că ar fi pasărea cagan… Flăcăul acesta zurbagiu se numea Skuratov. În

cele din urmă, începu să cînte cît îl ținea gura un cîntec vesel, al cărui refren mi-a rămas în minte:

Fără mine mă-nsurară
Că eram plecat la moară…

Nu-i lipsea decît balalaica.

Dar veselia lui nesocotită avu bineînțeles darul să stîrnească indignarea celorlalți, care numai că nu s-au simțit jigniți.

— Ian auzi-l cum urlă! Făcu unul cu dojană în glas, deși aceasta nu-l privea cîtuși de puțin.

—- Un lup de foame tot urla săracu', dar i-a furat și urletu' tuleaku'! Adăugă un altul, care după grai părea să fie ucrainean.

— Ei și ce-i că sînt de prin părțile Tulei, i-o tăie pe dată Skuratov: că n-om fi nici ca voi, cei din Poltava, să-nfulecăm găluște umplute cu muște…

— Auzi vorbă! Da' tu ce-mi făceai? Ciorbă acră din opincă păpai.

— Și-amu i-a umplut dracu' burta cu ghiulele! Adăugă un al treilea.

— La drept vorbind, fraților, eu sînt om dilicat, zise Skuratov, adresîndu-se tuturor și nimănui și însoțindu-și vorbele cu un oftat plin de căință. De cînd m-a făcut mama, am păscut (adică crescut – Skuratov stîlcea intenționat cuvintele) numai cu miere și plăcinte; frații mei sînt și astăzi negustori cu faimă la Moscova, oameni cu dare de mînă; țin prăvălia lor în hală, stau la tejghea, învîrtesc niște afaceri pe cinste și le merge din plin.

— Da' tu, rogu-te, ce-nvîrteai?

— Fiecare după puterile lui. Să mă fi văzut cînd mi-au picat saftea două sute de…

— … de ruble? Nu mai spune, sări un deținut, care, de uimire, tresărise la auzul unei asemenea sume.

— Nu, omule, nu de ruble-i vorba, ci de două sute de bețe pe spinare. Luka? Hei, Luka!

— Care Luka? Mi-or fi zicînd alții pe nume, nu zic ba, da' pentru tine sînt Luka Kuzmici, răspunse a lehamite un ocnaș firav și scund, cu nasul ascuțit.

— Ei bine, fie și Luka Kuzmici, naiba să te ia…

— Apăi nici așa, oi fi eu pentru cine oi fi Luka Kuzmici, da' pe tine te poftesc să-mi zici „nene".

— Dracu' să te descurce și să te pieptene cu „nene" al tău cu tot! Parcă merită să-mi bat gura degeaba! Și uite așa fuse, fraților, întîmplarea ceea, de nu m-au lăsat să fac mulți purici la Moscova; am încasat și eu o chelfăneală, să țin minte cît oi trăi, iar pe deasupra și cincisprezece lovituri de cnut, după care mi-au făcut vînt de-acolo, și acu…

— Și pentru ce te-au trimis la ocnă? Îi luă vorba din gură unul care-i asculta cu luare-aminte povestea.

— Apăi, de băut să nu bei, de jucat să nu joci, călugărie, nu alta… Și așa, fraților, la Moscova nu mi-a fost dat să mă chivernisesc cum se cuvine. Și tare, tare am mai tînjit după asta – s-ajung și eu om cu stare. Atîta mi-am dorit-o, că nici nu pot să v-o spun.

Cîțiva pufniră în rîs. Skuratov era veșnic pornit pe glume, un mucalit care simțea că-i de datoria lui să-și înveselească camarazii și care, bineînțeles, nu primea pentru asta decît ocări. Făcea parte dintre acei oameni ciudați, cu un

farmec deosebit, despre care o să mai am prilejul să vorbesc.

— Ei, ia uitați-vă la el, ce mai fante! S-a înțolit în zibelină! Zise Luka Kuzmici. Numai pe haină scoți vreo sută de ruble.

Skuratov purta de fapt un cojocel de oaie ponosit ca vai de lume, petic peste petic. Cu un aer nepăsător, dar totodată plin de atenție, el îl cercetă cu de-amănuntul.

— În schimb am cap, fraților, și ăsta face toate paralele, răspunse el. Cînd mi-am luat rămas bun de la Moscova, o mîngîiere mai aveam: că mi-l păstrasem pe umeri… Adio, Moscova! Îți mulțumesc pentru chelfăneală, pentru viața slobodă, că strașnică porție mi-ai mai tras! Și de cojocul meu ce te legi, bre omule, că doar nu ți l-am vîrît sub ochi!

— Așa, va să zică, numai capul vrei să ți-l admir!

— Măcar de-ar fi al lui! Da’ și pe ăsta l-a căpătat de pomană! Se amestecă din nou în vorbă Luka Kuzmici. I l-au dat de pomană la Tiumen, cînd a trecut cu convoiul pe acolo.

— Ascultă, Skuratov, ai avut vreo meserie la viața ta?

— El și meserie? Era colea un biet cizmar; bătea pingele după ce le șterpelea de la alții, făcu unul din ocnașii posomoriți. Asta-i era meseria.

— Chiar așa, zise Skuratov, fără să ia seama la batjocura usturătoare din cuvintele celuilalt; am încercat să fac ciubote, da’ n-am ajuns să tălpuiesc decît o singură pereche.

— Și-ai găsit mușteriu?

— Ba bine că nu! I-am strecurat-o unui păcătos, fără frică de Dumnezeu și rușine de oameni! Trebuie c-asta i-a fost pedeapsa Celui de Sus.

Toți cei de față începură să rîdă în hohote.

— Am mai încercat o dată să lucrez și aici, în temniță, urmă Skuratov cu aceeași netulburată nepăsare. Am pus flecuri la cizmele lui Stepan Pomorțev, locotenentul.

— Și-a fost mulțumit?

— Da' de unde, fraților! M-a-njurat de mama focului, să-mi ajungă pe toată viața. Ba mi-a mai dat și un genunchi în spate. Văleu, da' furios mai era! ... Uf! Tare m-a amăgit păcătoasa asta de viață! Zi-i viață de ocnaș!

Bărbățelul Aku-ulinei
Iaca iese în pridvor...

se porni el din nou să chiuie, lăsîndu-se pe vine. Și frămîntînd pămîntul cu picioarele.

— Of, of, ce nerușinat! Bombăni ucraineanul care mergea alături de mine, măsurîndu-l cu răutate și dispreț.

— Om de nimica! Făcu un altul, pe un ton grav și hotărît.

Nu pricepeam cîtuși de puțin de ce-l umileau pe Skuratov, deși în primele zile băgasem de seamă că ocnașii care încercau să facă haz cu glumele lor erau disprețuiți. Mînia hoholului și a celorlalți o puneam pe seama caracterului lor; mă înșelam însă. Îi purtau pică din pricină că Skuratov nu-și lua și el aerul acela de demnitate, ce ajungea pînă la pedanterie, și de care se molipsiseră toți întemnițații, într-un cuvînt, pentru că-l socoteau, după propria lor expresie, „un om de nimic". Pe de altă parte, nu

toți cei „cu haz” erau tratați cu aceeași asprime și luați în batjocură, ca de pildă Skuratov și alții de teapa lui. După cum era și omul: cei buni la inimă și naivi se alegeau doar cu ocări și umilință. În schimb, erau unii din categoria celor „veseli”, cărora le sărea ușor țandăra; se luau la harță cu oricine și-și cucereau astfel respectul. Se afla chiar în grupul nostru unul din acești arțăgoși, în fond un om cît se poate de plăcut și vesel, așa cum l-am cunoscut abia mai tîrziu; era un flăcău înalt și chipeș, cu o aluniță mare pe obraz; avea ceva hazliu în înfățișare, iar pe lîngă frumusețe, trăsăturile-i vădeau și o agerime a minții. Toți îl porecliseră „pionierul”, din pricină că slujise în trupele de geniu; acum era deținut în secția specială, fiind osîndit la muncă silnică pe viață. Cu privire la el am să revin mai tîrziu.

De altfel, nu toți cei „serioși” se arătau chiar atît de porniți ca țăranul ucrainean, veșnic mîniat cînd îi vedea pe ceilalți rîzînd. Erau în ocnă cîțiva oameni care rîvneau la întîietate, fie pentru că se socoteau mai îndemînatici la lucru, fie pentru că se credeau mai înțelepți, mai isteți și mai dintr-o bucată decît toți ceilalți. Mulți din ei se arătau într-adevăr niște oameni cu scaun la cap și atît de perseverenți încît își atingeau țelul, adică își creau un renume și exercitau o puternică înrîurire morală asupra celorlalți ocnași. De cele mai multe ori, celebrițățile acestea se dușmăneau între ele de moarte și fiecare, la rîndul lui, avea nenumărați vrăjmași.

Îi priveau pe ceilalți ocnași cu un aer de superioritate oarecum îngăduitoare, plin de demnitate, și nu iscau niciodată certuri fără

rost. Bine văzuți de administrație, în timpul lucrului erau un fel de „șefi” peste ceilalți; nici unuia dintre ei nu i-ar fi trecut vreodată prin gînd să caute gîlceavă pentru niște glume sau cîntece; nu-și pierdeau vremea cu asemenea fleacuri. Oamenii din această categorie s-au purtat cu mine cît se poate de frumos în tot timpul cît mi-am făcut osînda, în schimb, se țineau la distanță și erau cam zgîrciți la vorbă. Despre ei voi avea de spus mai multe cu alt prilej.

Ajunserăm la povîrniș. Jos, în albia rîului, se zărea șlepul putred, prins între ghețuri, pe care trebuia să-l desfacem. Dincolo de rîu, cît vedeai cu ochii, se întindea stepa pustie și tristă, pierzîndu-se într-o ceață albăstrie. Mă așteptam să-i văd pe toți apucîndu-se cu rîvnă de lucru, dar nici vorbă de asta. Cîțiva se tolăniră pe niște bîrne din marginea rîului; cei mai mulți își scoaseră din carîmbul cizmei tabacherele cu tutun de prin partea locului (care se vindea în foi, netăiat, cîte trei copeici litra) și pipele de lemn cu țeavă scurtă, cioplite grosolan chiar în ocnă, și și le aprinseră, în vreme ce soldații făcură cerc în jurul nostru, pregătindu-se cu un aer plictisit să ne păzească.

— Cui i s-o fi năzărit să ne pună să desfacem șlepul? Mormăi pentru sine un ocnaș. Nici de surcele nu mai e bun.

— Ălora de nu se tem de noi, ălora li s-a năzărit, s-o știi de la mine, îi întoarse vorba altul.

— Încotro s-or fi ducînd mujicii ăia? Se minună cel dintîi după un răstimp. Pesemne că n-auzise răspunsul la întrebarea lui. Arăta acum

cu degetul în depărtare spre un grup de țărani ce mergeau în șir prin zăpada de curînd căzută. Toți ocnașii întoarseră capul alene într-acolo și de plictiseală începură să facă tot felul de glume pe socoteala lor. Un mujic, primul din rînd, mergea bălăbănindu-se într-un chip foarte caraghios, cu brațele depărtate de trup, cu capul plecat într-o parte; purta o căciulă lungă cît toate zilele și turtită în vîrf. Silueta i se desprindea lămurit pe albul zăpezii.

— Ian te uită cum s-a mai înțolit cumătrul nostru Petrovici! Băgă de seamă unul dintr-ai noștri, căutînd să imite întocmai vorba țărănească.

Ciudat lucru, dar ocnașii, deși cei mai mulți erau de la țară, îi priveau pe mujici oarecum de sus.

— Îhî, ăl din urmă îi mai dihai, fraților, ai zice că sădește napi.

— Asta o fi tare mintos, trebuie că are și multe parale, zise un al treilea.

Toți rîseră cam fără chef, tărăgănat. Între timp se ivi o vînzătoare de colaci; era o femeiușcă vioaie și dezghețată.

Ocnașii cumpărară cîțiva colaci din pomana de cinci copeici dată de tîrgovețul cu bărbuță, pe care apoi îi împărțiră între ei.

Flăcăul care vindea colaci în temniță alese vreo douăzeci de bucăți și începu să se tîrguiască plin de zel cu femeia, ca să-i mai scadă din preț. Ea nu se învoia în ruptul capului.

— Bine, bine, da’ din aia nu-mi dai?

— Care aia?

— D’apăi din ce nu se înfruptă șoarecii.

— Lua-te-ar ciuma! Îl ocărî femeia, pornindu-se pe rîs. În cele din urmă apăru subofițerul care supraveghea lucrările, cu o nuia în mînă.

— Ei, v-a găsit odihna acum! La lucru!

— Apoi arată-ne ce trebuie să facem și cît anume, Ivan Matveici, zise unul dintre „*șefi*”, ridicîndu-se alene.

— Da’ la plecare de ce n-ați întrebat? De desfăcut șlepul, asta aveți de făcut.

Ocnașii se sculară unul cîte unul și începură să coboare spre rîu, înaintînd anevoie, abia tîrîndu-și picioarele. Se iviră numaidecît printre ei cîțiva „directori”, cel puțin cu vorba. S-a hotărît să nu se lucreze alandala și să se desfacă cu grijă bîrnele din fund și cele laterale, bătute în cuie, de lemn – muncă grea și obositoare.

— Întîi și întîi să dăm buturuga asta la o parte! Puneți umărul băieți! Strigă unul care nu era nici „director”, nici „șef”, ci simplu lucrător – un tînăr la locul lui și fără ifose, care nu rostise niciun cuvînt pînă atunci; el se aplecă și dădu să apuce cu amîndouă mîinile o bîrnă groasă, crezînd că ceilalți o să-l ajute. Dar niciunul nu sări la chemarea lui.

— Încearcă de vezi! N-ai s-o ridici cît îi lumea și pămîntul și chiar de-o veni moș Martin, bunică-tu, tot n-ar urni-o din loc, mormăi unul printre dinți.

— Bine, fraților, da’ de-unde s-o-ncepem? Eu, drept să vă spun, nu mai știu… zise oarecum nedumerit cel care o luase înaintea tuturor, dînd drumul bîrnei și îndreptîndu-se din șale.

— Doar n-ai să te spetești tu cît șapte... Hai, n-o mai fă pe șmecherul!

— Uită-te la el, mai are caș la gură, da' sare primul... Mucosul!

— Stați, fraților, ce vă legați de mine, am spus așa într-o doară... se apăra el umil, cerîndu-și parcă iertare.

— Vă țineți de taclale?! Ce, v-au trimis aici așa, de florile mărului ca să-mi stați cu mîinile-n sîn? Ori poate să vă pun la murat? Strigă din nou subofițerul, privind indignat la cei douăzeci de oameni care nu știau de unde să-nceapă. Apucați-vă odată de treabă! Mișcă!

— Graba strică treaba, Ivan Matveici.

— De-aia stai? ... Ehei, Saveliev. Lasă gura, Petrovici! Cu tine vorbesc: ce-ai rămas cu ochii holbați? ... Îi scoți la mezat? ... Puneți mîna odată, vă zic!

— Ce-aș putea face de unul singur?

— Arată-ne ce anume și cît trebuie să facem, Ivan Matveici.

— V-am mai spus-o o dată. Desfaceți șlepul și pe urmă puteți pleca acasă. Și-acu începeți!

Ocnașii se apucară, în sfîrșit, de treabă dar fără vlagă și îndemînare, mai mult în silă. Îți făcea rău să privești acest mănunchi de lucrători voinici, tot unul și unul, care părea că nu știu de unde și cum să înceapă. Și nici n-apucară bine să scoată cea dintîi și cea mai mică bîrnă, că se și rupse. „S-a frînt singură", ziceau ei ca să se dezvinovățească în fața subofițerului. Era limpede că în chipul acesta n-aveau să ajungă prea departe și că ar fi trebuit să se fi apucat altminteri. Dar cum anume? De unde s-o ia? Deținuții se porniră

să-și dea cu părerea toți deodată și în cele din urmă ajunseră la ocări, cearta amenințînd să ia forme mai grave... Subofițerul ridică din nou glasul, rotind nuiaua între degete, dar bîrnele se frîngeau una după alta. Abia atunci băgară de seamă că n-au destule securi și că le lipsesc anumite scule. Doi ocnași însoțiți de paznici fură trimiși la fortăreață să caute cele de trebuință; pînă la întoarcerea lor, ceilalți se așezară pe marginea șlepului, cu aceeași nepăsare, își scoaseră pipele și începură să fumeze. În cele din urmă, subofițerul scuipă cu obidă.

— Ce să mai zic, cu de-alde voi n-o scoți niciodată la capăt... Ce oameni! Ce oameni! ... bombăni el, scos din fire. Apoi, făcînd cu mîna a lehamite, porni spre fortăreață, tot răsucind nuiaua între degete.

Un ceas mai tîrziu își făcu apariția controlorul. După ce ascultă în liniște părerile ocnașilor, declară că trebuiau scoase încă patru bîrne așezate de-a curmezișul, dar în așa fel ca să nu se mai rupă, ci să rămînă întregi, apoi hotărî cît anume din șlep să fie desfăcut și după care treabă deținuții puteau să se întoarcă la cazarmă. Lucrul nu era tocmai ușor, și totuși, Dumnezeule, cu ce rîvnă se apucară ocnașii! Unde pierise lenea, șovăiala lor de adineauri? Puseră mîna pe securi și în scurtă vreme cuiele de lemn fură scoase cu îndemînare. Cei care n-aveau securi, vîrau niște prăjini groase pe sub bîrne și prin apăsarea a douăzeci de brațe le desfăceau una cîte una, ca niște adevărați meșteri plini de voie bună. Spre marea mea mirare, bîrnele rămîneau întregi și aproape

nevătămate. Treaba mergea strună. Ai fi zis că tuturor acestor oameni li s-a luminat mintea ca prin farmec. Nu se mai auzeau nici vorbe de prisos, nici ocări, fiecare știa ce trebuia să spună și să facă, unde să se așeze și ce sfaturi să dea. Cu o jumătate de ceas înainte de a începe să bată toba, treaba era mîntuită și ocnașii se îndreptară spre cazarmă istoviți, dar cu mulțumirea că au putut să cîștige fie și o jumătate de ceas din vremea hotărîtă pentru muncă de către administrație. În ceea ce mă privește, am băgat de seamă un lucru foarte ciudat: oriunde mă repezeam să dau o mînă de ajutor, oricît mă străduiam să fiu de folos, nicăieri nu mi-am găsit locul, pe toți îi stînjeneam la lucru, nimeni n-avea nevoie de mine și care mai de care mă alunga, răstindu-se la mine cu asprime, ba chiar și cu ocări.

Cel din urmă deținut, un biet nenorocit și pe deasupra un lucrător prost, care n-ar fi cutezat să ridice glasul în fața celorlalți ocnași, mult mai pricepuți și mai îndemînatici decît el, se simțea în drept să mă umilească, să mă dea la o parte, dacă mă nimeream lîngă el, pe motivul că-l încurcam în treabă. În sfîrșit, unul mai țîfnos îmi spuse brutal, pe față:

— Ce te vîri peste tot? Șterge-o de aici! Te bagi unde nu-ți fierbe oala.

— Ai nimerit ca nuca-n perete! Adăugă numaidecît un altul.

— De ager ce ești, mai bine ai umbla după pomană! Nu-i de tine aici!

Nu-mi rămînea altceva de făcut decît să mă dau la o parte. Dar nici să stau cu mîinile în sîn cînd toți ceilalți lucrau, nu-mi venea la

socoteală. Cînd însă, neavînd încotro, m-am lăsat păgubaș și m-am așezat la un capăt al șlepului, începură să zbiere revoltați:

— Ia priviți ce ajutor ne-au mai trimis! Ce să faci cu unul ca ăsta?! Nu e bun de nimic!

Toate astea, aveau, bineînțeles, un tîlc: se simțeau fericiți că pot să-și bată joc de un fost boiernaș și nu lăsau să le scape prilejul.

E, prin urmare, lesne de înțeles de ce chiar de la început, din clipa cînd am intrat în temniță, mă chinuia, cum am mai spus înainte, gîndul: dacă am să mă pot vreodată împăca cu oamenii aceștia și ce atitudine trebuia să iau față de ei, Presimțeam că neajunsuri din acestea aveau să mi se mai întîmple, și nu numai o dată. Cu toate acestea, eram hotărît să nu-mi schimb întru nimic felul de a fi. Știam că planul meu de acțiune ticluit între timp, n-ar fi putut da greș. Hotărîsem să am o atitudine cît se poate de firească și de independentă, fără să arăt vreodată că aș dori să mă apropii de ei, dar nici să-i resping, dacă vreunul ar fi încercat să se apropie de mine; nicicînd să nu arăt că mă tem de amenințările sau de ura lor, prefăcîndu-mă, pe cît îmi va fi cu putință, că nu le bag în seamă. Mi-am pus în gînd să nu renunț în unele privințe la punctul meu de vedere și să nu cedez, tolerîndu-le anumite obiceiuri și deprinderi, într-un cuvînt, să nu fac niciun pas pentru a le cîștiga prietenia. Bănuiam că m-ar fi disprețuit dacă m-aș fi purtat altfel.

După concepția lor (de lucrul acesta aveam să mă conving mai tîrziu), eu trebuia să-mi apăr cu orice preț față de ei pînă și obîrșia mea nobilă, cu alte cuvinte, să fac pe răsfățatul,

să-mi dau ifose, să-i consider inferiori mie, să fac nazuri oricînd și oriunde, să disprețuiesc munca. Așa înțelegeau ei că trebuie să se poarte un nobil. Pe față, bineînțeles, m-ar fi înjurat pentru asta, dar în sinea lor mi-ar fi purtat respect. Din păcate rolul acesta nu mi se potrivea; n-am fost niciodată un nobil în sensul în care-l înțelegeau ei; în schimb, m-am jurat să nu fac niciun fel de compromis în privința felului meu de a gîndi, sau a culturii asimilate. Dacă m-aș fi apucat să-i lingușesc ca să le intru în voie, să mă declar de acord cu ei în toate, să-mi deschid sufletul și să mă dau pe brazdă, încuviințînd diferitele lor „însușiri", numai și numai pentru a le cîștiga îngăduința – ei și-ar fi închipuit numaidecît că o fac din teamă sau lașitate, și în consecință m-ar fi tratat cu dispreț. A-v nu putea servi drept exemplu: era omul maiorului și asta-i făcea să se teamă de el. Pe de altă parte, nici să mă închid într-o amabilitate înghețată și inaccesibilă, ca polonezii, nu voiam. Acum îmi dădeam perfect de bine seama că oamenii aceștia au prins ciudă pe mine pentru că am vrut să muncesc cot la cot cu ei, în loc să-mi dau ifose și să mă tînguiesc. Deși nu mă îndoiam nicio clipă că mai tîrziu vor fi siliți să-și schimbe părerea despre mine, nu-mi dădea pace gîndul că în clipa de față ei ar fi poate îndreptățiți să mă disprețuiască, crezînd că în timpul lucrului am vrut să le intru pe sub piele.

În amurg, după munca de după masă, cînd mă întorceam spre cazarmă, obosit și amărît, mă simții cuprins de o tristețe adîncă. „Cîte mii de zile ca aceasta mă mai așteaptă! Veșnic

aceleași, neschimbate!” mă gîndeam eu. Cînd se lăsă noaptea, mut de durere, m-am strecurat în spatele cazărmii; purtîndu-mi pașii singuratici de-a lungul îngrăditurii, cînd deodată îl zării pe Bursuc venind glonț spre mine.

Bursuc era cîinele temniței, căci fiecare temniță își are cîinele ei, după cum orice companie, orice baterie de artilerie și orice escadron și-l au pe al lor. Trăia aici de foarte multă vreme, era un cîine de pripas, așa încît fiecare îi era stăpîn, și se hrănea cu resturile de la bucătărie. Era un cîine mare, de curte, negru cu pete albe, nu prea bătrîn, cu ochii cuminți și o coadă stufoasă. Nimeni nu-l băga în seamă, nimeni nu-l mîngîia.

De la început am căutat să mi-l fac prieten, îmbiindu-l să ia din mîna mea o bucată de pîine. Cînd am încercat să-l mîngîi rămase nemișcat, privindu-mă cu ochi blînzi și dînd din coadă în semn de mulțumire. În seara aceea, fiindcă nu mă văzuse de mai multă vreme, pe mine, cel dintîi căruia, după atîția ani, îi trecuse prin minte să-l mîngîie, porni să mă caute pretutindeni și, descoperindu-mă în spatele cazărmii, îmi veni în goana mare în întîmpinare, lătrînd și schelălăind de bucurie. Nu știu ce s-a petrecut atunci cu mine, dar începui să-l strîng, să-i sărut botul, lipindu-i capul de pieptul meu; animalul îmi puse labele pe umeri și mă linse pe obraji. „Iată prietenul pe care mi-l trimite soarta! mă gîndii, și de atunci, în această perioadă de început, nespus de apăsătoare și de tristă, ori de cîte ori mă întorceam de la muncă, înainte de orice, mă îndreptam grăbit în spatele cazărmii, în tovărășia lui Bursuc, care sărea

înaintea mea lătrînd de bucurie; îi apucam capul între mîini și-l sărutam de nenumărate ori; o senzație îmbietor de dulce, dar în același timp amară și tulburătoare îmi strîngea inima. Mi-aduc aminte ce fericit mă simțeam la gîndul – s-ar zice că-mi plăcea să mă mîndresc cu propriile mele dureri – că nu-mi rămăsese în lume decît o singură ființă în stare să mă iubească, o ființă dragă și apropiată, un adevărat prieten, singurul prieten, credinciosul meu cîine Bursuc.

VII
CUNOȘTINȚE NOI. PETROV

Dar timpul trecea și, încetul cu încetul, începui să mă obișnuiesc cu noua mea viață; tot ce se petrecea zilnic sub ochii mei nu mă mai îndurera atît; într-un cuvînt, temnița, cu toate întîmplările, cu oamenii și obiceiurile ei, mă lăsa nepăsător. Îmi era cu neputință să mă împac cu viața aceasta, dar trebuia s-o accept așa cum era. Căutam să smulg din mine neliniștea ce mă chinuia, să ascund cît mai adînc, în străfundul sufletului, tot necazul și toate amărăciunile. Nu mai rătăceam prin temniță pierdut și nu mai îmi dădeam pe față tristețea care mă copleșea.

Asprimea sălbatică a ocnașilor se mai domolise; nu mă mai priveau ca mai-nainte cu acea curiozitate voit ostentativă și aproape cinică; se obișnuiseră, de bună seamă, și ei cu mine, spre marea mea bucurie. Mă plimbam prin cazarmă ca la mine acasă, îmi cunoșteam bine culcușul pentru noapte și ajunsesem,

pare-se, să mă obișnuiesc chiar cu unele lucruri la care altădată mă gîndisem cu scîrbă. Regulat, în fiecare săptămînă, mă duceam să-mi rad o jumătate de cap. Sîmbăta, în ceasurile de odihnă, eram chemați rînd pe rînd la corpul de gardă (cei ce rămîneau nerași aveau de pătimit); bărbierii batalionului ne frecau fără milă pe cap cu apă rece și săpun și ne rădeau cu bricele lor neascuțite; numai cînd mă gîndesc la cazna asta mă trec fiorii. Am găsit însă foarte curînd leacul: Akim Akimîci mă duse la un deținut din secția militară, care, pentru o copeică, rădea pe orice ocnaș cu briciul lui personal; Aceasta-i era meseria, de pe urma căreia se alegea cu un cîștig. Avea mulți mușterii printre ocnași, care, deși nu erau tocmai obișnuiți cu răsfățul, ar fi dat oricît numai să scape de bărbierii militari.

Bărbierul ocnaș era poreclit „maiorul”; n-am aflat niciodată de ce anume i se dăduse această poreclă și n-aș putea spune că semăna cu adevăratul nostru maior. Acum cînd scriu aceste rînduri, îl văd ca aievea pe „maior”: era un flăcău înalt și uscățiv, veșnic tăcut și cam prostănac de felul lui; gîndul îl ducea numai și numai la meșteșugul său, așa încît oricînd îl puteai vedea cu o curea în mînă, pe care ascuțea zi și noapte cu multă dibăcie un brici peste măsură de tocit. Părea că acest meșteșug devenise unica țintă a existenței sale. Era într-adevăr în culmea fericirii cînd își vedea briciul ascuțit și cînd îi venea cîte un mușteriu: săpunul îi era totdeauna cald, și mîna ușoară, catifelată. Dibăcia lui îl bucura nespus, iar plata de o copeică o lua cu nepăsare, de parcă l-ar fi

interesat în primul rînd arta și nu cîștigul. Într-o zi A-v a pățit-o urît pe cînd îi pîra maiorului pe ocnași: avu imprudența de a-l numi pe frizerul-ocnaș cu porecla lui de „maior”. Adevăratul maior se făcu foc și pară, și-și pierdu cumpătul la jignirea adusă: „Știi tu, ticălosule, ce înseamnă un maior? Strigă el cu spume la gură, scuturîndu-l pe A-v după obicei. Îți dai seama ce e un maior? Cum ai îndrăznit să dai în fața mea numele de «maior» - unui nemernic de ocnaș!” Numai un om ca A-v se putea înțelege cu un astfel de individ.

Din cea dintîi zi a vieții mele la ocnă, a început să mă frămînte gîndul libertății. Devenise pentru mine o îndeletnicire preferată aceea de a număra de mii și mii de ori, în fel și chip, zilele ce-mi rămîneau de trăit în temniță. Nu mă mai puteam gîndi la altceva și sînt convins că oricare alt osîndit, orice om lipsit o vreme de libertate procedează la fel. Nu pot să spun dacă și ceilalți ocnași își numărau zilele de osîndă în felul în care mi le număram eu pe ale mele, dar nesocotința de-a dreptul uluitoare cu care își făceau tot felul de speranțe m-a uimit peste măsură, chiar din cea dintîi clipă. Nădejdea unui osîndit, a unui om lipsit de libertate, se deosebește cu totul de a celorlalți muritori. Cei din urmă oameni care se bucură de libertate nutresc și ei speranțe (pot nădăjdui la o îmbunătățire a soartei, la împlinirea unor proiecte de viitor), dar în același timp trăiesc, se zbat, acționează; viața adevărată îi îmbie, tîrîndu-i în vîrtejul ei. Cu totul altfel se petrec lucrurile cu un osîndit. Trăiește și el, ca să zicem așa, dar o viață de muncă silnică, de

ocnă; orice ar fi acel ocnaș și oricare ar fi termenul de osîndă, el nu poate, nu este în stare, în mod instinctiv, să-și accepte soarta ca pe o realitate, ca pe ceva definitiv, ca pe o părticică din viața adevărată. El nu simte decît un lucru: că nu-i *acasă la el,* fiind în această împrejurare un fel de musafir. În închipuirea lui, douăzeci de ani de osîndă să tot fie cel mult vreo doi ani. E încredințat că la cincizeci și cinci de ani, după ce-și va fi sfîrșit pedeapsa, va fi tot atît de tînăr și de vioi ca acum „la treizeci și cinci. „Mai am încă înainte multe zile de trăit", își zice el și alungă din minte orice îndoială sau gînduri amare ce nu-i dau pace. Chiar și cei osîndiți la muncă silnică pe viață, cei de la secția specială, tot mai speră uneori că într-o bună zi, cine știe, o să sosească poate o hîrtie de la Petersburg: „Trimiteți pe cutare la minele din Nercinsk și hotărîți-i termenul de liberare". Ceva mai grozav ca asta, mai dătător de speranțe nici c-ar putea exista: întîi pentru că pînă la Nercinsk face aproape șase luni, și-apoi, viața în convoi e mult mai ușoară decît cea din temniță. Pe urmă, la Nercinsk își va împlini pedeapsa, iar după aceea… Și cînd te gîndești că mulți bătrîni cu părul cărunt își făceau asemenea socoteli!

În închisoarea din Tobolsk am văzut oameni legați cu lanțuri de zid; stăteau așa ferecați cu un lanț lung de vreo doi metri, alături de un fel de pat de campanie. De obicei, pedeapsa aceasta se dădea pentru vreo nelegiuire din cale afară de cumplită, săvîrșită după deportarea în Siberia. Rămîn așa în nemișcare cîte cinci, ba uneori chiar și zece ani. Cea mai

mare parte a acestor osîndiți e recrutată dintre tîlhari. Unul singur mi s-a părut a fi mai subțire; pe vremuri fusese slujbaș și era mieros la vorbă și puțin sîsîit, iar pe față i se așternea un zîmbet plin de smerenie. Ne arătă lanțul, împărtășindu-ne care e cea mai prielnică poziție pentru a dormi mai comod. Cine știe ce pramatie de om se ascundea sub această mască! Toți acești osîndiți sînt de obicei supuși și, mai mult decît atît, par a fi chiar mulțumiți de soarta lor; asta nu-i împiedică, totuși, să-și dorească cu ardoare scurtarea chinului. La ce bun? Se pune întrebarea. Iată de ce: Fiindcă împlinindu-și sorocul, el va ieși din celula umedă, înăbușitoare, cu tavanul scund de cărămidă, i se va da voie să facă cîțiva pași prin curtea temniței, și... Și cu asta basta. Dincolo de zidurile închisorii nu va mai fi niciodată lăsat să iasă. El știe că cei care au scăpat de lanț rămîn pe veci în temniță, că pînă în clipa morții vor purta cătușe. Știe, și cu toate acestea ar vrea grozav să sfîrșească o dată cu pedeapsa care-l ține în lanț. Fără această dorință, ar fi putut oare rezista și rămîne teafăr la minte cinci sau șase ani legat de zid? Cum ar fi fost în stare să-și îndure chinul pînă la capăt?

Îmi dădeam seama că numai munca mă poate salva, întări, păstrîndu-mi neîntinată sănătatea trupească, în vreme ce neliniștea veșnică, încordarea nervoasă și aerul închis din cazarmă nu puteau să mă ducă decît la ruină. „Să respir cît mai des aerul proaspăt de afară, să mă obosesc zilnic cît mai mult, să mă deprind cu poveri grele – iată ce trebuie să fac ca să rămîn

teafăr", gîndeam eu. Și nu m-am înșelat: munca și continua mișcare mi-au fost de mare folos.

Vedeam cu groază cum unul din frații mei de suferință, și el din nobilime, se topea ca o luminare. Și totuși, cînd venise cu mine în temniță, era tînăr, frumos, voinic; cînd a ieșit, sănătatea îi era zdruncinată; părea o epavă – un bătrîn cu capul nins; picioarele de-abia îl mai țineau, o povară grea îi apăsa pieptul, tăindu-i respirația; se îmbolnăvise de astm. [10]„Nu, îmi ziceam privindu-l, vreau să trăiesc și voi trăi." Dragostea de muncă atrase asupră-mi disprețul și amara batjocură a celorlalți ocnași. Căutam să nu le iau însă în seamă și porneam bucuros la orice fel de muncă, chiar cînd trebuia să ard și să pisez alabastru. Această muncă, cea dintîi la care am fost pus, e destul de ușoară.

Inginerii făceau tot ce le sta în putință ca să ușureze situația intelectualilor din nobilime, ceea ce propriu-zis nu era o simplă îngăduință, ci un act de dreptate. Ar fi fost cel puțin ciudat să ceri aceeași cantitate de muncă, același efort unui om plăpînd, nu tocmai puternic, care n-a lucrat niciodată cu brațele. Dar „îngăduința" aceasta se practica pe ascuns, căci eram supravegheați cu toată asprimea. Cum la tot pasul te izbeai de munca grea, se întîmpla,

[10] Este vorba de S. F. Durov, condamnat la ocnă o dată cu Dostoievski, pentru vina de a fi fost membru al cercului petrașevților (1845—1849), intelectuali progresiști ruși ale căror concepții s-au format sub influența ideilor decembriștilor și ale democraților revoluționari, precum și ale socialismului utopic al lui Fourier (n. red. ruse).

firește, să li se atribuie celor din nobilime o povară îndoită față de ceilalți lucrători.

De obicei erau trimiși trei-patru oameni să piseze alabastru; pentru munca asta se alegeau bătrînii și neputincioșii; noi ne număram, de bună seamă, printre aceștia; ne mai însoțea, în schimb, cîte un meșteșugar adevărat, care se pricepea bine la treaba asta. Timp de cîțiva ani de-a rîndul l-am avut pe unul care se numea Alamazov; era un om în vîrstă, uscățiv și negricios, cu o fire aspră, tăcută și greoaie. Ne ura din tot sufletul, dar era atît de zgîrcit la vorbă, încît nu-și da cel puțin osteneala să ne dojenească sau să ne umple de ocări.

Șopronul sub care se ardea și se pisa alabastrul era construit pe un povîrniș pustiu și abrupt al malului. Iarna, pe vreme de ceață mai ales, te cuprindea o nemărginită tristețe cînd priveai albia rîului și țărmul de dincolo ce se ițea tulbure în depărtare. Stăruia ceva sfîșietor, dezesperant, în această priveliște sălbatică și mută. Dar apăsarea era parcă îndoită la răsăritul soarelui, cînd razele-i strălucitoare scăldau cîmpia albă, nesfîrșită; ai fi vrut să-ți iei zborul undeva departe, în stepa ce începea de pe celălalt țărm și se întindea spre miazăzi, asemenea unui covor neîntrerupt, cale de vreo mie cinci sute de verste.

De obicei, Alamazov își vedea de treabă în liniște, cu aceeași veșnică asprime, în timp ce noi ne simțeam parcă rușinați că nu-l putem ajuta așa cum ar fi trebuit; cît despre el, se descurca aproape totdeauna singur, fără să ne ceară vreun sprijin, ca și cum ar fi vrut să ne facă cu tot dinadinsul să înțelegem situația

umilitoare în care ne aflam față de el și să ne căim de zădărnicia străduințelor noastre. Iar în ce privește munca, nu aveam, de fapt, altceva de făcut decît să încingem cuptorul în care urma să ardă alabastrul, pe care tot noi îl îngrămădeam cu lopețile. În ziua următoare, după ce alabastrul era pe de-a-ntregul ars, trebuia să-l descărcăm. Fiecare avea cîte un pisălog greu; după ce ne umpleam lada, un fel de piuă de lemn, începeam să pisăm. Era o îndeletnicire cît se poate de plăcută. Alabastrul fărîmicios se transforma curînd într-o pulbere albă și scînteietoare. Cît de ușor, cît de bine se fărîma alabastrul! Ridicam ciocanele grele și le lăsam să cadă cu îndemînare, stîrnind un bubuit de ți-era mai mare dragul. Cu cît creștea oboseala, pe atît simțeam și un fel de ușurare; obrajii mi se roșeau, sîngele începea să curgă mai repede prin vine. Alamazov ne privea atunci cu milă și îngăduință, așa cum te uiți la niște copii neștiutori; își fuma pipa cu un aer binevoitor, dar nu se putea stăpîni să nu bombăne ori de cîte ori simțea nevoia să-și descarce năduful. De altfel, așa se purta el cu toată lumea, și poate că în adîncul sufletului era un om foarte cumsecade.

Mă foloseau și la altă muncă: aceea de a învîrti roata strungului. Era o roată mare și grea și trebuia să mă opintesc din răsputeri ca s-o urnesc din loc, mai ales cînd lucrătorul (din atelierele de geniu) avea de modelat dintr-un copac întreg un stîlp de scară ori un picior de masă pentru mobilierul vreunui slujbaș la stat. Cum un singur om nu putea face față, eram trimiși de obicei doi ocnași, eu și cu B., tot

dintre nobilii intelectuali. Vreme de mai mulți ani această îndeletnicire ne-a revenit nouă, ori de cîte ori era ceva de ștrujit. B. era un om lipsit de putere, un bicisnic, tînăr încă, dar suferind de piept. Fusese adus la ocnă cu un an înaintea mea, împreună cu alți doi tovarăși de-ai lui. Unul era un biet bătrîn, care zi și noapte înălța rugăciuni lui Dumnezeu (ocnașii îl stimau foarte mult pentru asta) și care se prăpădi în timp ce-mi făceam osînda; celălalt, în floarea vîrstei, plin de prospețime, voinic și îndrăzneț, cu chipul îmbujorat, îl purtase în spate pe tovarășul său B., sleit de puteri, pe cînd de la un popas la altul convoiul trebuia să străbată nu mai puțin de șapte sute de verste. Îi lega o prietenie într-adevăr vrednică de admirație. B. era un om instruit, de o cultură aleasă, cu un suflet nobil și generos, dar iritabil și dezechilibrat din pricina bolii. Învîrteam amîndoi la roată și această îndeletnicire ne satisfăcea pe deplin. Mie, cel puțin, îmi plăcea foarte mult, fiind totodată și un bun exercițiu fizic.

Dar mai mult îmi plăcea să rînesc zăpada după viscolele cele mari de iarnă, care se abăteau destul de des pe acele meleaguri. Cînd viscolul sufla cu îndîrjire o zi și o noapte fără încetare, casele erau îngropate în zăpadă pînă în dreptul ferestrelor, iar unele chiar în întregime. De cum înceta viscolul și răsărea, strălucitor, soarele, venea poruncă să desfundăm cărările din fața clădirilor care aparțineau instituțiilor. Eram trimiși în grupuri, cîteodată toți ocnașii deodată. Fiecare primea cîte o lopată și ni se indica o porțiune de loc pe

care trebuia s-o curățim, uneori atît de mare, încît te întrebai, cum aveam să pridídim. Toți porneau însă cu voie bună și hărnicie la treabă. Zăpada proaspătă, încă afînată, sau abia înghețată la suprafață, se lua ușor cu lopata, iar bulgării mari se risipeau în jur într-o pulbere scînteietoare. Lopata se afunda adînc în nămeții albi-argintii, scăldați în razele soarelui. Ocnașii se înveseleau ori de cîte ori erau trimiși la curățat zăpada; aerul rece și mișcarea îi însuflețea. Erau cu toții mai voioși, mai bine dispuși; răsunau rîsete, țipete, glume. Aruncau unul într-altul cu bulgări, spre supărarea celor cumpătați și posomoriți, certați cu rîsul și veselia, astfel încît de cele mai multe ori voioșia generală se sfîrșea în ocări.

Treptat, treptat, cercul meu de cunoștințe, se lărgi, cu toate că niciodată nu mă gîndisem să-mi fac prieteni; eram veșnic neliniștit, trist și neîncrezător. Dar prieteniile s-au închegat de la sine. Printre primii care au început să mă viziteze a fost deținutul Petrov. Am spus „să mă viziteze” și stărui asupra cuvîntului. Ținea de secția specială, din cea mai îndepărtată cazarmă. La drept vorbind, cu el nu era vorba de vreo legătură de prietenie, căci nu era și nici nu putea fi nimic comun între noi. Cu toate acestea, chiar de la început, Petrov crezu de datoria lui să vină aproape în fiecare zi în cazarma noastră ca să mă vadă, sau mă oprea în orele de repaus, cînd rătăceam în spatele cazărmii, la adăpost de privirile celorlalți. La început stăruința lui mă indispunea, pentru ca mai apoi să-mi dau seama că de fapt vizitele lui îmi fac mare plăcere, cu toate că de felul lui nu

era un om tocmai prietenos sau comunicativ. Omul acesta mic de stat, dar bine legat, sprinten și îndemînatic, cu obrazul palid și pomeții ieșiți în afară, avea ceva deosebit de atrăgător, cu privirea ageră, îndrăzneață, și dinții sănătoși, asemenea unui șirag de mărgele mărunte și albe. Molfăia veșnic între buze un ghemotoc de tutun pisat (lucru pe care îl obișnuiesc mulți ocnași). Arăta mult mai tînăr decît era; cînd îl vedeai, nu-i dădeai mai mult de treizeci de ani, cînd colo împlinise patruzeci în cap. Îmi vorbea fără sfială, în modul cel mai firesc, tratîndu-mă pe picior de egalitate, adică pe cît se poate de prevenitor și de corect. Dacă, de pildă, băga de seamă că vreau să rămîn singur, stătea de vorbă cu mine două minute și apoi pleca; îmi mulțumea totdeauna pentru bunăvoința ce-i arătam, lucru pe care nu-l făcea cu nimeni. Trebuie să adaug că aceste legături nu s-au schimbat niciodată, ci au rămas ani de-a rîndul aceleași ca în primele zile și aproape că n-au devenit mai intime, cu toate că-mi era într-adevăr foarte devotat. Pînă acum n-am izbutit să mă dumiresc ce anume voia de la mine și de ce venea zilnic să mă vadă: deși mai tîrziu mi-a șterpelit cîte ceva, a făcut-o însă ca din întîmplare, în schimb nu mi-a cerut aproape niciodată bani, ceea ce însemna că nu venea mînat de un interes anume.

Nu știu de ce am avut totdeauna impresia că acest om nu trăia în aceeași temniță cu mine, ci într-o altă casă, undeva, în oraș, la mare depărtare, și nu venea la temniță decît în trecere, ca să afle vești, să vadă ce fac, într-un cuvînt, să se intereseze de felul cum o ducem cu

toții. Era veșnic grăbit, de parcă s-ar fi despărțit cu cîteva clipe înainte de cineva care a rămas să-l aștepte, ori ar fi întrerupt o treabă importantă, ce nu suferea amînare. Și totuși, niciodată nu era agitat sau nerăbdător. Privirea lui ușor îndrăzneață și batjocoritoare era ciudat de fixă: privea în depărtare, pe deasupra lucrurilor, de parcă s-ar fi străduit să descifreze ceva ce s-ar fi aflat dincolo de ele. Părea veșnic distrat, cu gîndul aiurea. De multe ori mă întrebam unde se duce Petrov după ce se desparte de mine. Cine-l aștepta cu atîta nerăbdare? Am constatat însă că, plecînd de la mine, el se îndrepta cu pas grăbit undeva spre cazarmă sau spre bucătărie și, o dată ajuns acolo, se așeza lingă cei ce stăteau la taifas; îi asculta cu luare-aminte, uneori se amesteca și el în vorbă, cu înflăcărare, pentru ca deodată să se oprească din senin și să rămînă tăcut. Dar fie că vorbea, fie că tăcea, pe chipul lui citeai că are treabă altundeva și că-l așteaptă cineva pentru niște chestiuni importante. Ciudat e însă că niciodată n-avea nimic de făcut și, în afară de munca reglementară de ocnaș, trîndăvea tot timpul; de altfel, nu știa nicio meserie și aproape niciodată n-avea bani, fără ca acest lucru să-l mîhnească întrucîtva.

Și despre ce-mi vorbea? Tot ce-mi spunea era straniu ca însăși firea lui. Dacă mă vedea, de pildă, plimbîndu-mă singur în spatele cazărmii, făcea stînga împrejur și-mi ieșea în întîmpinare. Umbla totdeauna grăbit, pleca brusc, și chiar atunci cînd se apropia cu pas liniștit, aveai impresia că a venit alergînd spre tine.

— Bună!

— Bună să-ți fie inima!

— Nu cumva te stînjenesc?

— Cîtuși de puțin.

— Țineam să te întreb ceva în privința lui Napoleon[11]. Nu-i așa că e rudă cu cel din 1812? (Petrov era fiu de soldat, știa să scrie și să citească.)

— Întocmai.

— Se spune că-i președinte. Ce fel de președinte? Și unde?

Întrebările lui erau totdeauna scurte, pripite, de parcă ar fi vrut să afle cît mai repede ceea ce dorea. Îi explicai ce fel și unde era președinte Napoleon și adăugai că era cu putință să ajungă și împărat.

— Cum așa?

Îi explicai mai departe pe cît îmi stătea în putință și Petrov mă asculta cu luare-aminte, cu urechea plecată spre mine, înțelegînd de îndată tot ce-i spusesem.

— Hm Alexandr Petrovici, aș vrea să te mai întreb ceva: dacă există maimuțe care au mîini pînă la gleznă și sînt mari cît cel mai înalt om.

— Da, există.

— Și ce fel de maimuțe-s astea?

Îi spusei tot ce știam despre maimuțe.

— Și unde trăiesc?

— În țările calde, și mai ales în insula Sumatra.

---

[11] Este vorba de Napoleon al II-lea (1808—1873), nepotul lui Napoleon I, care, după revoluția din 1848, a fost președintele republicii franceze (a doua republică). În urma loviturii de stat de la 1851 s-a proclamat împărat (n. ed.).

— Asta-i în America, parcă? Se zice că acolo oamenii umblă cu capul în jos?

— Nu tocmai. Vorbești, pesemne, de antipozi.

Îl lămurii cît putui mai bine ce era America și ce sînt antipozii. El mă ascultă cu o asemenea atenție de parcă numai chestiunea antipozilor l-ar fi adus la mine.

— Aha! Da' uite, am citit anul trecut într-o carte povestea contesei de la Valliere. Mi-a adus-o Arefiev de la ajutorul comandantului. E adevărată ori a născocit-o cineva? A scris-o unul, Dumas.

— E negreșit o poveste închipuită.

— Atunci te las cu bine! Îți mulțumesc.

Și Petrov se făcea nevăzut. Cam așa se desfășurau, aproape fără excepție, toate discuțiile noastre.

Întrucît ciudățenia acestor relații îmi stîrnise mirarea, am căutat să aflu mai multe despre el. Cînd află de această. Legătură, M. crezu de datoria lui să mă pună în gardă. Îmi spuse că mulți ocnași îl înspăimîntaseră, mai ales la început, în primele zile, dar niciunul, nici chiar Gazin, nu-i păruse mai primejdios decît Petrov.

— E cel mai îndîrjit și cel mai primejdios dintre toți ocnașii, îmi spuse M. ar fi în stare de orice; nimic nu-l oprește cînd e vorba de o toană. Vîră cuțitul și în dumneata, dacă i se năzare; uite vezi, din senin, o să te înjunghie fără șovăire, fără pic de căință. Îmi face impresia că nu e în toate mințile.

Mărturisirea aceasta mă neliniști, dar M. nu fu în stare să-mi spună de ce vedea astfel lucrurile. Și, ciudat lucru! Cîțiva ani în șir am trăit în tovărășia acestui om, am stat cu el de

vorbă aproape în fiecare zi; era sincer legat de mine și foarte devotat (cu toate că nu știu din ce pricină), și în tot acest răstimp, deși părea cumpătat și n-a făptuit nimic înspăimîntător, ori de cîte ori îl priveam sau stăteam de vorbă cu el, mă încredințam mai mult că M. are dreptate, că e poate omul cel mai îndîrjit și cel mai primejdios din întreaga temniță, un om în stare de orice. De unde anume venea această impresie? Nu mă puteam dumiri.

Trebuie să menționez, printre altele, că Petrov era ocnașul care, atunci cînd fusese chemat să-și ispășească pedeapsa, își pusese în gînd să-l omoare pe maior; am arătat cum acesta din urmă plecase din cazarmă cu o clipă înainte de săvîrșirea bătăii, „scăpînd ca prin minune”, după cum spuneau ocnașii. Odată, pe cînd era soldat – înainte de a fi fost osîndit la muncă silnică – colonelul îl lovise la instrucție. Cred că mai fusese bătut la viața lui, dar ocara de atunci n-a putut-o înghiți și nici una, nici două își înjunghie colonelul, ziua în amiaza mare, în fața batalionului. Nu cunosc toate amănuntele acestei întîmplări, fiindcă el nu mi-a povestit-o niciodată. Bineînțeles, răbufnirile acestea, în care instinctele își dădeau frîu liber și se dezlănțuiau cu toată puterea, erau, din fericire, destul de rare. Îndeobște se arăta a fi un om cu scaun la cap și cu judecată. Patimile lui, aprinse și puternice, mocneau ascunse, întocmai ca jăraticul sub cenușă. Niciodată n-am băgat de seamă la el măcar o umbră de orgoliu sau de îngîmfare, ca la alți ocnași. Se certa rareori, în schimb nici prietenie nu legase cu nimeni, în afară doar de Sirotkin, și numai

atunci cînd avea nevoie de el. Într-o zi mi-a fost totuși dat să-l văd înfuriat din cale afară. Îl supărase cineva, refuzînd să-i dea un obiect pe care i-l ceruse. Cearta se iscase cu un ocnaș dintre condamnații civili, pe nume Vasili Antonov, un om voinic, adevărat atlet, cunoscut de toată lumea pentru firea lui crudă, arțăgoasă și batjocoritoare și care pe deasupra nu era cîtuși de puțin fricos. Zbierară ei cît zbierară și-mi venea să cred că cearta se va sfîrși ca toate celelalte, cu cîțiva pumni, căci, în treacăt fie zis, uneori – ce-i drept, foarte rar – Petrov sărea la bătaie și înjura ca cel din urmă dintre ocnași. Cînd colo, lucrurile luară cu totul altă întorsătură. Petrov se îngălbeni la față, buzele i se învinețiră și începură să-i tremure, răsuflarea îi deveni gîfîitoare. Se ridică în picioare și încet, nespus de încet, cu pas de pisică (vara îi plăcea să umble desculț), se apropie de Antonov. În aceeași clipă, larma se potoli și o liniște de moarte se lăsă asupra cazărmii, de-ai fi auzit și musca. Fiecare aștepta să vadă ce are să se întîmple. Antonov sări în întîmpinarea adversarului; fața-i era desfigurată. N-am fost în stare să suport această scenă și am ieșit. Mă așteptam ca înainte de a ajunge la scară, să aud strigătul unui înjunghiat, dar nu se întîmplă nimic. Și de data aceasta lucrurile s-au potolit de la sine. Nici n-apucă bine Petrov să se apropie de Antonov, că acesta îi aruncă în față obiectul cu pricina (o zdreanță murdară o vechitură de obială). După două minute, Antonov o luă bineînțeles de la capăt cu înjurăturile; se rățoia la Petrov mai mult ca să-și potolească mînia și să le arate celorlalți că nu-i

fusese frică. Dar lui Petrov nu-i mai păsa de ocări; nici nu se sinchisi de ele. Ce importanță mai aveau înjurăturile, de vreme ce el cîștigase partida și acum era mulțumit că dobîndise obiectul rîvnit? După un sfert de ceas îl văzui plimbîndu-se ca de obicei prin cazarmă, cu aerul unui om fără nicio treabă, căutînd tovărășie și trăgînd cu urechea, doar-doar o auzi niscaiva noutăți. Părea că orice îl ispitește, dar, orice-ar fi auzit, tot nepăsător rămînea și umbla hai-hui, fără nicio țintă. L-ai fi putut asemui cu un lucrător, un lucrător de soi, care dacă ar pune mîna pe ceva, treaba ar merge strună, cum însă nu i s-a dat nimic de lucru, stă și lîncezește în așteptare, jucîndu-se cu niște copii. Nu pricepeam de ce rămîne în temniță și nu încearcă să evadeze. N-ar fi șovăit fără îndoială, dar trebuie să-l fi răscolit o dorință puternică. Oamenii ca Petrov se supun rațiunii atîta timp cît nu se cuibărește în ei o patimă. De îndată ce năzuiesc la ceva, nu există nicio stavilă în calea lor. sînt încredințat că ar fi putut să evadeze cu ușurință, că ar fi putut să înșele pe toată lumea și că ar fi fost în stare să stea săptămîni întregi nemîncat, ascuns într-o pădure ori prin stufărișul de pe marginea vreunui rîu. Dar toate acestea nu-i trecuseră încă prin minte, și de aceea nici *nu le dorise* cu pasiune. Nu m-a izbit la el nici excesul de chibzuință sau de bun simț. Acești oameni se nasc dominați de o idee, care-i urmărește ca o obsesie toată viața, îmbrîncindu-i în dreapta și-n stînga, fără ca ei să-și dea seama. Rătăcesc astfel pînă ce găsesc o ocupație, o treabă pe placul inimii lor; atunci să-i vezi: nu-și mai fac

nicio socoteală și judecata limpede nu mai are niciun cuvînt de spus.

Mă miram uneori că un om care și-a omorît colonelul numai fiindcă acesta îl bătuse, se lăsa fără nicio împotrivire biciuit în temniță. Căci era bătut ori de cîte ori îl prindeau că aduce rachiu în cazarmă; ca toți ocnașii care n-aveau o meserie, făcea și el contrabandă de rachiu. Dar și atunci se lăsa biciuit parcă de bunăvoie, ca și cum recunoștea că-i vinovat și că-și merită pedeapsa; altfel nu s-ar fi lăsat nici mort.

Mare mi-a fost mirarea cînd am constatat că mă fură, cu toată afecțiunea lui pentru mine. Patima aceasta îl apuca din cînd în cînd. El mi-a furat Biblia, pe care i-o încredințasem s-o ducă cuiva. N-avea de făcut decît cîțiva pași; pe drum însă, găsi un cumpărător, căruia îi vîndu cartea și, cu banii, ține-te chef! Pesemne că în ziua aceea simțea o mare nevoie să se îmbete și, cînd voia ceva, dorința *trebuia* să i se împlinească. Un om ca Petrov era în stare să omoare pe un semen al lui pentru douăzeci și cinci de copeici, numai ca să-și facă cheful cu o litră de rachiu; în altă împrejurare n-ar fi luat în seamă sute de mii de ruble. Chiar în seara aceea îmi mărturisi furtul, dar fără niciun semn de căință ori de frămîntare, nepăsător la culme, de parcă ar fi fost vorba de un lucru cît se poate de obișnuit. Am încercat să-l dojenesc cum se cuvenea, cu atît mai mult cu cît îmi părea rău de Biblie. El mă ascultă foarte liniștit, fără vreun semn de enervare; fu de aceeași părere cu mine că Biblia e o carte cît se poate de folositoare, îi păru și lui rău că n-o mai aveam, dar nu-și făcu niciun fel de mustrare pentru

faptul că mi-o furase; mă privea cu atîta siguranță și încredere în sine, încît găsii de prisos să-l mai cert. Mă lăsase să-l dojenesc fiindcă își dădea probabil seama că nu se putea altfel, că era vrednic de mustrări pentru fapta pe care o săvîrșise și că, prin urmare, „lasă-l să mă certe ca să-și verse năduful”; dar în adîncul sufletului rămînea încredințat că toate acestea erau numai fleacuri, de care un om în toată firea nici nu se cuvine să vorbească. Îmi vine să cred că mă socotea un copil, aproape un prunc care nu pricepe încă rostul celor mai simple lucruri din lume. Dacă mă apucam să vorbesc cu el despre altceva decît despre știință și cărți, îmi răspundea, ce-i drept, dar numai așa, din bună cuviință și de obicei cît mai pe scurt. Mă întrebam deseori ce-l îndemna să-mi ceară lămuririle acestea cărturărești. Din cînd în cînd, în timpul convorbirii, îl cercetam cu coada ochiului, bănuindu-l că vrea să-și bată joc de mine, dar nici pomeneală: mă asculta de obicei atent, cu luare-aminte, deși uneori părea distrat, spre marea mea supărare. Întrebările lui erau totdeauna clare și precise, în schimb răspunsurile ce i le dădeam păreau că nu-l preocupă cîtuși de puțin, ba le primea chiar cu indiferență, cu gîndul aiurea… îmi vine să cred că nu-și mai bătea capul cu mine, socotindu-mă naiv, un om care, spre deosebire de ceilalți, în afară de cărți nu știe nimic altceva, nu e în stare să înțeleagă nici cel mai simplu lucru și, ca atare, nu merită osteneala de a sta la discuții cu el.

Eram totuși convins, și nu fără uimire, că ține la mine. Mă lua drept un neisprăvit, drept un

necopt la minte, sau poate simțea față de mine acea compătimire pe care de obicei o resimte instinctiv cel mai tare față de cel slab. Bine nu știu… Cred însă că așa mă socotea. Cu toate că acest sentiment de compătimire nu-l împiedica să mă fure, sînt încredințat că furîndu-mă, îi era milă de mine. „Ce mai nătărău, ce neputincios, se gîndea, poate, în clipa cînd mă jefuia, nu știe să-și păstreze nici ce-i al lui!” Poate că mă iubea tocmai din această pricină. Într-o zi îmi spuse așa, pe negîndite: „ești om bun și inimos” și „atît de neștiutor și de cumsecade, atît de încrezător, încît mi-e milă de dumneata”.

— Să nu mi-o iei în nume de rău, Alexandr Petrovici, adăugă el după cîteva clipe, ți-o spun din inimă, pentru că țin la dumneata.

Se întîmplă uneori în viață ca asemenea oameni să se dezvăluie dintr-o dată, arătîndu-și întreaga lor forță, în momente de grea cumpănă, de cotitură, sau într-o mare acțiune de masă, găsindu-și astfel făgașul lor firesc de activitate. Nu sînt oameni ai cuvîntului și n-ar putea să fie fruntașii sau capii unor răscoale; dar ei sînt adevărații făptași și ei dau semnalul de atac. De obicei, pornesc simplu, fără exclamații și scandal, în schimb sînt primii care se aruncă în calea oricărei piedici, fără șovăială, fără teamă, înfruntînd focul și baionetele, iar toți ceilalți îi urmează aproape orbește, năvalnic, pînă la ultima baricadă, unde de cele mai multe ori își plătesc îndrăzneala cu viața. Nu cred că Petrov va sfîrși cu bine; la un moment dat se va termina cu el și dacă mai supraviețuiește pînă azi, înseamnă că nu i s-a ivit încă prilejul. Dar, la urma urmei, cine știe!

Poate că va trăi pînă la adînci bătrîneţe şi va muri liniştit, după ce va fi rătăcit prin lume fără nicio ţintă. Cred însă că M. avea dreptate spunînd că acest Petrov era cel mai îndîrjit din temniţă.

VIII
OAMENI NEÎNFRÎNAȚI. LUKA

Despre oameni neînfrînați nu e ușor să vorbești; în temniță, ca și pretutindeni de altfel, sînt foarte rari. Dacă îi judeci după înfățișare, par a fi fioroși; unde mai pui că auzi atîtea pe socoteala lor, încît, fără să vrei, îți vine să-i ocolești. Un sentiment nelămurit mă îndemna chiar de la început să mă feresc de asemenea oameni. În cele din urmă însă mi-am schimbat felul de a vedea, chiar cînd era vorba de ucigașii cei mai de rînd. Există unii care n-au ucis niciodată și cu toate astea sînt mai fioroși decît cei care au fost condamnați pentru cinci sau zece omoruri. Nici nu știi ce să crezi despre unele nelegiuiri, atît de ciudat și de încîlcit au fost făptuite. Afirm acest lucru, deoarece de multe ori nelegiuirile săvîrșite la noi de oamenii din popor sînt urmarea unor pricini cu adevărat foarte ciudate. Se întîlnește, de pildă, și chiar destul de des, următorul tip de ucigaș: să zicem un țăran legat de pămînt, un iobag de la curte, un tîrgoveț sau un soldat, în orice caz un om care, pînă la săvîrșirea crimei, a fost cum nici că se poate mai liniștit și mai cuminte. Soarta lui e amară, dar o îndură fără să crîcnească. Deodată însă ajunge parcă la capătul răbdării; nu mai e stăpîn pe sine și împlîntă cuțitul în pieptul asupritorului ori al vrăjmașului său. De aici însă începe ciudățenia: o vreme își pierde orice măsură; și-a ucis mai întîi asupritorul, vrăjmașul; e o nelegiuire, dar o înțelegi, cauza e

vizibilă; mai tîrziu el nu-și mai omoară însă vrăjmașii, ci pe oricine, pe primul venit; omoară numai din plăcerea de a omorî, înjunghie pentru un cuvînt nesocotit, pentru o privire, pentru un moft, ca să-și astîmpere setea de sînge ori numai din trufie, ca să facă pe grozavul: „Păzea, piei din calea mea, ori nu vezi cine trece?!” și zici că-i cuprins de beție, de delir. O dată ce-a depășit limita îngăduită, nu mai are nimic sfînt pe lume și se îmbată de propria-i ticăloșie; parcă o forță nevăzută îl mînă să calce orice lege, orice autoritate pentru a se lăfăi în cea mai deplină libertate, într-o libertate atît de deșănțată, încît simte o inexplicabilă voluptate și, ascultînd bătăile propriei sale inimi, nu poate să nu se cutremure de groază în fața faptei săvîrșite. Și aceasta cu atît mai mult cu cît știe că-l așteaptă o răsplată cumplită. E aidoma omului care se apleacă din înălțimea unui turn deasupra prăpastiei ce i se cască la picioare și care-l amețește în așa măsură, încît ar prefera să se arunce cu capul în jos cît mai repede, numai și numai ca să sfîrșească o dată.

Și aceasta li se întîmplă adesea oamenilor celor mai potoliți, celor mai puțin ieșiți din comun. Unii, pradă delirului, joacă teatru, nu știu cum să mai facă pe grozavii. Cu cît era mai abrutizat și mai smerit înainte vreme, cu atît e mai întărîtat acuma, mai țîfnos, și mai doritor să bage spaima în alții. Spaima aceasta îl desfată, iar după groaza și dezgustul pricinuit se dă în vînt. Își ia un aer fioros, de om care nu cunoaște măsura, și de cele mai multe ori un asemenea bezmetic așteaptă să-i vină pedeapsa cît mai grabnic; arde de nerăbdare *să i se hotărască*

odată soarta, fiindcă-i este peste putință să mai îndure povara acestui joc în care s-a complăcut. Lucru ciudat însă – această stare de spirit, acest joc ține pînă începe ispășirea pedepsei; o dată aci, ai zice că a pierit fără urmă; s-ar părea că e un fel de soroc dinainte statornicit prin niște rînduieli de nimeni cunoscute. Omul nostru se potolește dintr-o dată, devine iar mic și supus, ca o cîrpă. În timp ce i se aplică pedeapsa cu bătaia, începe să se vaiete, să ceară iertare norodului. Cînd e adus în temniță, nici nu-ți vine a crede că o creatură atît de jalnică, atît de slabă, de nevolnică, a omorît la viața lui cinci-șase oameni!

De bună seamă că în temniță nu toți se potolesc cît ai bate din palme. Unii își mai păstrează încă ifosele, un fel de fandoseală: „sînt eu cum sunt, da' șase suflete tot am trimis pe lumea cealaltă". Sfîrșește însă întotdeauna prin a se supune. Din cînd în cînd o mai ia razna: îi face plăcere să-și amintească de vechea-i neînfrînare, de acel strașnic chef pe care și l-a îngăduit o singură dată în viață, pe vremea cînd era o „fiară"; grozav îi place să găsească vreun nătăfleț în fața căruia să se fandosească, să-și dea aere, povestindu-i isprăvile din trecut și căutînd să ascundă, bineînțeles, dorința ce-l stăpînește de a uimi pe cei din jur cu faima de care s-a bucurat cîndva: „Poftim de vezi cine-am mai fost eu!"

Și cu ce subtilă dibăcie, cu cîtă prudență își maschează amorul propriu! Cu ce prefăcută și leneșă nepăsare își povestește pățaniile! Din glasul lui, din cel mai mărunt cuvințel răzbate o

lăudăroșenie bine ticluită. Și te cuprinde mirarea: de unde-au învățat oare toate acestea?

Într-o seară nesfîrșit de lungă și de tristă, din primele zile de osîndă, pe cînd lîncezeam pe prici, mi-a fost dat să aud o asemenea poveste și, în naivitatea mea, l-am luat pe povestitor drept un mare nelegiuit, un om grozav, cu o voință de fier; și asta pe vremea cînd numai că nu-mi băteam joc de Petrov. Povestitorul, Luka Kuzmici, îi făcuse de petrecanie unui maior, și nu dintr-o pricină anume, ci pentru că așa i se năzărise. Acest Luka Kuzmici era tînărul prizărit și firav, cu nasul ascuțit, din cazarma noastră, ucraineanul despre care am pomenit înainte. Era de fapt rus de obîrșie, dar locul de baștină i-a fost undeva prin părțile de miazăzi și provenea din iobagii de la conac. Avea în firea lui ceva cu adevărat neînfrînat și provocator, vorba proverbului: „Mîța blîndă zgîrie rău”. E uimitor cum deținuții simt instinctiv cît prețuiește fiecare om. Pe el nu prea îl aveau la inimă sau, cum se zice la ocnă, „nu prea-l înghițeau”. Era din cale afară de orgolios.

În seara aceea stătea tolănit pe laviță și cosea o cămașă. Asta-i era meseria, să coasă albituri. Alături de el ședea un flăcău înalt de stat și îndesat, pe nume Kobîlin, tare mărginit și greu de cap, în schimb blînd la suflet și săritor. Cum erau vecini de pat, Luka se ciorovăia deseori cu el și în general îl lua cam de sus, cu un aer zeflemitor și despotic, lucru pe care, în naivitatea lui, Kobîlin nu-l băga în seamă. În seara aceea cîrpea la un ciorap de lînă și-l asculta pe Luka cu o jumătate de ureche. Luka vorbea tare, răspicat. Ținea să-l audă toată

lumea, deși se prefăcea că nu-i povestește decît lui Kobîlin.

— Vezi tu, frate, m-au luat de prin meleagurile mele, începu el tot împungînd cu acul, și m-au trimis în orașul K-v— pentru vagabondaj, care va să zică.

— E mult de atunci? întrebă Kobîlin.

— Cînd s-o coace mazărea, se împlinește anul. Ei bine, de cum am ajuns la K-v, m-au băgat la răcoare. Și ce să vezi: în jurul meu stăteau vreo zece oameni, toți ucraineni de-ăia voinici, în putere, adevărați tauri. Da' tare mai erau nevolnici: hrana era proastă, maiorul își făcea mendrele și-i muștruluia cum îi era voia, iar ei – nimic. Trecu o zi, trecură două, atît cît să bag eu în seamă că flăcăii mei mi-s fricoși. „Vă temeți de un nătărău ca ăsta", îi zădăresc eu. „Du-te tu de-i cere socoteala dacă-ți dă mîna!" mă luară ei peste picior. N-am mai crîcnit… Era acolo o matahală de ucrainean să te prăpădești de rîs și mai multe nu, adăugă povestitorul lăsîndu-l baltă pe Kobîlin și adresîndu-se celorlalți. Povestea cum îl judecaseră la tribunal, ce le spusese judecătorilor, și se tînguia de mai mare jalea: „Am copii, am nevastă!" Era o namilă de om cu părul încărunțit. „Eu, zice, îi tot dădeam înainte: nu mă duc, nu și nu! Iar el, blestematul, tot mîzgălea și mîzgălea ceva pe hîrtie. Apăi, ce-mi zic, lua-te-ar dracu' și crapă odată, s-ajung să-ți văd leșul! Iar el tot mîzgălea înainte, cînd deodată unde mi-ți începe a se rățoi la mine… De aici mi s-a tras și beleaua!" Ia dă-mi altă ață, Vasea, că asta-i putredă.

— Ia-o pe-asta, e din tîrg, răspunse Vasea dîndu-i altă ață.

— Aia de la atelier e și mai și. Deunăzi l-am trimis pe Nevalid să-mi caute și nu știu de la ce otravă de muiere a cumpărat-o, că nu-i bună de nimic! făcu Luka, ridicînd acul în dreptul luminii ca să vîre ața..

— De la cumătră-sa, vezi bine.

— Aha, de la cumătră-sa!

— Da' cu maiorul cum a rămas? făcu Kobîlin, care fusese uitat cu desăvîrșire.

Luka atîta aștepta. Totuși nu-și urmă povestea numaidecît, de parcă nici n-auzise întrebarea lui Kobîlin. Potrivi alene firul de ață, apoi, tot alene, își ghemui picioarele sub el și abia după aceea începu:

— Pînă la urmă i-am înșurubat atît de strașnic pe bieții ucraineni, că a doua zi ce să vezi? Au cerut să vină maiorul. În dimineața aceea împrumutasem un șiș de la vecinul meu și-l dosisem bine, căci cine știe ce-avea să se mai întîmple. Maiorul era foc și pară. Cum îl văd că vine, le zic: Hai, mocofanilor, curaj, nu vă lăsați! Pe dracu'! Li se muiaseră picioarele de frică și tremurau ca varga! Maiorul dă buzna, beat criță. „Ce-i cu voi? Cine a-ndrăznit? Aici eu sînt țar și Dumnezeu!" Numai ce-l auzii spunînd că el e țar și Dumnezeu, că și pășii înainte cu cuțitul ascuns în mîneca hainei.

„Blagorodnicia voastră, zic eu pe cînd mă apropiam din ce în ce, asta nu se poate, blagorodnicia voastră, să fii țarul și Dumnezeul nostru."

„Aha, va să zică tu-mi ești ăla, strigă maiorul, tu ești căpetenia răsculaților?"

„Nu, fac eu (și mă tot apropiam de el), nu, blagorodnicia voastră, după cum știe fiecare și după cum știe și domnia ta, Dumnezeul nostru cel atotputernic și atoatevăzător este unul singur în ceruri, zic eu. Și țarul nostru e tot unul singur, pus peste noi toți din voia celui de sus. El e monarhul nostru, blagorodnicia voastră, iar domnia ta ești deocamdată numai maior și ai ajuns comandant prin bunăvoința țarului și mulțumită vredniciei dumitale.”

„Cum? Cum? Cum??”… horcăia maiorul, nevenindu-i să-și creadă urechilor.

„Uite așa”, mă izmenesc eu; și unde nu mă năpustesc asupră-i și-i înfig cuțitul drept în pîntec, pînă-n plăsele. Strașnică lovitură! Pe dată s-a și rostogolit pe jos, zvîrlind din picioare. Am zvîrlit cuțitul cît colo.

„Haide, mocofanilor, zic, ridicați-l acum de pe dușumea!”

Aici mă simt dator să dau o lămurire. Asemenea expresii ca „sînt țar și Dumnezeu”, precum și altele de felul acesta se întrebuințau din păcate foarte des pe vremuri de către unii comandanți. Trebuie să recunosc însă că numărul acestora s-a micșorat și se prea poate că asemenea comandanți să fi dispărut cu desăvîrșire. Mai trebuie să adaug că cei ce abuzează de asemenea expresii sînt mai des comandanții proveniți din gradele inferioare. Titlul de ofițer îi zăpăcește. După ani de trudă cu ranița în spate, se pomenesc deodată ofițeri, comandanți de unități, într-un cuvînt, oameni cu situație înaltă, ceea ce, din lipsă de obișnuință și în beția celei dintîi înaintări, îi face să-și piardă capul, înțelegînd într-un mod exagerat

puterea și importanța persoanei lor, bineînțeles față de gradele subordonate. În fața superiorilor, în schimb, sînt de o slugărnicie cu totul nelalocul ei, ba chiar de-a dreptul dezgustătoare. Cei mai josnici se grăbesc să-i prevină pe șefii lor că le-au fost cîndva subalterni și cu toate că acuma au ajuns ofițeri „își cunosc lungul nasului". Față de cei mai mici se poartă însă ca niște stăpîni cu puteri nelimitate. Astăzi nu mai cred să se mai găsească vreunul care să țipe: „sînt țar și Dumnezeu!" Cu toate acestea – trebuie s-o spunem – nimic nu-i îndîrjește mai rău pe deținuți, și în general pe gradele inferioare, decît asemenea ieșiri ale celor puși să-i comande. Cinismul omului ridicat în grad, conștiința propriei puteri de care abuzezi fără teamă de pedeapsă, stîrnește ură în sufletul celui mai supus dintre oameni, scoțîndu-l din fire pînă și pe cel mai răbdător. Din fericire, toate acestea se petreceau odinioară, în vremuri imemoriale; și chiar și atunci autoritatea superioară pedepsea cu asprime pe cei vinovați de asemenea abuzuri.În această privință cunosc pilde nenumărate.

Și apoi, în general, o atitudine arogantă și disprețuitoare, ca și indiferența plină de sfidare, nu poate să nu-i îndîrjească pe cei aflați într-o situație inferioară. Cei ce se amăgesc cu gîndul că deținutul se mulțumește cu o hrană bună și o întreținere cumsecade, conform legii, se înșală amarnic. Oricît de decăzut ar fi, omul pretinde – măcar în mod inconștient, instinctiv – să-i fie respectată demnitatea lui de om. Condamnatul știe foarte bine că trebuie să-și ispășească

pedeapsa, că este un proscris și, în consecință, își cunoaște locul față de reprezentanții autorității; în schimb, niciun fel de sentințe, niciun fel de lanțuri sau cătușe nu-l vor face să uite că înainte de toate e om. Și dat fiind că este cu adevărat om, trebuie tratat omenește. O, doamne! Ce nu poți obține printr-o purtare *omenească!* Pînă și nevrednicului care a pierdut de mult harul divin îi poți reda simțămîntul de om. Tocmai față de asemenea „năpăstuiți" se cere înțelegere și omenie. E singura lor mîngîiere, singura portiță de salvare. Am avut prilejul să întîlnesc asemenea comandanți cu suflet bun și generos și am putut constata ce înrîurire binefăcătoare aveau asupra bieților umiliți. Nu rosteau decît cîteva cuvinte, dar blîndețea din glas îi înălța sufletește. Se bucurau ca niște copii și, aidoma copiilor, sufletul li se umplea de dragoste curată. Trebuie precizat un lucru însă, nu mai puțin ciudat: nu le place ca șefii să fie prea familiari și *prea* buni cu ei. Ar dori să le poarte respect și se simt oarecum împiedicați. Deținuților le place, bunăoară, ca șeful lor să aibă mai multe decorații, să fie chipeș, să se bucure de protecția unui superior de vază, dar să fie totodată și sever, și impunător, și drept. și să-și păstreze demnitatea. Întemnițații se dau în vînt după asemenea șefi! înseamnă că și-au păstrat demnitatea de șefi, dar nici pe ei nu i-au umilit; și totul e cum nu se poate mai bine.

……
…

— Te-or fi altoit zdravăn pentru isprava asta! observă liniștit Kobîlin.

— Hei! De altoit, m-au altoit ei, nici vorbă! Alei, ia, dă-mi foarfecele! Da’ ce, fraților, în astă seară nu se joacă cărți?

— De cînd s-au dus pe rachiu! lămuri Vasea. Dacă le aveam, apăi făceam un joc.

— Dacă!… Dacă! La Moscova pentru un „dacă” îți dă o sută de ruble, zise Luka.

— Da’ bine, Luka, cu ce te-au răsplătit pentru isprava ta? făcu iarăși Kobîlin.

— M-au răsplătit cu o sută și cinci bețe, drăguțule. Zău, fraților, ce să vă spun, mult n-a lipsit și m-ar fi trimis pe lumea ailaltă, urmă Luka, lăsîndu-l din nou în părăsire pe Kobîlin și adresîndu-se celorlalți. Cînd mi-a sosit sorocul să primesc cele o sută și cinci lovituri, m-au dus cu mare pompă. Pînă atunci nu gustasem încă din bătaie. Lumea dăduse buzna. Se strînsese tot orașul să vadă cum o să fie pedepsit tîlharul, ucigașul, care va să zică. N-am cuvinte să spun cît îi de proastă lumea. Timoșka, gîdele, mă dezbrăcă, mă întinse cu fața în jos, apoi strigă: „Țin-te bine, că te ard!” Aștept și eu să văd ce-o să mai fie! Cînd mi-a ars una mi s-a făcut a țipa, deschid eu gura, dau să țip, da’ degeaba, nu iese nimic. Îmi pierise, care va să zică, piuitul. Cînd mi-a ars a doua, poate nici n-o să credeți, da’ n-am apucat s-aud cum numără „doi”. Cînd mi-am venit în fire, aud că numără șaptesprezece. M-au ridicat după aceea, fraților, de vreo patru ori de pe scîndură, ca să-mi trag sufletul cîte o jumătate de ceas, și m-au stropit cu apă. Mă uitam la toți cu ochii holbați și-mi ziceam: „Aici îmi las oasele!”

— Și ți le-ai lăsat? întrebă cu nevinovăție Kobîlin.

Luka îl măsură cu o privire plină de dispreț; ceilalți pufniră în rîs.

— Mare dobitoc!

— E cam scrîntit la cap, zise Luka, cu un fel de părere de rău că s-a putut înjosi acceptînd să stea de vorbă c-un asemenea neisprăvit.

— Slab de minte, întări la rîndu-i Vasea.

Cu toate că Luka omorîse șase oameni, nimeni din temniță nu i-a știut vreodată de frică, deși jinduia poate din tot sufletul să treacă drept un om fioros…

IX
ISAI FOMICI. BAIA. POVESTEA LUI BAKLUȘIN

Se apropia Crăciunul. Ocnașii îl așteptau cu un fel de solemnitate și numai privindu-i, mă așteptam și eu parcă la ceva neobișnuit. Cu patru zile înainte de sărbători ne-au dus la baie. Toți se pregăteau plini de voie bună pentru acest eveniment; trebuia să pornim după amiază, scăpînd astfel de o jumătate de zi de lucru. Cu acest prilej, cel mai fericit și mai plin de însuflețire din toată cazarma noastră era Isai Fomici Bumștein, evreul despre care am mai pomenit în cuprinsul acestei povestiri. Îi plăcea să facă baie de aburi pînă amețea, pînă cădea aproape în nesimțire: de cîte ori răscolesc prin noianul amintirilor de demult, îmi vine în minte baia de la ocnă (vrednică a nu fi nicicînd dată uitării!) și cel dintîi chip ce-mi răsare în față e al preabunului și neuitatului Isai Fomici, fratele meu de suferință. Doamne, ce hazliu, ce caraghios mai era și omul ăsta! L-am mai

zugrăvit în cîteva cuvinte: un om ca la vreo cincizeci de ani, cu fața zbîrcită ca o smochină, pe care fierul roșu își lăsase înfiorătoarele lui stigmate, cu trup firav, alb și pipernicit, numai piele și oase. Chipul lui radia o bucurie nesfîrșită, un fel de beatitudine. S-ar fi zis că nu-i părea cîtuși de puțin rău că fusese osîndit la muncă silnică. Cum era giuvaergiu de meserie și altul nu exista în localitate, avea totdeauna de lucru pe la oamenii înstăriți sau la funcționărimea sus-pusă. De bine, de rău, munca tot îi era răsplătită și nu numai că nu ducea lipsă de nimic, ba s-ar putea spune că trăia *în belșug*, însă banii nu-i cheltuia, ci-i punea la ciorap, ba mai și împrumuta cu camătă pe toți ocnașii. Avea un samovar, o saltea bună, cești, farfurii și tacîmuri. Evreii din oraș îl ajutau și-l protejau cu orice prilej.

În fiecare sîmbătă se ducea sub pază la sinagogă (lucru îngăduit de lege); într-un cuvînt, trăia ca în sînul lui Avram, ceea ce nu-l împiedica să aștepte cu nerăbdare să-și sfîrșească pedeapsa – douăzeci de ani de muncă silnică – ca „să se însoare”. Era în el un amestec de-a dreptul comic de naivitate dusă pînă la prostie, de îndrăzneală și viclenie, de sinceritate și sfială, de lăudăroșenie și obrăznicie totodată. Îmi părea ciudat însă că ocnașii nu-și băteau niciodată joc de el, ci făceau doar haz pe seama lui, ca să-și mai înece amarul. Isai Fomici era într-adevăr un veșnic prilej de petrecere și de haz pentru toată lumea: „N-avem decît un Isai Fomici, nu cumva să vă atingeți de el”, ziceau ocnașii, și tocmai fiindcă și el își dădea seama ce însemna pentru ei, nu-și

mai încăpea în piele de mîndrie, spre marea veselie a celorlalți. Cînd l-au adus în temniță (aceasta s-a întîmplat înainte de venirea mea, dar alții mi-au povestit totul), a avut loc o scenă nemaipomenit de hazlie.

Într-o seară, după lucru, se răspîndi zvonul că a sosit în temniță un evreu pe care îl rad la corpul de gardă și că are să fie adus numaidecît în cazarmă. Cum nu se afla încă niciun evreu printre ocnași, toți îl așteptau cu nerăbdare și, de cum se ivi în prag, făcură cerc în jurul lui. Subofițerul de serviciu îl întovărăși și-i arătă locul unde avea să doarmă. Isai Fomici avea cu el un sac plin de lucruri aduse de acasă, în afara rufăriei date de administrație. Își puse sacul alături, se așeză pe patul de scînduri, își ghemui picioarele sub el și multă vreme nu îndrăzni să-și ridice ochii. Cei din jur chicoteau pe-nfundate, făcînd tot felul de glume pe socoteala noului venit. Deodată un tînăr deținut își făcu loc cu coatele prin mulțime și se apropie de el, ținînd în mînă o pereche de pantaloni vechi de vară, murdari și zdrențuroși, și niște obiele tot atît de ponosite. Se așeză alături de Isai Fomici și-l bătu pe umăr:

— Ei, stimabile, s-au împlinit șase ani de cînd tot te aștept. Ia zi, ce-mi dai pe marfa asta?

Și-i vîrî zdrențele sub nas.

Isai Fomici, care la început se arătase atît de sfios încît nu îndrăznise să ridice măcar ochii asupra mulțimii de oameni batjocoritori, cu fețe schimonosite și înfiorătoare, ce făcuse roată în juru-i, și nu izbutise de spaimă să rostească pînă atunci o vorbă, de cum zări lucrurile ce i se ofereau în gaj, tresări și începu să le pipăie cu

luare-aminte, apropiindu-le de lumină. Toți așteptau nerăbdători să audă ce are să spună.

— Ce zici, dai pe ele o rublă de argint? Merită, zău! urmă flăcăul, făcîndu-i cu ochiul lui Isai Fomici.

— O rublă de argint, nu. Da' șapte copeici, fie.

Erau primele cuvinte pe care Isai Fomici le rostea în temniță și ocnașii izbucniră în hohote de rîs.

— Șapte, zici? Treacă de la mine! Dă-le-ncoa! Ai avut noroc, zău așa! Da' bagă de seamă, să-mi păzești lucrurile, că răspunzi cu capul pentru ele. Ne-am înțeles?!

— Și cu trei dobînda, înseamnă că ai să-mi dai înapoi zece copeici, încheie evreul cu tremur în glas și, în timp ce-și vîra mîna în buzunar, ca să scoată cele șapte copeici, privi cu teamă și neîncredere pe cei din jur. Oricît de mare i-ar fi fost frica, afacerea nu trebuia scăpată din mînă.

— Cum adică, trei copeici… pe an?

— Nu, nu pe an… pe lună.

— Da' hapsîn mai ești, zău așa! Și cum îți zice pe nume, zgîrie-brînză?

— Isai Fomiț, răspunse celălalt, peltic.

— Ehei, Isai Fomici, ai să ajungi departe! Și acum, rămîi cu bine.

Isai Fomici mai cercetă o dată zdreanța pentru care împrumutase șapte copeici, o păturи și-o vîrî cu grijă în sac. Ocnașii se prăpădeau de rîs. De altfel, toți din temniță îl iubeau și, cu toate că nu era unul care Să nu fi împrumutat bani de la el, nimeni nu-l jignea și nu-i făcea niciun neajuns. Cît despre el, era bun ca pîinea

caldă și blînd ca un pui de găină; dacă-și mai lua uneori nasul la purtare, profitînd de faptul că ceilalți erau binevoitori față de el, o făcea cu atîta nevinovăție și haz, încît, nimeni nu i-o lua în nume de rău.

Luka îl cam lua uneori peste picior pe Isai Fomici, dar o făcea fără răutate, mai mult în glumă, așa cum te-ai amuza cu un cățeluș, cu un papagal ori cu vreo dihanie dresată. Isai Fomici știa acest lucru și nu se supăra cîtuși de puțin, întorcîndu-i întotdeauna vorba cu multă istețime.

— Ferește-te, că acuși ți-oi da una să mă ții minte!

— Dacă tu-mi dai una, eu am să-ți dau zece, răspundea bățos, făcîndu-și curaj, Isai Fomici.

— Rîiosule!

— Și ce dacă-s rîios, ce-ți pasă!

— Nespălatule!

— Las’ să fiu nespălat; nespălat dar bogat! Bine că am gologani.

— L-ai vîndut pe Hristos.

— Mă rog, dacă spui matale.

— Așa! Foarte bine, Isai Fomici, bravo! Ia lăsați omul în pace. Nu-l avem decît pe el, strigau ocnașii tăvălindu-se de rîs.

— Ei, ascultă, au să te mîie în Siberia cu cnutul.

— Da’ parcă acum unde mă aflu?

— Au să te trimită și mai departe.

— Nu e și acolo un Dumnezeu?

— Și dacă e, ce?

— Atunci, nu-i totuna? Dacă-i Dumnezeu și sînt parale – e bine.

— Mare pehlivan mai e și Isai Fomici ăsta! Nu se dă bătut cu una cu două! strigau ocnașii din toate părțile.

Deși își dădea seama că-și bat joc de el, Isai Fomici nu-și pierdea cumpătul și se ținea tare; în general, laudele celor din jur îl bucurau nespus și cu glas surprinzător de subțire începea să cînte de răsuna întreaga cazarmă, pe o melodie anostă și caraghioasă, un cîntec fără cuvinte – la, la, la, la, la! — singurul, de altfel, pe care l-a cîntat tot timpul cît a stat în temniță. Mai tîrziu, după ce m-a cunoscut mai îndeaproape, a căutat să mă convingă, sub jurămînt, că e același cîntec, aceeași melodie pe care au cîntat-o cîndva cei șase sute de mii de evrei, de la mic la mare, în timp ce traversau Marea Roșie, și că i s-a poruncit fiecărui evreu s-o cînte în clipe de triumf, de victorie asupra vrăjmașului.

Vineri seară, în ajunul fiecărei sîmbete, ocnașii din alte cazărmi veneau într-adins la noi, ca să-l vadă pe Isai Fomici cum întîmpină sîmbăta. Era de o vanitate și de o lăudăroșenie atît de nevinovată, încît pînă și această curiozitate a tuturor îi făcea plăcere. Acoperea cu o meticulozitate și cu o gravitate căutată măsuța așezată într-un colț, deschidea cartea, aprindea două lumînări și, bolborosind niște cuvinte tainice, se acoperea cu un fel de învelitoare de lînă vărgată, pe care o păstra cu o grijă deosebită în fundul cufărului. Își lega la mîini niște curele, iar pe cap, în dreptul frunții, prindea cu o fîșie de pînză o cutioară, aidoma unui corn crescut în frunte, și își începea rugăciunea. Citea cu glas plîngător, țipa,

scuipa, se răsucea în stînga și-n dreapta, făcea gesturi bruște și comice. De fapt, ritualul rugăciunii în care nimic n-ar fi trebuit să fie ciudat sau hazliu, devenea caraghios numai prin felul cum îl etala Isai Fomici și prin aerele pe care și le dădea înaintea noastră. Deodată, își acoperea capul cu amîndouă mîinile și începea să citească printre hohote de plîns… Plînsul se întețea din ce în ce, pentru ca în cele din urmă, ajuns la capătul puterilor, să-și plece cu un urlet peste carte capul încununat cu filactera; dar iată că, în mijlocul bocetelor deznădăjduite, răsuna un hohot de rîs, iar glasul se ridica solemn, cu note de duioșie, de parcă ar fi fost copleșit de o mare fericire. „Ia te uită ce se mai dă de ceasul morții”, ziceau ocnașii. L-am întrebat într-o zi pe Isai Fomici ce însemnau aceste bocete și de ce trece brusc de la deznădejde la bucurie și fericire. Lui Isai Fomici îi plăceau întrebările acestea, mai ales cînd i le puneam eu. Îmi explică numaidecît că plînsul și bocetele i le smulgea gîndul la pierderea Ierusalimului și că legea poruncește să plîngi cît mai tare și să te bați cu pumnii în piept. Dar în mijlocul celei mai deznădăjduite dureri, el, Isai Fomici, trebuia să-și aducă dintr-o dată aminte (acest „dintr-o dată” e tot o poruncă a legii) că profeții au făgăduit evreilor întoarcerea la Ierusalim, și atunci el trebuia să-și arate întreaga bucurie, să cînte, să rîdă și să se roage cu glasul înecat de emoție, cu chipul iluminat de cea mai nobilă fericire. Trecerea aceasta bruscă de la o stare la alta și mai ales obligația necondiționată de a o săvîrși îi plăceau cel mai mult. Isai Fomici vedea în aceasta o figură

ingenioasă și-mi explică cu o bucurie ce-i scînteia în priviri tîlcul și rostul complicatului rit.

Într-o seară, pe cînd se ruga cu multă însuflețire, se întîmplă să intre maiorul, urmat de ofițerul comandant al corpului de gardă și de cîțiva soldați. Toți deținuții încremeniseră în poziție de drepți printre paturi, numai Isai Fomici își continua strigătele și gesturile. Știa că are voie să se roage în legea lui, că nimeni n-avea dreptul să-l oprească și că strigînd chiar și față de maior, nicio primejdie nu-l amenința. Dar ceea ce-l încînta peste măsură era dreptul ce-l avea de a se da astfel în spectacol în fața șefului și de a face pe grozavul față de noi. Maiorul se opri la un pas de el; Isai Fomici întoarse spatele măsuței și, drept sub nasul maiorului, începu să rostească cuvintele sacre ale solemnei profeții, agitîndu-și teribil brațele. Deoarece, potrivit ritualului, fața trebuia să-i exprime cea mai deplină fericire și simțăminte nobile, el se conformă imediat, îngustîndu-și într-un fel cu totul deosebit ochii, rîzînd și dînd din cap înspre maior. La început acesta rămase foarte mirat, pe urmă pufni în rîs și, făcîndu-l pe față nerod, plecă, în timp ce Isai Fomici își întețea strigătele. Un ceas mai tîrziu, la masă, îl întrebai ce-ar fi făcut dacă, în prostia lui, maiorul s-ar fi înfuriat pe el.

— Care maior?

— Cum care maior? Ce, nu l-ai văzut pe maior?

— Nu.

— S-a oprit la doi pași de dumneata și te-a privit drept în ochi.

Isai Fomici începu însă să mă încredințeze cu toată seriozitatea că nu văzuse niciun maior, că în clipa cînd își face rugăciunea, el cade într-un fel de extaz, încît nici nu vede, nici nu aude ce se petrece în juru-i.

Îl văd parcă aievea pe Isai Fomici cum a doua zi, sîmbătă, rătăcea prin toată temnița, fără să facă nimic, așa cum îi poruncea legea sfîntă. Ce întîmplări ciudate îmi povestea atunci, după ce se întorcea de la casa lui de rugăciuni; cîte știri și zvonuri din Petersburg n-aducea el, asigurîndu-mă că le-a aflat de la evreii lui din oraș, care, la rîndul lor, le dețineau direct de la sursă.

Dar, destul cît am vorbit despre Isai Fomici.

În tot orașul nu existau decît două băi publice. Cea dintîi, ținută de un evreu și destinată persoanelor de vază și cu dare de mînă, era împărțită în cabine ce costau o jumătate de rublă. Cealaltă, veche, murdară, neîncăpătoare, era pentru toată lumea; acolo ne-a dus și pe noi. Era un soare cu dinți; deținuții se bucurau că vor fi scoși din cazarmă și duși prin oraș. Glumele și hohotele de rîs nu mai conteniră tot drumul. Ne escorta un pluton întreg de soldați cu puștile încărcate, stîrnind senzație prin tot orașul. O dată ajunși la baie, fiindcă n-am fi încăput toți deodată, am fost împărțiți în două grupuri; unul aștepta în tindă, pe cînd celălalt se spăla. Baia era însă atît de strîmtă, încît era de mirare cum puteau încăpea în ea și atîția. Petrov se ținu tot timpul pe lîngă mine; căuta să mă ajute, cu toate că nu-l rugasem defel. Odată cu el se oferi să mă ajute și un alt deținut de la secția specială. Îl chema

Baklușin. Mi-aduc aminte de acest ocnaș, pe care ceilalți îl porecliseră „pionierul”, ca de unul dintre cei mai simpatici și veseli deținuți; și într-adevăr așa era. Ne împrietenisem oarecum. Petrov mă ajută la dezbrăcat, pentru că, nefiind obișnuit încă, îmi trebuia mult timp pentru asta, iar în sală era aproape tot atît de frig ca afară. Deținutul novice se descurcă cu greu singur la dezbrăcat, dacă n-a prins încă clenciul operației, căci treaba asta cere multă îndemînare, e o adevărată artă. Mai întîi trebuie să știe cum să-și desfacă repede apărătoarele de sub lanțuri. Aceste apărătoare sînt niște fîșii de piele, lungi de vreo cincisprezece centimetri, și se leagă peste nădragi în locul unde glezna e cuprinsă de belciugul lanțurilor. O pereche de apărătoare costă șaizeci de copeici, și totuși, orice ocnaș face tot ce-i stă în putință ca să și le procure, căci altminteri n-ar putea umbla. Inelul nu e tocmai pe măsura gleznei, ci mai larg, cam cu un deget: în timpul mersului fierul lovește și roade carnea atît de tare, încît într-o singură zi deținutul s-ar alege cu răni la picioare. Dar apărătoarele încă nu-i mare lucru să le scoți: mai anevoios e cu nădragii: ca să-i scoți de sub lanțuri trebuie să recurgi la o adevărată stratagemă. După ce ai dat jos, să zicem, cracul stîng, trebuie să-l strecori între inel și picior; după ce ți-ai eliberat astfel piciorul, cracul e trecut îndărăt pe sub același inel și apoi pe sub inelul celuilalt picior, și în cele din urmă tras încă o dată înapoi. Aceeași poveste se repetă și cînd îmbraci rufăria curată. Unui novice îi vine greu să priceapă totul dintr-o dată. Prima oară operația aceasta complicată mi-a fost arătată la

Tobolsk de deținutul Korenev, un vechi șef de bandă, care făcuse pînă atunci cinci ani prins în lanț. Cu timpul, ocnașii se deprind și se dezbracă fără prea mare bătaie de cap. Dădui cîteva copeici lui Petrov să cumpere săpun și burete, cu care să-mi frec trupul. E drept că fiecare ocnaș căpăta o bucată de săpun, dar nu era mai mare ca un ban de aramă de două copeici și nici mai gros ca o feliuță de brînză ce se dă la gustare seara în casele oamenilor de „stare mijlocie”. Săpunul se vindea chiar acolo la intrare, în tinda băii, împreună cu *sbiten*-ul[12], pîinea albă și apa clocotită. Potrivit înțelegerii dintre proprietarul băii și administrația temniței, ocnașul nu avea dreptul decît la un singur ciubăraș de apă fierbinte. Cei care voiau să se spele cu mai multă apă, puteau să cumpere cu două copeici ciubărașul, pe care proprietarul i-l da printr-o ferestruică amenajată în peretele dinspre tindă. După ce mă dezbrăcă, văzînd că îmi vine greu să merg cu lanțurile în picioarele goale, Petrov mă luă de braț. „Trage-le în sus, pe pulpă, îmi zise el, ținîndu-mă de subsuori ca o dădacă. Ia seama aci, pînă trecem pragul”. Îmi era rușine și aș fi vrut să-l încredințez că pot să merg și singur, dar tot nu m-ar fi crezut. Se purta cu mine de parcă aș fi fost un copil neajutorat pe care toți trebuie să-l aibă în grijă. Comportarea lui Petrov nu era cîtuși de puțin slugarnică, mai ales slugarnică nu era. Dacă l-aș fi umilit cumva, ar fi știut pesemne să-mi răspundă cum s-ar fi cuvenit. Nu-i făgăduisem niciodată bani

[12] Băutură preparată din miere cu mirodenii (n. ed.).

pentru serviciile sale și nici el nu-mi ceruse nimic. Atunci de ce oare mă ajuta și-mi purta de grijă?

Cînd se deschise ușa și intrarăm în baia propriu-zisă, avui impresia că am nimerit în iad. Închipuiți-vă o încăpere lungă de doisprezece pași și tot atît de largă, în care sînt înghesuiți cam o sută de oameni deodată sau cel puțin optzeci, căci eram cu toții aproape două sute și ne îmbăiaseră numai în două serii. Aburii amestecați cu fum ne orbeau: murdăria și înghesuiala erau atît de mari că nu mai știam unde să punem piciorul. Mă dădui înapoi îngrozit, cu gîndul să mă las păgubaș, dar Petrov îmi dădu ghes și pătrunserăm înăuntru. Cu mare greutate am răzbit pînă la băncile de scînduri, strecurîndu-ne printre oamenii așezați pe jos, rugîndu-i să se ferească pînă trecem mai departe. Dar toate băncile erau înțesate. Petrov mă povățui să-mi cumpăr un loc și începu numaidecît tocmeala cu un ocnaș care se așezase lîngă fereastră. Pentru o copeică, acesta se învoi să-mi cedeze locul și după ce își primi de la Petrov banul, pe care acesta, prevăzător, îl pregătise mai dinainte, se vîrî sub bancă, chiar sub locul meu, în întuneric; răzbătea de acolo un miros greu de mucegai, iar pe podea se formase un strat de noroi lipicios, gros de un deget. Dar și locurile de sub bănci erau înțesate de oameni.

În toată încăperea, chiar și pe jos, nu mai era loc, nici cît un lat de palmă, care să nu fi fost ocupat de oameni ce se spălau cu apă din ciubărașe. Cei ce stăteau în picioare se spălau ținînd ciubărașul într-o mînă; apa murdară se

scurgea de pe trupuri și cădea peste capetele rase ale celor ghemuiți sub ei. Pe lavițe și pe treptele care duceau la ele se înghesuiau alții, puzderia de oameni care se spălau chirciți, ghemuiți, lipiți unul de altul. De fapt, spălatul lor se reducea la o operație foarte simplă. Oamenii din popor nu prea au obiceiul să se spele cu apă și săpun; le place să stea în aburii fierbinți și apoi își toarnă pe cap și pe corp apă rece: asta-i toată baia lor. Pe lavițe vedeai ridicîndu-se și coborînd vreo cincizeci de măturici; după ce se opăreau, se loveau cu ele pînă ce amețeau. Aburii se îngroșau mereu și aerul devenea tot mai încins, încît la un moment dat avui senzația că mă aflu în mijlocul pojarului dintr-un cuptor. Și toată liota aceasta striga, zbiera, șuiera și hohotea în zornăitul aprig a o sută de lanțuri în continuă frămîntare…

Cei ce voiau să treacă dintr-un loc într-altul își încurcau lanțurile cu ale celorlalți, le izbeau de capetele celor ghemuiți mai jos, cădeau și înjurau, tîrînd în cădere și pe cei cu lanțurile prinse de ale lor. Șiroaie murdare se scurgeau de pretutindeni. Toți păreau cuprinși de neastîmpărul unei voioșii febrile, agitate; țipetele se amestecau cu plescăitul apei și cu fîșîitul aburilor. În dreptul ferestrei prin care se primea apa era o larmă și o învălmășeală de nedescris. Apa fierbinte din ciubărașele celor ce se întorceau la locurile lor se revărsa peste capetele celor ce ședeau pe podele. Din cînd în cînd, prin ferestruică sau prin deschizătura ușii apărea fața mustăcioasă a soldatului cu arma în mînă, veghind să nu se întîmple vreo neorînduială. Capetele rase ale ocnașilor și

trupurile lor înroșite de aburi păreau și mai hîde. Pe spinările parcă însîngerate se zăreau cicatricile mai vechi sau mai noi ale loviturilor de vargă sau de băț, care acum păreau proaspete. Înfiorătoare răni! Numai privindu-le, simțeam cum mă trec fiori. Un nou val de aburi fierbinți înecă încăperea într-un nor des, dogoritor, stîrnind o nouă explozie de strigăte și hohote asurzitoare. Prin ceața deasă, ochiul întrezărea o forfotă de spinări schilodite, de capete rase, de picioare și brațe închircite, iar ca o încununare a acestei priveliști de iad răsună chiotul nebun al lui Isai Fomici, care, cocoțat pe lavița cea mai de sus, se șfichiuia cu măturicea pînă îi venea amețeala și zbiera cît ținea gura, ca un apucat, de parcă nu s-ar mai fi putut sătura de aburi. Tocmise, pentru o copeică, pe cineva să-l șfichiuiască; dar acesta, răzbit, aruncă cît colo maldărul de rămurele și dădu fuga jos să se răcorească cu apă rece. Isai Fomici nu se lăsă cu una cu două: chemă pe un altul și apoi pe un altul; în împrejurările acestea banul nu conta, așa încît schimbă pînă la cinci oameni. „Strașnic mai ține la abur Isai Fomici. Să-ți fie de bine, Isai Fomici!” îi strigau cei de jos. În clipa aceea el simțea că le e superior, că i-a întrecut pe toți; cuprins de o bucurie frenetică, își relua triumfător cîntecul: la, la, la, la, la, acoperind cu glasu-i țipător larma din baie. Atunci mi-a trecut prin minte că dacă ne va fi sortit cumva să nimerim vreodată cu toții în iad, era de ajuns să ne privim acum în baie, ca să știm cum aveam să arătăm acolo. Nu mă putui opri să nu-mi împărtășesc impresia lui

Petrov, care își roti privirea jur-împrejur și nu-mi răspunse nimic.

Am vrut să-i închiriez un loc alături, dar el se ghemui la picioarele mele, încredințîndu-mă că se simte foarte bine și acolo. În acest timp, Baklușin ne cumpăra apă caldă și o aducea de cîte ori aveam nevoie. Petrov îmi aduse la cunoștință că are de gînd să mă săpunească din cap pînă-n picioare și să mă spele „ca să fiți curățel de tot”, și mă îndemna sa trec sus la abur tare și să mă las opărit puțin cu măturicea din rămurele de stejar. Îmi lipsi însă curajul, așa că mă lăsai numai spălat bine, cu apă și săpun, pe tot trupul. „Acum să vă spăl *piciorușele”,* făcu el ca încheiere. Voiam să-i răspund că mă puteam spăla și singur, dar, ca să nu-l supăr, mă lăsai în voia lui. Diminutivul *piciorușe,* pe care-l întrebuința, nu ascundea în el nimic slugarnic; Petrov nu putea să zică altfel, fiindcă, în mentalitatea lui, ceilalți oameni aveau picioare, pe cînd eu aveam, încă, doar „piciorușe”.

După ce mă îmbăie cu același ceremonial, adică ținîndu-mă de subsuori și ferindu-mă la orice pas, de parcă aș fi fost de porțelan, mă duse în odaia de alături; mă ajută să mă îmbrac și cînd văzu că nu mai am nevoie de niciun ajutor, fugi înapoi la baie, ca să se spele și el la rîndul lui.

După ce ne-am întors la cazarmă, i-am oferit un pahar de ceai. Nu mă refuză; îl sorbi în liniște și-mi mulțumi. Mă gîndii că ar fi nimerit să-i fac cinste cu o cinzeacă de rachiu. Se afla la îndemînă chiar în cazarmă. Petrov se bucură grozav, dădu de dușcă băutura, își drese glasul

și îmi declară că acum se simte nespus de înviorat; apoi se îndreptă grăbit spre bucătărie, de parcă fără prezența lui acolo treaba nu se putea urni din loc.

Locul îi fu luat de un altul, dornic să stea de vorbă cu mine; era Baklușin, „pionierul”, pe care îl invitasem încă de la baie să bea cu mine un pahar de ceai.

N-am întîlnit om mai plăcut ca Baklușin. Și nu era dintre aceia care să se lase călcați pe coadă; ba dimpotrivă, nu trecea cu vederea nimic și nimănui și nu ierta pe nimeni niciodată; se lua deseori la harță cu ceilalți, și-l supăra mai ales cînd se amesteca cineva în treburile lui. Pe scurt, știa să se impună. Nu rămînea însă multă vreme certat și, pe cît se pare, toți ocnașii îl iubeau. Oriunde se ducea, era binevenit. Era cunoscut și în oraș, unde toți îl socoteau omul cel mai plăcut din lume, totdeauna bine dispus. Era un vlăjgan cam de vreo treizeci de ani, cu o față deschisă și hotărîtă, destul de frumoasă, și cu un neg mare lîngă nas. Imita pe oricine întîlnea în cale și se schimonosea atît de caraghios, încît cei din jurul lui se tăvăleau de rîs. Era glumeț, dar, spre deosebire de alții ca el, nu se lăsa intimidat de cei ce disprețuiau veselia și gluma, așa încît nimeni n-ar fi cutezat să-i spună „om de nimic”. Clocotea de viață și de energie. Din prima clipă ne-am simțit apropiați și-mi povesti viața lui de ostaș; întîi fusese copil de trupă, pe urmă soldat într-un regiment de pionieri, unde superiorii îl apreciasem mult și-l iubiseră, lucru cu care se mîndrea nespus, cu atît mai mult cu cît îi și plăcea să se laude. Mă întrebă cu acest prilej o

mulțime de lucruri despre Petersburg. Citise și vreo cîteva cărți. Cînd veni să bea ceaiul cu mine, stîrni în cîteva clipe voia bună în toată cazarma, povestind cu mult haz cum își bătuse joc, dimineața, locotenentul Ș. de maior. După aceea se așeză lîngă mine și, cu un aer satisfăcut, mă înștiință că, pe cît se pare, spectacolul va avea loc de sărbători; era vorba de o reprezentație teatrală pe care deținuții voiau s-o dea în temniță. Actorii se și găsiseră, iar decorurile se pregăteau pe îndelete. Cîțiva binevoitori din oraș făgăduiseră să împrumute obiecte de îmbrăcăminte pentru costumele bărbătești și femeiești. Cu ajutorul unei ordonanțe sperau să facă rost și de o uniformă de ofițer, cu fireturi și găitane. Se temeau numai ca nu cumva maiorul să interzică serbarea, cum mai făcuse și anul trecut. Se întîmplase ca tocmai de Crăciun să piardă la cărți, și, colac peste pupăză, avură loc și niște abateri în temniță, așa încît, furios la culme, oprise totul. În anul acesta poate n-avea să le mai pună piedici. Ce mai vorbă, Baklușin era nespus de preocupat și de agitat. Se vedea cît de colo că e unul din inițiatorii spectacolului și mi-a propus chiar atunci să mă duc la reprezentație. Îmi plăcea înflăcărarea și bucuria sinceră care se citea în ochii lui cînd vorbea de teatrul lor. Din vorbă în vorbă, ajunserăm și la lucruri ce ne stăteau pe suflet și, între altele, el îmi povesti că nu slujise tot timpul numai la Petersburg; pentru niște abateri fusese trimis în orașul R..., într-un batalion de garnizoană, unde avea gradul de subofițer.

— De acolo am fost adus aici, adăugă Baklușin.

— Și pentru ce anume? îl întrebai.

— Pentru ce? Nici n-ai să mă crezi, Alexandr Petrovici, dacă ți-aș spune pentru ce. Pentru că mă îndrăgostisem.

— Haida de! Nimeni n-a fost încă trimis aici pentru una ca asta, răspunsei eu rîzînd.

— Ce-i drept, urmă Baklușin, am ucis din pricina asta un neamț, cu un foc de revolver, dar zău, nu înțeleg, cum de m-au osîndit la muncă silnică pentru un neamț? Judecă și dumneata.

— Și totuși, cum s-au petrecut lucrurile?

— E o poveste tare caraghioasă, Alexandr Petrovici.

— Așa cum e, mă interesează. Dă-i drumul.

— Ei, dacă-i pe așa, ascultă aici…

Și ascultai povestea unui omor; departe de a fi caraghioasă, cum spunea el, povestea aceasta mi s-a părut, dimpotrivă, destul de ciudată.…

— Lucrurile s-au petrecut precum urmează, începu Baklușin. Fusesem trimis la R. — oraș mare și frumos, numai că-i ticsit cu nemți. Eram încă tînăr, bine văzut de superiori, purtam chipiul pe-o ureche și făceam cu ochiul nemțoaicelor. Într-un cuvînt, îmi petreceam vremea de minune. Una, Luiza, îmi căzu cu tronc. Stătea împreună cu mătușă-sa și erau amîndouă spălătorese de rufărie fină. Bătrîna era o zgripțuroaică, dar avea o căsuță și duceau o viață îndestulată. La început m-am mulțumit să trec prin fața ferestrelor, dar mai apoi făcui cunoștință și mă împrietenii cu fata. Luiza știa foarte bine rusește, doar atît că vorbea cu un

„r” din gît; asta o făcea și mai drăgălașă; n-am mai întîlnit fată ca ea. Mi se aprinseseră rău călcîiele și o strîngeam în brațe tot mai cu foc; ea nu se lăsa și mă tot domolea: „Fii cuminte, Sașa, vreau să rămîn curată, să-ți fiu soție vrednică!” Și numai ce se cuibărea în brațele mele și mă mîngîia, rîzînd cu un glăscior limpede ca un clinchet de clopoțel... Era curățică și îngrijită cum n-am văzut alta, și chiar ea a adus vorba despre căsătorie. Cum să nu vrei să ai o nevastă ca ea! Eram hotărît și mă pregăteam să ies la raport la colonel... Iată însă că Luiza nu mai veni la întîlnire, o dată, de’ două ori, de trei ori... îi trimit o scrisoare... Nu-mi răspunde... Ce să fac? îmi zic. Chiar de m-a dus pînă acum de nas, nimic n-ar fi putut-o împiedica să-mi răspundă la scrisoare și să mai vină măcar o dată la întîlnire. Dar ea nu știa să mintă; rupsese dintr-o dată legătura și-atît. Se băgase pe fir mătușă-sa, asta era limpede. Pînă atunci nu îndrăznisem să mă duc la mătușa acasă și, cu toate că ea începuse să bănuiască ceva, noi continuaserăm să ne întîlnim pe ascuns. Îmi venea să-mi iau lumea în cap! îi trimisei încă o scrisoare, cea din urmă, în care îi spuneam: „Dacă nu vii, mă duc eu la mătușă-ta”. De teamă să n-o fac, veni. Izbucni în lacrimi și-mi povesti că un neamț pe nume Schultz, o rudă a lor de departe, ceasornicar de meserie, om în vîrstă, dar bogat, venise s-o ceară în căsătorie, „ca să mă fericească, zice, și pe mine, și nici el să nu rămînă holtei pînă la adînci bătrîneți; căci mă iubește, zice, și de mult avea de gînd să mă ceară de nevastă, dar tot amîna și nu se putea hotărî să deschidă

vorba. Vezi tu, Saşa, el e bogat, zice, şi mă poate face fericită; vrei tu să mă lipseşti de această fericire?" O privesc în ochi; plînge, mă strînge în braţe, mă sărută... De, îmi zic, poate că are dreptate! Ce scofală pentru ea să-şi lege viaţa de un soldat, cu tot gradul meu de subofiţer? „Bine, Luiza, fie şi aşa, zic. Adio, Dumnezeu să te aibă în pază! N-am dreptul să te lipsesc de fericirea ta. Dar cum arată logodnicul tău, e frumos?" „Da de unde, zice, e bătrîior şi are un nas lung." Şi izbucni în rîs. Ne despărţirăm; ce să-i faci, îmi zisei, aşa a fost să-mi fie soarta! A doua zi trec prin faţa prăvăliei lui Schultz (chiar ea îmi spusese strada pe care locuia). Mă uit prin geam; neamţul lucra la masa lui, la un ceasornic. Avea vreo patruzeci şi cinci de ani, un nas coroiat, ochii bulbucaţi şi purta o haină lungă, cu guler drept. Scuipai de scîrbă cînd îl văzui. Am vrut să-i sparg geamurile... Dar la ce bun? mă gîndii... Nu mai e nimic de făcut, toate s-au sfîrşit... Am ajuns la cazarmă în toiul nopţii, m-am întins pe pat şi, nici n-ai să mă crezi, Alexandr Petrovici, dar am plîns ca un copil.

Trece o zi, trec două, trei... Pe Luiza n-am mai văzut-o... Aflu totuşi de la o cumătră bătrînă de-a lor, tot spălătoreasă, la care se ducea cîteodată Luiza, că neamţul aflase de dragostea noastră şi de aia se grăbise s-o pețească; altminteri ar mai fi aşteptat vreo doi ani. O pusese, cică, pe Luiza să jure că n-are să mă mai vadă; că pînă una alta însă le ţine în şah şi pe ea şi pe mătuşă-sa, dîndu-le adică, să priceapă, că ar putea să-şi mai schimbe gîndul, că nu-i încă definitiv hotărît; îmi mai spuse că

pentru poimîine, pentru duminică, adică, le invitase la el să bea cafeaua împreună și că alții n-or să mai fie, decît un bătrîn, o rudă de a lui, care fusese odată negustor bogat, dar sărăcise de tot și slujea acum ca supraveghetor la un depozit de băuturi. Cînd aflai că în duminica asta ei aveau să pună poate totul la cale, mă cuprinse o ciudă de nu mă mai putui stăpîni. Toată ziua aceea și în ziua următoare mă gîndii numai la asta. Îmi venea să-l sfîșii pe neamț.

Duminică dimineață nu luasem încă nicio hotărîre; dar după ce se sfîrși liturghia la biserică, sării din pat, îmi luai mantaua pe mine și pornii întins la prăvălia neamțului. Știam că o să-i găsesc pe toți acolo. De ce mă duceam la neamț și ce voiam să-i spun, nici pînă astăzi nu știu. Vîrîi în buzunar, așa ca să fie, o rablă de pistol, cu care mă jucam pe cînd eram băiețandru, învățînd să trag, și care nu era bun de nimic. Îl încărcai totuși, cu gîndul că dacă neamțul o să vrea să mă dea afară din casă ori o să se poarte necuviincios, să-l scot din buzunar și să-l bag puțin în sperieți. Iată-mă acolo. În atelier nu era nimeni; se aflau cu toții în odaia din fund. Slujnicei îi dăduse, se vede, drumul. Străbat prăvălia, dau să intru în odaia din fund, dar zăvorul era tras. Inima-mi bătea să-mi spargă pieptul; mă opresc și ascult; vorbeau nemțește. Era o ușă veche, închisă cu cîrlig; o izbesc cu piciorul și se deschide. Arunc o privire: masa era pusă. Pe masă se afla o cutie de cafea, o mașină de spirt cu un ibric pe ea, și niște pișcoturi, iar alături, pe o altă tavă, o garafă cu rachiu, scrumbie, salam și o sticlă cu vin. Luiza și mătușa ei, amîndouă îmbrăcate ca

de sărbătoare, ședeau pe divan. În fața lor, pe scaun, ședea logodnicul, sclivisit, în frac și cu guler înalt. Mai la o parte ședea, tăcut, un alt neamț, bătrîn, gras, cu părul alb. Cînd mă ivii, Luiza se îngălbeni. Mătușa ei sări din loc, dar se lăsă iar să cadă pe divan. Neamțul se încruntă. Se ridică supărat și-mi ieși înainte: „Ce poftești dumneata?”

Eram gata să dau înapoi, dar mă cuprinse mînia.

„Cum ce poftesc? Vezi bine, să mă primești și să mă cinstești cu rachiu, că doar am venit în vizită la dumneata.”

Neamțul se gîndi o clipă și-mi spuse: „Poftim, ia loc”

Mă așezai pe un scaun.

„Ei, nu-mi torni un pahar de rachiu?” – „Uite rachiul; bea, te rog.” – „Mie să-mi dai rachiu bun”, zic, simțind că-mi sare mușțarul. „E un rachiu foarte bun.”

Fierbeam de ciudă că mă ia așa, de sus, și că mă măsoară din cap pînă-n picioare, mai ales de față cu Luiza. Dădui pe gît paharul și zisei: „Ascultă, neamțule, prea mă iei nu știu cum. Mai dă-te pe brazdă, că eu cu gînd de prietenie am venit la dumneata”. — „Prieten nu-ți pot fi, zice, căci nu ești decît soldat”.

Atunci mi-am ieșit din fire. „A, porc de cîine ce-mi ești! Știi tu, bă cîrnățarule, că în clipa asta pot face din tine tot ce-mi place? Uite, vrei să-ți găuresc scăfîrlia cu pistolul?” Am scos pistolul din buzunar, m-am sculat și i-am lipit țeava de tîmplă. Femeile să moară de frică și mai multe nu; nu îndrăzneau să crîcnească; cît despre bătrîn, îngălbenise și tremura ca varga.

Neamțul rămase uluit, dar își veni numaidecît în fire. „Nu mi-e frică de dumneata, zice, și te rog, dacă ești om bine crescut, să pui de îndată capăt acestei glume proaste; să știi însă că de speriat n-ai să mă sperii, căci nu mi-e frică de dumneata.” „Ba minți, zic, ți-e frică! Nu văd eu cum stai?” Și într-adevăr, stătea nemișcat și nu cuteza să-și miște cît de cît capul sub pistol. „Nu, zise el, n-ai să îndrăznești.” – „Și de ce crezi, mă rog, că n-am să îndrăznesc?” – „Pentru că ți-e interzis și ai să fii aspru pedepsit.”

Naiba să-l ia de neamț tîmpit! Dacă nu mă ațința într-atîta, trăia și azi; totul s-a întîmplat numai din pricina încăpățînării lui. „Și zici că n-am sa îndrăznesc?” „Nu!” „N-am să îndrăznesc? – „N-ai să îndrăznești s-o faci..." – „Așa? Ține atunci, cîrnățarule!" Și am tras drept în țeastă. Căzu mort de pe scaun, în timp ceilalți începură să țipe.

Bag pistolul în buzunar și o șterg, iar cînd ajung la cazarmă, îl arunc lîngă poartă în bălării.

Intru în cazarmă, mă întind pe pat și mă gîndesc: or să vină numaidecît să mă ridice. Trece un ceas, trec două – nu vine nimeni să mă aresteze. Gîndurile amare și triste nu-mi dădeau pace și către seară simt că nu mai pot sta așa: trebuia s-o văd numaidecît pe Luiza. Trec prin dreptul casei ceasornicarului. Văd acolo buluc de lume, poliție. Mă duc la cumătra cea bătrînă și o rog s-o cheme pe Luiza. Nu trecu decît o clipă și veni fuga-fuguța, se aruncă la pieptul meu și țin’te plîns. „E vina mea, îmi zice, că am ascultat de mătușa.” Îmi povesti apoi că după

cele întîmplate, mătușa ei se întorsese acasă cu spaima-n oase și căzuse bolnavă la pat; hotărîse să nu spună nimănui ce știa și-o sfătuise și pe nepoată să tacă, atît de frică-i era.

„Lasă-i să facă ce vor. Nimeni nu ne-a văzut acolo, zice. Ceasornicarul i-a dat drumul slujnicei de teamă, căci dacă ar fi aflat că vrea să se însoare, i-ar fi scos ochii. Și nici lucrătorii nu erau în atelier, pe toți îi trimisese de acasă. El singur și-a pregătit cafeaua și gustările. Cît despre ruda lui, bătrînul ăla o viață întreagă n-a deschis gura, așa că o să tacă și-acum. Cînd a văzut ce-a văzut, și-a luat pălăria și a plecat cel dintîi fără să scoată o vorbă."

S-a întîmplat întocmai așa cum prevăzuse mătușă-sa. Timp de două săptămîni nu s-au atins de mine, nimeni nu bănuia nimic. Mă crezi sau nu, Alexandr Petrovici, niciodată în viața mea n-am fost mai fericit ca în aste două săptămîni. Mă întîlneam cu Luiza în fiecare zi. Și dacă ai ști cît ne apropiasem unul de altul în aceste zile?

Îmi zicea cu lacrimi în ochi: „Plec cu tine oriunde or să te ducă; las totul și te urmez”. Mi se sfîșia inima de mila ei; îmi venea să-mi pun capăt zilelor. După două săptămîni, însă, m-au arestat. Bătrînul și mătușa se înțeleseseră să mă denunțe…

— Dar, ia stai, îl întrerupsei eu pe Baklușin, pentru ce-ai făcut tu puteai fi osîndit la zece, cel mult la doisprezece ani de temniță – asta era pedeapsa cea mai mare ce ți-o puteau da pentru o faptă de drept comun, ori pe dumneata văd că te-au trimis aici, la secția specială. Cum vine asta?

— Asta-i altă mîncare de pește, zise Baklușin. Cînd m-au dus în fața judecății, vine un căpitan și se apucă să mă frece și să mă mustruluiască, de-mi mergeau fulgii. Nu m-am mai putut stăpîni și i-am strigat: „Ce-ți veni de mă înjuri așa, mă ticălosule? Unde crezi că te afli? Ori nu vezi tablele împărătești cu pravila cea mare?” Ei, și atunci lucrurile s-au încîlcit, pas de le mai descurcă; am fost trimis în altă judecată, după altă rînduială, și pentru toate cîte am păcătuit m-au osîndit la patru mii de lovituri de vergea și la muncă silnică pe timp nelimitat și iată-mă-s aici, la secția specială. Iar cînd m-au scos ca să-mi încasez pedeapsa cu bătaia, l-au scos și pe căpitan: pe mine ca să mă treacă prin „ulița verde”, pe el ca să-l degradeze și să-l trimită în Caucaz ca simplu soldat. La revedere, Alexandr Petrovici. Nu uita să vii la reprezentația noastră.

X
CRĂCIUNUL

Iată că veniră și sărbătorile. Încă din ajun ocnașii nu mai ieșiră la corvezi. S-au dus numai cei ce lucrau în ateliere și la croitorie; ceilalți, deși li se încredințase cîte o treabă și fuseseră trimiși prin diferite locuri, se întoarseră curînd unul cîte unul, sau în grupuri răzlețe; după masă însă nimeni nu mai părăsi cazarma. De altfel, chiar în cursul dimineții cea mai mare parte din ei umblaseră după ale lor: unii ca să se aprovizioneze cu rachiu și să se îngrijească de noi transporturi, alții se învoiseră ca să-și vadă cumetrii și cumetrele de prin oraș, ori ca

să-și adune banii pentru lucrările făcute mai demult; Baklușin și deținuții care dădeau spectacolul se duseseră pe la cunoscuți de-ai lor, cei mai mulți ordonanțe ofițerești, ca să împrumute îmbrăcămintea de care aveau nevoie pentru costume. Mulți umblau grăbiți și preocupați, numai fiindcă îi vedeau pe alții grăbiți și preocupați, și cu toate că niciunul dintre ei n-avea de primit nimic de nicăieri, păreau că așteaptă și ei să primească de la cineva bani; într-un cuvînt, toată lumea părea că așteaptă de la ziua de mîine o schimbare, ceva neobișnuit. Către seară, paznicii invalizi, care plecaseră în tîrg după cumpărături și diferite comisioane pentru ocnași, aduseră tot felul de bunătăți: carne, purcei de lapte, gîște. Mulți deținuți, chiar și dintre cei mai modești și economicoși, care tot anul strîngeau ban cu ban, copeică cu copeică, socotiră de datoria lor să-și dezlege pentru o zi ca aceasta băierile pungii lor sărăcăcioase și s-o sărbătorească cum se cuvine. Era o zi mare pentru ocnași, o sărbătoare recunoscută de lege, la care aveau un drept netăgăduit: în ziua aceea ocnașul nu putea fi scos la lucru, și astfel de zile erau numai trei pe an.

Cine știe cîte amintiri tulburătoare se redeșteptau în sufletele bieților proscriși în ajunul acestei sărbători! Încă din copilărie oamenii din popor păstrează vie amintirea marilor sărbători. În aceste zile tot omul lasă la o parte treburile și grijile obișnuite ca să se reculeagă și să se odihnească în sînul familiei. La ocnă aceste momente prilejuiau aduceri aminte pline de alean și de gînduri amare.

Respectul ocnașilor pentru această sărbătoare lua un aspect solemn, ce se transmitea și ținutei lor: chefliii erau foarte rari, aproape toată lumea își lua o înfățișare gravă, toți se aflau în treabă, deși mulți n-aveau nimic de făcut. Chiar și cei cîțiva bețivani sau trîndavi căutau să arate cît mai demni… Rîsul pierise de parcă ar fi fost interzis. Un fel de susceptibilitate bănuitoare, un fel de intoleranță stăpînea temnița și dacă cineva încerca să tulbure nota generală, chiar și fără să vrea, era pus numaidecît la punct în strigăte și ocări; se supărau de parcă omul ar fi vrut cu tot dinadinsul să-și bată joc de sărbătoare. Purtarea ocnașilor era admirabilă, înduioșătoare chiar. Pe lîngă evlavia sădită din copilărie în sufletul lor, ei simțeau instinctiv că, cinstind cum se cuvine această sărbătoare se apropie oarecum de lumea din afară, că nu sînt cu desăvîrșire uitați de soartă și izgoniți din rîndul oamenilor, de vreme ce și în temniță le este dat să împărtășească o bucurie a tuturor. Lucrul acesta îl simțeau din adîncul inimii, ceea ce se putea observa de la cea dintîi privire, și era lesne de înțeles.

Akim Akimîci făcuse și el pregătiri mari pentru sărbătoare. Amintiri de familie nu avea, deoarece, orfan, crescuse într-o casă străină și la vîrsta de cincisprezece ani pășise în viață. Nici de bucurii nu prea avusese parte, căci trăise o viață searbădă, chibzuită, monotonă, de teamă să nu calce îndatoririle ce-i erau impuse. Nu era nici prea bisericos din fire, fiindcă se pare că excesul de cumințenie înăbușise în el toate celelalte însușiri și daruri omenești, toate patimile și pornirile, bune sau rele. Se pregătea

deci să sărbătorească Crăciunul fără tulburare și emoții: nu-l întrista nicio amintire înduioșătoare; i se oferea însă prilejul să-și împlinească cu grijă minuțioasă datoria, cinstind o sărbătoare mare, a tuturor, și respectînd o datină din moși-strămoși. De altfel, nici nu-i plăcea să despice firul în patru. Semnificația unui lucru nu-i chinuise niciodată mintea; în schimb, era suficient să i se dea un ordin, ca să-l împlinească cu o meticulozitate dusă la extrem. Dacă chiar a doua zi i s-ar fi poruncit să facă tocmai contrariul, s-ar fi supus fără să crîcnească și, cu aceeași rîvnă și meticulozitate, ar fi executat tocmai opusul celor ce făcuse în ajun. O dată în viața lui, o singură dată numai, încercase să facă și el așa cum îl tăiase capul, și nimerise la ocnă. Această lecție n-avea s-o uite nicicînd. Deși nu i-a fost dat să înțeleagă vreodată cu ce se făcuse vinovat, se alesese, în schimb, din pățania lui, cu o învățătură dureroasă, întruchipată într-o regulă de conduită salutară: de a nu gîndi niciodată și în niciun fel de împrejurare, fiindcă „a gîndi nu era treaba lui”, cum își spuneau între ei ocnașii. Din devotament orbesc față de datină, anticipa cinstirea acestei zile și privea cu un fel de respect pînă și purcelul de lapte umplut cu tocătură, fript chiar de el (căci se pricepea și la asta), ca și cum n-ar fi fost un purcel de lapte ca oricare altul, pe care-l poți cumpăra și frige oricînd, ci un purcel mai acătării, un purcel de Crăciun. Poate că era obișnuit încă din copilărie să vadă pe masă, într-o zi ca aceasta, un purcel de lapte, și de atunci rămăsese încredințat că purcelul e un fel

de mîncare ce nu poate lipsi într-o zi ca aceasta, și sînt convins că dacă i s-ar fi întîmplat o singură dată, într-o asemenea împrejurare, să nu mănînce purcel fript, gîndul că nu și-a îndeplinit cum se cuvine datoria față de o datină nu i-ar mai fi dat probabil pace toată viața. Pînă în ziua aceea, purtase un veston și niște pantaloni care, cu toate peticele îngrijit aplicate, ajunseseră în ultimul hal de jerpeleală. Dar în fundul cufărului, echipamentul lui nou-nouț, primit cu patru luni mai înainte și neatins, era păstrat cu sfințenie, ca să poată fi înnoit de Crăciun și numai gîndul la asta îi procura o deosebită plăcere. Lucrurile se petrecură întocmai. Încă de cu seară scoase din cufăr îmbrăcămintea, o despături, o privi cu luare-aminte, o netezi, o scutură și suflă pînă și ultimul firicel de praf sau de ață, și, după ce se convinse că totul e în regulă, o încercă. Hainele îi veneau foarte bine: aveau o croială îngrijită, surtucul se încheia la gît, gulerul era drept și tare și îi ținea bărbia mai ridicată ca de obicei; mijlocul ușor marcat amintea de vechea uniformă pe care o purtase odinioară; Akim Akimîci zîmbi mulțumit, rotindu-se mîndru în fața oglinjoarei lui, pe care o împodobise mai demult, plin de grijă, cu o ramă aurie. Numai o copcă de la haină nu părea să fie la locul ei; lui Akim Akimîci nu-i scăpă din vedere și se hotărî s-o schimbe; după ce sfîrși, încercă din nou haina și constată că totul era în ordine și că îi venea de minune. Împături la loc lucrurile și, pe deplin mulțumit și împăcat cu sine, le închise în ladă pînă a doua zi. Pe cap era destul de îngrijit ras, dar după un examen mai atent în oglindă,

Akim Akimîci ajunse la concluzia că pe alocuri mai trebuiau tunse niște firicele de păr mai răsărite decît celelalte și numaidecît se grăbi să dea fuga la „maior”, ca să-l radă cum trebuie și reglementar. Nici vorbă că nimeni nu l-ar fi controlat a doua zi, dar Akim Akimîci nu se dădu înapoi nici de la asta, pentru a avea conștiința datoriei împlinite față de această zi mare.

Încă din copilărie se întipărise în el veneraţia față de orice nasture, petliță sau epolet; mintea lui era legată de acest semn exterior al îndatoririi indiscutabile, pe care-l adora în inima sa, ca pe icoana celei mai desăvîrșite eleganțe spre care poate năzui un om îngrijit. După ce rîndui astfel toate, ca mai vechi în cazarmă, porunci să se aducă fîn și să fie risipit pe dușumea, lucru ce se făcu și în celelalte cazărmi. Nu știu din ce pricină se așternea fîn pe jos în ajun de Crăciun. O dată isprăvite toate pregătirile, Akim Akimîci își făcu rugăciunea de seară, se întinse în culcușul lui și căzu într-un somn adînc și liniștit ca de copil, ca să se trezească a doua zi cît mai de dimineață. La fel făcură toți ceilalți ocnași: căutară să se culce mult mai devreme ca de obicei. Ocupațiile de fiecare seară fură lăsate de o parte; de joc de cărți nici vorbă nu putea fi, iar „maidanele” rămaseră fără mușterii. Toată lumea era în așteptarea dimineții următoare.

Și iată că sosi și această dimineață mult așteptată. Foarte devreme, înainte de a se lumina de ziuă, începu să bată toba și ușile cazărmilor se deschiseră. Subofițerul intră să facă numărătoarea ocnașilor și le ură sărbători

fericite. Glasuri blînde și prietenoase îi răspunseră tot cu urări. După ce-și spuseră în grabă rugăciunea, Akim Akimîci, ca și mulți alții care aveau gîște și purcei la fript, plecară la bucătărie ca să vadă în ce chip le fuseseră pregătite bunătățile. Prin ferestrele mici ale cazărmii, căptușite cu flori de chiciură și zăpadă, se zărea pălălaia focului aprins din vreme în cele două bucătării; toate cele șase cuptoare erau bine încinse. Prin curte, pe întuneric, ocnași cu cojoacele zvîrlite pe umeri, sau trase pe mîneci zoreau spre bucătărie. Cîțiva, dintre cei mai nerăbdători, foarte puțini de altfel, avuseseră timp să dea ochi și cu crîșmarii. În general însă, umblau și se țineau cumințI, potoliți și neobișnuit de cuviincioși. Nu se mai auzeau certurile și ocările obișnuite. Fiecare își dădea seama că e o zi mare, o mare sărbătoare. Unii apucaseră să treacă și prin alte cazărmi, ca să-și felicite cunoștințele. Deosebeai la ei un simțămînt ce aducea a prietenie. În treacăt fie zis, la ocnași simțul prieteniei aproape că nu există; nu mă gîndesc la o prietenie generală, nici vorbă de aceasta, dar nici măcar de una restrînsă, de o apropiere între doi deținuți. Nu prea am întîlnit cazuri de acest fel la noi și, trebuie să recunoaștem, e o trăsătură neobișnuită, pe care n-o întîlnești în lumea din afară. În relațiile dintre ei, toți ocnașii noștri, cu foarte rare excepții, erau reci, rezervați, ursuzi; era o comportare recunoscută și adoptată o dată pentru totdeauna și pentru toți, fără putință de schimbare; cum s-ar zice, intrase în obicei. Ieșii și eu din cazarmă; începea să se crape de ziuă; stelele palide se

stingeau și un văl străveziu și albicios de ceață înghețată se înălța deasupra îngrăditurii. Dîre groase de fum urcau încolăcindu-se din hogeacurile cuptoarelor. Mai mulți deținuți cu care mă întîlnii îmi urară cu multă bunăvoință sărbători fericite. Le-am mulțumit, felicitîndu-i și eu la rîndu-mi. Pînă atunci, unii dintre ei nu schimbaseră nicio vorbă cu mine, deși eram de o lună cu ei în temniță.

Lîngă bucătărie mă ajunse din urmă un ocnaș din cazarma militară, cu cojocul pe umeri. Mă zărise din mijlocul curții și începu să strige: „Alexandr Petrovici! Alexandr Petrovici!" pe cînd se îndrepta grăbit spre bucătărie. Mă oprii să-l aștept. Era un flăcău tînăr, cu fața rotundă, cu ochii blînzi, îndeobște atît de tăcut, încît de cînd venisem în temniță nu-mi adresase niciun cuvînt și nu-mi dăduse nicio atenție. De altfel, nici nu știam cum îl cheamă. Mă ajunse într-un suflet, se opri în fața mea și mă privi zîmbind oarecum prostește, cu aerul unui om în culmea fericirii.

— Ei, ce s-a întîmplat? îl întrebai eu uimit, văzînd că se uită la mine cu ochi mari și nu scoate o vorbă.

— Ce să se-ntîmple! Azi e sărbătoare… bîigui el în cele din urmă și, dîndu-și seama că nu mai are nimic a-mi spune, mă părăsi pe dată ca să-și vadă de treburi la bucătărie.

Trebuie să adaug că de atunci nu ne-am mai întîlnit aproape niciodată și că n-am mai schimbat cu el o vorbă pînă la ieșirea mea din temniță.

La bucătărie, ocnașii se îmbulzeau emoționați în jurul cuptoarelor. Fiecare își supraveghea

bunătățile, în timp ce bucătarii găteau mîncarea de cazan a temniței, deoarece în ziua aceea se suna mult mai devreme pentru masă. Nimeni nu se atingea de mîncăruri, deși tuturor le dădea ghes foamea și ispita era mare, dar se respecta rînduiala: mai întîi trebuia să vină preotul și abia după aceea se cădea să fie gustate bucatele. Nici nu se luminase încă bine de ziuă că și începu să se audă glasul caporalului de la poarta de intrare: „Bucătarii!” Aceste strigăte nu conteniră două ceasuri în șir. Bucătarii erau chemați să primească pomana pentru ocnași, adusă din toate colțurile tîrgului, în cantități impresionante: colaci, pîini albe, plăcințele, brînzoaice, găluște, clătite și alte bunătăți. Cred că nu era gospodină în casele de negustori sau tîrgoveți din tot orașul care să nu fi trimis „năpăstuiților” ceva de-ale mîncării de sfintele sărbători. Printre aceste daruri erau unele, și nu puține, mai bogate, ca bunăoară cozonacii, din partea unor oameni cu dare de mînă; erau și altele sărăcăcioase; un colăcel de cîteva copeici sau vreo două lipii negre de-abia mînjite cu smîntînă, darul săracului către sărac, din puținul ce-l avea. Totul era primit cu aceeași recunoștință, fără să se facă deosebire între daruri sau între cei ce le făceau. Primind darurile, ocnașii își scoteau căciula din cap, făceau o plecăciune, rosteau cuvinte de mulțumire și de urare și apoi le duceau la bucătărie. Cînd se adunară grămezi mari de pîine, fură chemați șefii de cazarmă, care împărțiră totul în mod egal pe cazărmi, fără ceartă, fără supărare, cinstit, frățește. Partea ce revenea cazărmii noastre fu dusă și împărțită

acolo, la noi. Împărțeala o făcu Akim Akimîci, ajutat de un alt deținut, dînd cu mîna lor fiecăruia ce i se cuvenea. Toți erau mulțumiți, nimeni nu se plîngea, nu se auzea niciun cuvînt de protest sau de invidie, pentru că nimănui nu i-ar fi trecut prin gînd să bănuiască în asemenea clipe că ar putea fi cineva nedreptățit. După ce-și termină treburile la bucătărie, Akim Akimîci se îmbrăcă grav și tacticos, își încheie cu mișcări măsurate toate copcile de la haină, fără să uite vreuna; așa îmbrăcat în haine curate, începu să-și facă rugăciunea, care ținu destul de mult. Se închinară și se rugară și alți deținuți, mai mult oameni în vîrstă. Tinerii mai că nu se închinau; chiar și în zilele de sărbătoare abia de vedeai pe cîte unul că-și face cu un gest grăbit și neatent semnul crucii, în timp ce se dădea jos din pat. După ce își sfîrși rugăciunea, Akim Akimîci se apropie de mine, cu un aer oarecum solemn, ca să mă felicite și să-mi ureze cele de cuviință. L-am invitat să ia ceaiul cu mine, iar el m-a poftit să gust din purcelul lui. Nu trecu mult și veni și Petrov să mă vadă și să-mi facă urările lui. Părea puțin băut; venise în goana mare, dar nu-mi spuse aproape nimic; rămase nemișcat în fața mea cîteva clipe, de parcă ar fi așteptat ceva, apoi se întoarse și plecă iar la bucătărie.

Între timp, în cazarma secției militare se făceau pregătirile pentru primirea preotului. Această cazarmă se deosebea oarecum de celelalte; paturile erau înșirate de-a lungul pereților și nu în mijlocul sălii, ca la noi, așa încît era singura încăpere cu un spațiu liber mai mare la mijloc. E posibil să fi fost anume

rînduită astfel, ca, la nevoie, să poată fi adunați acolo toți deținuții. În mijlocul sălii fusese așezată o măsuță acoperită cu un prosop curat, pe care se afla icoana cu o candelă aprinsă în fața ei. Apoi veni preotul cu crucea și căldărușa. După ce își făcu rugăciunile și cîntările în fața icoanei, se întoarse cu fața către ocnași, care veniră unul după altul să sărute crucea. După aceea preotul trecu prin fiecare cazarmă, stropind în dreapta și-n stînga cu aghiasmă; cînd ajunse la bucătărie, binecuvîntă și lăudă pîinea temniței, căreia-i mersese vestea de bună ce era; ocnașii își arătară pe dată dorința să-i trimită acasă cu un invalid două pîini calde. Conduseră crucea cu aceeași evlavie cu care o primiseră. Aproape imediat sosiră maiorul și comandantul. Comandantul era foarte iubit și chiar respectat. Trecu prin fiecare cazarmă, urmat de maior, felicitîndu-i pe ocnași; intră și în bucătărie și gustă din ciorba de la cazan. În ziua aceea era foarte bună: pentru fiecare deținut se dăduse aproape cîte o jumătate de kilogram de carne; în afară de asta, mai primeau și cîte o porție bună de cașă gătită cu untură din belșug. După ce-l conduse pe comandant pînă la poartă, maiorul porunci să se servească mîncarea. Deținuții căutau să nu-l privească în ochi, căci nu puteau suferi privirea-i răutăcioasă, iscoditoare, pe care și-o arunca și acuma pe sub ochelari la dreapta și la stînga, doar-doar va surprinde vreo abatere.

Toată lumea se așează la masă. Purcelul de lapte al lui Akim Akimîci era fript numai bine. Dar curios lucru, și pe care nici acum nu mi-l pot explica: nu trecuseră nici cinci minute de la

plecarea maiorului, și mulți oameni erau cu chef, deși în fața lui niciunul nu păruse băut. Veselia și roșeața acoperiră fețele; apărură ca din pământ și balalaice. Micul polonez se și ținea pe urmele unui chefliu care-l plătise pentru toată ziua să-i cînte numai jocuri îndrăcite. Glasurile deveneau tot mai stridente, vorba tot mai aprinsă și mai gălăgioasă. Totuși, masa se sfîrși în bună rînduială. Toată lumea era sătulă și mulțumită. Cei mai mulți dintre oamenii mai bătrîni și mai așezați se duseră numaidecît să se culce, ceea ce făcu și Akim Akimîci, socotind, pare-se, că așa se cuvine într-o zi de mare sărbătoare: să te culci îndată după masă. După ce moțăi cîteva minute, bătrînul rascolnic din Starodub se urcă pe cuptor și își deschise cartea de rugăciuni: se rugă toată ziua, fără întrerupere, pînă după ce se înseră. Priveliștea „nerușinării”, cum zicea el, îi făcea silă. Cerchezii se uitau din prag nedumeriți și curioși, cu dezgust, parcă, la această lume beată. Mă întîlnii cu Nura: „Aman, aman, îmi zise el într-o pornire de cuvioasă indignare, clătinînd din cap. Uf, aman! Alah o să se supere!” Isai Fomici aprinse într-un colț un capăt de lumînare și începu să lucreze cu trufie și încăpățînare, voind pesemne să arate că în ziua aceea nu-i pentru el nicio sărbătoare. Ici-colo, prin unghere, începeau jocurile de cărți. De invalizi ocnașii nu se temeau, dar se puseră străji ca nu cumva să se ivească pe neașteptate subofițerul; el însă închidea ochii. Ofițerul de gardă își făcu rondul de vreo trei ori în ziua aceea. Dar ocnașii beți se ascundeau numaidecît și cărțile dispăreau ca prin farmec;

de altfel, pînă și el părea dispus să nu ia seama la abaterile și neorînduielile mai mărunte. Într-o zi ca aceasta, un om beat nu era cine știe ce abatere. Veselia se întețea și chefliii erau din ce în ce mai mulți. Nu întîrziară să se iște și certuri. Cei mai mulți rămîneau însă treji, așa că avea cine să-i păzească pe beți. În schimb, cei porniți pe chef beau în neștire. Gazin se simțea ca peștele în apă: se plimba mulțumit pe lîngă patul sub care își depozitase rezerva de rachiu, dinainte pregătită și ținută sub zăpadă în dosul cazărmii, într-un loc tainic; rîdea cu șiretenie cînd vedea îmbulzindu-se mușteriii. El nu pusese în gură strop, așa că era treaz de-a binelea. Avea de gînd să se îmbete abia la sfîrșitul sărbătorii, în ultima zi de Crăciun, după ce avea să golească buzunarele deținuților. Cazărmile răsunau de cîntece, dar beția devenea tot mai amarnică, așa încît cîntecele se sfîrșeau în lacrimi. Mulți se plimbau țanțoși cu cojoacele pe umeri și ciupeau satisfăcuți corzile balalaicelor făcute de mîna lor. În cazarma secției speciale se înjghebase chiar și un cor de șapte-opt oameni. Cîntau frumos, cu acompaniament de ghitare și balalaice. Cîntece cu adevărat populare răsunau rar. Îmi amintesc numai de unul singur, cîntat cu multă voioșie:

Tinerică cum sînt eu
La ospăț m-am dus să beu?

într-o variantă nouă, pe care n-o mai auzisem pînă atunci; și anume, la sfîrșitul cîntecului se adăugaseră cîteva versuri:

Tinerică cum sînt eu,
Am muncit aseară greu:
Lingurile le-am spălat,

Lăturile-n ciorbă le-am turnat,
Cu zoile pragurilor
Am dat gust plăcintelor.

Se cîntau mai ales cîntecele zise „de ocnă” prea bine cunoscute, de altfel. Într-unul din ele, „Altădată…”, foarte hazliu, se povestește cum omul, după o viață liberă ca de boier, petrecută în chefuri și desfătare, a nimerit la ocnă; cum altădată mînca „blamanje” și bea „șinpanie”, iar acum:

Din strachina cu zeamă lungă
Mănînc de-mi pîrîie-n urechi…

Am auzit și un alt cîntec foarte cunoscut:

Vesel mi-am trăit pe vremuri veacu’,
C-am avut și bănișori de-ajuns…
Capitalul dusu-s-a la dracu,
Iară eu în temniță-am ajuns…

și așa mai departe. (Aici însă cuvîntul capital se pronunța „copital” prin asemănare cu verbul „copiti”, adică a pune la chimir.) Nu lipseau nici cîntecele triste. Unul, destul de cunoscut, era un autentic cîntec de ocnă:

Iaca, soarele răsare,
Tobele bat deșteptarea –
Sefu’-n ușă că apare,
Și-a-nceput numărătoarea…

După zidurile groase
E pitită-a noastră soartă;
Dumnezeu n-o să ne lase –
El de grijă-aici ne poartă ș.a.m.d.

Un alt cîntec suna și mai trist; avea, de altfel, o melodie foarte frumoasă, cuvintele însă erau de un sentimentalism prea dulceag și destul de

agramat compuse, probabil de un deținut. Îmi aduc aminte doar cîteva strofe:

N-o să-mi vadă ochii țara-n care
Măicuța-mea m-a alăptat;
Acum la chinurile-amare
Pe veci sînt condamnat.
Pe-acasă cucuveaua cîntă,
Și plin de jale-i al ei cînt.
Inima mi se frămîntă
Vai, cît de departe sunt...

Cîntecul acesta se cînta deseori la noi în cazarmă, dar nu în cor. Vedeai pe cîte unul cum, după ce își sfîrșea lucrul, ieșea afară și se așeza în prag, pierdut în gînduri, cu bărbia proptită în palmă; pe urmă se pornea să cînte cu glas subțire, tînguitor. Ți se rupea inima ascultîndu-l. Nu duceam lipsă de voci frumoase în temniță.

Se lăsa înserarea. Dorurile și aleanul, amărăciunea și durerea răzbăteau neostoite prin ceața amețitoare a beției și petrecerii. Ocnașul care cu un ceas mai înainte se prăpădea de rîs plîngea acum într-un colț, mort beat. Unii și apucaseră să se încaiere de cîteva ori. Alții, palizi, ținîndu-se cu greu pe picioare, umblau arțăgoși prin cazarmă, căutînd ceartă. Cei triști la beție, căutau zadarnic un suflet în fața căruia să-și descarce inima și să-și plîngă soarta cu lacrimi amare de bețivan. Toată această lume sărmană voise să petreacă în veselie și voie bună o zi de mare sărbătoare, dar, Dumnezeule! ce tristă și apăsătoare se arătă pînă la urmă această zi, aproape pentru toți. Fiecare o petrecuse cu deznădejdea omului înșelat de speranțe.

Petrov mai veni de vreo două ori să mă vadă; băuse foarte puțin și era aproape cu totul treaz. Pînă în ultima clipă aștepta parcă să se întîmple ceva, ceva neobișnuit, solemn și hazliu la culme. N-o spunea, dar i se citea în ochi. Umbla neobosit din cazarmă în cazarmă… Dar nimic deosebit nu se întîmplă, în afară de beția tîmpă care-i amețise pe toți, îmboldindu-i la înjurături, la certuri, la nebunii. Sirotkin rătăcea și el fără niciun rost din cazarmă în cazarmă, frumușel, curățel ca totdeauna, și parcă aștepta și el, naiv și liniștit, să se întîmple ceva deosebit.

Treptat, priveliștea deveni de nesuferit, dezgustătoare. Multe lucruri îți provocau desigur rîsul, dar eu, drept să spun, simțeam că mă înăbuș, că mă deprimă acest spectacol și mi-era atît de milă de toți oamenii aceștia, încît o tristețe amară îmi năpădi sufletul. Iată, bunăoară, între doi ocnași s-a încins o discuție și nu se dumiresc care dintre ei să facă cinste. Se vedea că s-au întins de mult la vorbă și că se și certaseră din pricina asta. Mai ales unul dintre ei îi purta pică celuilalt pentru o veche socoteală, numai de el știută. Se tînguia și se silea cu limba împleticită să dovedească prietenului său de beție că l-a nedreptățit și l-a păcălit în urmă cu un an, de cîșlegi, cînd a vîndut un cojoc și nu ia spus cît anume a primit pe el. Și mai era încă ceva… Cel care se jeluia era un om înalt, vînjos, potolit din fire și nicidecum prost, dar care, atunci cînd se îmbăta, își căuta prieteni și se lega de om ca scaiul, ca să-și verse amarul. Pe cît se pare, și cearta, și pretențiile lui nu aveau alt țel decît acela de a găsi prilejul pentru o și mai trainică

împăcare. Celălalt era un om scund și îndesat, cu fața rotundă, șiret ca o vulpe. Deși băuse, pare-se, mai mult decît prietenul său, se arăta mai puțin amețit. Era un individ care știa ce vrea și printre ocnași trecea drept un om cu stare; se vedea cît de colo că nu-i convenea să-și întărîte prietenul cel expansiv și, de aceea, îl duse la crîșmar; acesta din urmă susținea sus și tare că el îi datorează niște bani și deci, trebuie să-l cinstească, „dacă, mai are, bineînțeles, cît de cît obraz”.

Crîșmarul, foarte respectuos cu cel ce plătește și disprețuitor oarecum cu prietenul expansiv, care bea pe socoteala altuia, ia o ceașcă și o umple cu rachiu.

— Nu, Stiopka, tu trebuie să faci cinste, e de datoria ta s-o faci.

— Ia mai lasă-mă-n pace; îmi bat gura pe degeaba cu tine, răspunde Stiopka.

— Ba nu-i așa, Stiopka, nu se lasă celălalt, luînd ceașca pe care i-o întindea crîșmarul, zău că-mi ești dator; dacă tăgăduiești, n-ai pic de rușine; ia te uită cum îți mai fug ochii, parcă i-ai avea de împrumut. Ticălosule! Așa să știi, Stiopka. Ești un ticălos și jumătate.

— Mai tacă-ți fleanca, bre omule! Ce atîta vorbărie fără rost. Bea-ți mai bine rachiul. Dacă vezi că-ți face cinste, ce mai aștepți, îi zise crîșmarul prietenului expansiv; că doar n-am să stau la cheremul tău pînă mîine.

— Îl beau, n-aibi grijă, ce te rățoiești așa? Sănătate și noroc de sfintele sărbători, Stepan Dorofeici! adăugă el politicos și cu o ușoară plecăciune, adresîndu-se lui Stiopka, pe care cu o clipă mai înainte îl făcuse ticălos. Să trăiești o

sută de ani de aici înainte; cîți au mai fost pînă acu', nu-i mai punem la socoteală.

Bău, își drese glasul mulțumit și se șterse la gură.

— Strașnic mai țineam eu la băutură, mă fraților, cînd eram mai tînăr! zise el mîndru și grav, adresîndu-se parcă tuturor și nimănui anume, dar se vede că mi-am mîncat mălaiul. Îți mulțumesc, Stepan Dorofeici!

— N-ai pentru ce.

— Dar să știi, Stepane, că n-am isprăvit încă vorba noastră. În ochii mei te-ai dovedit mare ticălos, dar lasă-mă să-ți spun că…

— Și eu, uite ce am să-ți spun, bețivanule, îl întrerupse deodată Stiopka, pierzîndu-și răbdarea. Ascultă și ia bine seama: împărțim lumea pe din două, juma-juma, asta-i jumătatea ta, cealaltă-i a mea; umblă sănătos și să nu mai dai ochii cu mine. Mi s-a făcut lehamite!

Va să zică, nu vrei să-mi dai banii?

— Care bani, mă bețivane?

— Ei lasă că pe lumea cealaltă ai să alergi tu după mine să mi-i dai, da' să știi că ai să-ți pierzi vremea! Bănișorii noștri sînt cîștigați cu trudă grea, în sudoarea frunții, cu mîinile bătătorite de muncă. O să plătești scump pe lumea cealaltă pentru bănuții ce mi-ai păpat.

— Du-te dracului!

— Ia nu mă mai drăcui, că…

— Haide, șterge-o!

— Ticălosule!

— Pușcăriașule!

Și se porniră iar pe ceartă și gîlceavă și ocările se țineau lanț, mai dihai ca înainte de a se cinsti.

Mai încolo, doi prieteni așezați pe prici stau de vorbă: unul e înalt, voinic, mușchiulos, cu fața ca de măcelar, roșie aprinsă. Numai că nu-i dau lacrimile de atîta duioșie. Celălalt, slăbuț, subțirel, cu un nas lung, din care stă parcă mereu gata să picure ceva, cu ochii mici ca de purcel, plecați în jos. E un om iscusit și cu știință de carte; a fost pe vremuri slujbaș și își tratează prietenul cam de sus, lucru ce nu-i tocmai pe placul celuilalt, deși n-o arată. Au băut împreună toată ziua.

— Cînd îți spun că m-a atins! strigă grasul, scuturîndu-și de umăr camaradul cu mîna stingă.

„Atins” vrea să însemne la el „lovit”. Prietenul cel gras, fost plutonier, își pizmuiește în adîncul sufletului prietenul de beție pentru priceperea și vorba-i meșteșugită; de aceea, fiecare se străduiește să-și găsească cuvinte cît mai alese.

— Să știi însă că nici tu n-ai dreptate… începu grav și sentențios slujbașul fără să-și ridice privirea la prietenul său.

— M-a atins, n-auzi! urmează celălalt, scuturîndu-l și mai și de umăr. Numai pe tine te am pe lume, auzi tu? De aceea numai ție-ți spun: m-a cîrpit!

— Și eu îți spun că o dezvinovățire atît de șubredă, dragă prietene, nu poate decît să te facă de rîs! îl contrazice politicos slujbașul cu glasu-i domol și subțire; trebuie să recunoști și tu, prietene dragă, că beția nu ți se trage decît de la propria-ți nestatornicie…

Prietenul cel gras se dă puțin înapoi clătinîndu-se, se uită cu ochi tulburi la slujbaș,

care pare vizibil mulțumit de cuvintele lui, și deodată îl izbește cu pumnul lui zdravăn drept în obraz. În felul acesta ia sfîrșit prietenia lor de o zi întreagă. Prietenul cel drag se rostogolește în nesimțire sub pat.

Dar iată că apare în cazarmă un cunoscut de-al meu, de la secția specială, un flăcău vesel și nepăsător, care nu e tocmai prost, deși la înfățișare e cam simplu, un mucalit și jumătate, glumeț și zeflemitor, fără a fi și răutăcios. E cel care, în ziua cînd fusesem adus în temniță, căuta în bucătărie un bogătan, susținea că are „ambîț” și băuse în cele din urmă o cană de ceai cu mine. E un om ca de vreo patruzeci de ani, cu buze cărnoase, și un nas gros și borcănat. În mînă ține o balalaică și-i ciupește ușurel strunele. În urma lui se ține ca o umbră un ocnaș micuț, cu cap mare, pe care abia de-l cunoșteam, un om nebăgat în seamă. Era cam ciudat din fire, neîncrezător, veșnic tăcut și posomorit, lucra în atelierul de croitorie și stătea de obicei deoparte, fără să lege prietenii. Acum însă, beat fiind, se ținea scai de Varlamov, neliniștit și tulburat peste măsură, dînd din mîini și izbind cu pumnii în pereți și în paturile de scînduri, și gata-gata să izbucnească în plîns. Varlamov nu-i dădea nicio atenție, ca și cum nu i-ar fi stat în preajmă. Curios e că pînă atunci cei doi oameni nu fuseseră legați prin nimic; nu se potriveau nici ca îndeletnicire și nici ca fire. Și osînda o aveau de categorii deosebite, și nici nu și-o ispășeau în aceeași cazarmă. Ocnașul cel mic de stat se numea Bulkin.

Cum dădu ochii cu mine, Varlamov zîmbi. Ședeam pe prici, la locul meu de lîngă sobă. Se opri la cîțiva pași, rămase o clipă pe gînduri, ca apoi s-o pornească cu pas șovăielnic, bălăbănindu-se cînd într-o parte cînd în alta; se postă în fața mea, într-o poză teatrală și, atingînd ușor coardele balalaicii, începu să cînte bătînd tactul cu piciorul:

Cu obrajii rumeiori
Cîntă draga pînă-n zori,
Ca o păsărea;
Fustă de atlaz că are,
Cu șiret la cingătoare,
Fețișoara mea…

Acest cîntec avu darul să-l scoată din fire pe Bulkin, care începu să dea din mîini și să țipe, întorcîndu-se către cei din sală:

— Minte, fraților, minte cu nerușinare! Tot ce spune e minciună; nu-i nimic adevărat!

— Moș Alexandr Petrovici, toată cinstea și considerația, zise vesel Varlamov, făcînd o plecăciune și privindu-mă cu ochi șireți, gata să mă sărute. Era cam băut. Vorba: „Moș cutare…” însoțită de cuvinte de respect, se obișnuiește să se spună în popor, prin toată Siberia, în semn de cinste, de respect, ba și cu o nuanță măgulitoare cîteodată, chiar și atunci cînd e adresată unui tînăr de douăzeci de ani.

— Ei bine, Varlamov, ce mai faci?

— Așa și așa! Nici tu laie, nici bălaie. Numai că cine-i bucuros de sărbătoare, trage la măsea de dimineață. Să-mi fie cu iertăciune!

Varlamov le spuse toate astea cu glas tărăgănat.

— Minte, minte iarăși! strigă Bulkin lovind cu pumnul în scîndurile priciului, deznădăjduit la culme.

Dar Varlamov părea că se jurase să nu-l bage în seamă, spre hazul tuturor, căci Bulkin se ținea de el și nu-l slăbise o clipă încă de dimineață, fără să știe ce-i cășunase pe el, numai și numai pentru că îi intrase în cap că Varlamov „minte și tot ce spune e minciună”. Îl urmărea pas cu pas, se lega de orice cuvînt spus de el, frîngîndu-și mîinile, izbind cu pumnii în pereți, în lemnăria priciurilor, chinuit de gîndul ce-i intrase în cap, și anume că tot ce spune Varlamov e minciună! Dacă ar mai fi avut păr pe cap, și l-ar fi smuls, desigur, în nemărginita lui durere și amărăciune. Îți venea să crezi că el avea să răspundă de toate faptele lui Varlamov, că orice vină a acestuia cădea de-a dreptul asupră-i. Culmea era însă că acesta nu-i dădea nicio atenție lui Bulkin, de parcă nici nu l-ar fi văzut.

— Minte! Minte! Minte! Nimic nu-i adevărat! … striga Bulkin.

— Și ce-ți pasă ție? îl întrebau rîzînd ocnașii.

— Voiam să-ți spun, Alexandr Petrovici, că în tinerețe eram un băiat foarte chipeș și fetele se prăpădeau după mine… începu Varlamov, nitam-nisam.

— Minte! Iarăși minte! îl întrerupse Bulkin cu un țipăt ascuțit.

Ocnașii rîdeau în hohote.

— Și ce mă mai fuduleam în fața lor! Aveam o cămașă roșie și pantaloni de catifea; mă întindeam pe divan ca un conte de Butelcă, beat criță; mă rog – tot ce poftești!

— Minte! încheie cu hotărîre Bulkin.

— Moștenisem de la taică-meu o casă de piatră cu două caturi. În doi ani cele două caturi s-au dus pe băutură, nu mi-a rămas decît o poartă fără stîlpi. Ce să-i faci! Banii-s ca porumbeii, vin și se duc.

— Minte! i-o tăie Bulkin și mai hotărît.

— Deunăzi, după ce-am ajuns aci, am trimis o scrisorică numai miere și zahăr neamurilor, să-mi facă rost de ceva bani. Ei zic că n-am vrut să ascult de părinți, că am făcut toate după capul meu. Au trecut șapte anișori de atunci.

— Și n-ai primit niciun răspuns? îl întrebai zîmbind.

— Nimic, dădu el din cap rîzînd, apropiindu-și din ce în ce nasul de obrazul meu. Am aci o iubită, Alexandr Petrovici...

— Nu mai spune!

— Onufriev zicea adineauri: „O fi a mea ciupită de vărsat și slută foc, dar are rochii multe, pe cînd a ta e frumoasă de pică, da' umblă cu cerșitul".

— Și e adevărat?

— Că-i cerșetoare e drept! răspunse el, strîmbîndu-se a rîs; toată lumea începu să rîdă în hohote. Toți știau că e încurcat cu o cerșetoare, căreia în cele șase luni nu-i dăruise decît zece copeici.

— Ei bine, și ce vrei cu mine? îl întrebai în cele din urmă, doar-doar oi scăpa cumva de el.

Tăcu, mă privi cu ochi blînzi și rosti duios:

— N-ai avea bunăvoință cu acest prilej să-mi dai de-o cinzeacă? Azi n-am băut decît ceai, cît a fost ziua de lungă, adăugă el înduioșat, luînd banii pe care îi dădeam; și să vezi, Alexandr

Petrovici, am băut atîta ceai din ăsta, că mi s-a urcat fierbințeala la cap, și simt că fac broaște în burtă…

În timp ce Varlamov lua banii din mîna mea, chinurile sufletești ale lui Bulkin nu mai cunoșteau margini. Se frămînta și dădea din mîini ca un nebun; numai că nu plîngea.

— Oameni buni! zbieră el către toți ceilalți, ieșindu-și din fire. Uitați-vă la el – minte de îngheață apele! Tot ce spune e numai și numai minciună. Numai minciună!

— Da’ ce te doare pe tine, om nesăbuit ce ești?! îi strigau ocnașii mirați de-atîta zbucium și furie zadarnică.

— Nu-i dau voie să mintă! strigă cu hotărîre Bulkin, cu ochii scînteietori, lovind din răsputeri cu pumnii în scînduri. Nu vreau să mintă!

Toată lumea se prăpădea de rîs. După ce luă banii, Varlamov îmi făcu o plecăciune și se grăbi, strîmbîndu-se în toate chipurile, să se ducă la crîșmar. Abia atunci păru că-l vede pe Bulkin pentru prima oară.

— Să mergem! îi zise el, oprindu-se în prag, ca și cînd ar fi avut nevoie de el cu adevărat pentru cine știe ce treburi importante. Zbîrciogule! mai adăugă el cu dispreț, lăsîndu-l să treacă înainte pe bietul Bulkin și se depărtă zdrăngănind din balalaică…

Dar ce rost mai are să descriu toată lărmuiala asta! În sfîrșit, se termină și această zi tulbure și înăbușitoare. Ocnașii adormiră pe priciuri, cuprinși de un somn greu. Vorbeau și aiurau în somn parcă mai mult ca în alte nopți. Ici-colo cîte unii mai vegheau pe la „maidane”. Sărbătoarea, așteptată îndelung și cu atîta

nerăbdare, a trecut. Mîine începe iar șirul nesfîrșit de zile monotone, zile de muncă silnică…

XI
REPREZENTAȚIA

În seara celei de a treia zile de Crăciun avu loc prima reprezentație a teatrului nostru. Pregătirile, de bună seamă anevoioase și obositoare, au fost făcute de actori, care-și luaseră totul asupra lor, așa încît noi toți ceilalți ocnași nu știam nici în ce stadiu se află și nici ce anume avea să se reprezinte. În ultimele trei zile, pe cînd ieșiseră la lucru, actorii căutaseră în fel și chip să facă rost de costumele necesare. De cîte ori mă întîlneam cu Baklușin, pocnea din degete de mulțumire, dar tăcea chitic. Pe de altă parte, se pare că și maiorul se afla în toane mai bune. E îndoielnic dacă știa sau nu ceva despre acest teatru; și dacă știa, fie că-și dăduse aprobarea, fie că preferase să închidă ochii asupra acestei toane a deținuților, avînd grijă, firește, să sugereze că totul trebuie să se petreacă într-o ordine desăvîrșită. Înclin să cred că știa; nu se putea să nu fi aflat de reprezentație, dar nu voia să se amestece, fiindcă își dădea seama că totul ar fi mers anapoda dacă o interzicea: deținuții aveau să se țină de năzbîtii, să se îmbete, încît era poate mai bine să aibă o ocupație. De fapt, presupun că așa trebuie să se fi gîndit maiorul, fiindcă ar fi fost judecata cea mai firească, mai logică și mai sănătoasă. Ba am putea spune chiar că dacă deținuții n-ar fi avut de sărbători

această reprezentație sau vreo altă îndeletnicire asemănătoare, însăși administrația temniței ar fi trebuit să ia inițiativa unei asemenea reprezentații sau îndeletniciri. Cum însă maiorul nostru se distingea printr-un mod de a gîndi în întregime deosebit de cel al tuturor oamenilor și prin judecata lui de-a-ndoaselea, cred că-mi încarc sufletul cu un mare păcat, numai presupunînd că el știuse de reprezentație și o încuviințase. Nu-i stătea în fire. Un om ca el se simte mereu îmboldit să lovească, să-l oprime pe om, să-l strivească, să-l lipsească de ceva, să-l priveze de un drept, într-un cuvînt, să-și înscăuneze pretutindeni rînduiala. Așa îl cunoștea tot orașul. Puțin îi păsa că aceste îngrădiri ar fi putut stîrni împotriviri din cele mai nedorite! La ce bun ar mai fi existat pedepse, dacă nu s-ar fi ivit neascultarea și abaterea (așa judecă indivizii de felul maiorului nostru)? Iar ticăloșii de ocnași nu merită altceva decît să li se aplice cu strictețe și perseverență litera legii – atît și nimic mai mult!. Acești indivizi care suferă de orbul găinilor, nevolnici executori ai legii, nu înțeleg și nici nu sînt în stare să înțeleagă că o aplicare oarbă a legii, fără grijă de spiritul ei, nu poate duce decît la dezordine și numai la dezordine a dus întotdeauna. „Fac așa cum stă scris în lege, mai mult ce vreți?” spun ei și se miră sincer atunci cînd li se pretinde să facă uz de bun simț și de judecată sănătoasă în îndeplinirea legii. Cît despre judecata sănătoasă, multora dintre ei li se pare cu totul de prisos, un lux inutil, inadmisibil, o constrîngere.

Oricum, subofițerul nu se împotrivi cînd fu vorba să se înceapă pregătirile pentru această serbare, și ocnașii nu aveau nevoie de mai mult. Aș putea să adaug cu toată convingerea că dacă în timpul sărbătorilor nu s-au ivit neorînduieli, nu s-a iscat nicio ceartă mai gravă, n-a fost niciun caz de furt în temniță, totul se datora simțământului de recunoștință a ocnașilor pentru faptul că li s-a îngăduit această serbare. Sub ochii mei, deținuții își domoleau camarazii care se cam întrecuseră cu măsura la băutură, căutau să pună capăt certurilor, numai de teamă că nu li se va da voie să joace teatru. Subofițerul ceruse ocnașilor să-și dea cuvîntul de cinste că totul se va petrece în liniște și că oamenii se vor purta cuviincios. Deținuții se învoiseră cu bucurie și căutară să-și țină cuvîntul cu toată sfințenia; se simțeau măguliți peste măsură de acest fapt. În treacăt fie zis, administrația n-avea nimic de suferit sau de pierdut dacă-și dădea aprobarea. Reprezentația nu cerea niciun fel de măsuri administrative speciale; scena improvizată se ridica și se dădea jos cel mult într-un sfert de oră. Spectacolul avea să țină un ceas și jumătate și dacă pe neașteptate ar fi venit un ordin de sus ca reprezentația să nu mai aibă loc, totul ar fi reintrat într-o clipă în normal. Costumele erau ascunse în cuferele ocnașilor. Dar înainte de a arăta cum fusese organizată reprezentația și ce fel de costume aveau actorii, aș vrea să spun cîteva cuvinte despre afiș, adică despre programul reprezentației. De fapt, nu exista un afiș scris. Numai pentru cea de a doua și a treia reprezentație, Baklușin făcuse unul anume

pentru domnii ofițeri și pentru musafirii cei mai de seamă care ne-au onorat cu prezența lor. Aceștia erau: ofițerul de gardă și chiar și ofițerul de serviciu pe garnizoană și, în sfîrșit, ofițerul de geniu; și tocmai în cinstea acestor oaspeți aleși fusese scris afișul. Credeau că teatrului nostru de temniță îi va merge faima pînă în cel mai îndepărtat colț al fortărețeî, ba chiar și în oraș, cu atît mai mult că în localitate nu exista teatru: se spunea că s-ar fi înjghebat cîndva o trupă de amatori, dar numai pentru o singură reprezentație, după care își încheiase existența. Ocnașii se bucurau ca niște copii de cel mai mic succes al teatrului nostru, ba se și lăudau cu el. „Cine știe, își ziceau ei, poate că au să afle și cei mari și or să vină și ei să vadă ce sînt în stare ocnașii. Nu-i vorba de vreun spectacol soldățesc oarecare, cu momîi caraghioase, cu luntre plutitoare, cu urși și țapi. La noi, niște actori adevărați joacă comedii boierești; teatru ca ăsta nici în oraș nu găsești; cică la generalul Abrosimov s-ar fi dat o reprezentație și o să se mai dea una, dar poate numai costumele să fie mai dihai ca ale noastre, dar în privința *snoavelor* mai rămîne de văzut, căci cu ai noștri să nu te pui! Te pomenești că află și guvernatorul și – mai știi de unde sare iepurele? — poate că vine și el să vadă. Că doar nu-i niciun teatru în tot orașul…"

Ce mai încolo încoa, după primul succes, închipuirea ocnașilor prinsese aripi și ajungea pînă acolo încît unii își dădeau cu părerea că s-ar putea să le vină și vreo răsplată bănească, ba poate chiar și o reducere a pedepsei, deși chiar ei, trezindu-se pe dată la realitate, făceau

haz de propriile lor presupuneri naive. Erau ca niște copii, de a căror judecată și comportare nu se deosebeau cu nimic, deși unii dintre ei aveau peste patruzeci de ani.

Cunoșteam în linii mari programul reprezentației pregătite, cu toate că nu exista un afiș. Prima piesă se intitula: „Filatka și Miroșka – rivali”[13] Aproape cu o săptămînă înainte de spectacol, Bakiușin se lăuda în fața mea că rolul lui Filatka, pe care-l juca el, n-avea să-și aibă seamănul nici pe scenele din Petersburg. Se plimba prin cazărmi, lăudîndu-se necontenit și peste măsură, deși o făcea cu toată naivitatea și fără nici un gînd de îngîmfare, ba din cînd în cînd spunea și cîte ceva „*ca la tiatru*”, adică din rolul pe care avea să-l joace, spre marea veselie a tuturor ocnașilor, care rîdeau și cînd avea, și cînd nu prea avea haz ceea ce se apuca el să improvizeze. Trebuie să recunosc, de altfel, că deținuții au știut și cu acest prilej să se stăpînească și să-și păstreze demnitatea: se minunau și se entuziasmau de poantele lui Bakiușin numai cei tineri, cu cașul la gură, care nu se pătrunseseră încă de știința de a nu-și pierde cumpătul la orice s-ar fi întîmplat. Dintre cei vîrstnici, numai deținuții cu autoritate consacrată, cu prestigiu de nezdruncinat, își îngăduiau să se manifeste în voie, fără teamă de a și-l știrbi, și să-și exprime deschis simțămintele, oricare ar fi fost ele, chiar și

[13]Vodevilul lui P. G. Grigoriev, foarte popular în acea vreme; începînd din 1831, a fost pus de nenumărate ori pe scena petersburgheză, dar din 1833 publicat în mai multe ediții (n. red. ruse).

dintre cele mai naive (acestea din urmă fiind socotite după etica ocnei necuviincioase și înjositoare). Toți ceilalți ascultau în liniște zvonurile și discuțiile despre teatru, fără a le judeca sau contrazice, dar silindu-se pe cît puteau să pară nepăsători și să privească oarecum de sus pe cei ce puneau la cale reprezentația. Abia în ajun și mai ales în ziua reprezentației începură toți să se afle în treabă și să întrebe: cum merg lucrurile și ce fac camarazii lor? Dar maiorul ce zice? O să iasă oare atît de bine ca acum doi ani? și așa mai departe. Bakiușin mă asigura că toți actorii se potriveau de minune rolurilor, fiecare era „la locul lui” și că aveau și cortină. Rolul logodnicei lui Filatka avea să-l joace Sirotkin; „Să vezi ce bine îi stă îmbrăcat femeiește”, zicea el făcînd cu ochiul și pocnindu-și limba de cerul gurii. Cucoana cea mărinimoasă va avea rochie cu volănașe, manteluță și umbrelă, pe cînd boierul cel mărinimos va purta haine ofițerești cu găitane și baston.

Urma apoi cea de-a doua piesă, cu conținut dramatic, care avea ca titlu „Kedril-gămanul”. Acest titlu îmi păru foarte ciudat, dar la toate întrebările mele nu mi s-a dat niciun răspuns, astfel că nu mă putui dumiri decît asupra unui singur lucru: că piesa nu era tipărită, era o copie după un manuscris aparținînd unui fost subofițer din oraș, care pe vremuri jucase probabil un rol în piesă, la vreo serbare ostășească. Există, într-adevăr, în orașele și guberniile noastre îndepărtate o mulțime de astfel de piese, ticluite nu se știe cînd și nici de cine, ele sunt, după cum îmi închipui, cu totul

necunoscute și n-au văzut niciodată lumina tiparului, dar într-o anumită parte a Rusiei sînt nelipsite din repertoriul teatrului popular.

Și fiindcă veni vorba de „teatrul popular”, poate că n-ar fi deloc rău ca cercetătorii noștri să studieze mai amănunțit și mai aprofundat decît pînă acum teatrul popular, care există, ființează și poate că nu-i atît de neînsemnat pe cît s-ar crede. Nu-mi închipui că tot ce am văzut în teatrul nostru de temniță să fi fost numai rodul născocirii și străduinței ocnașilor noștri. Pentru aceasta e nevoie de continuitate, de tradiție, de procedee și concepții stabilite cu vremea, bine cristalizate și transmise din generație în generație, potrivit tradiției create. Ele trebuiesc căutate printre soldați, printre lucrătorii din fabrici în orașele industriale și chiar printre tîrgoveții din unele orășele și tîrguri necunoscute. Aceste tradiții s-au păstrat și prin sate și capitale de gubernii, în mijlocul slugilor de la conacurile și curțile boierești. Ba aș crede mai degrabă că cele mai multe din aceste piese vechi s-au răspîndit în copii variate prin toată Rusia, numai datorită slugilor de pe la moșii. Unii dintre marii moșieri de altădată sau boierii moscoviți își aveau teatrele lor, cu artiști iobagi. De aici purcede arta noastră dramatică populară a cărei existență nu poate fi tăgăduită. Cît despre „Kedril-gămanul” cu toate străduințele mele, n-am putut afla nimic, afară doar că vin dracii pe scenă și-l duc pe Kedril în iad. Dar ce-i cu acest nume Kedril? Ce semnificație are? Și de ce Kedril și nu Kiril? Subiectul și acțiunea să fi fost de origine rusească, ori străină? Nimeni n-a putut să mi-o

spună. Spectacolul urma să se încheie cu o „pantomimă în acompaniament de muzică”. Toate acestea păreau să fie foarte atrăgătoare. Actorii, cu totul vreo cincisprezece inși, erau băieți vioi, sprinteni și plini de îndrăzneală. O duceau într-o forfotă, făceau repetiții, uneori în dosul cazărmii, ca să nu fie văzuți, căci pregăteau totul în mare taină. Într-un cuvînt, voiau să ne uimească prin ceva cu totul neașteptat și nemaipomenit.

În zilele de lucru cazarma se închidea foarte devreme, cum se însera. De Crăciun s-a făcut excepție: zăvoarele s-au pus la uși abia la ora nouă. Cauza acestei abateri de la regula obișnuită era teatrul. În tot cursul sărbătorilor, în fiecare seară, se duceau cîțiva oameni la ofițerul de gardă cu rugămintea umilă „să îngăduie reprezentația și să nu închidă prea devreme porțile temniței”, adăugînd că mai fusese reprezentație și în ajun și nu se întîmplase nicio neorînduială. Ofițerul de gardă își făcea imediat următoarea socoteală: într-adevăr, în ajun nu se întîmplase nicio neorînduială și faptul că ocnașii se legau prin cuvînt că nu se va întîmpla nimic nici astăzi, era cea mai bună garanție că va fi ordine deplină, căci ei înșiși se însărcinau să vegheze asupra menținerii ei; pe de altă parte, dacă ar interzice reprezentația, te pomenești că blestemații ăștia (ocnași, de!) ar fi în stare, anume ca să se răzbune, să facă cine știe ce poznă sau năzbîtie, care putea vîrî în încurcătură pe ofițerul de gardă. Și, în sfîrșit, un ultim argument: noaptea, serviciul de gardă era monoton și plictisitor; or așa avea posibilitatea să asiste la un spectacol

dat nu de soldați, ci de ocnași, oameni foarte ciudați și hazlii; avea să vadă într-adevăr ceva neobișnuit, cu atît mai mult că era și în drept, ca ofițer de gardă, să asiste la reprezentație.

În cazul cînd ar trece rondul își ar întreba: „Unde-i ofițerul de gardă?" i s-ar răspunde foarte simplu: „S-a dus prin temniță să facă numărătoarea ocnașilor și să închidă cazărmile", cea mai bună explicație și totodată, cea mai îndreptățită justificare. Iată de ce ofițerii de gardă îngăduiră spectacolul în fiecare seară, în tot timpul sărbătorilor și cazărmile se închiseră abia la ceasurile nouă. Ocnașii știau dinainte că din partea corpului de gardă nu aveau să întîmpine nicio piedică și în această privință erau liniștiți.

Pe la ora șase, Petrov veni să mă ia și ne duserăm împreună la reprezentație. Din cazarma noastră merseră aproape toți, în afară de bătrînul rascolnic din ținutul Cernigovului și de grupul de polonezi. Aceștia din urmă se hotărîră în sfîrșit să vadă spectacolul abia în ultima zi, la 4 ianuarie, cînd s-a dat cea din urmă reprezentație, și numai după ce primiră mii de asigurări că totul e foarte interesant, distractiv și de fel primejdios. Rezerva și disprețul polonezilor nu-i supăra pe deținuți care îi primiră foarte politicos și le oferiră locurile cele mai bune. Pentru cerchezi și mai cu seamă pentru Isai Fomici, spectacolul a fost o adevărată desfătare. Isai Fomici dădu de fiecare dată cîte trei copeici, iar în ultima seară puse pe farfurie zece copeici și mulțumirea și plăcerea i se citeau pe față. Se luase hotărîrea ca fiecare spectator să dea cît vrea. Banii

adunați urmau să fie întrebuințați pentru acoperirea cheltuielilor și „de un rachiu, ca să mai prindă curaj actorii”. Petrov susținea că pe mine, oricît de plin ar fi teatrul, au să mă lase să ocup unul din locurile din față, mai întîi fiindcă eram mai avut decît alții și probabil că aveam să dau o sumă mai mare, și-apoi, fiindcă mă pricepeam în ale teatrului mai mult ca oricare dintre ei. Se întîmplă întocmai cum prevăzuse el. Dar să descriu mai întîi sala de reprezentație și scena.

Cazarma secției militare, care fusese transformată în sală de spectacol, era lungă de cincisprezece metri. Din curte urcai cîteva trepte spre un fel de cerdac, intrai apoi într-o tindă și de aici în sală. După cum am mai spus, această cazarmă era clădită puțin altfel decît celelalte: priciurile erau lipite de pereți, lăsînd destul loc liber la mijloc.. Prima jumătate a sălii, cea dinspre tindă, era rezervată spectatorilor; cealaltă, pînă la peretele din fund, care comunica și cu cazarma vecină, alcătuia scena. Ceea ce mă surprinse de cum intrai fu cortina, care tăia sala în două, de-a curmezișul, între cei doi pereți laterali, acoperind spațiul dintre priciuri pe o distanță de aproape zece pași. O cortină era aici un lux care te putea uimi cu adevărat: unde mai pui că era și pictată în culori de ulei, înfățișînd copaci, boschete, lacuri și stele. Fusese făcută din fîșii de pînză veche și nouă primite în dar, din cămăși, obiele, toate cusute cap la cap, și alcătuind o perdea uriașă; unul din colțuri, unde nu ajunsese pînza, era din hîrtie, cerșită foaie cu foaie prin cancelarii pe la diferite autorități și instituții. Zugravii noștri

printre care se distingea mai ales A-v, pe care toți îl porecliseră „Briullov”, o pictaseră peste tot cu atîta iscusință, încît producea o impresie formidabilă. Atîta lux descreți frunțile ocnașilor și-i înveseli chiar și pe cei mai posomoriți și mai pretențioși, care, o dată spectacolul început, se dovediră tot atît de copilăroși ca și cei mai entuziaști și nerăbdători dintre ei. Toți erau mulțumiți și păreau că încearcă un sentiment de mare satisfacție, de mîndrie chiar. Sala era luminată cu cîteva lumînări de seu tăiate în două. În fața cortinei erau așezate două bănci, aduse de la bucătărie, iar și mai în față, vreo trei-patru scaune împrumutate din odaia subofițerilor. Scaunele erau rezervate ofițerilor de grad superior, în cazul că ar fi venit la spectacol. Pe bănci luau loc subofițerii, secretarii, controlorii tehnici și alți șefi mai mari și mai mici ai ocnașilor, care n-aveau grade ofițerești și care ar fi dorit să vadă spectacolul; și într-adevăr, spectatorii din afară nu lipsiră; în unele seri veneau mai puțini, în altele mai mulți, dar la cea din urmă reprezentație nu se mai putea găsi un loc pe bănci, înapoia băncilor se înghesuiau în picioare ocnașii, cu capetele descoperite din respect pentru musafiri, în vestoane sau în cojoace, cu toate că în sală era o căldură înăbușitoare. Spațiul destinat deținuților era, firește, prea neîncăpător pentru atîta lume; oamenii stăteau grămădiți unul în spatele celuilalt, mai ales în rîndurile din urmă; erau ocupate și paturile și spațiul între așa-zisele culise; ba unii se duseseră în cazarma vecină și de acolo-, prin ușa din fund, din dosul scenei, priveau

spectacolul, din prima jumătate a sălii, destinată publicului, înghesuiala era de nedescris și se putea asemui doar cu aceea pe care o văzusem la baie. Ușa dinspre tindă rămase deschisă; în tindă era un ger de peste douăzeci de grade, dar oamenii stăteau și acolo buluc. Pe mine și pe Petrov ne lăsară să trecem în rîndurile din față, lîngă bănci, de unde se vedea mult mai bine ca din fundul sălii. Ca unul care mai fusese la teatru și prin alte părți, eram socotit cunoscător; ocnașii îl văzuseră de mai multe ori pe Baklușin sfătuindu-se cu mine și arătîndu-mi semne de respect, și găseau firesc să mi se dea un loc de cinste. Aparent, deținuții sînt foarte intoleranți și obraznici, dar manifestările acestea sînt superficiale, nu le stau în fire. La lucru, mă luau, ce-i drept, peste picior, dar aceasta fiindcă mă arătam neîndemînatic. Alamazov putea să ne disprețuiască pe noi, domnii, și să se mîndrească cu iscusința de care dădea dovadă la arderea alabastrului. Dar și bătaia de joc și mizeriile pe care ni le făceau uneori aveau un alt substrat: noi toți fusesem cîndva domni, aparținusem clasei foștilor lor stăpîni, cărora nu prea aveau de ce să le păstreze o bună amintire. Dar aici, la teatru, aceiași oameni îmi făceau loc, înțelegînd că în de-alde astea eram mai priceput decît ei. Pînă și cei mai porniți împotriva mea ar fi vrut acum să mă audă lăudîndu-i pentru teatrul lor și-mi făceau loc să trec fără să se socotească jigniți ori înjosiți. La baza acestei aprecieri stau impresiile mele de atunci. Chiar atunci am înțeles – și-mi amintesc bine de acest lucru – că în felul cum apreciau

faptele și cum le judecau nu intra niciun pic de umilință, ci dimpotrivă, un simțămînt autentic de demnitate personală. Trăsătura cea mai de seamă și cea mai pronunțată a firii poporului nostru este un puternic simț al dreptății și o nestinsă sete de dreptate. A-l face pe cocoșul, a se înfige și a se proțăpi înaintea tuturora, oriunde și *cu orice* preț, pe merit sau mai ales pe nemerit, îi este străin omului nostru din popor. E destul să înlături învelișul, crusta, și să cercetezi miezul cu mai multă luare-aminte, mai îndeaproape, fără idei preconcepute și prejudecăți, și vei găsi în popor însușiri pe care nu le-ai bănuit niciodată. Poporul nu prea are ce învăța de la înțelepții noștri, dimpotrivă, aceștia ar avea încă multe de învățat de la popor.

Pe cînd ne pregăteam să mergem la reprezentație, Petrov îmi spusese, în naivitatea lui, că au să mă lase să trec în față pentru că aveam să dau probabil mai mulți bani. Nu exista preț fix; fiecare dădea cît îl lăsa inima și cît îl ținea punga. Aproape toți puseră un ban în farfurie cînd se începu cheta. Și chiar dacă mi-au îngăduit să trec în față întru cîtva și pentru că aveam să dau poate mai mult decît alții, nu era și aceasta un semn de adevărat bun simț? „Ești mai avut ca mine, treci prin urmare în rîndul întîi. Aici toți sîntem deopotrivă, e drept, dar tu plătești mai mult, un spectator ca tine are altă trecere în ochii actorilor, așa încît treci în rîndul întîi; n-am intrat aici pe bani, ci pe bază de respect și ne vom categorisi noi înșine după o dreaptă rînduială!” Cîtă nobilă mîndrie, cîtă demnitate personală, se ascunde în această judecată! Nu respect față de ban, ci

față de personalitatea omului. La noi, în temniță, avuția, banul nu se bucurau de cine știe ce mare cinste, mai ales dacă priveai masa deținuților ca pe un tot, ca pe un ansamblu, ca pe un grup aparte. Și chiar dacă-i trec în revistă, unul după altul, nu-mi amintesc să se fi umilit vreunul pentru bani. Cerșetorii nu lipseau și chiar eu le-am căzut victimă, dar o făceau mai mult din șmecherie decît din aviditate, iar actele lor purtau o puternică amprentă de umor și naivitate. Nu știu dacă mă exprim clar... Să revenim însă la teatru. Așadar înainte de ridicarea cortinei, sala prezenta un tablou de o ciudată însuflețire. Mai întîi mulțimea aceea de oameni îngrămădiți, înghesuiți din toate părțile, așteptînd nerăbdători, cu chipul aprins de bucurie, începutul reprezentației. În ultimele rînduri, oamenii își aduseseră de la bucătărie bușteni pe care îi rezemaseră de zid, ca să se poată ridica ceva mai sus; stăteau aproape de două ceasuri în poziția aceasta extrem de incomodă, cu amîndouă mîinile sprijinite de umerii celor din față, și totuși, nespus de mulțumiți de ingeniozitatea și de locurile lor. Alții se cocoțaseră pe pervazul îngust al sobei și rămăseseră așa nemișcați tot timpul spectacolului, găsindu-și proptea în cei din fața lor. Pe de lături, pe priciuri și în spatele muzicanților, se îngrămădeau alții, și acestea erau locurile cele mai bune. Cinci ocnași, cei mai norocoși, se întinseseră sus pe cuptor, de unde priveau de mai mare dragul; se simțeau în culmea fericirii. De cealaltă parte, pe pervazurile ferestrelor, se aciuaseră întîrziații, care nu-și putuseră găsi locuri mai bune.

Fiecare se ținea însă cuviincios, fără a face gălăgie, căci voia să apară într-o lumină cît mai bună în fața oaspeților și a domnilor. Pe chipurile lor înfierbîntate și scăldate în sudoare din pricina căldurii înăbușitoare. Se putea citi cea mai copilărească nerăbdare. Ce licăriri ciudate de bucurie naivă, de plăcere curată luminau fețele brăzdate de cute aspre și de semnele adînci ale stigmatelor, privirile abia cu o clipă înainte posomorite și întunecate, ochii în care în alte împrejurări s-au aprins străfulgerări cumplite! Dinspre dreapta, de unde mă aflam eu, capetele lor descoperite mi se arătau rase în întregime.

Dar iată că dinspre scenă se auziră zgomote de pași grăbiți, de forfotă și de glasuri înăbușite. Trebuia să se ridice cortina. Deodată orchestra începu să cînte. Orchestra aceasta merită puțină atenție. Sus, pe marginea priciurilor, chiar lîngă scenă, erau înșirați cei opt muzicanți ai orchestrei, alcătuită din două viori (una proprietatea unui ocnaș, cealaltă împrumutată din oraș; cît despre muzicanți, au fost găsiți printre ai noștri), trei balalaici făcute chiar la noi, două ghitare și o tamburină ce ținea loc de contrabas. Viorile țiuiau și scîrțîiau, ghitarele nu făceau două parale, în schimb balalaicile n-aveau pereche. Agilitatea degetelor artiștilor ar fi făcut cinste celui mai îndemînatic scamator. Se cîntau numai cîntece de joc; la pasajele mai vioaie, cîntăreții băteau cu degetele în lemnul balalaicii, subliniind astfel tonul; alegerea bucăților, execuția, iscusita folosire a instrumentelor, caracterul interpretării – totul purta pecetea unei

originalități inimitabile și era rodul pasiunii artistice a acestor deținuți. Unul dintre ghitariști cînta și el cu foc; era odrasla de nobil care-și omorîse tatăl. Cît despre tamburină, aceasta făcea adevărate minuni; cîntărețul ba o învîrtea pe deget, ba își freca degetul mare de pielea bine întinsă, scoțînd zgomote dese, cadențate, seci și limpezi, ce se rostogoleau deodată într-un ropot de sunete scurte și săltărețe, ca să se reverse apoi ca o cascadă jucăușă. Două armonici completau orchestra. Trebuie să mărturisesc că pînă atunci nu avusesem idee și nici nu mi se oferise prilejul să-mi dau seama ce rezultat pot da instrumentele populare, atît de simple; și rămăsei încremenit; armonia, preciziunea execuției, dar mai ales interpretarea, felul cum era dezvăluit conținutul motivelor, erau de-a dreptul uluitoare. Abia atunci mi-a fost dat să înțeleg pentru întîia oară taina avîntului năvalnic și nesfîrșit de pătimaș al nu mai puțin năvalnicelor și pătimașelor cîntece de joc rusești. În sfîrșit, se ridică cortina. Se produse o rumoare generală: toți se cumpăniră de pe un picior pe celălalt; cei din fund se ridicară pe vîrfuri; unul alunecă de pe bușteanul pe care se cocoțase; toți pînă la unul căscară gura și făcură ochi mari și o tăcere adîncă se așternu în sală… Reprezentația începu.

Lîngă mine stătea Alei, în grupul fraților săi și al celorlalți cerchezi. Teatrul le plăcu atît de mult, încît nu pierdură niciun spectacol. Mi-a fost dat să observ, și nu o dată, că toți musulmanii, fie ei tătari sau nu, sînt mari amatori de spectacole. Lîngă ei se strecurase

Isai Fomici, care, o dată cu ridicarea cortinei, era numai ochi și urechi; pe față i se putea citi nerăbdarea cu care așteaptă minunile și plăcerile ce aveau să urmeze. Ar fi fost păcat să fie înșelat în așteptările lui. Chipul drag al lui Alei se lumina în văpaia unei bucurii atît de copilărești, atît de sincere, încît mă înveseleam și eu numai privindu-l; fără să vreau, de cîte ori un gest sau un cuvînt hazliu al vreunui actor stîrnea rîsul tuturor, întorceam capul să văd ce face. El nici nu mă observa, absorbit cu totul de cele ce se petreceau pe scenă. Nu departe, în stînga mea, stătea un ocnaș în vîrstă, un om totdeauna nemulțumit, ursuz și certăreț. Nu-i scăpase nici lui veselia copilărească a lui Alei și-l văzui de mai multe *ori* privindu-l pe furiș și zîmbind, atîta bucurie radia chipul fericit al tînărului, căruia, nu se știe de ce, el îi zicea totdeauna „Alei Semionîci”.

Spectacolul începu cu „Filatka și Miroșka”. Filatka (Baklușin) era într-adevăr admirabil. Ocnașul își juca rolul neînchipuit de bine. Se vedea că-și chibzuise fiecare frază, fiecare mișcare. Știa să imprime fiecărui cuvînt sau gest, oricît de neînsemnat, ceva din adevărata pornire a personajului. Adăugați la această înțeleaptă strădunță și o veselie neprefăcută, sinceră și spontană și ați fi fost și dumneavoastră de acord că Baklușin era un actor înnăscut, un actor de mare talent. Am văzut de mai multe ori „Filatka” pe scenele din Moscova și Petersburg, dar mărturisesc că actorii din cele două capitale erau mult inferiori lui Baklușin. Nu reușeau să pară altceva decît

niște „peizani”[14] și nicidecum niște mujici ruși adevărați; se vedea cale de o poștă că vor cu orice preț să facă pe mujicul. În afară de aceasta, Baklușin era îmboldit și de rivalitatea cu un alt ocnaș talentat: se aflase că în cea de-a doua piesă rolul lui Kedril avea să-l joace ocnașul Poțeikin, pe care, nu știu de ce, toți îl socoteau mai talentat, mai bun actor decît Baklușin, care din pricina aceasta suferea ca un copil. De cîte ori nu venise la mine în ultimele zile să-și descarce sufletul! Cu două ceasuri înainte de spectacol tremura ca într-o criză de friguri. Cînd lumea izbucnea în hohote de rîs și striga: Bravo, Baklușin! Foarte bine! — fața i se lumina de fericire și ochii îi scînteiau de adevărată inspirație. Scena sărutărilor dintre Miroșka și Filatka, cînd acesta din urmă striga: „Șterge-te la gură!”, în timp ce se ștergea și el, fu nespus de hazlie. Toată lumea rîdea în hohote. Pe mine mă atrăgeau mai mult spectatorii; aici mi se arătau în adevărata lor lumină; toate frunțile se descrețiseră, iar bucuria îi cuprinsese pe toți. Strigătele de încuviințare și de satisfacție nu mai conteneau. Îl vedeai deodată pe cîte unul cum își înghiontește vecinul, ca să-i împărtășească impresia acelei clipe, fără să-și ia ochii de la scenă și fără să ia aminte cine stă alături de el. Un altul, la o scenă hazlie, se întoarce deodată spre ceilalți, învăluindu-i într-o privire încîntată, de parcă ar fi vrut să-i îndemne la rîs, și apoi, cu un gest al mîinii plin de subînțelesuri, își

[14] Vine de la *paysan,* în lb. fr., aici în sens de țăran reprezentat idilic, fals (n. ed.).

îndreaptă repede privirea spre scenă. Un altul își pocnește degetele, plescăie cu limba de emoție și nu poate sta locului; cum n-are unde s-o pornească, nu-i rămîne altceva de făcut decît să se salte de pe un picior pe altul. Spre sfîrșitul piesei, veselia atinse culmea. Nu exagerez și nu adaug nimic de la mine. Închipuiți-vă temnița, lanțurile, captivitatea, anii lungi de osîndă ce-i mai așteaptă, viața searbădă, ștearsă și monotonă ca picăturile de ploaie mărunță în zilele posomorite de toamnă, și deodată îngăduința dată tuturor acestor năpăstuiți și oropsiți de a se reîntoarce la viață, de a ieși din amorțeală, de a petrece un ceas veselindu-se în voie și uitînd de coșmarul înfiorător ce-i înconjoară, de a-și înjgheba o adevărată reprezentație de teatru – și încă ce reprezentație! — cum nu s-a mai pomenit în orașul acesta, spre fala și cinstea tuturor ocnașilor, „ca să se știe, adică, cine sînt ei!”. Îi distra absolut totul, dar mai ales costumele. Li se părea curios să-l vadă, bunăoară, pe Vanka Otpetîi, pe Nețvetaiev, ori pe Bakiușin îmbrăcați altfel de cum erau obișnuiți să-i vadă de ani și ani. „E un ocnaș, un ocnaș adevărat „îi zăngăne cătușele cînd umblă, și uite-l cum se plimbă acum în surtuc, cu pălărie rotundă, cu pelerină, ca un orășan. Și-a pus mustăți și păr fals. Uite-l, cum scoate o batistă roșie din buzunar și-și face vînt ca un boier, ba nici n-ai zice că nu-i boier sadea!" Toată lumea e cuprinsă de entuziasm. „Boierul cel mărinimos" apare în uniformă de aghiotant, cam ponosită, nu-i vorbă, cu epoleți și chipiu cu cocardă și produce o impresie extraordinară. Rolul acesta fusese disputat de

doi inși care rîvneau la costum și din a cărui pricină – cine-ar crede-o? — se certaseră ca niște copii: amîndoi țineau morțiș să apară în uniformă de ofițer cu găitane! Au trebuit să intervină ceilalți actori ca să-i despartă și să hotărască cu majoritate de voturi ca rolul să-i fie încredințat lui Nețvetaiev, nu fiindcă ar fi fost mai chipeș decît celălalt sau pentru că ar fi adus mai mult a boier, ci fiindcă reușise să-i convingă pe toți că își va face apariția cu un baston și-l va roti între degete și va împunge cu el și va trage linii pe pămînt, că pînă și un boier și un filfizon vor rămîne paf, lucru pe care Vanka Otpetîi zadarnic ar încerca să-l facă, pentru că n-a văzut în viața lui boieri adevărați. Și într-adevăr, cînd Nețvetaiev intră în scenă cu nevasta lui, nu făcu altceva decît să învîrtească în mînă bastonul în fel și chip și să schițeze cu el pe pămînt fel de fel de linii, crezînd pesemne că astfel boieria, șicul și eleganța lui sar în ochi. În copilărie, pe cînd era un biet puști, o slugă boierească, și alerga desculț prin curte cu diferite porunci, îl uluise pasămite îndemînarea cu care vreun boier își rotea bastonul între degete: această impresie lăsase în mintea lui o urmă atît de adîncă, încît nici pînă acum, la treizeci de ani, n-o uitase, și-o socotea tocmai bună ca să-și uluiască frații de temniță. Nețvetaiev era atît de prins de gesturile lui, încît nu mai vedea pe nimeni; vorbea fără să-și ridice ochii, urmărind fără încetare vîrful bastonului. „Cucoana cea mărinimoasă” era și ea în felul ei foarte nostimă: apăru într-o rochie de marchizet, veche și uzată, mai mult o zdreanță, cu gîtul și brațele goale, cu fața

sulemenită, cu o scufie de noapte din percal pe cap, cu panglicuțele legate sub bărbie, cu umbrela într-o mînă, în cealaltă cu un evantai de hîrtie mîzgălită, cu care își făcea vînt mereu. Apariția ei stîrni o explozii de rîs și cum hohotele nu se mai potoleau, nici cucoana nu se mai putu stăpîni și rîse și ea din toată inima. Rolul cucoanei îl juca deținutul Ivanov. Sirotkin, deghizat în fată, era foarte drăguț. Cupletele fură și ele primite cu aplauze. Într-un cuvînt, piesa se bucură de un succes deplin și toți se declarară mulțumiți. Nu se rosti niciun cuvînt de critică; de altfel, nici nu și-ar fi avut rostul.

Răsuna pentru a doua oară uvertura „Iatac, ietăcelul meu” și cortina se ridică din nou. Se juca „Kedril-gămanul”. Kedril e un fel de Don Juan; cel puțin așa s-ar părea, judecînd după final, cînd dracii înșfacă și pe stăpîn și pe slugă și-i tîrăsc în iad. Se juca un act întreg, dar se vedea cît de colo că nu-i decît un fragment, căci începutul și sfîrșitul lipseau. Fără cap și fără coadă, textul n-avea aproape nicio noimă. Acțiunea se petrecea în Rusia, într-un han oarecare.

Hangiul introduce în odaie un domn îmbrăcat într-o manta de uniformă și cu pălărie rotundă turtită, în urma lor intră sluga boierului, Kedril, cu un geamantan și o găină friptă învelită în hîrtie albastră. Poartă o haină scurtă și o șapcă de lacheu. E un mîncău fără seamăn. Rolul era jucat de ocnașul Poțelkin, rivalul lui Baklușin, în vreme ce Ivanov, același care jucase și în rolul cucoanei mărinimoase din prima piesă, îl făcea pe boierul.

Hangiul, Nețvetaiev, îi atrage boierului atenția că odaia e bîntuită de draci, după care pleacă. Boierul, sumbru și îngrijorat, mormăie pentru sine că știe mai de mult de asta și-i poruncește lui Kedril să despacheteze lucrurile și să pregătească masa de seară. Kedril e un găman și un fricos. Cînd aude de draci, pălește și tremură ca varga. Ar vrea să șteargă putina, dar se teme de stăpîn; și pe urmă, unde mai pui că îi e și foame. E lacom, prost, viclean în felul lui, și laș. Își înșală stăpînul la fiecare pas, în ciuda spaimei pe care acesta i-o trezește. În tipul acesta remarcabil de slugă, credincioasă în felul său, găsești o vagă și îndepărtată rudenie cu Leporello[15]. Poțeikin se dovedi într-adevăr a fi un actor de real talent, mai mare poate decît Baklușin. Bineînțeles că a doua zi, cînd l-am întîlnit pe Baklușin, nu i-am spus în față părerea mea, căci asta l-ar fi întristat peste măsură. Nici ocnașul care îl făcea pe boierul nu juca rău. E adevărat că tot ce spunea el nu prea avea nicio noimă, dar știa să rostească vorbele rar și limpede, cu mișcări și gesturi potrivite. În timp ce Kedril scotocește prin geamantan, boierul se plimbă în lung și-n lat și face mărturisirea că în seara aceea se sfîrșește viața lui pe pămînt. Kedril trage cu urechea, se strîmbă și-i înveselește pe spectatori cu mimica și cu vorbele rostite pentru sine. Nu-i e milă cîtuși de puțin de stăpînul lui; dar a auzit vorbindu-se de draci și

[15] Slujitorul lui Don Juan din opera *II Dissoluto punito ossia Don* Gfo*vanni* de Mozart. Textul de Lorenzo da Ponte (n. ed.).

ar vrea să știe cum sunt, așa că începe să-și descoasă stăpînul. În sfîrșit, boierul îi spune că într-o zi, aflîndu-se în primejdie de moarte, a cerut ajutor iadului; dracii l-au ajutat și l-au scăpat, dar că acum s-a împlinit sorocul învoielii și chiar în seara aceea dracii aveau să vie să-i ceară sufletul, după cum fusese înțelegerea. Pe Kedril îl trec fiorii și începe să tremure; stăpînul lui însă nu-și pierde cumpătul și-i poruncește să-i pregătească cina. Cînd aude de mîncare, lui Kedril îi mai vine inima la loc și uită de spaimă; despachetează găina, gustă din ea, scoate și o sticlă de vin și trage la repezeală o dușcă bună. Publicul se prăpădește de rîs. Dar se aude o ușă scîrțîind, vîntul izbește în obloane; Kedril, pradă spaimei, bagă în gură, fără să-și dea seama ce face, o bucată zdravănă de găină, pe care nici n-o poate mesteca de mare ce e. Lumea rîde din nou. „Gata?" întreabă stăpînul, care străbate odaia în lung și-n lat. „îndată, îndată, Domnule… s-o mai potrivesc puțin…" răspunde Kedril și, așezîndu-se singur la masă, se apucă să înfulece de zor din mîncarea boierului. Publicului îi place grozav șiretenia și repeziciunea cu care lucrează sluga și faptul că boierul e tras pe sfoară. Trebuie să recunoaștem de altfel că Poțeikin era într-adevăr admirabil. Cuvintele „îndată, îndată, Domnule, s-o mai potrivesc puțin" le spunea cu adevărată măiestrie, încît sala se cutremura de hohote nestăpînite de rîs. Se așază la masă, începe să mănînce cu lăcomie și, la fiecare pas al stăpînului, tresare de spaimă să nu i se descopere matrapazlîcurile; de cîte ori boierul întoarce puțin capul, el se ascunde sub masă,

trăgînd și găina după el. După ce-și mai ostoiește foamea, se gîndește și la stăpîn. „Da' bine, Kedril, n-ai mai isprăvit?" strigă boierul. „Gata!" răspunde voios Kedril, care de-abia atunci bagă de seamă că pentru stăpînul său n-a mai rămas aproape nimic. Pe farfurie nu se mai vedea decît un rest de picior de găină.

Boierul, posomorit și îngîndurat, nu observă nimic și se așază la masă, iar Kedril, cu șervetul în mînă, rămîne în picioare la spatele lui. Fiecare cuvînt, fiecare gest, fiecare mișcare a slugii, care se întoarce cu fața către public, arătînd mucalit spre stăpîn, stîrnesc printre spectatori hohote de rîs. În clipa cînd boierul începe să mănînce, apar dracii. De aici nu mai înțelegi nimic, căci dracii n-au în ei nimic drăcesc, dar nici omenesc; ușa se deschide și intră o fantomă îmbrăcată în alb, cu o lanternă cu lumînarea aprinsă în loc de cap; apoi apare altă fantomă, tot cu o lanternă cu făclie în chip de cap și cu o coasă în mînă. Pentru ce sînt în alb, ce caută aici coasa și ce rost au aceste lanterne aprinse, cînd e vorba de niște draci, nimeni n-ar fi putut s-o explice. De altfel, nimeni nu-și bătea capul cu asta. Așa trebuia să fie și cu asta basta. Stăpînul se arată curajos în fața stafiilor și le spune că e gata, că pot să-l ia. Iar Kedril, fricos ca un iepure, se ascunde sub masă; cu toată frica, nu uită să ia însă sticla cu el. Dracii se fac nevăzuți; Kedril iese din ascunzătoare, dar în clipa cînd stăpînul se așază din nou la masă, năvălesc deodată în odaie trei draci, îl apucă pe boier de guler și de brațe să-l ducă cu ei în iad. „Kedril, scapă-mă!" țipă el. Dar Kedril are altceva de făcut; de data asta a

luat și sticla și farfuria și pîinea și s-a ascuns sub masă. Iată-l în sfîrșit singur; dracii s-au făcut nevăzuți, cu stăpîn cu tot. El scoate capul, privește în juru-i și… un zîmbet îi luminează fața. Face cu ochiul și cu o mutră mucalită se așază în locul stăpînului, șoptind către public, aparte:

— Așa. Acum sînt singur… fără stăpîn!…

Toată lumea rîde de faptul că a rămas fără stăpîn; dar el mai are ceva de spus, și tot pe șoptite, de parcă ar mărturisi o taină, zice, făcînd vesel cu ochiul:

— Pe boier l-au umflat dracii!…

Entuziasmul spectatorilor nu mai are margini. În sală e un adevărat delir. Știrea aceasta confidențială că pe boier l-au umflat dracii a fost rostită cu o expresie atît de comică și cu o strîmbătură atît de batjocoritoare, încît era cu neputință ca cineva să nu aplaude. Dar fericirea lui Kedril nu ține mult. Abia a apucat să-și toarne vin în pahar, și chiar în clipa cînd să-l dea de dușcă, se ivesc iarăși dracii, care se furișează pe la spate și-l înhață de guler. Kedril strigă ca din gură de șarpe, dar îi este atît de frică, încît nu îndrăznește să întoarcă capul. Ar vrea el să se apere, dar pas de poți: mîinile îi sînt încărcate cu sticla și cu paharul de care nu vrea să se despartă. Cu ochii cît cepele și cu gura căscată de spaimă, rămîne o clipă cu fața la public; are o înfățișare de fricos atît de caraghioasă, încît ar fi putut servi cu succes ca model pentru un tablou. În cele din urmă e tîrît afară; el se zbate, dă din mîini și din picioare, cu degetele înțepenite pe sticlă și pe pahar și țipă într-una. Țipetele lui se mai aud și de afară,

de dincolo de culise. Cortina cade. Toată lumea rîde în hohote. Toată lumea e mulțumită... Orchestra începe numaidecît să cînte Kamarinskaia.

Melodia începe molcom, abia perceptibil, crește treptat în intensitate și putere, ritmul devine tot mai vioi și săltăreț și se revarsă într-un iureș pătimaș, subliniat pe alocuri cu lovituri seci în cutia balalaicilor... Era Kamarinskaia în toată amploarea elementelor de ritm și tonalitate, desfășurate într-o cadență uluitoare și i-ar fi prins bine, cred, lui Glinka, să fi auzit-o măcar întîmplător cîntată la noi în temniță. Pantomima începe. E acompaniată de aceeași Kamarinskaia de la început și pînă la sfîrșit. Scena înfățișează interiorul unei izbe: morarul drege într-un colț niște hamuri, în celălalt colț morărița toarce lînă. Sirotkin joacă rolul femeii, Nețvetaiev rolul morarului.

Trebuie să spun că decorurile noastre erau foarte sărace. În această piesă, ca și în cele precedente, spectatorul completa mai mult cu închipuirea decorul sumar, abia schițat, de pe scenă. În loc de perete, în fundul scenei se zărea un covor ori o pătură; la dreapta niște paravane zdrențuite, în vreme ce la stînga, unde nu mai avuseseră ce să pună, se zăreau stinghiile priciurilor. Dar spectatorii nu erau defel pretențioși și nu se dădeau înapoi să întregească cu închipuirea lor tot ce lipsea, mai ales că în această privință deținuții sînt în general la înălțime: „Zici că-i grădină? Grădină să fie! Odaie? Fie și odaie! Izbă? Izbă, ce mai calea-valea!” Sirotkin în straie femeiești arată ca o muierușcă tînără și năbădăioasă, drăguță

foc. Printre spectatori se aud aprecieri și laude în acest sens. Morarul își isprăvește treburile, își ia căciula și biciul, se apropie de femeie și-i arată prin semne că trebuie să plece, dar dacă în lipsa lui va primi pe careva în casă, vai și-amar... și-i arată biciul. Femeia ascultă și dă din cap că a înțeles. Se vede că biciul a mai mîngîiat-o; își cam face de cap muierușca noastră. Bărbatul iese. Nici nu se închide bine ușa în urma lui, că nevasta îl și amenință cu pumnul. Dar se aude o bătaie în ușă: intră un vecin, morar și el, pe cît se pare. E un țăran bărbos, cu caftan. Aduce în dar o basma roșie. Femeia rîde, și cînd s-o sărute vecinul, se aud iar bătăi în ușă. Ce să facă? îl ascunde sub masă și se așază repede la locul ei, cu furca în brîu. Apare un alt ibovnic; un furier în uniformă militară. Pînă aici pantomima se desfășoară fără cusur, gesturile sînt corecte și corespund întocmai acțiunii. Te cuprinde mirarea văzînd cum acești actori improvizați își interpretează cu atîta dibăcie rolurile de-o clipă și fără să vrei te gîndești: cîte forțe și talente se irosesc zadarnic la noi în Rusia, prin temnițe, într-o viață de mizerie! Dar ocnașul care juca rolul furierului se vede că mai văzuse teatru undeva, pe vreo scenă de provincie sau la vreo curte boierească și și-a zis că actorii noștri, toți pînă la unul, nu-și cunosc meseria, că umblă și se mișcă pe scenă nu așa cum ar trebui. Și iată-l, deci, intrînd în scenă aidoma vechilor eroi clasici din piesele de odinioară: face un pas mare și, mai înainte de a-și trage celălalt picior, se oprește un pic, își saltă capul pe spate, aruncă o privire mîndră în jur și iar mai face un

pas. Dacă acest soi de umblet pare caraghios la eroii antici, cu atît mai ridicol apare el într-o scenă comică, jucată de un furier oarecare. Dar publicul nostru crezu pesemne că așa se cuvine, căci acceptă umbletul țeapăn al lunganului, fără să-l ia în răspăr. Nici n-apucă furierul să ajungă în mijlocul scenei că se și auzi o nouă bătaie în ușă; morărița își pierde capul. Unde să-l ascundă și pe acesta? în cufărul mare, care din fericire e deschis. Furierul se ascunde în ladă: muierușca lasă să cadă capacul. De data aceasta apare un musafir cu totul neobișnuit: e un îndrăgostit ca toți ceilalți, dar ciudat la înfățișare. E un brahman în toată puterea cuvîntului. Intrarea lui în scenă stîrnește hohote de rîs. Brahmanul nu e altul decît ocnașul Koșkin, care își joacă rolul admirabil. La chip seamănă într-adevăr cu un brahman. Își arată prin gesturi dragostea înfocată pentru morăriță: ridică brațele spre cer, apoi și le duce la piept și la inimă. Dar, în toiul acestor efuziuni focoase, se aude o bătaie puternică în ușă. După lovituri nu mai încape îndoială că e stăpînul casei. Morărița îngrozită se zăpăcește cu totul, brahmanul aleargă înnebunit prin odaie, implorînd-o să-l ascundă. Ea îl împinge după dulap și, uitînd să deschidă ușa, buimacă de tot, se așază la tors; toarce și toarce, fără să ia firul în mînă, fără să ridice fusul de jos și fără să audă bătăile din ușă din ce în ce mai insistente. Sirotkin redă foarte bine spaima și zăpăceala ei. În cele din urmă, morarul, cu o lovitură de picior, scoate ușa din țîțîni și se duce întins la nevastă, cu biciul în mînă. A stat la pîndă și a văzut tot; îi arată femeii prin semne că are trei

ibovnici ascunși în casă. Apoi începe să-i caute. Îl găsește întîi pe vecin, pe care îl dă în brînci afară. Furierul, îngrozit, ar vrea să fugă, ridică cu capul capacul cufărului și se dă singur de gol. Morarul îi arde cîteva bice și de data aceasta furierul îndrăgostit nu mai calcă atît de țanțoș. Mai rămîne brahmanul, pe care bărbatul îl căută multă vreme; în sfîrșit, îl găsește în colțul de după dulap, îi face o plecăciune și apoi îl tîrăște de barbă pînă în mijlocul scenei. Brahmanul încearcă să se apere și strigă: „Blestematule! Blestematule!" (singurele cuvinte din toată pantomima), dar bărbatul se face niznai și-i trage și lui o bătaie zdravănă. Văzînd că-i vine rîndul, femeia leapădă fusul, aruncă furca deoparte și fuge din odaie; scăunașul se răstoarnă... Ocnașii se prăpădesc de rîs.

Alei, fără să-și întoarcă capul, mă zgîlțîie și strigă:

— Uite, uite la brahman! Și nu mai poate de rîs.

Cortina cade. Începe o altă scenetă...

Dar nu e cazul să le descriu pe toate. Au mai fost încă două sau trei; toate foarte hazlii și pline de voioșie. Nu le-or fi compus ocnașii înșiși, dar fiecare adăugase negreșit cîte ceva de la el. Aproape fiecare actor improviza *pe* loc, mai adăugînd ceva nou, original, încît de fiecare dată același actor își juca rolul puțin altfel decît în ajun. Ultima pantomimă de un gen cu totul fantastic se încheia cu un dans tot atît de fantastic. Îngropăciunea unui mort. Brahmanul înconjurat de slugi numeroase execută tot felul de gesturi cabalistice și de descîntece deasupra

mortului, dar fără niciun folos. Cînd deodată se aude un strigăt: „Soarele în amurg!” Mortul se scoală și toți încep de bucurie să joace. Brahmanul se prinde și el la joc cu mortul și joacă nu ca toți ceilalți, ci într-un fel aparte, ca un brahman. Cu aceasta se încheie spectacolul, pînă a doua zi. Ai noștri pleacă veseli, încîntați, lăudînd pe actori și mulțumind subofițerului. Nu se mai aude niciun cuvînt de ocară; nu se iscă nicio gîlceavă. Toată lumea e neobișnuit de mulțumită, s-ar putea spune chiar fericită, și, spre deosebire de alte dăți, toți adorm cu sufletele aproape senine: liniștiți, împăcați. Și cînd te gîndești, de unde asta? Ce se întîmplase? Ce pricinuise această schimbare bruscă? Și să nu credeți că-i vorba de o închipuire a minții mele visătoare. E adevărul cel mai adevărat. Doar o clipă din noianul timpului ce se scurge atît de greu în ocnă li se îngăduise bieților oameni să trăiască mai omenește, mai în voie, să petreacă și să se bucure ca toată lumea, cum îi e dat omului, să se smulgă pentru un ceas măcar din viața aceea de mizerie – și iată-i schimbați, renăscuți sufletește, fie chiar și pentru această clipă… E noapte tîrziu. Tresar și mă trezesc brusc: bătrînul e tot la rugăciune, sus pe cuptor, și se va ruga așa pînă în zori. Lîngă mine, Alei doarme somn lin. Mi-aduc aminte că și în vreme ce se pregătea de culcare rîdea cu hohote, vorbind cu frații lui de tot ce văzuse, și fără să vreau mă uit încîntat la fața lui liniștită ca de copil. Încet-încet îmi aduc aminte de toate: această ultimă zi, sărbătorile, luna ce s-a scurs… Ridic speriat capul și privesc în lumina

pîlpîitoare a lumînării groase de seu șirurile camarazilor mei adormiți. Văd chipurile lor palide și supte, așternuturile de zdrențe, toată sărăcia și mizeria din jur. Mă uit cu stăruitoare luare-aminte, vrînd parcă să mă încredințez că toate acestea nu sînt continuarea unui vis cumplit, ci însăși realitatea. Dar cine a spus că-i vis? E realitatea cea mai adevărată: iată, se aude un geamăt; cineva se răsucește în așternut cu un zăngănit de lanțuri. Altul tresare și începe să bolborosească vorbe fără șir, în vreme ce bătrînul se roagă pe cuptor. Se roagă pentru toți „creștinii drept-credincioși” și în tăcerea nopții aud șoapta lui deslușită, rostită cu glas smerit și blînd, învăluit într-un oftat prelung: „Doamne Iisuse Hristoase, miluiește-ne pre noi! …”

„Doar n-am să stau aici o veșnicie, ci numai cîțiva ani!” îmi zic în gînd și iarăși las să-mi cadă capul pe pernă.

Sfîrșitul părții întîi

PARTEA A DOUA

I
SPITALUL

Nu mult după sărbători m-am îmbolnăvit și a trebuit să fiu internat în spitalul nostru militar, care se afla în altă parte, într-un corp separat, cam la o jumătate de verstă de temniță. Era o clădire lungă, cu un singur cat, spoită în galben. În fiecare vară, cînd sosea vremea reparațiilor anuale, zidurile ei înghițeau cantități uriașe de ocru, doar-doar aveau să se înnoiască. În curtea cea mare a spitalului se aflau alte clădiri mai mici, pentru locuințele personalului medical, pentru birourile administrației și pentru dependințele spitalului. Clădirea principală era însă destinată numai și numai bolnavilor. Saloanele erau multe, dar pentru deținuți fuseseră rezervate numai două, totdeauna pline, mai ales vara, cînd din pricina numărului prea mare de bolnavi se mai adăugau paturi, reducîndu-se pe cît posibil intervalele dintre ele. Aceste saloane erau ticsite cu tot felul de „năpăstuiți”. În afară de ocnașii din temnița noastră, erau trimiși aici tot soiul de infractori militari, ținuți în prevenție, în curs de judecată sau definitiv condamnați, ori în transferare la diferite închisori; erau aduși aici și bolnavii de prin unitățile disciplinare – o instituție ciudată, unde soldații nesupuși sau cei vinovați de felurite abateri de la disciplină erau trimiși spre

a fi îndreptați, și de unde, după un an sau doi, ieșeau de obicei definitiv stricați, niște hoți și niște pungași în toată puterea cuvîntului.

Ocnașii care se simțeau bolnavi se anunțau la apelul de dimineață. Subofițerul îi nota într-o condică și-i trimitea sub escortă la infirmerie. Aici medicul temniței îi examina pe toți bolnavii trimiși de la unități și pe care îl găsea cu adevărat bolnav îl înscria pentru spital. Am fost reținut și eu printre cei bolnavi și pe la unu după-amiază, cînd toți ai noștri porniră la lucru, mă îndreptai spre spital. De obicei deținutul bolnav lua cu el, după cum îi da mîna, bani și pîine (fiindcă în ziua aceea la spital nu căpăta hrană), o pipă mică, un săculeț de tutun, amnar și iască. Pe acestea din urmă avea grijă să le ascundă în tureatca cizmei. Pășii în curtea spitalului, plin de curiozitate și de interes pentru acest nou aspect, încă necunoscut mie, al vieții de ocnaș.

Ziua era caldă, mohorîtă, apăsătoare, o zi din acelea în care mai ales unele instituții, ca de pildă spitalul, capătă un aspect deosebit de prozaic, de trist și respingător. Intrai, escortat de soldat, în sala de primire, în care se aflau două băi de aramă și unde mai așteptau și alți doi deținuți bolnavi, însoțiți de paznici. Felcerul, care nu întîrzie să apară, ne cîntări alene din ochi cu o privire protectoare și se duse, parcă și mai alene, să-și dea raportul medicului de serviciu. Acesta se ivi numaidecît; ne examină atent și grav, purtîndu-se cu multă bunăvoință, și ne eliberă cîte o „foaie de suferință”, – în care trecu numele fiecăruia. Diagnosticul definitiv, evoluția bolii, tratamentul etc., cădeau mai

departe în sarcina medicului-șef al celor două saloane speciale cu deținuți bolnavi. Auzisem de la deținuți că medicii se poartă foarte bine cu ei, „ca niște adevărați părinți”. Așa-mi spuseseră cînd îi întrebasem înainte de a pleca la spital. Hainele și rufele cu care veniserăm ne-au fost luate și ni se dădu îmbrăcăminte de spital, la care se adăugară și niște ciorapi lungi, papuci, tichie, și cîte un halat gros de postav cenușiu, căptușit cu un fel de pînză sau mușama, neînchipuit de murdar. Ne conduseră apoi în salonul deținuților, care se afla la capătul unui coridor lung. Curățenia exterioară nu lăsa nimic de dorit, totul părea că sclipește; cel puțin așa mi se înfățișau mie lucrurile, după mizeria din temnița noastră. Ceilalți doi deținuți în prevenție intrară în salonul din partea stîngă a coridorului, iar eu am fost condus spre cel din dreapta. În fața ușii, închisă cu zăvor, vegheau o santinelă cu pușca la picior și un planton. Sergentul (din-garda spitalului) porunci să fiu lăsat să trec și deodată mă găsii în mijlocul unei săli lungi și înguste; de o parte și de cealaltă, de-a lungul celor doi pereți, se înșirau paturile, douăzeci și două cu totul. Trei sau patru din ele erau goale. Paturile erau de lemn, vopsite în verde, adică din acelea prea bine cunoscute oricui la noi în Rusia, cărora le-a fost pesemne sortit să fie totdeauna înțesate cu ploșnițe. Alesei un pat liber în colț, pe partea luminată de ferestre.

După cum am mai spus, erau aici și ocnași din temnița noastră. Cu unii dintre ei mai stătusem de vorbă, iar alții mă cunoșteau în orice caz din vedere. Cei mai mulți erau însă

dintre cei aflați încă în curs de judecată sau veniți din unitatea disciplinară.

Bolnavi mai grav, care să zacă fără a se putea da jos din pat, nu prea erau; cei mai mulți, înzdrăveniți sau ușor bolnavi, ori ședeau pe pat, ori se plimbau prin salon, printre cele două rînduri de paturi, între care era destul loc. Întrucît focul ardea în sobă toată ziua, aerul din salon era înăbușitor, încărcat de mirosul specific care domnește în orice spital, de emanații dezgustătoare, amestecate cu mirosul pătrunzător al doctoriilor. Patul meu era acoperit cu o învelitoare vărgată. O dădui la o parte; sub ea se afla o pătură căptușită cu un fel de pînză, iar salteaua era acoperită cu un cearșaf de pînză groasă, de o culoare cam îndoielnică. Pe măsuța de lîngă pat se aflau o cană și o strachină de metal, ascunse pentru mai multă curățenie sub un șervet îngust, ce-mi fu dat în păstrare. Măsuța mai avea un raft, în care bolnavii care beau ceai își puneau ceainicele, ulcioarele pentru cvas și altele, dar acești fericiți nu prea erau mulți la număr. Pipele și chiselele de tutun, căci aproape toți fumau, chiar și cei care sufereau de piept, erau pitite sub saltea. Nici doctorul, nici supraveghetorii sau îngrijitorii nu căutau niciodată printre lucrurile ocnașilor, iar de se-ntîmpla să surprindă pe careva cu pipa în gură, se făceau că nu văd. De altfel, și bolnavii erau foarte prevăzători și fumau totdeauna la gura sobei. În paturi își îngăduiau să fumeze numai noaptea, cînd nimeni nu venea să-i tulbure, în afară de ofițerul comandant al

corpului de gardă, care, făcîndu-și rondul, trecea uneori și prin saloane.

Nu mai zăcusem pînă atunci niciodată în vreun spital, și tot ce mă înconjura îmi păru nou. Băgai de seamă că ivirea mea stîrni curiozitatea cîtorva deținuți. Auziseră vorbindu-se de mine și mă priveau cu acea stăruință iscoditoare, ba chiar și cu aerul de superioritate cu care e întîmpinat la școală un elev nou sau un petiționar în sălile de primire ale autorităților. Patul vecin, la dreapta mea, era ocupat de un deținut în prevenție, fost pisar, fiu nelegitim al unui căpitan în retragere. Fusese amestecat într-o afacere cu bani falși; reușise să intre în spital și zăcea acolo de aproape un an, deși după înfățișare părea pe deplin sănătos; izbutise totuși să-i facă pe doctori să creadă că suferă de anevrism și într-adevăr, pe cît se pare, își ajunsese scopul, căci scăpă și de bătaie și de muncă silnică, iar în cele din urmă, cam după un an de zăcere, fu trimis la un spital din T-K, unde-i era asigurată îngrijirea și supravegherea permanentă.

Era un tînăr voinic, de vreo douăzeci și opt de ani, mare escroc și chițibușar hîrșit în tălmăcirea legilor; nu era nici lipsit de inteligență și istețime, dar se deosebea mai ales prin încrederea în sine, prin obrăznicie și ambiție și izbutise să se convingă pe el însuși că e omul cel mai cinstit și cel mai drept din lume, neprihănit ca un mielușel; și așa a rămas, cu această convingere, pentru totdeauna. El intră cel dintîi în vorbă cu mine, mă descusu cu multă curiozitate și îmi dezvălui imediat unele amănunte privitoare la moravurile și rînduielile

spitalului. Bineînțeles, întîi și întîi îmi aduse la cunoștință că era fiu de căpitan. Ținea mult să mă facă să cred că era de neam nobil sau cel puțin că aparținea unei familii de „domni”. După el veni lîngă mine un bolnav din unitatea disciplinară și începu să-mi spună că el cunoștea pe foarte mulți din dvorenii deportați prin Siberia, și, ca să mă încredințez de spusele lui, îmi înșiră o mulțime de nume. Era de ajuns să te uiți însă mai cu luare-aminte la chipul acestui soldat cărunt, ca să-ți dai imediat seama că mințea cu nerușinare. Îl chema Cekunov. Căuta să se dea bine pe lîngă mine, bănuind pesemne că am bani. Zărind pachetul cu ceai și zahăr pe care-l adusesem, se grăbi să-mi ofere serviciile lui: să-mi găsească un ceainic, și să-mi pună de ceai. M-ki îmi făgăduise să mi-l trimită pe al său a doua zi, printr-un deținut care lucra la spital. Dar Cekunov avu grijă să-mi procure îndată tot ce-mi trebuia. Găsi un ceaunaș, în care puse apă la fiert și pregăti ceaiul, făcu rost și de o căniță, într-un cuvînt, se arătă atît de îndatoritor și dovedi atîta rîvnă, încît unul din bolnavii din apropiere lăsă să-i scape cîteva observații batjocoritoare pe seama lui. Bolnavul acesta se numea Ustiantev. Avea patul față în față cu al meu și suferea de oftică. Era soldatul osîndit la bătaia cu vergile, despre care am mai amintit, și care de teama loviturilor băuse o sticlă de rachiu amestecat cu praf de tutun, provocîndu-și singur o boală atît de gravă. Tăcuse pînă atunci, întins în pat și respirînd greu, privindu-mă însă cu luare aminte și urmărindu-l din ochi pe Cekunov, a cărui slugărnicie îl scotea din fire. Seriozitatea prea

gravă și indignarea lui plină de venin păreau puțin cam comice în raport cu ceea ce le provocase. În cele din urmă, nu se mai putu stăpîni:

— Ia te uită, slugoiul! E fericit că și-a găsit un stăpîn! zise el cu glas înăbușit și întretăiat de slăbiciune. După toate semnele, nu mai avea mult de trăit.

Cekunov, îndîrjit, întoarse capul:

— Adică cine-i slugoi? se oțărî el, privindu-l pe Ustianțev cu dispreț.

— Tu ești slugoi! răspunse celălalt cu atîta siguranță, de parcă ar fi avut tot dreptul să-l mustruluiască pe Cekunov, sau era de datoria lui s-o facă.

— Eu slugoi?

— Da, chiar așa! Auzitără-ți, oameni buni, nu-i vine să-și creadă urechilor! Se miră, pezevenghiul!

— Și ce-ți pasă? Nu vezi că dumnealui nu știe să se descurce singur? Nu-i deprins fără slugă, firește. De ce nu i-aș da o mînă de ajutor, botosule!

— Cine-i botos?

— Tu ești botos.

— Eu? Botos?

— Tu!…

— Rîde ciob de oală spartă! Chipeșul! Păi dacă eu mi-s botos, tu ești frumos ca un cioroi…

— Zi-i botos și pace! Nu vezi că te-a pedepsit Dumnezeu? Stai colea cuminte și așteaptă-ți ceasul… Ce ți-e și cu omul ăsta! Nu și-ar vedea de treaba lui! Tot se bagă unde nu-i fierbe oala.

— Ba eu mai bine aș muri decît să mă ploconesc. Nici taică-meu nu s-a ploconit

niciodată, și pe mine m-a învățat la fel. Eu… eu…

N-ar fi contenit, dar un acces puternic de tuse îl chinui cîteva clipe, după care scuipă sînge. O sudoare rece, sleită, îi broboni fruntea îngustă. Dacă tușea nu l-ar fi împiedicat să vorbească, ar mai fi avut încă multe de spus: se vedea după ochi că era pus rău pe ceartă; dar așa, dădea numai din mîini a neputință. Pînă la urmă, Cekunov uită cu totul de el.

Am simțit că ofticosul era mai pornit împotriva mea decît împotriva lui Cekunov. Nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-l acuze și să-l disprețuiască pe cel ce ar fi venit să mă ajute pentru cîțiva gologani. Toți știau că Cekunov îmi face aceste servicii pentru bani. Oamenii din popor nu sînt niciodată susceptibili la asemenea lucruri și le iau ca atare, intuind fără greș adevăratul mobil al acțiunilor. Lui Ustiantev nu-i plăcuse persoana mea, după cum nu-i plăcea nici faptul că aveam ceaiul meu și că, deși în lanțuri, nu mă lăsasem de boierie și nu mă putusem lipsi de servitor; de fapt, nu-mi trebuiau serviciile nimănui și Cekunov mi se băgase în suflet cu de-a sila. Adevărul era că întotdeauna căutam să-mi fac totul singur, tocmai ca să nu par boieros, un rîzgîiat crescut în puf. Ba îmi făcusem din asta și un fel de ambiție a mea personală, dacă e să spunem lucrurilor pe nume. Și totuși, nu știu cum se face că mereu mă trezeam cu fel de fel de binevoitori gata să mă servească, de a căror stăruință nu eram în stare să mă feresc niciodată, căci nu știam cum să-i refuz; pînă la urmă mi se impuneau și-mi porunceau, astfel

încît din stăpîn deveneam slugă, deși pentru cei din jur apăream ca un boier get-beget ce nu se poate lipsi de slugi. Toate acestea mă necăjeau nespus. Dar Ustianțev era ofticos, de unde și irascibilitatea lui. Ceilalți bolnavi păstrau însă o atitudine rezervată, cu o vădită nuanță de superioritate. De altfel, ei toți erau preocupați de un eveniment cu totul excepțional, după cum înțelesei din convorbirile lor: în seara aceea un deținut urma să fie adus la spital direct de la executarea pedepsei corporale cu vergile. Îl așteptau cu multă curiozitate, deși pe cît se spunea pedeapsa nu era grea: numai cinci sute de lovituri.

Treptat, începui să mă familiarizez cu noul meu mediu. După cît putui să observ aici, bolnavi cu adevărat erau cei cîțiva care sufereau de scorbut și de boală de ochi, boli foarte răspîndite prin părțile locului, de friguri, de oftică și de tot felul de răni și buboaie. Spre deosebire de celelalte saloane, unde bolnavii erau împărțiți după felul bolii, aici, în salonul deținuților, toți bolnavii erau îngrămădiți la un loc, chiar și venericii. Am spus bolnavi *cu adevărat,* fiindcă mai erau aici și ocnași veniți *numai așa,* „ca să se odihnească”. Doctorii nu-i dădeau afară, ba dimpotrivă, îi primeau cu multă bunăvoință, de milă, și mai ales cînd aveau paturi goale. Viața în temniță, în aresturile de pe lîngă corpurile de gardă, era atît de aspră în comparație cu aceea de la spital, încît cu tot aerul înăbușitor și imposibilitatea de a ieși din pavilionul păzit cu strictețe de santinele, mulți deținuți preferau să stea mereu culcați. Ba unora le făcea chiar

plăcere să zacă la spital; amatorii acestui fel de viață se găseau mai ales prin unitățile disciplinare. Am cercetat cu luare-aminte pe fiecare nou camarad în parte și îmi aduc aminte că încă atunci mi-a atras în mod deosebit atenția un deținut din temnița noastră, bolnav și el de oftică, ajuns în ultimul stadiu de epuizare, pe moarte, și al cărui pat se afla aproape de cel al lui Ustiantev, și deci tot față în față cu al meu.

Îl chema Mihailov; cu două săptămîni înainte îl mai zărisem în temniță; și atunci era rău bolnav și avea nevoie de îngrijiri serioase, dar dintr-o încăpățînare absurdă răbdă și se ținu tare pînă în preajma sărbătorilor, cînd se hotărî să se ducă la spital; în mai puțin de o lună de zile muri de ftizie, topindu-se ca lumînarea. M-a surprins acum chipul lui extrem de schimbat: îl văzusem printre primii la intrarea mea în temniță și nu știu de ce încă atunci îmi atrăsese atenția. Lîngă el zăcea un soldat de la unitatea disciplinară, un bătrîn prăpădit și de-o murdărie dezgustătoare… Dar n-am să mă apuc aici să-i înșir pe toți bolnavii din salon…

Aparent, în afară de aerul greu și înăbușitor, salonul arăta destul de curat, dar cercetîndu-l mai în amănunt, prin locurile ferite de priviri, curățenia lăsa mult de dorit. Bolnavii se obișnuiseră, ba socoteau ei înșiși că așa e firesc să fie; de altfel, nici rînduielile pavilionului nu te prea îndemnau la curățenie. Dar despre rînduieli voi vorbi mai încolo…

În momentul cînd Cekunov îmi aduse ceaiul (îl fiersese din apa ce se aducea în salon pentru o zi întreagă și care, nu știu cum, din cauza

aerului stricat, probabil, se altera foarte repede) ușa se deschise cu zgomot și soldatul care îndurase pedeapsa cu vergile fu adus sub pază puternică. Vedeam pentru întîia oară un om pedepsit cu bătaia. În zilele ce se scurseră au mai fost aduși și alții, dintre care unii nu se mai țineau pe picioare (atît de crunt fuseseră bătuți) și de fiecare dată evenimentul constituia prilej de mare înviorare pentru bolnavii din salon. Nenorociții erau întîmpinați de obicei cu o seriozitate gravă; privirile tuturor, expresia feței erau încordate. De altfel, importanța pe care o dădeau noului sosit depindea în mare măsură și de gravitatea infracțiunii săvîrșite și, deci, de numărul loviturilor primite. Osîndiții cei mai crunt bătuți și care se făcuseră vestiți ca mari tîlhari se bucurau de mai multă atenție și de un respect mai mare decît un biet dezertor, cum era, de pildă, tînărul recrut pe care îl aduseră în acel moment. Oricum însă, indiferent de caz, nimeni nu lăsa să-i scape nici prea multe semne sau vorbe de compătimire, și nici vreo observație prea răutăcioasă. Îl îngrijeau în tăcere pe bietul nenorocit și-l ajutau, mai cu seamă dacă nu se putea descurca singur, fără ajutorul cuiva. Felcerii știau că-și lasă bolnavii pe mîini pricepute. Leacul cel mai obișnuit era să se întindă pe spatele celui bătut o cămașă sau un cearșaf muiat în apă rece; trebuiau de asemenea scoase din răni, cu mare băgare de seamă, țepele rămase din bețele frînte pe spinarea osînditului. Această din urmă operație era foarte dureroasă pentru cel în cauză. Și totuși, o suporta cu o răbdare care mă uimea. Am văzut nenumărați ocnași bătuți,

adesea stîlciți în modul cel mai înfiorător; ei bine, nu-mi aduc aminte să-l fi auzit pe vreunul scoțînd un geamăt. Suferința le e atît de mare, încît li se schimbă parcă toată înfățișarea: se acoperă cu o paloare înspăimîntătoare, se trag la față, ochii le ard ca în friguri, privirea e rătăcită, buzele tremură atît de tare, încît de multe ori sărmanul încearcă să-și stăpînească tremurul mușcîndu-și-le cu dinții pînă la sînge. Soldatul care fusese adus avea douăzeci și trei de ani; era un om voinic, frumos la chip, bine făcut, înalt, cu pielea bronzată. Spinarea îi fusese crunt biciuită. Era dezbrăcat pînă la brîu, iar umerii înveliți într-un cearșaf ud, care-l făcea să tremure din toate încheieturile, ca de friguri; aproape un ceas și jumătate nu făcu altceva decît să se plimbe de la un capăt la celălalt de-a lungul salonului. Mă uitai la fața lui: părea că nu se gîndește la nimic în momentul acela; ochii îi licăreau de o lucire ciudată, sălbatică, și cu greu se opreau asupra vreunui lucru. Mi se păru că privește țintă ceainicul meu încă fierbinte; aburi calzi urcau din ceașca plină; bietul om tremura, clănțănind din dinți. I-am oferit să bea. Se opri brusc; se întoarse cu fața spre mine, fără să spună o vorbă, luă ceașca de ceai și bău fără zahăr, în picioare, cu înghițituri grăbite, aproape pe nerăsuflate, silindu-se parcă să nu se uite la mine. După ce bău, puse ceașca la loc și fără ca cel puțin să-mi facă vreun semn din cap, își reluă iarăși plimbarea de-a lungul salonului. Nu-i ardea lui acum de vorbe sau de politețuri! Cît privește pe ceilalți deținuți, se înțeleseseră parcă să nu intre la început în vorbă cu recrutul

pedepsit; dimpotrivă, după ce-i dădură primele ajutoare, se făcură că nu-l mai bagă în seamă, gîndindu-se poate că e mai bine să-l lase în pace și să nu-l plictisească cu întrebările și „compătimirea lor”, ceea ce-i convenea, se pare, de minune.

Se lăsa întunericul, așa că se aprinse lampa. Cîțiva bolnavi aveau sfeșnicele lor cu lumînări. După vizita de seară a doctorului veni ofițerul de gardă, numără bolnavii și închise cu zăvorul ușa salonului, după ce pusese să se aducă hîrdăul de noapte… Aflai cu mare mirare că acest hîrdău rămînea în salon pînă a doua zi, deși privata era la doi pași de ușă. Așa era obiceiul. Ziua, deținuții bolnavi mai puteau ieși pentru o clipă pînă acolo, dar noaptea sub niciun motiv. Salonul pentru ocnași nu seamănă întru nimic cu un salon obișnuit și osînditul bolnav trebuia să-și poarte povara pedepsei chiar și în timpul bolii. De la cine pornise întîi această rînduială – nu știu; știu numai că nicăieri și niciodată n-a ieșit mai vădit la iveală esența formalismului, demonstrîndu-i pe deplin inutilitatea. Nu de la doctori venea, firește. Repet: deținuții aveau numai cuvinte de laudă pentru doctorii lor, îi iubeau și-i stimau și-i socoteau ca pe niște adevărați părinți. Doctorii găseau pentru fiecare cîte un cuvînt bun de mîngîiere, și deținutul izgonit de toți știa să prețuiască acest lucru și le rămînea recunoscător, pentru că vedea că o fac dintr-o pornire sinceră și caldă. Ar fi putut să se poarte și altfel; nimeni nu s-ar fi gîndit să-i tragă pe doctori la răspundere pentru că se poartă aspru, brutal și fără omenie cu bolnavii. Erau

deci buni și înțelegători din pură omenie, din îndemnul cald al inimii. Cine altul putea ști mai bine decît ei ce nevoie are un bolnav, oricine ar fi el, ocnaș sau om liber, să respire, bunăoară, un aer cel puțin tot atît de curat ca și oricare alt suferind, fie el și un personaj sus-pus, de pe cea mai înaltă treaptă socială. Bolnavii din celelalte saloane sau convalescenții erau liberi să se plimbe prin coridoare, să facă mișcare, să respire un aer mai puțin stătut și înecăcios ca duhoarea din salonul nostru, totdeauna otrăvit de miasme.

Numai să-ți închipui cît de infect ajungea aerul și așa împuțit și grețos, în salonul nostru, noaptea, cînd se introducea acest vas, și te-ar și cuprinde oroarea și dezgustul; pe măsură ce creștea căldura și datorită necesității repetate a unor bolnavi de a alerga la hîrdău, duhoarea ajungea de-a dreptul de nesuferit. Dacă am spus adineauri că deținutul bolnav își purta mai departe povara pedepsei și în timpul bolii, nu mi-a trecut o clipă prin gînd și nici acum nu cred că și măsura aceasta a fost rînduită tot ca o pedeapsă. Ar fi din parte-mi o calomnie stupidă. Pedepsirea unui bolnav nu și-ar avea nicio justificare. Or, dacă așa stau lucrurile, e de presupus că administrația a fost împinsă pe motive foarte grave să recurgă la această măsură, cu urmări atît de dăunătoare. Care să fie motivele? Dar curios e că tocmai necesitatea acestei măsuri nu-și găsea nicio explicație, după cum cu totul de neînțeles păreau și numeroase alte măsuri, a căror explicație scapă oricărei presupuneri. Atunci de ce cruzimea aceasta cu totul inutilă? Deținutul ar putea să se prefacă

bolnav și, ajungînd la spital, să înșele buna-credință a doctorilor, iar noaptea să iasă la privată și de acolo să se facă nevăzut, la adăpostul întunericului? Să fim serioși. E o presupunere atît de absurdă, că nici n-ai cum s-o demonstrezi. Unde să fugă? Cum să fugă? Îmbrăcat cu ce? Ziua bolnavii sînt lăsați să iasă cîte unul; de ce nu s-ar proceda la fel și noaptea? în fața ușii stă permanent de strajă o santinelă cu pușca încărcată. Privata e la doi pași de el; și totuși, bolnavul e însoțit pînă acolo de planton, care nu-l pierde din ochi nicio clipă. Privata n-are decît o fereastră dublă și gratii de fier. Afară, sub fereastră, patrulează noaptea o altă santinelă. Ca să sară pe fereastră, ar trebui să spargă rama și să forțeze gratiile. Dar cine îl lasă s-o facă? Să zicem că l-ar ucide mai întîi pe planton, înainte ca acesta să strige după ajutor. Admițînd chiar și inepția asta, nu-i rămîne totuși să forțeze fereastra și gratiile? Notați că în imediata apropiere a santinelei dorm supraveghetorii salonului, iar la vreo zece pași, în fața salonului vecin, stă de strajă o altă santinelă. Cu un alt planton lîngă el și cu supraveghetorii respectivi în apropiere. Și unde ar putea să fugă deținutul numai în ciorapi, halat și tichie de spital, pe vremea aceasta de iarnă? Iar dacă e așa, dacă primejdia e atît de neînsemnată (eu personal susțin că-i inexistentă), atunci pentru ce sînt atît de obijduiți bolnavii, cînd unii dintre ei își trăiesc, poate, ultimele zile, ultimele ceasuri, cînd aerul curat le este și mai nenecesar decît celor sănătoși? Pentru ce? N-am putut înțelege niciodată...

Și totuși, de vreme ce a răsunat odată întrebarea aceasta „Pentru ce?” și fiindcă veni vorba, nu mă rabdă inima să nu dau în vileag și o altă nedumerire, care îmi revine mereu în amintire și care ani de-a rîndul nu mi-a dat pace, ca o problemă de nedezlegat; oricît mi-am bătut capul, n-am putut găsi un răspuns cît de cît satisfăcător. Nu pot să nu mă opresc asupra acestui lucru, înainte de a-mi urma povestirea. Vreau să vorbesc de lanțurile de care ocnașul nu se poate niciodată despărți, oricît ar fi de bolnav. Oamenii sleiți de puteri, cu plămînii aproape mîncați de oftică, pînă și aceste epave omenești din care nu mai trăiau decît ochii, erau ținuți în lanțuri; i-am văzut stingîndu-se cu picioarele încătușate. Și totuși, lumea părea că se obișnuise și vedea în asta ceva statornicit de vreme, ceva de neînlăturat. Cred că nimeni nu și-a pus această problemă, dacă nici chiar doctorii nu s-au gîndit măcar o dată în toți acești ani să intervină la comandament pentru descătușarea picioarelor ocnașilor bolnavi în stare gravă sau cel puțin ale ofticoșilor pe moarte. Să zicem că lanțurile nu sînt tocmai grele, nu cîntăresc mai mult de opt pînă la douăsprezece livre. Pentru un om sănătos nu e cine știe ce povară de nesuportat, deși mi se spunea că după cîțiva ani picioarele ocnașilor încătușați încep să se usuce, slăbesc și se vlăguiesc. Nu știu dacă e adevărat, dar tare îmi vine s-o cred! O greutate, oricît de mică ar fi, chiar numai de zece livre, dacă e prinsă de picior pentru totdeauna, sporește greutatea piciorului în chip anormal și, după un timp mai îndelungat, poate să aibă consecințe

vătămătoare… Să zicem, totuși, că pentru un ocnaș sănătos asta nu înseamnă nimic. Dar pentru un ocnaș bolnav e oare același lucru? Să zicem că și pentru un bolnav obișnuit n-ar fi prea greu. Pentru ocnașii grav bolnavi însă, pentru ofticoși, ale căror mîini și picioare oricum se usucă, încît și un fir de pai devine o povară, repet, e oare același lucru? Dacă administrația spitalului ar cere ușurarea, cel puțin a ofticoșilor și încă ar fi un mare bine, vă încredințez… Mi se va obiecta, poate, că ocnașii sînt răufăcători, nevrednici de orice fel de binefacere; mă întreb însă ce rost mai are să îngreunezi pedeapsa aceluia care și așa a fost însemnat de mîna Domnului? Totuși, nu-mi vine să cred că această povară avea drept scop numai pedepsirea vinovatului. Tuberculoșii sînt scutiți de pedeapsă corporală chiar prin lege. Prin urmare, aici nu poate fi vorba decît de o măsură importantă, tainică, dictată de considerațiuni superioare, preventive. Dar care? N-am putut înțelege niciodată. Doar n-o să-și închipuie cineva în mod serios că un ofticos ar fi în stare să fugă. Cui i-ar trece prin gînd una ca asta, mai ales cînd boala a ajuns într-un stadiu avansat? Iar ca să zici că cineva ar putea să se prefacă bolnav de tuberculoză, ca să-i înșele pe doctori și apoi să fugă, ar fi o naivitate. Oftica e o boală ce-ți sare în ochi și care nu se poate simula. Dar chestiunea se poate pune și altfel: singurul rost al lanțurilor este acela de a-l împiedica pe ocnaș să fugă? Nicidecum. Lanțurile sunt, pe cît se pare, un semn de înfierare, o ocară, o povară fizică și morală. Lanțurile nu pot împiedica pe nimeni și

nicicînd să evadeze. Ocnașul cel mai neîndemînatic, cel mai prost, știe cum să le frîngă, cum să le zdrobească cu o piatră, fără prea multă greutate. Prin urmare, ca măsură preventivă lanțurile la picioare n-au niciun rost; iar dacă-i așa, dacă se pun pe picioarele ocnașilor numai ca pedeapsă pentru nelegiuirile lor, întreb încă o dată: ce rost mai are să pedepsești un muribund?

Și uite, acum, cînd scriu aceste rînduri, îmi apare aievea înaintea ochilor chipul unui bolnav pe moarte, al unui ofticos, al acelui Mihailov care avea patul față-n față cu al meu, nu departe de Ustiantțev, și care s-a stins, îmi aduc aminte, a patra zi după intrarea mea în spital. Și dacă am adus acum vorba de ofticoși, n-am făcut-o poate decît reluînd fără voie firul gîndurilor ce mă frămîntaseră atunci, sub impresia acestei morți. Îl cunoșteam prea puțin pe Mihailov. Era un tînăr de cel mult douăzeci și cinci de ani, înalt, subțire, plăcut la chip. Era osîndit la muncă silnică fără termen și ținut la secția specială; îl vedeai veșnic tăcut și trist; era o tăcere ciudată, cuminte, potolită, o tristețe blîndă, liniștită. Ai fi zis că „se usucă” în ocnă, cum obișnuiau să spună ocnașii care vorbeau totdeauna cu mult drag de el. Îmi aduc aminte numai că avea ochi foarte frumoși și nu știu, zău, de ce amintirea lui mi s-a păstrat atît de vie și-mi revine în memorie cu atîta limpezime. S-a stins pe la ora trei după amiază, într-o zi geroasă, senină. Soarele străpungea cu raze piezișe, scînteietoare, geamurile verzui, înghețate; un potop de lumină scălda obrajii nenorocitului, care nu-și mai dădea seama de

nimic, căci de cîteva ceasuri intrase în liniștea din apropierea morții. Încă de dimineață i se tulburaseră ochii și nu mai cunoștea pe niciunul din camarazii ce se apropiau de el. Cei din jur ar fi vrut să-i ușureze cumva suferința; vedeau că se simte-rău de tot: respira greu, din adînc, cu horcăieli; coșul pieptului îi sălta sus, parcă n-ar fi avut destul aer. La început zvîrli plapuma și cearșaful deoparte, apoi încercă să-și smulgă și cămașa, și ea o povară chinuitoare. Îl ajutară să și-o lepede de tot. Era groaznic să-i vezi trupul lung, deșirat, cu mîinile și picioarele descărnate, cu burta suptă, cu pieptul bombat, pe care coastele se conturau deslușit, ca la un schelet. Pe tot corpul lui NU mai rămăseseră decît o cruciuliță legată de un talisman, cusută în pînză, și lanțurile, din care ar fi putut acum să-și tragă ușor picioarele. Cu un sfert de ceas înainte de a muri, orice zgomot amuți, toți vorbeau în șoaptă. Cei ce erau nevoiți să se deplaseze pășeau în vîrful picioarelor. Se vorbea puțin, despre lucruri neînsemnate, de interes cotidian, și cel ce rostea vreo vorbă se uita pe furiș spre muribund, care horcăia din ce în ce mai tare și mai greu. Deodată ridică o mînă și cu mișcări nesigure își pipăi talismanul de la piept și încercă să și-l smulgă, ca și cum și asta îl apăsa ca o grea povară. Îi scoaseră de pe gît și crucea cu talismanul. După vreo zece minute se liniști pentru totdeauna. Bătură în ușă și dădură de veste paznicilor. Intră un supraveghetor, aruncă spre mort o privire tîmpă și plecă să-l caute pe felcer. Acesta, om încă tînăr și foarte de treabă, poate prea mult preocupat de înfățișarea lui, de altfel destul de

chipeșă, veni în grabă: se apropie de cadavru cu pași mari, stîrnind ecouri surde în liniștea sălii, cu un aer voit degajat, studiat parcă dinainte și anume pentru acest caz, apucă brațul mortului și-i pipăi pulsul, apoi dădu din mînă a neputință și plecă. Se duseră să dea de știre comandantului de gardă: deținutul era un infractor grav de la secția specială, încît și constatarea decesului trebuia făcută cu un ceremonial deosebit. În vreme ce așteptam să apară cei de la postul de pază al spitalului, un ocnaș spuse în șoaptă că n-ar fi rău să închidem ochii mortului. Un altul îl ascultă grav, se apropie tăcut de Mihailov și-i închise ochii. Zărind pe pernă crucea pe care i-o scoseseră de la gît, o luă în mînă, o examină și o atîrnă la loc pe gîtul mortului, făcîndu-și semnul crucii. Chipul mortului căpăta treptat rigiditatea cadaverică; gura era întredeschisă și lăsa să se vadă printre buzele subțiri, lipite de gingii, două șiruri de dinți albi, sănătoși, sclipind în soare. Intră subofițerul de gardă, încins cu sabie și cu casca pe cap, însoțit de doi soldați. Se apropie, încetinind din ce în ce pasul, uitîndu-se nedumerit cu coada ochiului spre deținuții ce rămăseseră muți la locurile lor și-l sfredeleau cu ochii întunecați. La un pas de mort se opri scurt, țintuit parcă în loc de o teamă neobișnuită. Trupul gol, uscat, în lanțuri, îl impresionase; desprinse curelușa de sub bărbie, își scoase coiful, lucru pe care nu era obligat să-l facă, și, cu un gest larg, își făcu semnul crucii. Era un om aspru la chip, un soldat încărunțit, slugă supusă a disciplinei și datoriei. Mi-aduc aminte că lîngă el se afla în acel

moment Cekunov, și el bătrîn cu părul alb. Tot timpul acesta nu-l slăbi din ochi pe subofițer și-i urmărea mișcările cu o ciudată luare-aminte. Privirile lor se încrucișară și atunci băgai de seamă că buza de jos a lui Cekunov începe să tremure. O stranie crispare îi schimonosi gura și printre dinții rînjiți scăpă ca din întîmplare, cu un semn din cap, arătînd spre mort:

— A avut și el o mamă!

Și apoi se depărtă.

Mi-aduc aminte că vorbele acestea m-au cutremurat... De ce le rostise și cum îi trecuse prin minte s-o facă? Dar iată că veniră să scoată cadavrul; îl ridicară cu saltea cu tot; se auzi foșnetul paielor și zgomotul strident al lanțurilor ce se loveau de dușumea. Cineva le ridică de jos. Trupul fu scos afară și deodată toți începură să vorbească cu glas tare. În coridor subofițerul striga la cineva să-l caute pe fierar. După regulament, mortului trebuia să i se scoată cătușele.

Dar văd că m-am depărtat de subiect...

II
URMARE

Doctorii vizitau salonul dimineața, pe la orele unsprezece, se iveau toți deodată, însoțindu-l pe medicul-șef; cu un ceas și jumătate mai înainte își făcea vizita medicul salonului. La salonul nostru era pe atunci un doctor tînăr, foarte priceput, totdeauna vesel și binevoitor; deținuții țineau foarte mult la el și nu-i găseau decît un singur cusur: „prea e sfios și blînd”. Într-adevăr, nu prea era vorbăreț; dimpotrivă, părea

intimidat și numai că nu se roșea cînd vorbea cu noi; schimba dieta cum i-o cereau bolnavii și ai fi zis că e gata să le prescrie și doctoriile pe care i le-ar fi cerut. Nu mai încape îndoială, era bun ca pîinea caldă. Trebuie să recunoaștem că mulți doctori în Rusia se bucură de dragostea și respectul poporului și aceasta pe bună dreptate, după cît am putut să-mi dau seama. Știu că vorbele mele ar putea să pară paradoxale, mai ales dacă ne gîndim la neîncrederea pe care o arată oamenii din popor față de medicină și față de leacurile străine. Chiar și atunci cînd suferă de o boală grea, omul simplu preferă să se caute ani de-a rîndul la vreo doftoroaie ori să ia acasă leacuri băbești (care nici ele nu sînt de lepădat), decît să-l vadă un doctor ori să intre în spital. În afară de fenomenul extrem de important, care nu are nimic comun cu medicina, și care constă în neîncrederea generală a omului simplu față de tot ce poartă amprenta oficialității, a uniformei cazone și a formalismului oficial, propriu administrației de stat, poporul e îngrozit și prevenit împotriva spitalelor de unele zvonuri prostești, de cele mai multe ori absurde, deși uneori nu tocmai lipsite de temei. Dar ceea ce-l îngrozește mai mult este rînduiala nemțească din spitale, oamenii străini care stau în preajmă în timpul bolii, asprimea regimului alimentar, zvonurile despre severitatea neînduplecată a felcerilor și a doctorilor, despre autopsia și disecarea cadavrelor și așa mai departe. Și apoi, se gîndește cum să se lase lecuit de domni, căci pentru poporul de jos medicii tot domni sunt. Dar o dată ce ajunge să-i cunoască (afară de

unele foarte rare excepții), neîncrederea și toate temerile dispar încetul cu încetul, spre cinstea medicilor noștri, mai ales a celor tineri, care, după părerea mea, știu în marea lor majoritate să-și atragă respectul, ba chiar și dragostea poporului. Afirm acest lucru pe baza experienței mele personale, după cele văzute și constatate în atîtea rînduri și în diferite locuri, și n-am niciun motiv să cred că în restul țării lucrurile se petrec altminteri. Se întîmplă, nimic de zis, ca undeva într-un fund de țară doctorii să se lase mituiți, să ia șperțuri, să tragă foloase personale din administrarea spitalelor lor, neglijîndu-și aproape cu totul bolnavii, ba uneori să-și uite cu desăvîrșire meseria. Tot ce se poate; dar aici vorbesc de cei ce alcătuiesc marea majoritate, sau mai bine zis de acel suflu nou, de acel curent înnoitor din zilele noastre, care se afirmă cu tot mai multă tărie pe tărîmul medicinei. Cît despre renegații, trădătorii cauzei mărețe, lupii strecurați în stînă, în ciuda încercării lor de a se dezvinovăți și justifica, acuzînd, cu comoditate, *mediul* corupt și dizolvant, ale cărui victime ar fi și ei la rîndul lor, vor rămîne de-a pururi vinovați, mai cu seamă atunci cînd au ajuns să-și piardă și simțul omeniei. Căci omenia, blîndețea, înțelegerea și dragostea frățească față de bolnav sînt adesea mai eficace decît doctoriile cele mai bune. Ar fi timpul să punem capăt scîncetelor resemnate, să ne scuturăm de apatie, să încetăm a mai arunca vina numai și numai pe mediu și pe influența lui nefastă. E drept că mediul în care ne complacem să vegetăm exercită adesea o influență demoralizatoare în unele privințe, dar

de aici mai e mult pînă la demobilizarea totală; totuși, se întîmplă, și nu arareori, să vezi o pramatie, un șmecher fără pereche, speculînd acest argument pentru a-și acoperi sau justifica nimicnicia sau slăbiciunea, ba uneori chiar și cîte o ticăloșie, mai ales cînd e meșter să dea din gură sau s-o aducă bine din condei. Dar văd că iarăși m-am depărtat de la subiect: am vrut numai să spun că poporul de jos se arată ostil și neîncrezător mai mult față de administrația spitalelor, decît față de medici. Cînd ajunge să-i cunoască, își schimbă de îndată atitudinea față de ei și renunță treptat la cele mai multe din ideile sale preconcepute în ceea ce-i privește.

În multe privințe, atmosfera care domnește în spitalele noastre nu corespunde aproape deloc mentalității poporului și rînduielile statornicite, departe de a-i putea cîștiga încrederea și stima, continuă să rămînă străine și oarecum dușmănoase felului de a fi al omului nostru de rînd. Cel puțin aceasta este impresia cu care am rămas după cele cîte mi-a fost dat să constat prin propriile mele observații.

Medicul salonului nostru zăbovea de obicei la patul fiecărui bolnav, îl întreba ce are, îl asculta foarte atent, îl examina, apoi îi prescria doctorii și rația alimentară. Uneori constata că pretinsul bolnav n-avea nimic, dar deținutul venise să se odihnească, să mai scape de muncă și să doarmă pe-o saltea într-o odaie caldă, în loc să se chinuiască pe scîndura goală într-o sală umedă a corpului de gardă în care sînt înghesuiți pînă la refuz o mulțime de deținuți palizi și trași la față. (Totdeauna și pretutindeni în Rusia, cei ținuți în prevenție au fețele palide

și supte, ceea ce înseamnă că întreținerea lor și starea sufletească sînt mai de plîns decît ale celor judecați și osîndiți). În asemenea cazuri doctorul nostru, fără să-și piardă cumpătul, nota în fișa pretinsului bolnav că suferă de o *febris catarhalis*[16] oarecare și-l lăsa să stea în spital uneori și cîte-o săptămînă.

Toata lumea făcea mare haz de această *febris catarhalis,* fiindcă se știa că e o denumire convențională, stabilită printr-un fel de înțelegere tacită între doctor și bolnav pentru o boală simulată; „junghiuri de ocazie", cum obișnuiau să-i spună ocnașii, traducînd pe limba lor termenul *febris catarhalis.* Uneori, bolnavul închipuit abuza de bunătatea și bunăvoința doctorului și zăcea în spital pînă cînd îl alungau cu forța. Să-l fi văzut atunci pe doctorul nostru de salon: încurcat de încăpățînarea ocnașului, era nespus de stînjenit și nu se îndura să-i spună fățiș că e timpul să se facă sănătos și să ceară bilet de ieșire, deși ar fi fost în drept să-l gonească pe dată și fără niciun fel de cruțare, scriind pe foaia de observație de la capătul patului: *Sanat est*e[17] încerca însă la început să-l facă să înțeleagă prin aluzii, pe urmă numai că nu se ruga de el: „N-ar fi timpul să pleci, ce zici? Acum ești pe deplin sănătos; nu prea avem nici locuri…" și așa mai departe, pînă cînd închipuitul bolnav se simțea și el rușinat și își cerea ieșirea din spital. Medicul-șef, deși și el un om foarte bun, un suflet cinstit și înțelegător, era totuși mult mai sever și mai

[16] Febră cataralâ (lat.) (n. t.).
[17] Vindecat (lat.) (n. t.).

hotărît decît medicul de salon și la nevoie, după împrejurări, știa să fie de o severitate neînduplecată, care impunea în mod deosebit și cu care își cîștigase un mare respect în ochii bolnavilor. Venea întotdeauna însoțit de toți medicii spitalului, imediat după vizita medicului de salon, și se oprea în dreptul fiecărui bolnav, mai ales cînd era vorba de o boală grea. Pentru fiecare găsea cîte un cuvînt de îmbărbătare, pornit din inimă, lăsînd totdeauna în urma lui o impresie excelentă. Pe cei veniți cu „junghiuri de ocazie” nu-i respingea niciodată și nu-i trimitea înapoi; dacă vreunul se încăpățîna să rămînă prea mult, nota numaidecît pe foaie: „Bun pentru ieșire”, zicîndu-i blînd, dar hotărît: „De, frățioare, te-ai odihnit destul, acum du-te, toate au o măsură, ai și tu obraz”. Leneșii care voiau să se sustragă de la lucru, mai ales în zilele de vară, sau acel care urmau să îndure pedeapsa cu bătaia se încăpățînau de obicei să mai rămînă la spital. Mi-aduc aminte că o dată a fost necesar să se recurgă la mijloace aspre, chiar drastice, ca să-l silească pe unul din aceștia să plece. Venise cu o boală de ochi; pleoapele îi erau roșii și se plîngea de înțepături insuportabile. L-au îngrijit în chip și fel, i-au pus cataplasme, lipitori, picături tari; totul era, însă, în zadar: boala nu se vindeca și ochii rămîneau roșii. Cazul păru suspect; inflamația nici nu creștea, dar nici nu da înapoi. În cele din urmă, doctorii și-au dat seama că au de-a face cu o simulație și că ocnașul își provoca înadins boala. Deținuții știau toți încă dinainte că nu era la mijloc decît o înșelăciune, dar el nu voia să mărturisească nimic. Bolnavul era un flăcău

voinic și destul de chipeș și cu toate astea, din capul locului produsese asupra tuturor o impresie neplăcută; se ținea veșnic încruntat și mohorît, era ursuz și încuiat, nu vorbea cu nimeni, nu se apropia de nimeni și se uita chiorîș și bănuitor, de parcă toată lumea l-ar fi dușmănit.

Mi-aduc aminte că unii nu se dădeau îndărăt să creadă că ar fi fost în stare să facă cine știe ce năzbîtie. Era soldat, săvîrșise o serie de furturi, fusese prins, arestat și osîndit la o mie de lovituri și acum trebuia să-și ispășească pedeapsa, ca apoi să fie trimis într-o unitate disciplinară. Ca să scape de pedeapsă, osînditul recurge uneori, cum am mai spus, la cele mai uluitoare soluții: în ajun de execuție, cînd nu-i mai rămîne nicio speranță să scape de cele o mie de lovituri, numai ce-l vezi că sare și împlîntă un cuțit în pîntecele șefului ori înjunghie un ocnaș, ca să fie trimis iar în judecată, izbutind astfel să-și amîne pedeapsa cu o lună sau două și, deci, să-și ajungă țelul de moment. Puțin îi pasă că după trecerea acestui răgaz de o lună sau două va avea de suportat o pedeapsă de două sau de trei ori mai grea; acum el nu se gîndește decît la un singur lucru: să întîrzie clipa cea groaznică măcar cu cîteva zile, orice s-ar întîmpla mai apoi – într-atît se pierd cu firea acești nenorociți. Mulți din salonul nostru se temeau de noul venit să nu devină primejdios și în deznădejdea lui să nu omoare peste noapte pe vreunul dintre bolnavi. Dar totul s-a mărginit la bănuieli și șoapte, fără să se ia vreo măsură de precauție; nu s-au ferit nici cei care aveau paturile lîngă el. Unii

observaseră însă că noaptea el se freacă la ochi cu var cojit din tencuială și cu încă ceva, ca dimineața, la ora vizitei doctorului, să fie roșii. Văzînd că n-are încotro, medicul-șef îl amenință că o să încerce să-l vindece cu „urzici". Cînd o boală de ochi se încăpățînează să nu dea înapoi la niciun tratament, doctorii, după ce au folosit toate mijloacele științifice, se hotărăsc să recurgă la un tratament drastic și extrem de dureros: ca să-i salveze bolnavului vederea, îi aplică „urzici", ca la cai. Dar, bietul de el, nici această amenințare nu i-a adus vindecarea. Ori era prea îndărătnic, ori prea laș, căci de fapt suferința pricinuită de „urzici" nu era cu mult mai mică decît cea provocată de bătaia cu vergile.

Și atunci, îi aplicară „tratamentul", care constă în următoarea operație: unul îl apucă pe bolnav cu amîndouă mîinile de pielea de la ceafă, pe care o trage cît mai tare; în piele se face o tăietură lungă și largă, prin care se trece o fîșie de tifon lată de un deget; în fiecare zi la un ceas anumit, fîșia este trasă înainte și-napoi, ca să sfîșie din nou pielița prinsă, astfel ca rana să fie mereu deschisă și să supureze. Nenorocitul îndură cu încăpățînare cîteva zile în șir și acest chin, care-i pricinuia dureri cumplite, și abia atunci se învoi să-și ceară ieșirea din spital. Într-o singură zi ochii i se vindecară pe deplin și, de îndată ce se vindecă și rana de la ceafă, fu trimis la corpul de gardă, de unde a doua zi urma să fie scos spre a fi trecut prin „ulița verde", ca să-și încaseze pedeapsa de o mie de lovituri de vergi.

E grea, desigur, clipa dinaintea ispășirii pedepsei; e atît de grea, încît poate păcătuiesc spunînd că teama pe care o încearcă cel condamnat e o dovadă de slăbiciune sau de lașitate. Trebuie să fie teribil de grea, de vreme ce, numai ca s-o amîne, oamenii se expun la o pedeapsă de două și de trei ori mai mare. Am amintit aici și de unii care se grăbeau să-și ceară ei singuri ieșirea din spital, mai înainte chiar ca rănile pricinuite de prima serie de lovituri să fi fost vindecate, numai ca să-și împlinească o dată osînda și să scape o dată pentru totdeauna de această situație, căci viața la corpul de gardă e mult mai grea decît viața de ocnă. Pe lîngă deosebirile de caracter, hotărîrea și curajul unora își găsește explicația și în deprinderea cu bătaia și cu pedepsele în general.

Cei care au fost bătuți în repetate rînduri sînt întrucîtva călîți și sufletește și trupește: au mai multă putere de voință, spatele le este mai rezistent și, la urma urmei, primesc loviturile cu mai mult scepticism: socotesc bătaia ca pe un neajuns trecător, de care nu se tem. În general, așa stau lucrurile. Un ocnaș, dintre cei osîndiți fără termen și deținuți la secția specială, un calmuc botezat, poreclit de ceilalți deținuți Alexandru sau Alexandra, un omuleț ciudat, mare pișicher, îndrăzneț nevoie mare, dar și bun la suflet, îmi povesti cum îndurase patru mii de lovituri de bici. Vorbea întotdeauna de această pedeapsă în glumă, rîzînd, dar îmi mărturisi că de n-ar fi fost crescut încă de copil în bătăi – spatele îi era veșnic brăzdat de urme de lovituri noi – n-ar fi fost în stare să-și îndure

pedeapsa. Pe cînd îmi povestea, el binecuvînta parcă creșterea primită în șuierături de bici.

— Mă băteau pentru cel mai mic lucru, Alexandr Petrovici, îmi mărturisi el într-o seară, pe cînd stăteam de vorbă în patul meu, lîngă foc; m-au bătut fără nicio pricină cincisprezece ani la rînd, cel puțin de cînd mi-aduc aminte, de mai multe ori pe zi, numai cine nu voia nu mă bătea; astfel că pînă la urmă m-am obișnuit cu bătaia.

Cum ajunsese în armată, n-aș ști să spun; poate că mi-a povestit și asta, dar în orice caz, fusese veșnic fugar și vagabond. Mi-aduc aminte numai ce mi-a spus de spaima pe care a simțit-o cînd a aflat că e osîndit la patru mii de lovituri, pentru că își omorîse comandantul.

—- Știam că o să fiu aspru pedepsit și îmi ziceam că oricît de obișnuit aș fi cu bătaia, de data asta nu mai scap – patru mii de lovituri nu-i glumă! Unde mai pui că toți șefii în păr mă luaseră la ochi și erau porniți rău pe mine, să mă mănînce de viu, nu alta! Știam eu, cum să nu știu, că or să mă bată fără milă și că nu scap cu viață. Pe unde să scot cămașa? Am încercat mai întîi să mă botez, cu gîndul că poate mă vor ierta; e drept că ai noștri mi-au spus că n-o să-mi fie de niciun folos și că n-au să mă ierte, eu însă mi-am zis să încerc totuși, cine știe, poate că de un botezat au să aibă mai multă milă. Da’ de unde: de botezat m-au botezat și la sfîntul botez mi-au dat numele de Alexandru, dar de vergi tot n-am scăpat; măcar de una să mă fi iertat – nici pomeneală! Crede-mă, m-am simțit de-a dreptul jignit. Așa, vra să zică, îmi zic eu; ei bine, stați că vă arăt eu. Dacă-i pe

păcăleală, să vă arăt eu ce-i aia păcăleală. Și ce crezi, Alexandr Petrovici, le-am făcut-o, tot eu i-am dus de nas! Mă pricepeam de minune să-l fac pe mortul; adică nu să mă fac c-am murit, ci numai că trag să mor și-s cît pe ce să-mi dau sufletul. Am fost dus în fața batalionului; m-au trecut ei o dată – am primit o mie de lovituri; spatele îmi ardea că urlam ca din gură de șarpe; m-au trecut și a doua oară – încă o mie de lovituri. Și ce-mi zic: „Mă curăț, mi se apropie sfîrșitul”; îmi ieșisem din minți, picioarele mi se muiaseră de nu mă mai țineau; mă și prăvălesc la pămînt, dau ochii peste cap ca la mort, obrazul mi se învinețește, fac spumă la gură și rămîn fără suflare. Doctorul mă cercetează: „S-a zis cu el, spune, acuși moare”. M-au dus repede la spital și acolo, cît ai zice pește, mi-am și venit în fire. După aceea m-au mai scos de două ori. Mamă, ce furioși erau; dar tot i-am păcălit de fiecare dată; la capătul celei de a treia mii de lovituri mă prăbușesc iar mort; în schimb la a patra, fiecare lovitură era ca un cuțit înfipt drept în inimă, una făcea cît trei, așa de tare mă croiau! Se îndîrjiseră rău de tot. Ce să spun, groaznică și afurisită a fost această mie din urmă (naiba s-o ia!): era cît toate celelalte trei la un loc și dacă n-aș fi făcut-o pe mortul înainte de a fi luat sfîrșit – mai rămăseseră încă vreo două sute de lovituri, cred că m-ar fi dat gata de-a binelea. Dar nu m-am lăsat și iar m-am prăbușit, prefăcîndu-mă mort și i-am păcălit și de astă dată: m-au crezut, ce să facă dacă și doctorul era convins; iar cele două sute care au mai rămas puteau să mi le tragă cît puteau, și chiar au lovit, nu glumă, cu sete, cu

înverșunare; dar degeaba, n-au mai putut să-mi vină de hac. Și de unde mi se trage? Din copilărie, fiindcă am crescut numai în bice și lovituri. De-aia am scăpat cu zile și trăiesc și astăzi.

Multă bătaie am înghițit eu la viața mea! își încheie el povestea, căzînd pe gînduri, de parcă ar fi încercat să-și aducă aminte și să numere în gînd de cîte ori a fost bătut. Ce mai, n-ai cum să le numeri pe toate, adăugă el după un răstimp, întrerupînd tăcerea ce se așternuse, prea au fost multe, nici nu există numere pe măsura lor!

Mă privi drept în ochi și începu să rîdă atît de sincer și de naiv, încît n-am putut să nu-i zîmbesc și eu.

— Știi, Alexandr Petrovici, eu și acuma noaptea, cînd visez, nu văd în vis decît bătaie, alte vise nu mi se arată. Într-adevăr vorbea des în somn și urla, iar ceilalți îl scuturau de umeri ca să-l trezească: „Ce naiba zbieri așa!” Era un omuleț de vreo patruzeci și cinci de ani, scund și îndesat la trup, sprinten și vioi, care trăia în bună înțelegere cu toată lumea, deși îi plăcea să pună mîna pe tot ce nu era al lui, fapt pentru care mînca des bătaie. Dar care dintre ocnași nu fusese prins cu furtișaguri și nu mîncase bătaie pentru asemenea isprăvi?

Un lucru aș vrea să mai adaug: m-a mirat întotdeauna lipsa de orice resentiment, îngăduința, ba aș zice chiar bunătatea extraordinară cu care toți acești oameni de nenumărate ori stîlciți în bătaie vorbeau de felul cum au fost bătuți și de cei ce i-au bătut, în povestirile lor, care de multe ori îmi pricinuiau bătăi de inimă, nu se simțea nici umbră de ură

sau de necaz. Rîdeau din toată inima, ca niște copii. Afirmînd acest lucru, caut să mă verific printr-o comparație și mă gîndesc la M-ki, bunăoară, care mi-a povestit și el pățaniile lui; dat fiind că nu era nobil, primise și el cinci sute de lovituri. Aflasem aceasta de la alții și l-am întrebat dacă era adevărat și cum s-au petrecut lucrurile. Mi-a răspuns senin, fără să mă privească, roșind, pradă unei dureri lăuntrice; după cîteva clipe, își ridică privirea și i-am văzut ochii scînteind de mînie și ură, iar buzele tremurîndu-i de indignare. Îmi dădui seama că n-avea să uite niciodată această pagină din trecutul vieții lui. Ai noștri însă, aproape toți (se poate să fi existat și excepții), priveau lucrurile cu totul altfel. E cu neputință, mă gîndeam uneori, ca ei să se socotească într-atît de vinovați încît să recunoască justificată pedeapsa și să o accepte ca fiind binemeritată, mai ales că nu greșiseră față de ai lor, ci numai față de autorități. Cea mai mare parte din ei nu se considerau întru nimic vinovați. Am mai spus că n-am observat să fi dat semne de căință sau remușcare nici cînd săvîrșiseră o crimă față de oameni de-o seamă cu ei, darămite cînd era vorba de crime săvîrșite împotriva reprezentanților autorității. Uneori aveam impresia că în aceste din urmă cazuri ei priveau lucrurile în felul lor, printr-o prismă cu totul aparte, sub aspectul lor practic sau faptic, dacă se poate spune așa. Totul era pus pe seama destinului, pe ceea ce îi este dat omului să i se întîmple, pe inevitabilitatea faptului în sine, și aceasta fără să se gîndească, fără să judece, instinctiv, inconștient, în virtutea unei credințe

oarecare. Deținutul se crede totdeauna îndreptățit cînd e vorba de o infracțiune săvîrșită împotriva autorităților, încît din acest punct de vedere nu-și pune nicio problemă; pe de altă parte însă, el e conștient că autoritățile privesc cu alți ochi crima lui, găsindu-l astfel vinovat; îl pedepsesc, el îndură pedeapsa și, prin urmare, sînt chit. Între ei se dă o luptă. Delincventul știe prea bine că în această luptă judecata obștii, a oamenilor simpli din mediul lui îi ține partea, căci poporul de jos nu-l va condamna niciodată definitiv – și aceasta o știe – ci, dimpotrivă, de cele mai multe ori îl va scoate basma curată, în afară de cazul cînd nelegiuirea a fost săvîrșită împotriva alor săi, împotriva celor din mediul lui, împotriva oamenilor din popor. Conștiința îi e liniștită, de aci și tăria lui: împăcat cu sine însuși, n-are chinuri sufletești, și aceasta e principalul. Simte că pămîntul îi stă neclintit sub picioare și de aceea nu urăște, ci acceptă cu resemnare ceea ce i se întîmplă, ca un fapt inevitabil, mîngîindu-se cu gîndul că nu e nici cel dintîi și nici cel de pe urmă care suferă și că așa va fi încă multă vreme, în lupta surdă, pasivă, dar cu atît mai îndărătnică, ce s-a iscat în curgerea vremii. Care soldat îl urăște pe turcul cu care se războiește? Și cu toate acestea, turcul trage în el, îl lovește cu sabia, îl taie cu iataganul.

De altfel, nu toți își povesteau amarul cu nepăsare și sînge rece. Cînd venea, bunăoară, vorba de locotenentul Jerebiatnikov, se simțea cum glasurile se umpleau deodată de o mînie surdă, dar stăpînită. Despre acest locotenent Jerebiatnikov am auzit încă în primele zile, cînd

am intrat în spital, bineînțeles din povestirile deținuților. L-am văzut mai tîrziu o singură dată, pe cînd lua comanda gărzii în temniță. Era un om de vreo treizeci de ani, înalt, voinic și gras, cu obrajii roșii și plini, cu dinții albi și-un rîs tunător, vrednic de Nozdriev[18]. De la prima vedere, ghiceai cît de gol era pe dinăuntru. Se desfăta dînd pedepse și privind bătaia cu vergile atunci cînd îi venea rîndul să supravegheze executarea pedepsei. Mă grăbesc să adaug că pe locotenentul Jerebiatnikov l-am considerat încă de atunci ca pe un monstru între monștri; de altfel, tot așa îl socoteau și deținuții. În vremurile de odinioară, într-un trecut nu tocmai îndepărtat, „vremuri a căror amintire e încă vie, dar de care nu-ți vine să crezi că au existat aievea”, se mai găseau, nu-i vorbă, și alți executori îndrăciți, oameni meticuloși cărora le plăcea să-și facă trista lor datorie cu zel și cu sîrguință. În majoritatea cazurilor însă toate acestea se desfășurau simplu, fără patimă. Locotenentul nostru era însă un maestru, un virtuos rafinat în materie de pedeapsă corporală. Era un pasionat al artei executorii, pe care o exercita numai de dragul ei, ca pe o artă pentru artă. Savura orice moment palpitant al execuției și, aidoma unui patrician îmbuibat, depravat și pervers, din timpurile Imperiului Roman, se deda la născocirile cele mai subtile și mai rafinate, pentru a-și dezmorți cît de cît sufletul înecat în grăsime și a-l face să tresară la gîdilitura

[18] Personaj din poemul lui N. V. Gogol *Suflete moarte,* prototipul ușurătății și al lăudăroșeniei (n. ed.)

plăcerii. Un ocnaș e dus să-și primească pedeapsa, la a cărei executare asistă Jerebiatnikov; o singură privire aruncată spre cele două șiruri de soldați cu bețele în mînă îi e suficientă ca să se simtă cuprins de un elan înviorător. Trece satisfăcut prin fața rîndurilor și atrage atenția soldaților să-și facă fiecare conștiincios datoria, cu tot zelul, că altminteri… Și bieții soldați știu ce vrea să însemne acest altminteri. Dar iată că e adus și infractorul; dacă nu avusese pînă atunci prilejul să-l cunoască pe Jerebiatnikov și nici nu auzise bine ce fel de om este, acesta îi joacă, bunăoară, următoarea festă. (Bineînțeles, nu-i decît una din nenumăratele lui născociri, căci în privința asta este de o inventivitate inepuizabilă.) Orice deținut, în clipa cînd e dezbrăcat pînă la brîu și subofițerii îi leagă mîinile de patul puștii, ca să-l tragă apoi după ei prin toată ulița verde – orice deținut, zic, conform unui obicei statornicit, începe să se roage cu glas tînguitor și jalnic de ofițerul însărcinat cu aducerea la îndeplinire a pedepsei corporale să fie mai îndurător și să nu pună să-l bată prea tare.

— Blagorodnicia voastră, strigă nenorocitul, aveți milă, fiți îndurător și nu mă lăsați pierzaniei; cîte zile oi avea am să mă rog lui Dumnezeu pentru sănătatea dumneavoastră. Fie-vă milă…

Jerebiatnikov atîta așteaptă; suspendă pe dată execuția și, arătîndu-se mișcat, începe cu deținutul următoarea conversație emoționantă:

— Dragul meu, zice el, ce vrei să-ți fac? Nu eu, legea te pedepsește! Blagorodnicia voastră, totul vă stă în putință, fie-vă milă!

— Crezi poate că nu-mi este? Crezi poate că-mi face plăcere să te văd stîlcit în bătaie? Doar sînt și eu om. Spune, sînt om sau nu?

— Firește că sunteți, blagorodnicia voastră! Cine nu știe că dumneavoastră sunteți părintele nostru, și noi copiii dumneavoastră! Fiți pentru mine ca un adevărat părinte! strigă ocnașul, în sufletul căruia nădejdea începe să mijească.

— Dar, dragă prietene, judecă tu singur, că doar ai destulă minte ca să-ți dai seama: știu prea bine că omenia-mi dictează să-ți arăt milă și îndurare, ție, păcătosul…

— Întocmai așa precum spuneți, blagorodnicia voastră!

— Da, trebuie să fiu îndurător cu tine, oricît ai fi de păcătos. Dar aci nu hotărăsc eu, ci legea! Legea te pedepsește. Ia gîndește-te: îmi slujesc țara și pe Dumnezeu. Înseamnă să-mi iau pe suflet un mare păcat, neîndeplinind întocmai porunca legii. Gîndește-te și la asta!

— Blagorodnicia voastră!…

— Ei, dar fie ce-o fi! Am s-o fac de mila ta! Știu că săvîrșesc un păcat, dar înseamnă că așa a fost să fie… De data asta te pedepsesc mai ușor… Da’ nu cumva îți fac astfel vreun rău? Mi-ai muiat inima, te pedepsesc mai ușor, iar tu, cu nădejdea că și altă dată ai să scapi ușor, mai faci un pas greșit… Și atunci cum rămîne? îmi încarc eu sufletul?…

— Blagorodnicia voastră! Neam de neamul meu… am să las cu limbă de moarte… Jur ca în fața lui Dumnezeu…

— Bine, bine! Da’ juri că de azi înainte ai să te porți cum trebuie?

— Să mă trăsnească Dumnezeu, să n-am parte pe lumea ailaltă…

— Nu jura, că-i păcat! Te cred și pe cuvînt. Îți dai cuvîntul?

— Blagorodnicia voastră!!!

— Bine, ascultă, dar să știi că te iert numai pentru că m-ai înduioșat cu lacrimile tale de orfan; ești orfan; nu-i așa?

— Orfan de tată și de mamă, blagorodnicia voastră, mi-s singur pe lume…

— Ei bine, numai de dragul lacrimilor tale de orfan mi s-a muiat inima; dar ia seama: să fie pentru ultima oară… Luați-l, adăugă el cu glas atît de blînd încît bietul ocnaș nu știe cum să-i mulțumească lui Dumnezeu că a dat peste un om atît de milos.

Dar iată că groaznica procesiune pornește, toboșarul bate toba de zor, cele dintîi bețe se ridică în aer, abătîndu-se asupra nenorocitului.

— Dă-i, zbiară Jerebiatnikov. Arde-l! Dă-i! Dă-i! Mai tare, și mai tare! Croiește-l, arde-l! Așa, așa; încă, încă, mai tare! Trăsni-l-ar de orfan și ticălos!

Și soldații izbesc din răsputeri, așa încît nenorocitul începe să vadă stele verzi și să strige ca din gură de șarpe. Iar Jerebiatnikov aleargă după el de-a lungul frontului și rîde în hohote, proptindu-și mîinile în șale, rîde de se prăpădește, rîde ținîndu-se de burtă, că nici să se îndrepte nu mai poate de atîta rîs, și pînă la urmă ți-e mai mare mila de el. Și se bucură, bietul, și se veselește, și atîta doar că din cînd în cînd se mai întrerupe din rîs și strigă:

— Dă-i, dă-i! Croiește-l pe ticălos, arde-l pe orfan!

Mai născocea și altele; vine rîndul unui deținut să fie scos la pedeapsă; acesta încearcă să-l înduplece și, ca de obicei, îl roagă pe locotenent să aibă milă de el. De astă dată Jerebiatnikov nu se mai preface, nu face pe milosul, și-i vorbește deschis.

— Să știi, iubitule, că am să te pedepsesc cum scrie la carte, pentru că ești vrednic de pedeapsă aspră. O singură ușurare aș putea să-ți fac: n-am să te leg de patul puștii. Ai să mergi singur, dar după o rînduială nouă: o rupi la fugă pînă la capătul frontului! Ce-i drept, loviturile o să cadă ca grindina, dar cel puțin scapi mai repede. Ce zici? Încerci?

Deținutul îl ascultă nedumerit și cu neîncredere, și se gîndește: „Cine știe, poate că-i mai bine așa, o iau la goană și-mi scurtez chinul cel puțin de cinci ori; și-apoi, mai știi, poate că n-or să mă nimerească toate bețele!"

— Bine, blagorodnicia voastră, mă-ncumet.

— Ne-am înțeles, hai, dă-i drumul! Atenție, nu căscați gura! strigă el către soldați, știind, de altfel, foarte bine că nicio lovitură nu va cruța spinarea năpăstuitului; soldatul știe foarte bine ce îl așteaptă dacă nimerește pe-alături. Cel pedepsit pornește în goană prin „ulița verde", dar nu face nici cincisprezece pași, căci loviturile se abat fulgerător și cu toată puterea, ca un ropot de bătăi de tobă pe biata-i spinare și nenorocitul se prăbușește urlînd de groază, de parcă i s-ar fi tăiat picioarele.

— Nu, blagorodnicia voastră, mai bine să meargă așa cum e scris la carte, zice el, ridicîndu-se de jos, galben la față și speriat, în timp ce Jerebiatnikov, care știe dinainte ce o să

se întîmple și că lucrurile au să ajungă aici, face un haz teribil și se prăpădește de rîs.

Dar cine ar putea să zugrăvească întreaga urgie a născocirilor lui, tot arsenalul de mijloace perfide la care recurgea ca să se distreze și tot ce se povestea la noi despre el?!

Cu totul altfel, cu alt ton și cu alte accente se vorbea de locotenentul Smekalov, care ținuse locul de comandant al garnizoanei înainte de a fi fost numit actualul nostru maior. De Jerebiatnikov se vorbea cu nepăsare, fără ură, dar și fără nicio admirație, nu-l lăuda nimeni, ci dimpotrivă, toți își arătau disprețul față de el, ba și cu un amestec de scîrbă chiar. În vreme ce de Smekalov își aduceau aminte cu plăcere și cu multă însuflețire. Nu era un pasionat al pedepselor corporale și nici măcar un amator de asemenea spectacole: n-avea nimic din firea lui Jerebiatnikov. Și totuși nu se dădea în lături, nu șovăia cîtuși de puțin să aplice pedeapsa cu bătaia; dar tocmai aici e partea curioasă: pînă și de bătaia venită din partea lui își aduceau aminte cu un fel de duioșie, într-atîta știuse el să-și atragă simpatia deținuților. Dar cum? Cărui fapt i se datorește popularitatea lui? E drept că oamenii noștri, ca și întreg poporul rus, poate, sînt gata pentru o vorbă bună să uite toate mizeriile și chinurile îndurate pînă atunci; relev acest lucru ca pe un simplu fapt, fără a căuta să-i adîncesc de data aceasta înțelesul. Prin urmare, nu era greu să-ți cîștigi dragostea acestor oameni și să te bucuri de o oarecare popularitate printre ei. Dar locotenentul Smekalov își cîștigase o popularitate cu totul neobișnuită, încît ocnașii vorbeau aproape cu

duioșie pînă și despre felul cum îi pedepsea. „Era bun ca un părinte”, îi auzeai uneori spunînd cu un oftat plin de regret, comparînd pe fostul lor ajutor de comandant provizoriu cu actualul maior. „Ce om de suflet!”

Era un om simplu, poate chiar bun în felul lui. Se întîmplă totuși ca unii șefi să fie și buni și miloși, generoși chiar, și cu toate astea nu se bucură de prea mare simpatie, ba cîte unul din ei ajunge ținta glumelor și a zeflemelelor. Adevărul este că Smekalov știuse să se poarte în așa fel, încît toți ocnașii îl socoteau ca pe unul de-al lor; e mare lucru să știi să te porți astfel sau, mai bine zis, să ai acest dar înnăscut, de care cei ce-l posedă nu-și dau seama niciodată. Ciudat lucru: există printre acești oameni unii de o răutate vădită, și totuși, se bucură de o mare popularitate. N-am găsit decît o singură explicație a acestui fapt curios: nu resimt un fel de repulsie, scîrbă sau dezgust față de mulțimea ce o au în mînă! Nu-și iau aere de domnișori crescuți în saloane, nu fac caz de superioritatea lor boierească, ci dimpotrivă, au în ei ceva din firea poporului, un iz popular, cu care s-au născut și care nu-i scapă omului din popor. Ce nu-i în stare să facă el de dragul acestui iz atît de scump lui! E gata să se lipsească de omul cel mai blînd, cel mai cumsecade, să-l schimbe pe unul hain și aspru, numai pentru că acesta din urmă miroase a talpa țării. Iar dacă se întîmplă să fie și un om cu adevărat bun, în felul lui, bineînțeles, vă închipuiți, desigur, cît de neprețuit devine! Locotenentul Smekalov, cum am spus, pedepsea uneori cu destulă asprime, dar o făcea în așa

fel, încît ocnașii nu numai că nu-i păstrau niciun pic de ură, ci dimpotrivă, își aminteau cu mult haz și nespusă veselie acum, în vremea mea, cînd totul aparținea trecutului, de șotiile sale din timpul ispășirii pedepselor corporale. De fapt, nici nu era vorbă de cine știe ce șotii, căci nu prea dădea dovadă de fantezie. Totul se reducea la o singură glumă, pe care a repetat-o întocmai un an întreg și al cărei farmec consta poate tocmai în faptul că era una și aceeași. Și de cîtă simplitate naivă dădeau dovadă toate acestea! Lucrurile se petreceau cam în felul următor: După ce era adus deținutul vinovat de vreo abatere gravă, Smekalov venea și el la locul de adunare din curte, unde se executau de obicei pedepsele, ca să asiste personal la ceremonie. Cuprindea zîmbind într-o privire toată adunarea, făcea cîteva glume, îl întreba pe deținut cîte ceva cu totul în afară de preocuparea acelei clipe, despre viața lui de acasă, ori de cea din temniță, și nu cu vreun gînd anume sau pentru motive de circumstanță, ca să se arate un șef grijuliu, ci numai așa – *pentru că voia cu tot dinadinsul să afle aceste lucruri.* I se aduceau un scaun și vergile cu care urma să fie bătut vinovatul; Smekalov se așeza pe scaun și-și aprindea pipa. Avea o pipă lungă lungă. Deținutul începea să-l roage… „Ce mai… să nu pierdem vremea degeaba, întinde-te colo, frățioare, și să începem…” Ocnașul ofta și se culca la pămînt. „Ian, ascultă, scumpule, știi să spui versetul cutare pe de rost?” – „Cum să nu știu, blagorodnicia voastră, suntem doar creștini, l-am învățat încă din copilărie.” – „Ia spune-l.” Și deținutul știa ce verset trebuia să

spună și mai știa ce va urma cînd îl va spune, căci gluma asta se repetase cel puțin de vreo treizeci de ori pînă atunci și cu alți deținuți pedepsiți. De altfel, Smekalov știa și el că ocnașul e la curent cu ceea ce va urma, după cum știa că pînă și soldații ce stăteau cu vergile ridicate deasupra nenorocitului sînt și ei la curent cu acest lucru, cel puțin din auzite, și totuși, repeta gluma mereu și mereu, atît de mult îi plăcea, poate fiindcă el o născocise, poate din orgoliu de autor. Ocnașul începea să spună versetul, soldații stăteau nemișcați, iar Smekalov își lăsa și el pipa deoparte, se apleca încordat înainte și cu mîna ridicată aștepta să audă un anumit cuvînt.

Cel supus la pedeapsă spunea mai departe, ajungea la versetul „facă-se voia ta, precum în cer așa și pe pămînt” și rostea în sfîrșit cuvîntul: „pămînt”. Locotenentul atît aștepta. „Stai!” striga el, înroșindu-se deodată și în aceeași clipă, cu un gest marțial, îi poruncea omului cu varga ridicată: „Croiește-l cu o nuia!” Apoi către ceilalți: „Și voi, rînd pe rînd!”

Și se strîmba de rîs. Soldații din juru-i zîmbeau: zîmbea și cel ce primea porunca, osînditul schița și el un zîmbet, deși la cuvîntul „croiește-l” varga șuiera în aer, pentru ca în clipa următoare să cresteze ca un brici spinarea vinovatului. Și ce haz și bucurie pe Smekalov: se bucura de faptul că el este acela care a născocit toate acestea, că el, cu mintea lui, a găsit și a ticluit rime atît de potrivite ca „voia ta – nuia” și „pămînt – pe rînd”. Și Smekalov pleca mulțumit, ca și osînditul, care era mulțumit de el însuși și de purtarea locotenentului, încît îl

vedeai peste o jumătate de ceas povestind tuturor celor din temniță cum și de data aceasta, pentru a treizeci și una oară, s-a repetat aceeași glumă a lui Smekalov. „Ce mai vorbă, e strașnic! Mare mucalit!”

Ba, uneori deosebeai în amintirile lor despre acest locotenent de treabă oarecare accente de manilovism[19]. Numai ce îl auzeai pe cîte unul:

— De multe ori, cînd porneam la lucru – și chipul povestitorului se lumina de un zîmbet fericit, îl zăream la fereastră în halat, cu samovarul în față, cu pipa în gură. Îmi scoteam căciula, să-i dau bună ziua: „încotro, Axenov?”, „La lucru, Mihail Vasilici, dar mai întîi să dau o raită pe la atelier.” Clătina din cap și-ți zîmbea. Ce suflet, ce om! Pîinea lui Dumnezeu!

— Om ca el mai rar! mai adăuga unul dintre ascultători.

III
URMARE[20]

Am pomenit aci de pedepse, precum și de feluriții executori ai acestor curioase ceremonii, pentru că de fapt, abia în spital mi-am putut forma o idee mai mult sau mai puțin clară

[19] M*anilovism*; de la Manilov, personaj din *Suflete moarte* de Gogol, tipul visătorului romanțios și sentimental, lipsit de putere de acțiune (n. ed.).

[20] Tot ce scriu aici despre pedepse corporale și cazane se referă la vremea mea. Azi aud că lucrurile s-au schimbat și continuă să se mai schimbe (n. aut.). Aici, ca și în alte pasaje, autorul încearcă să atenueze grozăvia celor descrise, plasîndu-le într-un timp care nu era însă deloc trecut, așa cum afirmă el (n. ed.).

despre toate aceste lucruri. Pînă atunci le cunoșteam numai din auzite. În cele două saloane ale noastre erau internați deținuții pedepsiți cu bătaia din toate batalioanele disciplinare, aresturile și celelalte unități speciale cu caracter disciplinar din orașul nostru și din întreaga regiune. În perioada aceasta de început, cînd nu lăsam să-mi scape nimic din tot ce se petrecea în jurul meu și observam ciudatele rînduieli cu o nepotolită curiozitate și cu multă luare-aminte, toți oamenii aceștia aduși de sub vergi sau pregătindu-se să le îndure îmi produceau, firește, o impresie deosebit de puternică. Eram tulburat, zăpăcit, speriat. Țin minte cu cîtă nerăbdare căutam să pătrund sensul tuturor celor ce se întîmplă, să prind cît mai multe amănunte în legătură cu ele; ascultam avid cele ce se povesteau și se discutau în această privință, puneam fel de fel de întrebări, căutam răspunsuri și soluții. Între altele, voiam să cunosc neapărat toate gradele de osîndă și felurile de pedepse, toate modurile de aplicare a acestora și variatele nuanțe și procedee de executare, precum și ce spuneau deținuții înșiși despre toate astea; încercam să-mi închipui starea sufletească a celor duși la aplicarea pedepsei corporale. Am spus că se întîmplă rareori ca un deținut să rămînă calm înainte de pedeapsă, chiar dacă a mai fost bătut și în alte rînduri. O spaimă teribilă, de ordin pur fizic, năprasnică și de neînvins, pune stăpînire pe osîndit, copleșindu-i întreaga ființă morală.

Dar și mai tîrziu, în tot lungul anilor de ocnă, am urmărit fără voia mea, cu o ciudată

luare-aminte, comportarea acelor deținuți care, după ce li se vindecau rănile pricinuite de prima serie de lovituri, urmau să iasă din spital, pentru a suporta și restul pedepsei. Întreruperile de felul acesta sau împărțirea pedepsei în două sau mai multe reprize sînt de obicei făcute la intervenția medicului, care ia parte la executarea ei. Dacă numărul loviturilor fixate prin sentință e prea mare și se crede că condamnatul n-o să-l poată îndura, se împarte în două sau trei, după aprecierea doctorului; în timpul execuției, acesta din urmă trebuie să spună dacă deținutul e în stare să-și suporte întreaga pedeapsă ori, dimpotrivă, continuarea execuției i-ar primejdui viața. Cinci sute, o mie, și chiar o mie cinci sute de lovituri se dau de obicei dintr-o dată; dar, dacă e vorba de două sau trei mii, atunci pedeapsa se împarte în două sau în trei. Cei cu spinarea vindecată și care urmau să mai suporte un rest de pedeapsă, în ziua cînd ieșeau din spital și în ajun, erau tăcuți, posomoriți. Erau loviți de un fel de opacitate mintală și deveneau extrem de distrați. Nu intrau cu nimeni în vorbă, stăteau retrași, îngîndurați; ceea ce era mai curios însă, că nici ceilalți deținuți nu-i întrebau niciodată nimic pe cei aflați într-o asemenea situație și evitau la rîndul lor să aducă vorba despre acest subiect. Niciun cuvînt de compătimire sau de mîngîiere nu era pronunțat, lucru considerat de ei absolut de prisos. Toți ceilalți caută să nu-i bage în seamă și purtarea aceasta cred că-i singura nimerită.

Erau și excepții, ca de pildă, deținutul Orlov, de care am mai vorbit. După prima serie de

lovituri, se necăjea numai pentru că nu i se vindecă mai repede spinarea, ca să poată cere ieșirea din spital și apoi, după ce își va fi îndeplinit și cealaltă jumătate a pedepsei, să fie trimis cu primul convoi spre locul de deportare, iar în drum să evadeze. Dar acesta era un pătimaș, încîntat și ispitit de gîndul aventurii, și de, mai știu eu ce-i trecea prin minte? Avea o fire înflăcărată și o vitalitate extraordinară. Era fericit, surescitat, deși se străduia să n-o arate. Înainte de-a fi primit prima jumătate din lovituri, îi intrase în cap că vor să-l dea gata și că nu va scăpa viu din bătaie. Pe vremea cînd era încă sub anchetă, auzise vorbindu-se de unele măsuri ale autorităților împotriva lui și se împăcase cu gîndul morții. Dar după ce primi jumătate din pedeapsă, prinse curaj. Intră în spital stîlcit groaznic, mai mult mort decît viu; n-am mai văzut răni atît de înspăimîntătoare; cu toate acestea, își reveni repede, căci inima-i era plină de o bucurie nesperată, pe care i-o dăduse nădejdea că va rămîne în viață, că zvonurile erau neîntemeiate, de vreme ce rămăsese încă viu, ba chiar și pedeapsa fusese anume întreruptă ca să nu moară; și iată că, după atîta deținere în prevenție și sub anchetă, începea să încolțească în mintea lui gîndul la un drum care avea să-i înlesnească evadarea; iar după aceea veneau libertatea, cîmpiile, pădurile… După două zile de la ieșirea din spital, veni să-și dea sufletul pe aceeași saltea care îl găzduise la început; cealaltă jumătate a pedepsei îl dăduse gata. Dar despre acest Orlov am mai vorbit la începutul povestirii mele.

Totuși, absolut toți acești deținuți, care treceau prin momente de grea frămîntare și neliniște în ultimele zile și nopți înainte de ispășirea pedepsei, odată scoși la caznă o îndurau cu multă bărbăție. Rareori mi s-a întîmplat să-i aud gemînd chiar în prima noapte după ce erau aduși, adesea într-o stare extrem de gravă; da, în general, oamenii din popor știu să rabde și să îndure cu multă tărie durerea. Am întrebat pe foarte mulți ce simt. Aș fi vrut să știu mai exact cît de mare le este durerea și cu ce altă suferință s-ar putea asemui? N-aș putea spune pentru ce anume voiam neapărat să aflu acest lucru. Știu numai că nu întrebam din simplă curiozitate. Repet, eram tulburat, zguduit. Dar, pe oricine aș fi întrebat, nimeni nu-mi putea da un răspuns care să mă mulțumească. „Arde ca focul”, iată tot ce-am izbutit să obțin drept răspuns și toate răspunsurile sunau la fel. Arde, frige și atît. Încercai să-l întreb și pe M., cu care devenisem între timp mai apropiat. „E foarte dureros, îmi răspunse el, ai senzația că îți arde tot spatele, de parcă ți-l pîrjolește la un foc puternic.” Deci, același răspuns din partea tuturor. Cu acest prilej, țin bine minte, am făcut o foarte curioasă constatare, în a cărei temeinicie nu stărui, dar în sprijinul căreia pledează părerea unanimă a tuturor ocnașilor, și anume că bătaia cu nuiaua este cea mai grea pedeapsă din cîte se aplică la noi. Ar putea să pară absurd, de necrezut, și totuși, cinci sute de lovituri de nuia, patru sute chiar, sînt de ajuns ca să omoare un om; iar cînd numărul trece de cinci sute, moartea e aproape sigură. Omul cel mai voinic nu e în

stare să îndure o mie de lovituri dintr-o dată. Pe cînd cinci sute lovituri de băț se pot suporta fără nicio primejdie pentru viață. La o mie de bețe rezistă chiar și un om cu constituția obișnuită. Iar un om mai voinic și vînjos rezistă și la două mii de lovituri de băț. Nu mai vorbim de cei cu constituția robustă, care pot suporta și mai mult. Toți deținuții erau de acord că bătaia cu nuiaua era mult mai groaznică decît aceea cu bățul. „Nuiaua ustură și te arde, ziceau ei, suferi mai mult.” Loviturile de nuia sînt mult mai chinuitoare, firește, decît cele de băț. Ele irită mai tare nervii, îi ascut la maximum, răvășesc și zdruncină întreg sistemul nervos. Nu știu cum e acum, dar odinioară, într-un trecut nu tocmai îndepărtat, se găseau gentlemeni cărora posibilitatea de a-și biciui victima le procura o senzație care aducea mult cu practicile marchizului de Sade[21] și ale Madeleinei Brinvilliers[22]. Cred că această senzație conține ceva ce le dă acestor gentlemeni un fior de plăcere și de durere totodată. Unii oameni sînt setoși de sînge ca și tigrii. Cel ce s-a înfruptat o dată din puterea de a pune stăpînire nemărginită asupra cărnii, a sîngelui și a spiritului unui semen al său, al fratelui său întru legea lui Hristos, cel ce a

[21] Sade (Donatien-Alphonse-François, conte de), scriitor francez de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, cunoscut sub numele de Marchizul de Sade, care a descris într-una din lucrările sale fenomenul psihopatologic al cruzimii și al plăcerii de a chinui. De aici, denumirea de *sadism* dată acestor manifestări morbide (n. ed.).

[22] Brinvilliers Marie-Madeleine – celebră otrăvitoare, executată în 1676 (n. ed.).

încercat o dată, zic, această putere și posibilitatea deplină de a umili, prin cea mai josnică umilință, o altă făptură croită după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, acela niciodată nu va mai putea fi stăpîn pe pornirile lui.

Tirania e o deprindere; ea manifestă tendințe constante de a se dezvolta tot mai mult și în cele din urmă devine o boală. Afirm că cel mai bun om din lume se poate înrăi și abrutiza astfel, grație unei deprinderi, încît să nu-l mai poți deosebi de o fiară. Sîngele și puterea îmbată; duc la cruzime și desfrîu; mintea și simțirea omului ajung să accepte și la urmă să guste lucruri din cele mai nefirești. Omul și cetățeanul pier pentru totdeauna din ființa tiranului și atunci revenirea la demnitatea omenească, la pocăință, la învierea morală îi este aproape cu neputință. Afară de aceasta, puterea samavolniciei și a arbitrariului constituie o ispită, e molipsitoare pentru lumea din jur. Societatea care acceptă nepăsătoare fenomenul este ea însăși atinsă în temeliile ei. Într-un cuvînt, dreptul îngăduit unui om de a folosi pedepse corporale față de semenii săi constituie una din plăgile societății zilelor noastre, e unul din mijloacele cele mai sigure pentru a nimici în sînul ei germenii oricărei încercări de manifestare a spiritului civic și o cauză determinantă, care duce inevitabil spre descompunerea ei totală.

Societatea disprețuiește pe călăul de meserie, dar nu și pe călăul gentleman. E drept că în ultimul timp a început să circule și o părere contrarie, însă numai în cărți și în mod

cu totul abstract. Dar și cei ce au emis-o n-au reușit încă cu toții să-și înăbușe în ei această nevoie de a domina. Pînă și oricare fabricant, oricare antreprenor trebuie să simtă negreșit o satisfacție ce ajunge pînă la exaltare la gîndul că lucrătorul lui depinde uneori numai de el, cu totul, cu întreaga-i familie. sînt încredințat căci așa; nu e chiar atît de ușor pentru o generație să se desprindă de tot ce zace sădit în ea din moși-strămoși; nu-i prea vine omului să renunțe la ceea ce i-a intrat în sînge, la ceea ce i-a fost transmis, ca să zicem așa, o dată cu laptele supt de la sînul mamei. Nu prea există transformări miraculoase: schimbările se fac cu încetul. Nu e de ajuns să-ți recunoști vina și păcatul, nu e nici pe departe de ajuns; trebuie să te dezvolți, să te dezbari de el cu desăvîrșire. Or, asta nu se poate face cît ai bate din palme.

Am adus vorba despre călău. Porniri de călău găsești în germene aproape în fiecare om din zilele noastre. Dar pornirile animalice nu se dezvoltă uniform în fiecare om. Cînd se întîmplă, totuși, la vreunul, ca în dezvoltarea lor aceste porniri să covîrșească și să înăbușe toate celelalte însușiri omul acesta se transformă într-un monstru înspăimîntător. Există două feluri de călăi: călăi benevoli și călăi din datorie sau de meserie. Călăul benevol e în toate privințele inferior călăului plătit, mult mai josnic decît acesta, și numai la auzul numelui său, poporul simte scîrbă amestecată cu groază, e cuprins de o spaimă de neînțeles, aproape mistică. Cum se explică această spaimă aproape mistică față de unul și o totală nepăsare, sau chiar îngăduință față de celălalt? Cunosc cazuri

ciudate de oameni onorabili, cinstiți și buni, bine văzuți în societate, care nu puteau suferi ca cel bătut să nu urle, să nu se roage să fie cruțat. Acesta e obiceiul; se consideră necesar și cuviincios totodată ca cel pedepsit să urle și să ceară iertare și cînd s-a întîmplat o dată că victima n-a vrut să țipe, executorul, pe care-l cunoșteam și care în alte privințe și împrejurări mi s-a părut bun și cumsecade, a considerat aceasta drept o jignire personală. Intenționase să aplice o bătaie ușoară, dar neauzind implorarea obișnuită: „Blagorodnicia voastră, fie-vă milă! Nu mă omorîți! Toată viața mea am să mă rog lui Dumnezeu pentru sănătatea dumneavoastră” și altele, s-a înfuriat și a mai adăogat de la dînsul încă vreo cincizeci de lovituri, numai ca să-l facă pe bietul nenorocit să țipe și să se roage de el și, într-adevăr, și-a ajuns scopul. „Nu se poate altfel, e semn de obrăznicie”, îmi explică el foarte serios și grav.

Cît despre călăul de meserie, care lucrează de nevoie, din poruncă, supus fiind, se știe că e un condamnat la ocnă și deportare, îngăduit să fie călău, în care scop își face ucenicia pe lîngă alt călău mai bătrîn și, după ce învață cele de trebuință, rămîne în această calitate pentru totdeauna pe lîngă temniță, unde își are odaia lui aparte și chiar o mică gospodărioară personală, atît numai că e și el ținut mereu sub pază.

Omul nu e o mașină, și cu toate că lovește la poruncă, din obligație, călăul se aprinde și el uneori și se înverșunează; dar și atunci cînd dă cu o vădită plăcere, el nu-și urăște victima. Străduința lui e stimulată de nevoia de a-și

dovedi dibăcia, știința și arta de a lovi; e aţîţată de ambiție și orgoliu. Zelul lui e al omului care vrea să-și arate măiestria. Afară de asta, el știe foarte bine că e un repudiat, că pretutindeni e privit cu scîrbă și groază, lucru ce nu se poate să nu aibă înrîurire asupră-i, să nu-i aţîţe pornirile-de fiară. Pînă și copiii știu că un astfel de om „s-a lepădat și de maică-sa, și de taică-său”. Lucru ciudat: toți călăii pe care i-am cunoscut erau oameni destul de deștepți și capabili, pricepuți și descurcăreți, foarte ambițioși și de o mîndrie extraordinară. Să fi fost mîndria aceasta o reacție firească la oprobriul general care-i înconjura, sau era alimentată de conștiința spaimei pe care o inspirau victimei lor și a puterii pe care o aveau asupra ei, n-aș putea-o spune. Poate că însuși cadrul solemn și oarecum pompos în care se înfățișează ei publicului, la locul caznei, le sporește orgoliul.

Am avut la un moment dat prilejul să întîlnesc și să observ mai de aproape pe un călău. Era un om de vreo patruzeci de ani, potrivit la stat, uscățiv și vînjos, cu fața destul de plăcută și inteligentă, cu părul numai inele. Se arăta întotdeauna foarte calm și plin de demnitate; se ținea ca un domn – așezat la vorbă, răspundea la întrebări scurt, chibzuit și chiar amabil, dar cu un aer de bunăvoință trufașă, de parcă ar fi vrut să-și arate superioritatea. Ofițerii de gardă intrau adesea cu el în vorbă și, după cîte am putut observa, cred că n-aș greși spunînd că o făceau cu un oarecare respect. El își dădea seama de aceasta și în fața șefilor devenea și mai politicos, și mai

rezervat și mai plin de simțul propriei sale demnități. Cu cît cei mai mari se arătau mai binevoitori, cu atît părea el mai puțin docil, și cu toate că nu ieșea din cadrul unei politeți reverențioase, sînt încredințat că în clipa aceea se socotea mult superior celui cu care stătea de vorbă. Așa cel puțin i se citea pe față. Se întîmpla uneori să fie trimis sub pază, vara, cînd era prea cald, înarmat cu o prăjină lungă și subțire, ca să omoare cîinii din oraș. În orășelul acesta erau foarte mulți cîini de pripas, rătăciți pe uliți, care se înmulțeau uimitor și deveneau de-a dreptul primejdioși în lunile de căldură caniculară. În urma hotărîrii autorităților, călăul era însărcinat să-i nimicească. Dar nici această îndeletnicire înjositoare nu părea să-l zdruncine cîtuși de puțin. Trebuia să-l vezi cu cîtă demnitate străbătea străzile în tovărășia soldatului de pază, istovit de atîta umblet, îngrozind femeile și copiii cu căutătura lui aspră, și cu cîtă superioritate calmă privea trecătorii ce-i ieșeau în cale.

În general, călăii o duc bine: au bani, mănîncă și beau bine. Bani capătă sub formă de mită. Condamnatul civil supus la pedeapsă corporală face tot posibilul ca să-i strecoare în mînă o sumă de bani. Cînd au de-a face însă cu osîndiți mai înstăriți, ei fixează singuri plata după punga clientului; uneori ajung să pretindă și treizeci de ruble sau chiar mai mult. Iar de la cei foarte bogați se tîrguiesc să scoată cît mai mult. Călăul n-are dreptul să cruțe victima, căci atunci înseamnă să-și puie în joc spinarea; dar, cînd e vorba de bani, își ia obligația să nu lovească prea tare. Toți acceptă condițiile pe

care le pune el, căci altminteri îi bate fără milă, în mod barbar, fiindcă totul stă în puterea lui. Se întîmplă uneori ca el să ceară o sumă prea mare chiar și unui osîndit sărac; atunci toate rudele nenorocitului se pun în mișcare; se tocmesc, se milogesc, imploră și vai și amar dacă nu-l mulțumesc pe călău. În astfel de împrejurări, teama pe care o inspiră îi este de mare ajutor.

Cîte grozăvii nu circulă pe seama călăilor! Ocnașii mă asigurau cu o convingere nestrămutată că un călău își poate omorî victima dintr-o singură lovitură. Mai întîi unde și cînd s-a putut verifica acest lucru? Dar, mai știi, o fi și așa. Prea îmi vorbeau cu aprindere ca să nu fi fost nimic adevărat în spusele lor. Însuși călăul mă încredință că poate să facă asta. Se spunea de asemenea că putea lovi din toate puterile, fără ca cel pedepsit să simtă durerea și fără ca loviturile să-i lase urme. De altfel, despre toate aceste subtilități și tertipuri există destule relatări. Însă chiar atunci cînd primește bani ca să nu lovească prea tare, călăul dă cea dintîi lovitură din toate puterile. Așa e obiceiul. Celelalte lovituri le dă mai slab, mai ales cînd e bine plătit. Prima lovitură însă – indiferent de faptul că a fost plătit sau nu – e a lui. Nu știu de ce procedează astfel. Poate ca să-l obișnuiască pe osîndit cu loviturile următoare, care vor părea mai puțin dureroase, tocmai fiindcă cea dintîi a fost mai grea, ori ca să-l îngrozească și să-i arate cu cine are de-a face, mă rog, ca să-și arate măiestria și priceperea?! Oricum, înainte de execuție călăul se află într-o stare de surescitare vădită, e conștient de puterea lui, se

simte stăpîn cu drepturi nemărginite; în clipa aceea devine un actor, care inspiră mulțimii admirație și groază, așa că, atunci cînd îi strigă victimei: „Țin’te bine, că te ard!” el rostește cu o deosebită plăcere aceste cuvinte înfiorătoare, devenite acum sacramentale: un avertisment al primei lovituri. E greu să-și închipuie cineva pînă la ce grad poate fi schilodită natura omenească.

Și multe lucruri de acest fel mi-a fost dat să aud de la deținuții bolnavi în perioada de început a internării mele în spital. Toate povestirile acestea, spuse ba de unul, ba de altul, ne mai smulgeau pentru o vreme din plictiseala zilelor lungi de ședere în pat, atît de triste și asemănătoare una cu alta. Un prilej de însuflețire mai aveam noi dimineața, cînd doctorii făceau vizita bolnavilor și, în scurt timp după aceea, cînd se aducea masa de prînz. Cum își poate oricine închipui, mîncarea era mare lucru în plictiseala și monotonia vieții de spital. Porțiile și felurile de mîncare variau după felul bolii; unora li se dădea numai supă cu niște crupe; altora coleașă de făină de secară sau alt fel de terci; altora, în sfîrșit, griș cu lapte, mîncare de altminteri foarte căutată. De atîta zăcere și inactivitate, ocnașii se moleșeau și căpătau poftă de mîncare. Convalescenții și cei aproape înzdrăveniți primeau cîte o bucată de rasol de vacă sau „de bou”, după cum se spunea acolo. Cel mai bine hrăniți erau bolnavii de scorbut: primeau rasol de vacă cu ceapă și hrean și uneori o gură de rachiu. Pîinea, de asemenea, varia după boala fiecăruia, neagră sau albă, bine prăjită. Modul acesta oficial, plin

de subtilitate și savantlîc, de a fixa doza și de a împărți porțiile îi înveselea totdeauna pe bolnavi. Firește, unii bolnavi nu puteau lua nimic. În schimb cei ce aveau poftă de mîncare mîncau ce voiau. Unii schimbau felurile între ei, încît o mîncare potrivită pentru o anumită boală era consumată de unul bolnav de cu totul altă boală. Cei ce erau supuși la o dietă strictă cumpărau porțiile bolnavilor de scorbut, beau cvas, bere de spital, cumpărîndu-le de la cei cărora le erau prescrise. Unii consumau și cîte două porții. Porțiile se vindeau și se revindeau pe bani. O porție de rasol costa destul de scump: o bancnotă de cinci copeici. Dacă în salonul nostru n-avea nimeni de vînzare porții de carne, paznicii plecau să caute în celelalte saloane, și dacă nici acolo nu găseau, erau rugați să încerce în saloanele „libere”, cum li se spunea celor ale militarilor. Totdeauna se găseau amatori să-și vîndă porția de mîncare. Lipsa de bani era, firește, generală, dar cei ce dispuneau de ceva parale trimiteau să li se cumpere pîine albă, gustări și chiar delicatesuri din tîrg. Paznicii făceau aceste servicii cu totul dezinteresat.

Orele cele mai nesuferite erau cele de după amiază. Unii, neavînd ce face, dormeau, alții, de plictiseală, se așezau la taifas, se certau, ori începeau să-și povestească diferite întîmplări din viață. Dacă nu erau aduși între timp noi bolnavi, plictiseala devenea și mai chinuitoare. Sosirea unui bolnav nou aducea în salon o oarecare înviorare, mai ales cînd nu-l cunoștea nimeni. Îl cercetau cu luare-aminte, îl întrebau de unde vine și ce faptă a săvîrșit. Un interes

deosebit stîrneau în astfel de cazuri cei aflați în transferare; ei aveau totdeauna ceva de povestit; bineînțeles, nu despre chestiunile lor personale, intime, despre care nici nu încerca nimeni să-i descoasă, afară de cazul cînd omul își descărca singur sufletul; vorbeau despre lucruri legate direct de lumea din afară: de unde vin? cu cine au mers? cum e drumul? unde-i duce? și așa mai departe, îmboldiți parcă de spusele noului venit, cîte unul dintre ai noștri începea și el să-și aducă aminte de pățaniile sale și țin'te vorbă: despre peripețiile drumului, despre punctele de transfer, despre călăi și șefi de eșaloane. Tot către seară apăreau și cei pedepsiți cu bătaia. Sosirea acestora producea totdeauna, după cum am mai spus, o impresie puternică. Cum însă nu în orice zi se iveau asemenea cazuri, plictiseala se întrona atotstăpînitoare în întreg salonul și aveai impresia că toți oamenii aceștia s-au scîrbit de mult unii de alții și nu se mai pot vedea în ochi; ba ici colo se iscau și certuri serioase.

De aceea, aducerea vreunui nebun care trebuia văzut de doctori trezea mare interes. De multe ori osîndiții ce urmau să-și primească pedeapsa se prefăceau nebuni numai ca să scape. În scurt timp se dădeau însă ei singuri de gol, sau mai bine zis, se hotărau s-o întoarcă, și după ce își făceau de cap două-trei zile, se cumințeau brusc și cu fața întunecată își cereau ieșirea din spital. Nici ocnașii, nici doctorii nu-i mustrau pentru vicleniile lor și nici nu căutau să le amintească de năzbîtiile și maimuțărelile făcute; omul își lua în tăcere hîrtia, ceilalți îl

conduceau în tăcere pînă la ușă și peste două-trei zile se întorcea cu spinarea însîngerată. În schimb, ivirea unui adevărat nebun era o nenorocire pentru întregul salon. E drept că cei ce rîdeau, țipau, jucau și cîntau erau primiți la început cu multă veselie. „Ăsta o să aibă haz!” ziceau ei, privindu-l pe bietul nenorocit cum se strîmbă și se schimonosește. Dar mie mi-a fost întotdeauna nespus de greu să-i privesc pe acești nenorociți. În general, n-am putut niciodată să mă uit fără emoție la un nebun.

De altfel, nu trecea mult și strîmbăturile și agitația necontenită a nebunului începeau să plictisească pe toată lumea și în cîteva zile reușea să-i scoată pe toți din sărite. Pe unul l-au ținut așa trei săptămîni în salonul nostru și în cele din urmă ne venea pur și simplu să ne luăm lumea-n cap. Întîmplarea a făcut ca tot pe vremea aceea să mai fie adus încă unul, care m-a îndurerat peste măsură. Toate acestea s-au petrecut în cel de-al treilea an al deținerii mele la ocnă.

În primul an, sau mai precis în cele dintîi luni, m-au dus la lucru cu un grup de sobari, care lucrau la o fabrică de cărămidă, la o depărtare de două verste de temniță; reparau cuptoarele în care urma să fie arsă cărămida în timpul verii; eu îi ajutam la căratul materialelor. În dimineața aceea, M-ki și B. îmi făcură cunoștință cu subofițerul Ostrojski, supraveghetorul cărămidăriei. Era un polonez în vîrstă – avea șaizeci de ani cel puțin— înalt, slab, plăcut la chip și foarte impunător. Venise de mult în Siberia și cu toate că se trăgea din

rîndul oamenilor de jos – era unul din soldații răzvrătiți la 1830 – M-ki și B. țineau mult la el. Citea și răscitea o biblie catolică. Am început să discutăm: avea o vorbă blîndă, înțeleaptă și plină de simțire și un fel de a povesti foarte plăcut; privirea-i era deschisă și caldă. De la o vreme nu l-am mai văzut; se spunea că se află sub anchetă, dar pentru ce anume – nu știu. Și iată că după doi ani mi-a fost dat să-l revăd: l-au adus în salonul nostru, căci își pierduse mințile. Intră țipînd, schimonosindu-se și rîzînd în hohote și imediat începu să țopăie prin salon cu cele mai indecente gesturi și strîmbături. Deținuții erau bucuroși de această distracție neașteptată, pe mine însă priveliștea m-a întristat profund… După trei zile nu știam ce să mai facem: se certa, se bătea, țipa, începea să cînte în toiul nopții; în fiecare clipă ne pomeneam cu vreo năzbîtie atît de dezgustătoare, încît ni se făcea greață. Nu se temea de nimeni. Au încercat să-l pună în cămașa de forță, dar așa aveam și mai mult de furcă cu el, deși cînd era liber se certa și încerca să se bată aproape cu toți. În cursul celor trei săptămîni, tot salonul l-a rugat de mai multe ori pe medicul-șef să-l mute în alt salon. Dar nu treceau nici două zile și bolnavii de acolo obțineau mutarea lui îndărăt la noi. Și fiindcă pe vremea aceea aveam doi nebuni printre noi, amîndoi certăreți și gălăgioși, cele două saloane se distrau tot schimbîndu-și nebunii. De fiecare dată, cel nou venit se dovedea mai rău decît predecesorul său. În sfîrșit, toată lumea respiră ușurată cînd amîndoi fură ridicați și transportați nu se știe unde…

Mi-aduc aminte, de asemenea, de un nebun foarte ciudat. Tot atunci, vara, a fost adus într-o zi un deținut în prevenție, un vlăjgan de aproape patruzeci și cinci de ani, cu fața ciupită de vărsat, cu ochii roșii, mici și umflați, mohorît la înfățișare. I se dădu un pat lîngă mine. Se dovedi a fi foarte liniștit, nu vorbea cu nimeni și părea mereu adîncit în gînduri. Cînd se înnoptă, începu să-mi vorbească și-mi povesti așa, într-o doară, cu aerul unui om care dezvăluie o mare taină, că ar fi trebuit să primească două mii de lovituri de băț, dar că acest lucru nu se va întîmpla, deoarece fata colonelului G. a intervenit pentru el. Mă uitai la el cu surprindere și-mi exprimai gîndul că, în astfel de împrejurări, fiica unui colonel nu-i putea fi de niciun ajutor. Încă nu bănuiam cu cine am de-a face, fiindcă fusese adus la spital ca un bolnav oarecare și nu ca unul care și-a pierdut mințile, îl întrebai atunci de ce boală suferă; îmi răspunse că nu știe de ce l-au trimis la spital, dar că e pe deplin sănătos și că fata colonelului s-a îndrăgostit de el; cu două săptămîni mai înainte trecuse în trăsură prin fața corpului de gardă și, văzîndu-l la fereastra cu gratii, se îndrăgostise de la cea dintîi privire și de atunci găsise prilejul, sub diferite motive, să vină de trei ori la corpul de gardă: o dată cu tatăl ei, sub cuvînt că vrea să-și vadă fratele, care era ofițer de serviciu; a doua oară cu mama ei, ca să dea de pomană arestaților, și, trecînd prin fața lui, îi șoptise la ureche că-l iubește și că îl va scoate din temniță. Părea ciudat să-l vezi cu ce lux de amănunte subtile îmi înșira el toată povestea aceasta absurdă, născocită, desigur,

de sărmana lui minte tulburată. Credea cu sfințenie că va scăpa de pedeapsă. Vorbea calm și cu multă siguranță despre dragostea pătimașă a domnișoarei pentru el și, pe lîngă faptul că povestea în sine era atît de ciudată, părea cu totul absurd să auzi din gura unui om în vîrstă de aproape cincizeci de ani, cu o față atît de ștearsă, de amărîtă și chiar slută, o istorie romanțioasă despre o tînără domnișoară îndrăgostită de el. Ciudat în ce hal de decădere l-a adus pe acest om sfios teama de pedeapsă! Poate că zărise într-adevăr pe cineva printre gratiile ferestruicii și nebunia iscată din teama care mocnea în creieru-i tulbure își găsise deodată o cale de ieșire, o formă. Nenorocitul soldat care, fără îndoială, nu se gîndise de cînd era la vreo domnișoară, născocise deodată un roman întreg, agățîndu-se instinctiv de acest pai, ca unul care se îneacă. L-am ascultat în liniște și le-am împărtășit și celorlalți deținuți cele auzite, precum și părerea mea. Cînd ceilalți au încercat însă să-l descoasă, el s-a ferecat în tăcere. A doua zi, doctorul l-a examinat îndelung și, fiindcă n-a găsit la el nimic, iar nenorocitul mărturisea că nu e bolnav, i s-a dat bilet de ieșire din spital. Cînd am aflat noi că doctorul i-a scris pe fișă „*Sanat est*”, medicii ieșiseră din salon, și era prea tîrziu să-i mai aducem la cunoștință boala de care suferea ocnașul. Nici noi, la urma urmei, nu știam ce are. Vina era a administrației, care îl trimisese fără să arate pricina pentru care găsise de cuviință să fie dus la spital. Cert este că intervenise aici o neglijență. Sau poate chiar și cei ce l-au trimis nu erau siguri că au de-a face

cu un nebun și au făcut-o pentru un control mai riguros. Fapt e că după două zile bietul nenorocit fu trimis să-și ispășească pedeapsa. Această întorsătură se pare că îl uimi nespus: nu-i venea să creadă pînă în clipa din urmă și tot nădăjduia că are să fie iertat; cînd se văzu tîrît în fața batalionului, începu să strige „ajutor!”. De data aceasta, îl duseră în alt salon, fiindcă în sala noastră nu mai era niciun pat. M-am interesat de soarta lui și am aflat că în cele opt zile cît a rămas la spital n-a mai scos nicio vorbă, a fost trist și abătut... Pe urmă, după ce i s-au vindecat rănile de pe spinare, a fost dus nu se știe unde. Eu, unul, n-am mai auzit nimic de el.

Cît privește tratamentul și leacurile în general, pe cît am putut observa, cei ce nu sufereau de vreo boală grea nu țineau seama de sfaturile medicilor și nu luau niciun fel de doctorie, pe cînd toți acei care erau cu adevărat bolnavi, și mai cu seamă toți bolnavii grav, urmau cu strictețe prescripțiile doctorilor, înghițeau conștiincios poțiunile și hapurile ce li se dădeau și în general le plăcea să se doftoricească, dar leacurile lor preferate erau tot soiul de remedii externe. Ventuzele, lipitorile, cataplasmele, sîngerările, în care poporul are o încredere oarbă, se bucurau de mare trecere la bolnavii spitalului nostru, fiind acceptate imediat și, aș spune, chiar nu fără oarecare plăcere.

Mi s-a părut curios să observ cu acest prilej cum aceiași oameni care îndurau fără să crîcnească dureri nemaipomenite pricinuite de vergi și de nuiele se văitau, scrîșneau și gemeau

cînd li se puneau niște biete ventuze. Să fi fost alintare de oameni greu încercați de viață și care voiau să se răsfețe puțin ca niște copii, sau glumă pe seama micilor zgîrieturi ce li se făceau pe spinările sfîrtecate de nenumărate bătăi grele? Nu știu ce să cred. E drept însă că ventuzele noastre nu erau ca cele obișnuite. Aparatul cu care se făceau fulgerător tăieturile îl stricase sau îl pierduse felcerul de mult, așa încît nu-i rămăsese decît să se folosească de bisturiu. Pentru o ventuză trebuiau făcute vreo douăsprezece tăieturi; de obicei nu sînt dureroase, căci aparatul, printr-o apăsare rapidă, lasă douăsprezece crestături deodată. Cu bisturiul însă e altceva; cu el se taie mai încet și carnea se înfioră, resimțind viu durerea; întrucît pentru zece ventuze, de pildă, trebuiau făcute vreo sută douăzeci de tăieturi, întreaga operație apărea, desigur, destul de dureroasă. Am fost nevoit la un moment dat s-o încerc și eu; într-adevăr, mi s-a părut dureroasă și foarte plicticoasă, și totuși, n-am suferit atît încît să nu-mi pot stăpîni gemetele. Ba îți venea să și rîzi cîteodată, văzînd pe cîte unul, o namilă de om, cum se strîmbă, se tînguie și se zvîrcolește. E ca și cînd – de-ar fi să încercăm o comparație – ai vedea cum un om hotărît, stăpîn și calm în fața unui lucru important și grav, venind acasă, devine mofturos și se supără pentru toate fleacurile, pentru că s-a întîrziat cu masa, face nazuri la mîncare, strigă și se leagă de toți și de toate; nimic nu-l mulțumește, toate îl supără, toate îi stau împotrivă, toți îl necăjesc și-l chinuie, într-un cuvînt, nu mai poate de bine, cum se spune despre asemenea domnișori, care

se întîlnesc și printre oamenii simpli; cu atît mai mult în promiscuitatea tovărășiei silite din temnița noastră. De multe ori, ocnașii glumeau și își băteau joc de un asemenea rîzgîiat, ba auzeai pe cîte unul că începe să-l și înjure; și curios, acesta tăcea numaidecît, de-ai fi zis că n-aștepta decît atîta ca să-și contenească văicărelile. Ustianțev, în special, nu putea suferi mofturile acestea și niciodată nu lăsa să-i scape prilejul de a-i face de două parale pe zevzeci. De altfel, îi plăcea grozav să se gîlcevească și mereu se lua la harță cu cîte cineva. Era pentru el o adevărată desfătare, un fel de necesitate iscată de boală și, de altfel, și de mintea lui obtuză. La început îți arunca o privire severă, fixă, apoi începea să te mustre cu glas liniștit, convins că e neapărat de datoria lui să te probozească. Își vîra nasul în toate, ca și cum ar fi fost anume pus să vegheze asupra ordinii și moralei obștești.

— Se bagă unde nu-i fierbe oala, ziceau deținuții rîzînd. Se fereau de cearta cu el, ca să-l cruțe, și doar cîteodată mai făceau cîte o glumă pe socoteala lui.

— Foc și pară scoate pe nări! Nici cu trei tulumbe nu-l stingi.

— Și ce-ai vrea, mă rog, să fac? Să-i cînt nărodului în strună? Nu vezi ce se mai izmenește, de parcă l-ar căsăpi careva. Ai intrat în horă, trebuie să joci.

— Da’ tu ce nevoie ai să te amesteci?

— Auziți, fraților? îi întrerupse un ocnaș. Ventuzele-s floare la ureche; am gustat din ele, da’ tot urecheala îndelungată e cea mai păcătoasă durere.

Toți izbucniră în rîs.

— Ai pățit-o?

— Ba bine că nu! Și încă cum am pățit-o!

— De aia ți-s urechile așa clăpăuge.

Deținutul care vorbea, Șapkin, avea într-adevăr niște urechi ca verzele, mari și răschirate. Vagabondul ăsta, tînăr încă, potolit și cuminte, vorbea totdeauna cu o seriozitate sub care se ascundea umorul, și mare era veselia tuturor cînd se apuca să povestească ceva.

— De un' să știu eu că te-au tras de urechi, găgăuță? Și ce-mi pasă mie că te-au tras de urechi? se porni din nou Ustianțev, întorcîndu-se către Șapkin, deși acesta nu i se adresase lui anume.

Însă Șapkin nu-i dădu nicio atenție.

— Și cine te-a tras de urechi? întrebă unul.

— Ispravnicul, naiba să-l ia! Era pe cînd umblam hoinar prin țară. Tocmai ajunsesem la K., eu și cu încă unul, Efim – alt nume n-avea, hoinar și el ca mine. Pe drum, dădusem o lovitură la un țăran din Tolmina, un cătun căruia-i zice așa. Intrăm noi în oraș și ne uităm în dreapta și în stînga, să vedem, doar-doar o fi rost de ceva învîrteală, și apoi s-o ștergem. La cîmp, se știe, ești liber ca pasărea, pe cîtă vreme în oraș nu prea era de noi. Pentru început, intrarăm într-o crîșmă, ca să mai prindem puteri. Ne așezăm la o măsuță și ne uităm împrejur. Deodată văd că se apropie de noi un coate-goale, îmbrăcat în haine nemțești zdrențuite. Vorbim de una, de alta. „Aș vrea să vă întreb, dacă nu vă e cu bănat, zice el la urmă, aveți cu voi acte de identitate în regulă?"

– „Nu, n-avem acte”, zicem noi. „Așa, va să zică. Uite că nici noi n-avem. Mai am cu mine doi fîrtați, zice, care stau și ei cu gazda la generalul Cucu[23]. Și dacă nu vă e cu supărare, zice, ne-am păpat toate capitalurile și nu mai avem nicio para chioară – pot îndrăzni să vă cer să faceți cinste cu o juma’ de rachiu?” – „Cu dragă inimă, zicem noi. Și cinstim împreună.”

Din vorbă în vorbă, ne-au vîndut și nouă pontul pentru o lovitură pe care se pregăteau s-o dea ei la casa unui bogătaș din marginea orașului; cică avea casa plină doldora cu lucruri de preț. Ne hotărîrăm să-l călcăm chiar în noaptea ceea. Dar, în clipa cînd să dăm lovitura, ne prinde poliția pe cîteșicinci și ne duce la secție și pe urmă la ispravnic. „Lăsați că văd eu cum stau lucrurile”, zice șeful. Trage din pipă, bea dintr-o ceașcă de ceai; era un om voinic, cu favoriți. Mai erau acolo încă trei vagabonzi aduși tot atunci. Caraghioși mai sunt, măi fraților, toți vagabonzii ăștia: nimic nu țin minte, poți să-i dai cu bîta în cap, el tot îți răspunde că nu știe nimic, că a uitat tot. Șeful poliției se întoarce spre mine și mă întreabă răstit:

„Cine ești?” Răspund și eu ca toți ceilalți:

„Nu-mi aduc aminte de nimic, înălțimea voastră, am uitat tot.” – „Așteaptă, zice el, aflăm noi numaidecît cine ești; parcă te-am mai văzut undeva”, și tot se uita la mine cu niște ochi de uliu. Eu, săracul de mine, nu dădusem ochi cu el de cînd mi-s.

[23] Adică la pădure, unde cîntă cucul. Vrea să spună că și ei sînt vagabonzi (n. aut.)..

Îl întreabă pe celălalt:

„Tu cine ești?” – „Spală-putină, înălțimea voastră!” – „Așa te cheamă: Spală-putină?” – „Chiar așa, Spală-putină, înălțimea voastră.” – „Va să zică, Spală-putină. Da’ tu?” făcu el către cel de-al treilea. „Și eu cu el, înălțimea voastră.” – „Dar cum te cheamă?” – „Păi, așa mă cheamă, înălțimea voastră. Și eu cu el.” – „Cine ți-a zis așa, nătărăule?”

— „Niște oameni cumsecade, înălțimea voastră, că doar mai sînt și oameni cumsecade pe lumea asta, înălțimea voastră.” – „Și cine-s oamenii ăștia cumsecade?” – „I-am cam uitat, înălțime, iertați-mă”.

— „I-ai uitat pe toți, chiar pe toți?” – „Chiar pe toți, înălțimea voastră.” – „Dar părinți n-ai avut: tată, mamă? De ei îți mai aduci aminte?” – „Trebuie să fi avut și eu părinți, înălțime, dar și pe ei i-am cam uitat; se poate să fi avut, nu zic ba, înălțimea voastră.” – „Și unde ai stat pînă acum?” – „În pădure, înălțimea voastră.” – „Numai în pădure?” – „Numai în pădure.” – „Și iarna?” – „Nu știu cum o fi iarna, înălțime.” – „Și tu? Pe tine cum te cheamă?” – „Secure, înălțimea voastră.” – „Dar pe tine?” – „Ascute – nu căsca, înălțime.” – „Dar pe tine?” – „Ascut-fără-frică, înălțimea voastră.” – „Și niciunul nu-și mai aduce aminte de nimic?” începe el să rîdă; ceilalți se strîmbă și ei a rîs tot privindu-l. Dar asta nu se întîmplă totdeauna; cîteodată te izbește cu pumnul în falcă de-ți aduni măselele de pe jos; sînt oameni bine hrăniți și voinici.

„Duceți-i la temniță, porunci el, am să văd eu ce-i cu ei mai tîrziu. Tu mai stai”, se întoarse el iar către mine. „Treci colo, la masa aceea!” Mă

uit, văd o masă, hîrtie, condei, cerneală. Mă întreb: „Ce-o fi vrînd cu mine?” – „Stai jos, strigă el; ia condeiul și scrie!” Și numaidecît începe să mă tragă de ureche. Mă uit la el ca dracul la popă: „Nu știu să scriu, înălțimea voastră.” – „Scrie!” „Fie-vă milă de mine, Înălțimea voastră!” – … „Scrie cum știi!" zice și tot mă trage de ureche, apoi deodată mi-o răsucește de văd stele verzi. Ce să vă mai spun, fraților, mai bine mi-ar fi tras trei sute de vergi la spinare decît cazna asta.

„Scrie, îți spun…”

Și așa o ținea într-una.

— Era nebun? Că altminteri ce voia?

— Ba era zdravăn de-a binelea. Dar să vedeți ce se întîmplase. Cu cîteva săptămîni înainte, un funcționăraș din T. pusese mîna pe niște bani ai statului și se făcuse nevăzut; avea și el o podoabă de urechi ca ale mele – mari și clăpăuge. S-a dat de veste la toate posturile de poliție. Se vede că potriveala asta de semne cu urechile îl făcu să mă bănuiască și de aceea m-a pus la încercare, ca să vadă dacă știu să scriu și cum scriu.

— Ceasul ăl rău, flăcăule! Și te-a durut?

— Dacă-ți spun! Mă durea cumplit.

Toată lumea izbucni în rîs.

— Ei bine, și-ai scris?…

— Da’ de unde! Cum era să scriu? Am început să plimb condeiul pe hîrtie, de la un cap la altul și l-am plimbat așa pînă s-a plictisit și dumnealui. E drept că mi-a tras el și cîteva palme zdravene, dar la urmă m-a lăsat să plec, la temniță, bineînțeles.

— Da’ tu știi, sau nu știi să scrii?

— Am știut cîndva, dar de cînd a început lumea să scrie cu condeie, am uitat de tot.

Și așa, cu povești sau, mai bine zis, cu trăncăneli de acest fel ne treceam vremea. Doamne, ce plictiseală! Zilele erau lungi, înăbușitoare, mereu aceleași, atît de mult semănau una cu alta. Dacă aș fi avut cel puțin o carte! Și, cu toate astea, mă duceam ades la infirmerie, mai ales la început, fie că eram bolnav, fie pentru a mă odihni, numai ca să mai scap de temniță. Acolo era o atmosferă de neîndurat, mult mai apăsătoare ca în spital, mai ales din punct de vedere moral. Mereu aceeași ură și invidie, aceleași certuri și încăierări, aceeași pornire dușmănoasă împotriva noastră, a celor ce eram socotiți nobili, aceleași chipuri răutăcioase, amenințătoare!

Pe cînd aici, la spital, nu se făcea deosebire între oameni, toți se socoteau egali și se simțeau între prieteni. Orele cele mai triste și mai apăsătoare erau pe înserate, la lumina palidă a lumînărilor, și pe la începutul nopții. Toți se culcă devreme. O lumină slabă veghează singuratică la un capăt al salonului, lîngă ușă, iar în fund, în colțul nostru – domnește întunericul. Aerul se îmbîcsește repede, devine înăbușitor. Uneori, vezi pe cîte unul dintre bolnavi, pe care nu l-a furat somnul, sculîndu-se și rămînînd nemișcat pe marginea patului ceasuri întregi, dus pe gînduri, cu capul, acoperit cu boneta, lăsat în piept. Te uiți la el poate chiar o noapte întreagă și încerci să ghicești: la ce se gîndește oare? Și aceasta, tot ca să-ți omori cumva timpul. Sau începi să visezi, să-ți aduci aminte de ce a fost.

Închipuirea îți reînvie trecutul în tablouri fără sfîrșit; ici-colo răsar în aceste amintiri amănunte la care în alte împrejurări poate nu te-ai fi gîndit niciodată, sau nu le-ai fi retrăit cu aceeași intensitate ca acum. Sau îți întorci privirile în viitor și încerci să te vezi ieșind din temniță. Încotro îți vei îndrepta pașii? Și cînd se va întîmpla aceasta? Te vei întoarce oare vreodată pe meleagurile de unde ai plecat? Și tot gîndindu-te așa, nădejdea ți se înfiripă din nou în suflet... Alteori te apuci pur și simplu să numeri: unu, doi, trei și tot așa înainte, ca să poți adormi mai curînd. Ajungeam uneori pînă la trei mii, fără să-mi vină somnul. Auzi pe careva răsucindu-se neliniștit în așternut. Dincolo, Ustianțev se luptă gîfîind cu un acces de tuse putredă de ofticos pe moarte, urmată de un geamăt slab și o vorbă chinuită, mereu aceeași de fiecare dată: „Doamne, mult am păcătuit!" Și ciudat mai răsună glasul lui istovit, tînguitor, în liniștea netulburată a nopții. Sau, deodată, de undeva, dintr-un colț învăluit în întuneric, prinzi o șoaptă: se vede că nici cei de acolo n-au somn și stau de vorbă pe șoptite, întinși în paturi. Uite așa, unul începe să spună vreo întîmplare din viața lui, apoi își povestește toată viața; își aduce aminte de trecut, de anii de pribegie, de tot ce a fost, de nevastă, de copii, de rînduielile de altădată. Și chiar din șoapta lui îndepărtată ghicești că nimic din tot ce povestește el nu se va mai întoarce, toate sînt de-a pururi pierdute pentru el, iar povestitorul însuși e ca un codru de pîine care, o dată tăiat, la loc nu se mai lipește. Celălalt ascultă. Nu se aude decît o șoaptă stăpînită,

monotonă, neîntreruptă, ca susurul unui pîrăiaș ce abia răzbește din depărtare... Mi-aduc aminte că odată, într-o noapte nesfîrșită de iarnă, am auzit o poveste care la început mi-a părut un vis tulbure, chinuitor, de parcă aș fi zăcut cuprins de fierbințeala unui acces violent de friguri și toate cele auzite nu fuseseră decît rodul aiurelii unui creier răvășit de febră.

IV
BĂRBATUL AKULINEI (Povestirea unui ocnaș)

Era aproape de miezul nopții, trecuse de unsprezece. Furat de somn pe nesimțite, adormisem de-a binelea, cînd deodată mă pomenii trezindu-mă brusc... Lumina slabă și opacă a lămpii de noapte de la ușă abia reușea să destrame întunericul. Toată lumea dormea. Adormise și Ustiantev și în liniștea nopții se auzea cît de greu îi vine să respire și cum îi horcăie în gîtlej flegma la fiecare răsuflare chinuită. De pe coridor răsună deodată zgomotul surd al unor pași grei care se apropiau. Era schimbul de noapte al santinelelor. Aproape de tot se auzi o izbitură de pat de pușcă în podea. Ușa se deschise și caporalul începu să numere bolnavii, călcînd ușor printre paturi. După cîteva clipe ieși, închise iarăși ușa, schimbă santinela și cu aceiași pași grei se îndepărtă. Liniștea învălui iarăși totul.

De-abia atunci băgai de seamă că doi deținuți din imediata mea apropiere, în stînga patului meu, nu dormeau, ci vorbeau în șoaptă. Se

întîmplă uneori ca doi bolnavi care zac alături și care n-au schimbat un cuvînt zile de-a rîndul, săptămîni și chiar luni întregi, să intre deodată în vorbă în puterea nopții și unul din ei, mînat de un imbold lăuntric, să înceapă a-i povesti celuilalt tot trecutul lui.

Vorbeau probabil de multă vreme. Nu apucasem să aud începutul și nici acum nu prindeam toate cuvintele; treptat însă mă obișnuii cu șoaptele lor și prinsei firul povestirii. Somnul îmi trecuse: ce puteam face altceva decît să ascult? Unul povestea cu însuflețire, culcat într-o rînă, cu capul săltat de pe pernă, cu gîtul întins spre vecinul lui de pat. Îl simțeai agitat, chinuit de nevoia de a se destăinui.

Celălalt îl asculta ridicat în capul oaselor, cu picioarele vîrîte sub plapumă, mohorît și nepăsător, și mormăia din cînd în cînd cîte un cuvînt de încuviințare, în semn de înțelegere sau mai mult așa de formă, și trăgea mereu tabac pe nas dintr-o tabacheră de corn. Era soldatul Cerevin, dintr-o unitate disciplinară, un om de vreo cincizeci de ani, ursuz și pedant, un prost încrezut cu pretenții de înțelept. Povestitorul, Șișkov, în vîrstă de aproape treizeci de ani, era un ocnaș de-al nostru, civil, care lucra la atelierul de croitorie. Pînă în clipa aceea nu-mi atrăsese cu nimic atenția; de altfel, nici după aceea și nici în tot restul detențiunii mele la ocnă n-am simțit niciodată îndemnul de a-l cunoaște mai îndeaproape. Era un om de nimic și cam zărghit. Stătea uneori săptămîni întregi tăcut, posomorît, retras, și deodată, nitam-nisam, se amesteca în cine știe ce afacere care nu-l privea, bîrfea și ducea vorbe, se

aprindea și se încăpățîna pentru fleacuri, umbla din cazarmă în cazarmă, clevetind și băgînd intrigi, se frămînta și își ieșea din fire. Totul sfîrșea cu o bătaie zdravănă, după care se potolea brusc și redevenea tăcut și ursuz. Era și netrebnic, și fricos, de aceea toată lumea îl lua cam de sus și îl disprețuia. Scund la stat, uscățiv, avea ochi neastîmpărați, care se potoleau uneori într-o îngîndurare tîmpă. De se întîmpla însă să povestească ceva, se însufleța numaidecît, începea să dea din mîini și, cu totul pe neașteptate, se întrerupea, ca să treacă la altceva, se pierdea în amănunte și în cele din urmă uita despre ce vorbise. Se lua la harță deseori și de obicei scornea tot felul de pricini, găsindu-l pe om vinovat de te miri ce; punea atîta patimă în aceste certuri, încît uneori izbucnea în lacrimi. Cînta destul de bine din balalaică și se vedea că-i place să cînte, iar în zilele de sărbătoare se avînta și la joc, dînd dovadă de multă pricepere, mai ales cînd era îndemnat de ceilalți... Se lăsa convins ușor să facă un lucru... și nu pentru că era un om supus, ci fiindcă era dornic de a cîștiga prietenia celorlalți și, de dragul acestei prietenii, zadarnic jinduite, era gata să facă orice, numai să fie pe placul camarazilor.

Un timp nu pricepui nimic din ceea ce voia să spună Șișkov. Mi se păru întîi că se abate mereu de la firul povestirii în amănunte lăturalnice, sărind de la una la alta, fără nicio legătură. Poate băgase de seamă că lui Cerevin puțin îi pasă de ceea ce îl frămîntă și nu-l asculta cu destulă luare-aminte; totuși, căuta parcă să se convingă pe el însuși de contrariul

și ar fi fost, pesemne, tare mîhnit, dacă i s-ar fi dovedit că nu-i cum crede el.

— … Cînd ieșea în piață, istorisea el, toată lumea îl cinstea și-i da bună ziua… Bogătan, de!

— Făcea negoț, zici?

— Negoț. Tîrgușorul nostru era el cam prăpădit; lume nevoiașă și, mai ales prin mahalale – sărăcie lucie. Muierile cărau apă de la rîu, spetindu-se pînă sus pe malul înalt, ca să-și ude grădinile, se istoveau trudind din greu o vară întreagă și cînd venea toamna de-abia n-aveau cu ce să fiarbă o ciorbă de zarzavat. Lume de izbelițe, ce mai! El însă avea o sfoară de pămînt frumușică, pe care o lucra cu argați tocmiți; ținea trei; avea și o prisacă de la care vindea miere; mai făcea și negoț cu vite; ce mai, pentru locurile noastre era cineva, om cu vază. Numai că era tare bătrîn — șaptezeci de ani bătuți, avea și părul cărunt și i se îngreuiaseră oasele, de nu-l mai țineau balamalele. Cînd ieșea în piață în șuba lui de vulpi, toată lumea se înghesuia cu respect, om cu greutate, ce mai! — „Bună ziua, Ankudim Trofimîci!” – „Bună să-ți fie inima.” Stătea de vorbă cu oricine. „Să trăiești ani mulți, Ankudim Trofimîci!” „Ce mai faci?” întreabă el. „Apoi ce să fac, nu mai pot de bine. Dar dumneata, tăicuțule?” „Deh, trăim și noi pentru păcatele noastre, ca să facem umbră pămîntului!” „Ba să trăiești mulți ani, Ankudim Trofimîci!” Nu se codea să stea de vorbă cu oricine îi ieșea în cale, iar cînd spunea ceva – fiecare vorbă ce-o rostea atîrna cît un galben. Om cu știință de carte, priceput, tot din cărți sfinte citea. O punea pe baba să se așeze în fața lui: „Șezi aici,

bătrîno, și ia aminte la ce ți-oi citi!” și începea să-i tălmăcească. Bătrîna, Maria Stepanovna, nu era chiar atît de bătrînă; era nevasta lui de-a doua; se însurase cu ea ca să aibă copii, căci de la nevasta dintîi nu-i rămăsese niciunul; acum avea doi flăcăi, nevîrstnici încă; pe cel mai mic, Vasia, l-a făcut la șaizeci de ani, și o fată, Akulka, cea mai mare, de optsprezece ani.

— Nevastă-ta, adică?

— Stai să-ți spun. Întîi și întîi Filka Morozov a făcut-o boacănă de tot. Îi spune lui Ankudim: „Ies din tovărășie, zice, dă-mi cele patru sute de ruble ale mele, nu-ți sînt slugă, nu vreau să mai fac negoț cu tine și nici pe Akulka ta, zice, nu vreau s-o iau de nevastă. Îmi arde să petrec. Acum, după ce mi-au murit părinții, vreau să-mi beau, zice, toți banii, apoi mă năimesc pentru altul să mă duc ostaș, iar după zece ani mă întorc felmareșal!” Ankudim îi dă toți banii, socoteală cinstită pînă la o para; împărțeală, adică, pentru că negoțul îl făcuse în tovărășie cu tatăl lui Filka. „Ești un om pierdut”, îi zice el. „Încă nu se știe dacă sînt ori nu un om pierdut, dar cu tine, boșorogule, știu că n-am să ajung departe. Ești un zgîrie-brînză, tremuri și pentru doi bănuți. Ai fi în stare să-ți mănînci și de sub unghie. Eu scuip pe toate astea. Știu că degeaba aduni și îngrămădești, că tot praful se alege. Eu am ambîț, zice. Iar pe Akulka ta să știi că n-o iau de nevastă: și așa, zice, m-am culcat cu ea…” – „Cum îndrăznești, zice bătrînul, să faci de ocară pe un părinte cinstit, pe o fată cinstită? Cînd te-ai culcat cu ea, slănină de șarpe, sînge de știucă ce ești?" îi strigă Ankudim, tremurînd de mînie… Chiar Filka mi-a

povestit mai tîrziu toate astea. „Nu numai că nu-ți iau fata de nevastă, dar am să fac în așa fel, încît să n-o ia nimeni, nici chiar Nikita Grigorici, fiindcă nu e fată cinstită. Trăiesc cu ea din toamna trecută. N-aș mai lua-o de nevastă acum pentru nimic în lume. Uite, încearcă să-mi dai acum orice ai vrea, tot nu mă învoiesc s-o iau…"

Și se puse flăcăul nostru pe chef, de se crucea lumea în tîrg. Și-a găsit niște tovarăși de băutură și a ridicat un tărăboi, de tot tîrgul era numai vuiet și larmă și chiote. A ținut-o așa, într-o beție neîntreruptă, trei luni în șir, pînă a risipit tot ce avea. „Cînd oi sfîrși banii, zicea, vînd casa, vînd tot, beau tot și pe urmă, ori mă năimesc în oaste pentru altul, ori pornesc hoinar prin lume!" Umbla beat de dimineața pînă seara, se plimba într-o trăsură cu doi cai cu zurgălăi, și ce-l mai iubeau fetele! Grozav! Era bun de gură.

— Fusese cu ea în dragoste, vra să zică?

— Stai să-ți spun. Tocmai îngropasem pe tata; mama cocea turtă dulce pentru dugheana lui Ankudim; eu tot pentru el munceam și așa ne țineam zilele, dar o duceam ca vai de lume. Aveam un petic de pămînt dincolo de pădure, mai semănăm ceva grîne, dar după moartea tatii l-am lăsat în paragină, pentru că pe acea vreme mă cam dedasem la băutură. Storceam bani de la maică-mea cu bătaia…

— Rău ai făcut că ai bătut-o. Mare păcat!

— Cîteodată nu mă trezeam din beție de dimineața pînă seara. Casa mai era cum era, mă rog, veche și dărăpănată, dar era a noastră. Da' înăuntru – pustiu, sufla vîntul – n-aveam nici de

unele. Crăpăm de foame; cîteodată zile de-a rîndul n-aveam ce pune în gură. Maică-mea bodogănea într-una, bocea și se văicărea; mie însă puțin îmi păsa. Mă țineam scai de Filka Morozov; umblam cu el de dimineață și pînă tîrziu noaptea. „Cîntă-mi din ghitară, îmi zicea el, și joacă în fața mea, iar eu, așa culcat, o să arunc în tine cu bani, că doar îs omul cel mai bogat.” Nu știa ce să mai scornească. Dar de lucru furat nu se atingea: „Nu sînt hoț, zicea, eu mi-s om cinstit…”

„Hai, băieți, să ungem cu dohot poarta Akulkăi, fiindcă nu vreau s-o ia de nevastă Nikita Grigorici. Am boală să i-o fac și pe-asta”, zice. Bătrînul ar fi vrut de mult s-o dea pe Akulka după Nikita Grigorici; era un om cam bătrîior, cu ochelari pe nas. Făcea și el negoț. Cînd auzi Nikita Grigorici că se vorbește de rău pe socoteala fetei, spuse bătrînului: „Prea mare rușine pe capul meu, Ankudim Trofimîci; și-apoi, nu mai vreau să mă însor; mi-a trecut vremea”.

Și ne-am dus de-am mînjit cu păcură poarta Akulkăi. Ce-au mai bătut-o atunci cei de acasă… Maria Stepanovna țipa: „îți mănînc zilele!” Iar bătrînul: „Altădată, pe vremea cinstiților patriarhi, zice, i-aș fi dat foc pe rug, azi, însă, toate în lume sînt stricăciune și putregai!” Nu era zi ca vecinii să n-o audă pe Akulka țipînd ca din gură de șarpe, așa o băteau; în fiecare zi o snopeau, din zori și pînă-n noapte. Iar Filka striga în piață, ca să-l audă toată lumea. „Fainã fată e Akulka, bună de petrecere. Mîndră-mi ești, dalbă ești, spune-mi dar pe cine iubești!…” Apoi se întorcea către mine: „Le-am făcut una

bună, de-au să mă pomenească toată viața".Într-o zi mă întîlnesc cu Akulka; se ducea cu căldările la apă. Îi strig: „Bună ziua, Akulina Kudimovna! Dacă nu ți-e cu supărare, fainâ ești, gătită ești, spune-mi drept cu cine trăiești!” I-am zis-o! Numai ce s-a uitat la mine cu ochii ei mari; era trasă la față și slabă ca o scîndură. S-a uitat la mine cu ochi mari, iar maică-sa crezu că stă de vorbă cu mine și-i strigă din prag: „De ce stai de vorbă cu el, nerușinato!” Și iar a bătut-o; o ținea uneori cîte un ceas în bătaie. „Te omor, striga, că nu te mai recunosc de fiică”.

— Era o stricată, care va să zică.

— Stai să auzi, bădie. Ținîndu-ne mereu așa de chefuri cu banii lui Filka, într-o zi, după ce mă culcasem, văd pe mama că vine și-mi spune: „De dormit îți arde, ticălosule, trîntorule?” Și dă-i cu gura. Apoi îmi spune: „Ia-o de nevastă pe Akulka. sînt bucuroși s-o dea acum și după unul ca tine. Dau trei sute de ruble bani gheață și ce-o mai fi și zestre.” Iar eu zic: „Cum s-o iau așa, cînd toată lumea știe că nu-i cinstită?” – „Prostule, cununia ascunde tot; e chiar mai bine dacă o să se simtă toată viața vinovată față de tine. Banii ăștia ne-ar pica tocmai bine; am și vorbit cu Maria Stepanovna; nu zice ba, am putea cădea la înțelegere.” „Să-mi lepede, zic, aici pe masă, numaidecît douăzeci de carboave și atunci o iau de nevastă!” Mă crezi ori ba, dar pînă în ziua căsătoriei am umblat tot timpul beat. Iar Filka Morozov nu-mi da pace :„Am să-ți rup oasele, zice, logodnic ticălos al Akulinei ce ești, numai să vreau, că mă culc noapte de noapte cu ea!”

— „Minți, porc de cîine ce ești!”

Mă făcu de rîs în fața lumii în plină stradă. Alerg turbat acasă. „Nu mă însor, zic, dacă nu-mi pune în palmă numaidecît încă cincizeci de carboave!”

— Și se învoiau s-o dea după tine?

— După mine? De ce nu! Nu eram niște tercheaberchea; am fost casă de gospodari cinstiți. Tatăl meu sărăcise abia către sfîrșitul vieții, cînd un foc năprasnic i-a mistuit tot avutul; fusese mult mai bogat decît Ankudim. „Sunteți niște coate-goale”, zice Ankudim. „Nu ți-a fost de ajuns, se vede, că ți-au feștelit poarta cu dohot”, îi răspund eu. Iar el de colo: „Ce, ai venit aici să-ți bați joc de noi? Ia nu mai face pe grozavul! Dovedește că e necinstită… Gura lumii-i slobodă. Nu vrei – n-ai decît, pe-aici ți-e drumul! Dar să-mi dai banii înapoi…” Atunci eu și cu Filka ne hotărîrăm să-i trimitem bătrînului pe Mitri Bîkov, să-i spună că am să-l fac de rîsul lumii. Pînă în ziua căsătoriei am umblat beat mort. M-am trezit abia cînd veni vremea să mă duc la cununie. Ne-am întors de la biserică, ne-am așezat la masă; unchiul Mitrofan Stepanîci zise: „Afacerea, chiar dacă nu e tocmai cinstită, dar e trainică și cu bine sfîrșită”. Bătrînul Ankudim se îmbătase și plîngea; lacrimile îi curgeau în barbă. Eu însă, frate dragă, uite ce-am făcut; mai înainte de a pleca la biserică, am ascuns un harapnic în buzunar și mi-am pus în gînd să-i trag din prima zi o bătaie de pomină Akulkăi, ca să știe ce înseamnă măritiș cu fetia pierdută, să afle și toată lumea că eu, chiar dacă am luat-o așa, nu sînt un prost…

— Bine-ai făcut! Să învețe minte, vra să zică, și să se simtă…

— Stai să vezi că nu-i chiar așa. Prin părțile noastre e un obicei că, îndată după slujba de la biserică, tinerii să intre în odaia lor, -în vreme ce nuntașii beau și petrec la masa întinsă. Rămăsei singur cu Akulka; ședea albă ca varul, n-avea nici pic de sînge în obraji, tăcea și tremura ca varga. Avea un păr moale și bălai ca inul, ochii mari, limpezi. Tăcea aproape întotdeauna; n-o auzeai niciodată, ai fi zis că-i mută. Ciudată ființă… Și ce crezi, bădie dragă: mi-am pregătit și harapnicul, l-am pus alături lîngă pat, și cînd colo a ieșit în fața mea cu nimic vinovată, era fată mare.

— Ce spui!

— Crede-mă, o fată cinstită dintr-o casă de oameni cinstiți. Și pentru ce, frate, pentru ce îndurase ea atîta amar de suferință? De ce o umpluse de noroi și o făcuse de batjocura lumii ticălosul ăla de Filka Morozov?

— Asta așa e.

— Atunci m-am dat jos din pat și-am îngenunchiat în fața ei, împreunîndu-mi mîinile ca pentru rugăciune: „lartă-mă, Akulina Kudimovna, zic, iartă-mă că am fost atît de prost ca să cred toate bîrfelile lumii. Iartă-mă că m-am purtat ca un nemernic.” Se ridicase în genunchi în pat și mă privea; îmi puse amîndouă mîinile pe umeri și începu să rîdă, și cu toate astea lacrimile îi curgeau de-a lungul obrajilor; plîngea și rîdea în același timp… Ieșii din odaie și strigai ca să mă audă toți nuntașii: „Mare mincinos și ticălos e Filka Morozov; dacă-l întîlnesc, nu scapă viu din mina mea!"

Bătrînii nu mai știau ce să spună de bucurie; mama Akulinei era gata să cadă la picioarele fetei, să-i ceară iertare, iar bătrînul zise: „Numai să fi știut și să fi cunoscut toate astea, scumpă copilă, și nu te-am fi dat după un bărbat ca ăsta…"

Să ne fi văzut cum eram îmbrăcați în cea dintîi duminică după căsătorie, cînd am ieșit de la biserică; eu în caftan de postav bun, cu căciulă de blană și nădragi de catifea; ea într-o scurteică de blană de iepure, nouă-nouță, cu basma de mătase pe cap; eram cum nu se poate mai potriviți și ne ședea grozav de bine unul lîngă altul! Toată lumea se uita la noi. Eu eram un flăcău destul de chipeș și nici Akulinușka mea nu era de lepădat; chiar dacă nu pica de frumoasă, dar nici cusur nu-i găseai; era o fată frumușică tare…

— S-au întors lucrurile în bine, vra să zică.

— Ascultă mai departe. A doua zi după căsătorie, mă fac nevăzut dintre oaspeți și, cam afumat de băutură, o iau la goană pe uliță, strigînd: „Unde-i nemernicul ăla de Filka Morozov; să pun numai mîna pe el, nenorocitul!" Țipam ca un nebun prin tîrg. Mi se urcase la cap și toată mahmureala de dinainte de nuntă, căci trei oameni cu greu au putut să mă aducă înapoi acasă, după ce m-au prins lîngă casa lui Vlasov. Toată lumea vorbea în oraș numai despre asta. Fetele își șopteau, cînd se întîlneau în tîrg:„Ce ziceți, fetelor, ce ziceți, deșteptelor? Akulka a fost fată cinstită!" După cîteva zile mă întîlnesc cu Filka Morozov, care îmi strigă în plină stradă: „Vinde-mi-o, zise, pe nevastă-ta, ca să ai cu ce bea. Uite, la noi

soldatul Iașka pentru asta s-a însurat: nu s-a culcat niciodată cu femeia lui, dar are cu ce să se îmbete trei ani în șir!" îi răspund: „Ești un ticălos!" „Iar tu un prost, îmi zice. Te-ai cununat beat. Parcă puteai tu să-ți dai seama ce și cum este?" Ajung acasă și încep să strig: „M-ați însurat pe cînd eram beat". Mama sare cu gura la mine. „Nu, măicuțo, zic, matale ai urechile astupate cu aur. Cheam-o-ncoa pe Akulka!" Și unde mi ți-am luat-o, măi frate, la refec. Vreo două ceasuri am tot bătut-o, pînă ce-am căzut și eu frînt de oboseală. Trei săptămîni nu s-a mai dat jos din pat.

— Deh, ce să-i faci, rosti Cerevin, cînd nu le bați, femeile… da' ce, ai prins-o cu ibovnicul?

— Nu, n-am prins-o. Să vezi ceva… Eu, ea să spun cinstit, nici n-aveam de ce s-o învinuiesc, zise Șișkov după un răstimp, de parcă i-a trebuit să facă o sforțare ca să rostească aceste vorbe. Dar tare m-a durut văzînd cum toată lumea își bate joc de mine. Și asta numai din pricina lui Filka. „Nevastă-ta e făcută ca s-o privească alții." Într-o zi, ne cheamă la el cu mai mulți musafiri și ce crezi că găsește să spună: „Dumnealui, zice, are o soțioară bună, drăguță, cuminte, respectuoasă, fără niciun cusur; să vedeți ce gospodar e dumnealui acum! Dar ai uitat, prietene, cum i-ai mînjit poarta cu dohot?" Cum ședeam beat, îmi pune mîna în păr și mă trage spre podea: „Haide, joacă, bărbat al Akulinei; eu am să te trag de păr, și tu să joci, ca să-mi faci cheful!" – „Ești un ticălos!" strig eu. Iar el de colo: „Am să vin în casa ta cu toată ceata și în fața ta îi trag Akulkăi o mamă de bătaie prin părțile moi cît mi-o plăcea". Ai să mă

crezi? O lună întreagă n-am mai îndrăznit să ies din casă, atît îmi era de frică să nu vină cumva la mine să-mi batjocorească nevasta. Și, uite, de atunci am început s-o bat...

— Ce rost avea s-o bați? Poți să legi mîinile cuiva, dar limba n-ai cum să i-o ții. Nici prea multă bătaie nu e bună. Pedepsește-o, învață-o, dar la urmă spune-i și o vorbă bună. Pentru asta-i făcută femeia.

Șișkov rămase cîteva clipe pe gînduri.

— ... La început, de necaz și supărare, reluă el, iar pe urmă m-am deprins și am luat-o ca un obicei; erau zile cînd o băteam de dimineață pînă seara pentru nimic: ba că nu s-a sculat cînd vream eu, ba că n-a călcat cum trebuia. Dacă n-o băteam, începeam să mă plictisesc. De multe ori o vedeam cum rămîne nemișcată pe scaunul ei de lîngă fereastră, cu ochii ațintiți în geam, mereu tăcută, și pe obraji îi curgeau lacrimi... Mă cuprindea o milă cînd o vedeam așa plîngînd, dar tot o băteam. Biata mamă răbda cît răbda și iar încerca să mă cumințească: „Ești un nemernic, zice, nu mai știi ce faci; ocna o să te mănînce!" – „Să taci, strig, și nimeni să nu mai spună o vorbă, că fac moarte de om; m-ați însurat legat la ochi, m-ați îmbrobodit!" La început, bătrînul Ankudim a încercat și el să mă domolească și a venit de cîteva ori la mine: „Bagă-ți mințile în cap, flăcăule! Să nu crezi că nu se găsește ac și de cojocul tău; și pentru asta este o lege!" Dar la urmă s-a lăsat păgubaș. Cît despre Maria Stepanovna, se făcuse blîndă de tot. Într-o zi veni la noi și-mi spuse plîngînd: „Să nu-ți fie cu bănat, Ivan Semionîci; e-un fleac, dar

rugămintea-i mare. Îndură-te și las-o să se bucure de lumina soarelui. Și-mi trîntește o plecăciune pînă la pămînt. Îmblînzește-ți inima, zice, și iart-o! Oamenii răi i-au scos vorbe de ocară, dar tu știi că ai luat-o cinstită…" Și iar mi se ploconește pînă la pămînt. Eu mă țin tare și-l fac pe grozavul: „Să n-aud vorbă! Ce vreau aia fac și puțin îmi pasă de voi toți, pentru că nu mai știu ce e cu mine; cît despre Filka Morozov, e cel mai bun și mai drag prieten al meu!"

— Te înhăitaseși, vra să zică, iar cu el?

— Da' de unde! Cine se mai putea apropia de el? Se bețivise rău de tot. După ce își risipise toți banii și tot avutul în chefuri, se năimise să meargă la oaste în locul fiului unui bogătan din tîrg. La noi, cînd un flăcău se hotărăște să se ducă în locul altuia, se face un fel de stăpîn în casa acestuia și trebuie să fie ținut ca pe palme pînă în clipa în care e chemat. Capătă la plecare întreaga sumă cu care s-a învoit, dar pînă atunci trăiește în casa gospodarului, cîteodată șase luni în șir; și cum își mai bate joc el de familia acestuia, cîte trăsnăi nu-i vin în cap, să scoți icoanele afară, nu alta! Că ce zice el: Am primit, care vra să zică, să fiu cătană în locul feciorului dumitale, cu alte cuvinte, sînt binefăcătorul vostru și trebuie să-mi dați respectul cuvenit și ascultare, altminteri îmi iau vorba înapoi. Și uite așa, făcîndu-și de cap, Filka a întors pe dos casa gospodarului; se culca cu fata lui, îl trăgea pe bătrîn de barbă în fiecare zi după masă; în sfîrșit, făcea tot ce-i trecea prin minte. Trebuia să i se fiarbă apă pentru baie în fiecare zi și aburul să fie amestecat cu abur de rachiu, iar femeile aveau datoria să-l ducă mai mult pe

brațe pînă la baie, ținîndu-l de subțiori. Cînd se întorcea acasă după chef, se oprea în mijlocul străzii și începea să țipe: „Nu vreau să intru pe poartă, dați gardul jos!" Astfel că bieții oameni trebuiau să strice gardul, numai ca să-i facă loc să intre. În sfîrșit, veni și ziua plecării; îl dezmeticiră, îl pregătiră de drum și porniră cu alai spre cazarmă. Lumea se înghesuia pe stradă ca la urs: „Îl duc la cătănie pe Filka Morozov!" El dă binețe tuturor, în dreapta și-n stînga. Deodată se ivește Akulka, dinspre grădină. Cum o zărește Filka, numai ce strigă: „Oprește!" Sări jos din căruță și se închină în fața ei pînă la pămînt: „Suflet blînd și drag, garofița mea, te-am iubit doi ani, acum sînt dus cu lăutari la cătănie. Iartă-mi, zice, fată cinstită din oameni cinstiți, fiindcă sînt un mare ticălos, eu sînt vinovat de toate nenorocirile tale!" Și făcu din nou o plecăciune adîncă înaintea ei. La început, Akulka păru speriată, dar pe urmă se închină și ea înaintea lui cu o plecăciune adîncă și-i spuse: „Iartă-mă și tu, flăcăule, dar eu nu-ți port nicio supărare". Mă întorc acasă numaidecît. Intru în casă îndată după ea: „Ce-ai spus, neam de cățea ce ești?" Iar ea, uite, n-ai să mă crezi poate, îmi răspunde privindu-mă drept în ochi: „Îl iubesc acuma, zice, mai mult decît lumina ochilor!"

— I-auzi!

— În ziua aceea n-am mai scos o vorbă... Doar spre seară i-am spus: „Akulka, să știi că te omor! N-am închis ochii toată noaptea; nu mai puteam de sete și am ieșit în tindă să beau cvas; se crăpa de ziuă... Mă întorc în casă și zic: „Akulka, scoală să mergem la cîmp". De mult

mă tot pregăteam să mă duc să-mi văd ogorul și mama știa de asta. „Bine faci, zise ea, e vremea secerișului, iar omul nostru am auzit că zace bolnav de două zile." Înhămai caii la căruță fără să spun o vorbă. Cînd ieși din tîrgușorul nostru, dai într-o pădure de vreo cincisprezece verste și cum se termină pădurea, vine și ogorul nostru. După vreo trei verste de drum prin pădure, opresc caii. „Dă-te jos, Akulina, zic, ți s-a apropiat sfîrșitul!" Ea mă privește îngrozită, se dă jos încet și se oprește drept în fața mea. „Mi s-a făcut lehamite de tine, fă-ți rugăciunea!" Și o înșfac de păr – avea niște cozi groase și lungi; mi le încolăcesc pe braț, o răsucesc cu spatele spre mine, o cuprind ținînd-o strîns între genunchi, scot cuțitul, îi dau capul pe spate și, hîrșt, îi tai gîtul. Ea țipă, sîngele țîșnește șuvoi; arunc cuțitul, o iau în brațe, o întind la pămînt și încep să urlu și să plîng cît mă ține gura. Eu urlu, ea țipă, se zbate; sîngele curge din ce în ce mai tare, mă stropește pe obraz, îmi scaldă mîinile, sîngele ei. Mă apucă groaza; o las jos, las și cal și căruță și o iau la fugă, gonind ca un nebun pînă acasă; mă strecor prin fundul curților și mă ascund într-un bordei de lut vechi și părăsit, pe care îl foloseam altădată ca baie; pînă noaptea tîrziu am stat acolo pitit sub laviță.

— Dar Akulka?

— S-a sculat, se vede, de jos, și a pornit spre casă. Au găsit-o mai tîrziu la vreo sută de pași de locul unde o înjunghiasem.

— N-ai înjunghiat-o cum trebuie, vra să zică.

— Păi… Șișkov se opri o clipă.

— Da, făcu Cerevin, e acolo o vînă, dacă n-o tai dintr-o dată, omul se zbate și, oricît sînge ar curge, nu moare.

— Păi, a murit. Au găsit-o către seară, moartă. Au dat de știre cui trebuie'; au început să mă caute și m-au găsit peste noapte în baia cea veche… Intru în al patrulea an de cînd sînt aici, adăugă el după un răstimp.

— De… Treaba asta, firește, e așa, că dacă nu le bați, n-ai făcut nimic, rosti calm și povățuitor Cerevin, scoțîndu-și din nou tabachera; și începu să tragă tabac, încet, cu mișcări chibzuite, fără grabă. Pe de altă parte, mă uit la tine, flăcăule, și, după cele ce mi-ai spus și cîte ai făcut, eu așa chitesc, că ești om fără minte. Și eu, uite, mi-am prins într-o zi nevasta cu ibovnicul. Mi ți-am dus-o frumușel în șură; am dezlegat cureaua de la frîu și am pus-o în două: „Cui i-ai jurat credință, spune, cui i-ai jurat credință în sfînta biserică, ai?" Măi, și cînd mi ți-am luat-o la bătaie, și am bătut-o, pînă cînd am auzit-o că strigă: „Picioarele am să ți le spăl și apa din lighean am s-o beau". O chema Avdotia.

V
VARA

Dar iată că a sosit și luna aprilie; se apropie și săptămîna mare. Încetul cu încetul se pornesc muncile de vară. Din zi în zi soarele e tot mai cald și mai scînteietor; un suflu primăvăratic adie în văzduh, aţîţînd organismul. Zilele frumoase și însorite îl tulbură pînă și pe ocnașul ferecat în lanțuri, trezesc în el dorinți vagi și

nădejdi, un alean nelămurit, într-o zi cu soare strălucitor dorul de libertate îl chinuie mai mult ca în zilele ploioase și triste de toamnă sau de iarnă. Și acest lucru se observă la toți deținuții. Ei par a se bucura că a sosit primăvara, dar totodată se lasă parcă pradă nerăbdării, agitației.

Am observat că în temniță certurile sînt mai frecvente și mai pătimașe primăvara. Gălăgia și ocările sporesc, neînțelegerile se iscă mai des; și totuși, în ceasurile de muncă, surprinzi adesea cîte o privire îngîndurată, pierdută în largul depărtărilor albastre, undeva departe, dincolo de Irtîș, unde începe stepa nesfîrșită, pe întinderi de sute de verste, libera stepă kirghiză; ori auzi un oftat profund din adîncul pieptului, de parcă aerul liber și îndepărtat l-ar ispiti pe om să-l soarbă din plin, pentru a-și ușura sufletul obijduit, încătușat. „Eh!” exclamă în cele din urmă deținutul și, deodată, smulgîndu-se parcă din legănarea unui vis și a îngîndurării, pune mîna pe lopată ori înșfacă stivușoara de cărămizi pe care trebuie s-o care dintr-un loc într-altul. După o clipă, uită de această senzație fugară și începe să rîdă ori să înjure, după cum îi e firea; ori se așterne pe muncă cu o înverșunare neobișnuită, străduindu-se din răsputeri și fără niciun rost să-și împlinească lucrul fixat pentru acea zi, de parcă ar vrea ca prin greutatea muncii și prin oboseala fizică să înăbușe ceva ce-l roade pe dinăuntru, îl apasă și îl mistuie. sînt cu toții oameni voinici, în floarea vîrstei, plini de forță și vigoare… Și ce grele sînt lanțurile pe o vreme ca asta! Nici nu mă gîndesc să fac aici poezie, și

totuși, nu mă îndoiesc de adevărul celor spuse. În anotimpul cald, sub soarele strălucitor, cînd simți în tot sufletul, în toată ființa, cum renaște în juru-ți, cu o putere de negrăit, întreaga fire, temnița zăvorîtă, asprimea paznicilor și tirania unei voințe străine devin parcă și mai apăsătoare. Și pe urmă, primăvara, odată cu cele dintîi ciripeli de ciocîrlii, în Siberia și în întreaga Rusie, hoinarii apucă drumul pribegiei; fug creștinii din închisori și se ascund prin păduri. Scăpați de apăsarea ucigătoare a hrubei, după ce au îndurat judecăți și canoane, trudă, lanțuri și bătaie, ei pornesc să colinde drumurile, la întîmplare, încotro li se pare viața mai atrăgătoare și mai lesnicioasă; beau și mănîncă ce găsesc, ce dă Dumnezeu, fără cine știe ce griji, fără mohoreala temniței și dorul chinuitor de libertate, și noaptea dorm liniștiți în pădure ori pe cîmp, ca păsările cerului, șoptind noapte bună numai stelelor ce scînteiază sub ochiul celui de sus. Să fim bine înțeleși: viața de vagabond are și părți neplăcute. Uneori, slujba aceasta la „generalul Cucu" e foarte grea, căci e legată de lipsuri, de foame și oboseală. Adesea vagabondul nu găsește zile de-a rîndul o coajă de pîine să-și astîmpere foamea, este nevoit să se ferească și să se ascundă de toată lumea, ba chiar să fure, să jefuiască și să ucidă. „Colonistul e ca un copil, tot ce vede îl îmbie", se spune de obicei în Siberia. Același lucru e valabil pentru vagabonzi, ba chiar într-o măsură mai mare și mai îndreptățită. Rar se întîmplă ca vagabondul să nu fie tîlhar, dar hoț e aproape totdeauna, bineînțeles, mai mult de nevoie decît din

vocație. Există și vagabonzi înveterați, incorigibili. sînt unii care fug chiar și după ce și-au ispășit pedeapsa și au fost trecuți în situația de coloniști. S-ar părea că omul ar trebui să se bucure de starea lui cea nouă și să fie mulțumit că-și cîștigă pîinea de toate zilele în liniște. Dar ți-ai găsit! O putere nevăzută îl cheamă mereu și îl îmbie s-o ia din loc. Unde? Nici el nu știe, dar lasă totul și pe-aci ți-e drumul. Viața prin păduri, groaznică și mizerabilă, dar liberă și aventuroasă, are pentru cei care au gustat o dată din ea un farmec misterios; o putere tainică îi ispitește mereu și-i atrage ca o vrajă irezistibilă; vezi cu surprindere pe cîte unul, om liniștit, așezat, care prin firea și purtarea lui de pînă atunci făgăduia să devină un bun și priceput gospodar, cum o ia din loc pe drumul pribegiei. Altul se și însoară, are copii, trăiește ani de-a rîndul în același loc, și, într-o bună zi, pe nepusă masă, se face nevăzut; își părăsește nevasta și copiii, spre marea nedumerire a familiei și a tuturor oamenilor din volostia în care fusese înscris.

Am văzut în temniță un astfel de fugar. Nu săvîrșise cine știe ce crime grave, în orice caz mie nu mi-a ajuns nimic la ureche, dar toată viața hoinărise, bătuse toate drumurile. Fusese și la granița de miazăzi a imperiului, și dincolo de Dunăre, și prin stepa kirghiză, și în Siberia orientală, și prin Caucaz – într-un cuvînt cutreierase întreaga țară. Cine știe, în alte împrejurări, omul acesta, cu marea lui patimă pentru călătorii, ar fi devenit, poate, un Robinson Crusoe.

Am aflat aceste amănunte de la alți ocnași, fiindcă aici, la ocnă, nu-i plăcea să stea de vorbă cu nimeni și nu rostea un cuvînt decît atunci cînd vedea ca n-are încotro. Era un țăran bondoc, de vreo cincizeci de ani, foarte cuminte și potolit, cu fața liniștită, lipsită de orice expresie, aproape tîmpă. Îi plăcea să se încălzească la soare, îngînînd de obicei un cîntec fără cuvinte, atît de încet, că nici de la cinci pași nu-l auzeai. Trăsăturile feței păreau că-i înlemniseră odată pentru totdeauna; mînca puțin și numai pîine; nu cumpăra niciodată colaci ori rachiu; dar poate că nici n-a avut vreodată bani la el și, chiar să-i fi avut, nici n-ar fi știut să-i numere. Nimic nu-l tulbura; orice s-ar fi întîmplat, el nu-și ieșea din fire. Cîteodată îl vedeam hrănind cu mîna lui cîinii din curtea temniței, lucru pe care nimeni altul nu-l făcea. De altfel, rusului în general nu-i place să hrănească cîini. Se spunea că fusese însurat de două ori și că avea și copii, nu se știe pe unde… Pentru ce fusese osîndit la temniță, n-am aflat niciodată. Ai noștri credeau că într-o zi va evada, dar fie că nu-i venise ceasul, fie că-i trecuse vremea – cine știe? — continua însă să-și ducă zilele cuminte, potolit, contemplînd parcă mediul ciudat în mijlocul căruia trăia. Și totuși, nu se putea ști nimic sigur, deși era limpede că o încercare de evadare n-avea pentru el niciun sens, căci ce-ar fi putut cîștiga fugind de acolo de unde se afla?

Dar, văzută în ansamblu, viața în pădure, viața de hoinar e un adevărat rai pe lîngă aceea din temniță. E și firesc să fie așa, încît lucrurile se înțeleg de la sine și nu suferă nicio

comparație. O fi grea soarta vagabondului, dar cel puțin el și-a ales-o. Iată de ce oricare deținut, din orice închisoare și în orice parte a Rusiei s-ar afla, se simte neliniștit odată cu cel dintîi zîmbet al soarelui de primăvară și-l cuprinde un dor de ducă de neînfrînat. Desigur, nu oricine își pune în gînd să fugă negreșit; dimpotrivă, s-ar putea afirma cu certitudine că de teama piedicilor, a greutăților și a osîndei mult mai aspre, abia unul dintr-o sută dacă se hotărăște la aceasta; ceilalți nouăzeci și nouă se mulțumesc doar să viseze la posibilitatea unei evadări, gîndindu-se cum ar putea s-o facă și unde ar fi mai bine să se ducă; numai gîndul că ar exista totuși o posibilitate de a scăpa de ocnă, însăși dorința această, aparent realizabilă și plină de o speranță luminoasă, constituie o portiță de scăpare, un reazim dătător de tărie și rezistență. Unii se consolau doar cu amintirea evadărilor încercate altădată… Vorbesc aici de ocnașii condamnați prin sentințe definitive. Cele mai frecvente cazuri de evadări se observă la cei aflați încă în stadiul deținerii preventive, asupra cărora nu s-a dat încă o hotărîre definitivă. Cei condamnați definitiv pe termen mărginit nu se hotărăsc să fugă decît poate numai la început. După ce a ispășit doi-trei ani din pedeapsa la care a fost condamnat, ocnașul începe să prețuiască timpul executat și își face socoteală că e mult mai bine pentru el să-și termine după lege pedeapsa la muncă silnică și să fie trimis pe urmă în libertate ca orice colonist, decît să ia asupră-și riscurile unei evadări, care, în caz că nu izbutește, îl va duce la pieire. Doar în aceste cazuri nereușita e

foarte posibilă. Abia dacă unul din zece izbutește să-și *schimbe soarta.* Dintre cei cu condamnări definitive pe timp mărginit, se mai încumetă poate să riște o evadare numai cei condamnați pe termene prea lungi. Cincisprezece, douăzeci de ani par o veșnicie și osînditul, în aceste cazuri, e dispus oricînd să rîvnească la o schimbare a soartei sale, chiar dacă a executat și zece ani din pedeapsă. Pe de altă parte, și stigmatele cu care sînt înfierați ocnașii îi opresc pe mulți să riște o evadare. A-ți sch*imba soarta e u*n termen tehnic. Dacă e prins în clipa cînd încearcă să fugă, ocnașul răspunde la interogatoriu că a vrut „să-și schimbe soarta". Această expresie, oarecum livrescă, se potrivește întocmai în cazul de față, căci oglindește perfect motivul determinant al acțiunilor făptașului. Niciun fugar, la urma urmei, nu-și închipuie că, evadînd, va deveni cu totul liber, fiindcă știe că acest lucru e aproape cu neputință; tot ce nădăjduiește el e să fie trimis undeva, în altă parte, sau, în cazul cel mai bun, în colonie, ori să fie judecat din nou pentru altă infracțiune săvîrșită în timpul vagabondării – într-un cuvînt, să fie trimis oriunde, dar să scape de temnița în care a fost închis și care pentru el a devenit un iad de nesuferit. Dacă acești fugari nu-și găsesc în timpul verii un adăpost mai sigur în care să-și petreacă iarna, dacă, de pildă, nu au norocul să dea peste un tăinuitor, care pentru ceva bani găzduiește oameni certați cu legea; dacă, în sfîrșit, nu-și fac rost, fie și prin asasinat, de un act de identitate care să le îngăduie să se stabilească oriunde legal – tot ei, odată cu

venirea toamnei, dacă n-au fost identificați și prinși între timp, se prezintă de bunăvoie în orașe și tîrguri, grupuri grupuri, ca să fie băgați ca vagabonzi prin aresturi și închisori, pentru vremea grea de iarnă, sperînd că la vară vor izbuti s-o ia razna din nou.

Suflul răscolitor al primăverii m-a atins cu aripa lui și pe mine. Priveam cu nesaț, prin crăpăturile gardului înalt de pari, cum încolțea și creștea iarba pe povîrnișul valului, cum albastrul cerului îndepărtat devenea tot mai intens, mai profund; mi-aduc aminte că rămîneam așa uneori vreme îndelungată, cu capul lipit de gard, într-o contemplare nesfîrșită, neobosită. Dorul și neliniștea sporeau din zi în zi, temnița îmi devenea tot mai nesuferită. Ura pe care mi-o arătau necontenit, în toți anii aceștia de început, ceilalți ocnași, pentru că eram nobil, ajunsese insuportabilă, îmi otrăvea întreaga viață. Din pricina ei, numai ca să scap de această ură generală, nesfîrșită, chinuitoare și parcă de nimic potolită, ceream de multe ori, în primii ani de ocnă să fiu trimis la spital, chiar și fără să fiu bolnav cu adevărat. „Păsări de pradă – iată ce sunteți voi, boierii; din pricina voastră n-avem un loc sub soare!” ne spuneau ocnașii, și cum îi mai invidiam pe cei din popor, nou veniți în temnița noastră, văzînd că în scurt timp după ce au păsit pragul cazărmii se împrieteneau cu toată lumea. De aceea, chiar și mirajul primăverii, mirajul libertății, bucuria întregii firi, trezeau în mine o stare de indispoziție și surescitare sîcîitoare. Spre sfîrșitul postului Paștilor, în săptămîna a șasea mi se pare, mi-a venit rîndul, împreună cu

alții, să mă împărtășesc. Toți întemnițații fuseseră împărțiți în șapte grupuri, după numărul săptămînilor din post, în vederea împărtășaniei. Fiecare grup era alcătuit din cel puțin treizeci de oameni. Săptămîna de post a fost pentru mine un moment de mare destindere. Eram scutiți de munci. De două sau cîteodată de trei ori pe zi ne duceam la biserică, la o oarecare depărtare de temniță. De multă vreme nu mai fusesem la biserică. Slujba bisericească din postul mare, cu care eram deprins încă din copilărie și o cunoșteam din casa părintească, rugăciunile grave și solemne, îngenuncherile și mătăniile trezeau în mine un trecut îndepărtat, foarte îndepărtat, reînviind amintiri uitate din anii de copilărie, și țin minte, mă simțeam foarte fericit cînd porneam dimineața spre lăcașul domnului, călcînd pe drumul înghețat peste noapte, sub paza unei escorte de soldați cu puștile încărcate. Soldații, e drept, nu intrau în biserică. Înlăuntru, noi ne îngrămădeam imediat lîngă ușă, pe locul cel din urmă, astfel că n-auzeam decît glasul adînc al diaconului și din cînd în cînd zăream din spatele mulțimii patrafirul negru ori capul chel al preotului, îmi aminteam cum în copilărie priveam spre mulțimea norodului îngrămădit la ușă, care făcea loc cu umilă smerenie cînd zărea un epolet cu fire de aur, pe vreun boier burduhănos sau vreo cuconiță împopoțonată, dar cucernică nevoie mare, grăbindu-se să-și apuce loc în față și gata să se certe cu oricine pentru asta. Și îmi părea că acolo, în pronaosul bisericii, oamenii se roagă într-altfel decît cei din față, mai cu smerenie și ardoare,

închinîndu-se pînă la pămînt, mai plini de supunere și de umilință.

Acum stăteam și eu acolo, în mijlocul acelei mulțimi, ba nu, nu în mijlocul ei, căci noi eram în lanțuri și stigmatizați; lumea se ferea de noi, ne privea cu teamă parcă, unul și altul ne mai da de pomană, și-mi aduc aminte că aceasta îmi provoca o senzație ciudată: o nebănuit de stranie plăcere și o satisfacție și mai stranie, de o ascuțime cu totul deosebită. „Dacă-i așa, n-au decît!” îmi ziceam. Ocnașii se rugau cu multă cucernicie și fiecare din ei ținea să-și dea negreșit obolul sărăcăcios, dăruindu-și copeica trudnică și mizeră pentru o lumînare sau cutia milelor. „Și eu sînt om, își zicea, poate, fiecare, întinzînd banul, în fața lui Dumnezeu toți sînt deopotrivă…” Ne împărtășirăm după slujba ceasului al șaselea. Cînd preotul, cu potirul în mînă, rosti cuvintele: „Precum pe tîlharul, care a venit la tine, l-ai primit, așa mă primește și pe mine”…, aproape toți se prăbușiră în genunchi în zăngănit de lanțuri, socotind poate că aceste cuvinte sînt rostite anume pentru ei.

În sfîrșit, veni și săptămîna luminată. Administrația pregăti pentru noi cîte un ou și cîte o felie de cozonac. Din oraș veniră iarăși pomeni multe. Ca și la crăciun, urmară vizita preotului cu crucea, vizita șefilor, ciorba grasă cu carne, beția și trîndăveala, cu singura deosebire că acum ne puteam plimba prin curte, încălzindu-ne la soare. Totul părea mai luminos și ne mișcam mai în voie decît iarna și, totuși, ne simțeam mult mai triști. Ziua lungă de vară, care și așa pare nesfîrșită, devenea

insuportabilă de sărbători. În zilele de lucru, ne luam cu treaba și timpul trecea mai repede.

Muncile de vară erau într-adevăr cu mult mai grele decît cele din timpul iernii. Se lucra îndeosebi la șantiere de construcții. Ocnașii săpau pămîntul, așezau cărămizi ori făceau reparații de lăcătușerie, tîmplărie și zugrăveală la clădirile statului. Alții lucrau la cărămidărie, unde se pare că era munca cea mai grea. Cărămidăria se afla la o depărtare de patru verste de temniță. Zilnic, în tot cursul verii, la ora șase dimineața, pleca acolo cîte un convoi de cincizeci de oameni. Se alegeau de obicei ocnașii care, neștiind nicio meserie, nu erau folosiți prin ateliere, își luau cu ei pîinea pentru amiază, ca să nu mai facă încă un drum de peste opt verste, dus și întors, iar de mîncat mîncau abia seara, cînd se întorceau la temniță. Partea de muncă ce o avea de îndeplinit zilnic fiecare era atît de mare, încît numai lucrînd toată ziua și aproape fără întrerupere izbutea, cu chiu cu vai, să și-o termine. Mai întîi, fiecare trebuia să sape și să-și scoată cantitatea necesară de argilă de sub mîl, să care apă ca s-o ude, s-o amestece și s-o fărmițe cu picioarele în groapă și, în sfîrșit, să facă un număr neînchipuit de mare de cărămizi – două sute, sau chiar două sute cincizeci de bucăți. Eu n-am fost decît de două ori la cărămidărie. Cei ce lucrau acolo se întorceau seara tîrziu, frînți de oboseală și tot bodogăneau, mustrîndu-i pe ceilalți că au lăsat munca cea mai grea numai pe seama lor. Poate că în aceste mustrări găseau un fel de consolare. Și totuși, unora le plăcea această muncă, mai întîi fiindcă puteau

ieși din oraș, într-un loc deschis, plăcut, pe malul Irtîșului. Aveai cel puțin o priveliște cu care să-ți bucuri ochiul, nu ca între zidurile cetății. Apoi, puteai să fumezi în voie și să te întinzi pe iarbă o jumătate de ceas în tihnă deplină.

Pe mine mă trimiteau, ca și înainte, să lucrez la atelier ori să pisez alabastru, ori cel mult să car cărămizi la vreo construcție. În această din urmă îndeletnicire a trebuit să car odată, timp de două luni, cărămizi de pe malul Irtîșului la o depărtare de aproape o sută patruzeci de metri pînă la cazarma cea nouă în construcție și să străbat șanțul și valul fortăreței, mai înainte de a ajunge la locul de depozitare. Contrar așteptărilor mele, ocupația aceasta mi-a plăcut, cu toate că de fiecare dată frînghia îmi rodea umerii. Dar îmi plăcea, fiindcă simțeam că munca asta îmi întărește mușchii și devin tot mai rezistent. La început nu puteam să duc mai mult de opt cărămizi dintr-o dată – fiecare avea o greutate de aproape cinci kilograme. Treptat am ajuns să duc douăsprezece pînă la cincisprezece cărămizi, lucru care mă bucura foarte mult. Ca să poți suporta toate mizeriile acestei vieți blestemate de ocnă e nevoie nu numai de tărie sufletească, ci și de o mare rezistență fizică.

Iar eu eram hotărît să mai trăiesc și după ocnă… îmi plăcea să car la cărămizi, nu numai fiindcă această muncă mă întărea trupește, ci fiindcă aveam astfel prilejul să mai stau pe malul Irtîșului. Aduc mereu vorba de acest mal, pentru că era singurul loc de unde puteai vedea în voie un colț din lumea de necuprins, de unde

puteai scurta depărtarea limpede și curată, stepa liberă și neumblată, a cărei pustietate îmi producea întotdeauna o ciudată impresie. Numai aici, pe mal, puteai să întorci spatele fortăreței și să n-o mai vezi. Toate celelalte locuri de muncă ale noastre se aflau ori în incinta fortăreței, ori în imediata ei vecinătate. Fortăreața aceasta și mai ales unele clădiri din incinta ei îmi deveniră nesuferite chiar din prima zi. Casa maiorului nostru îmi părea un loc blestemat, odios, și o priveam cu ură de fiecare dată cînd treceam prin fața ei. Pe cînd acolo, la malul rîului, puteai să uiți de toate și să te lași nestingherit în voia gîndurilor. Priveai adîncul zărilor largi și depărtările de necuprins, pustii, cu aceeași uitare de sine cu care întemnițatul privește lumea liberă de afară prin ferestruica zăbrelită a închisorii sale. Toate îmi erau plăcute și dragi în acest colț de lume: și soarele strălucitor în nesfîrșitul cerului albastru, și cîntecul îndepărtat al kirghizului ce răsuna dincolo, pe celălalt țărm. Îți aținteai privirea și numai într-un tîrziu abia de izbuteai să descoperi și biata iurtă afumată a vreunui baiguș oarecare; vezi un firicel de fum albastru ce se destramă în văzduh și fata kirghiză ce-și mînă la pășune cei doi berbeci. O lume primitivă, săracă, dar liberă. Surprinzi și urmărești zborul unei păsări ce spintecă aerul limpede; o urmărești mult timp fără s-o scapi din ochi; o vezi cum se lasă brusc în jos, atingînd o clipă apa, pentru ca apoi să se înalțe și să se piardă în zări și iarăși să se ivească aidoma unui punct abia vizibil. Pînă și o biată floricică palidă pe care am găsit-o într-o

văgăună a ținutului stîncos, odată cu ivirea primăverii, îmi atrase atenția bolnăvicioasă. Amărăciunea și jalea acestui prim an de ocnă au fost de nedescris, înfiorător de chinuitoare. Din pricina acestei stări, în primul an de ocnă mi-au scăpat multe din cele ce se petreceau în jurumi. Închideam ochii, căci nu mai voiam să văd nimic. Printre tovarășii mei de ocnă, în general oameni răi și insuportabili, în mijlocul cărora trăiam, nu reușeam să observ și pe cei buni, în stare să simtă și să gîndească, cu toată crusta respingătoare ce-i acoperea pe din afară. Printre cuvintele pline de venin de care aveam parte, lăsam să-mi scape neluată în seamă ?i cîte o vorbă blîndă și bună, cu atît mai scumpă, cu cît era rostită fără gînd ascuns și pornea adesea de-a dreptul din inima unui om care suferise și îndurase, poate, mai mult decît mine. Dar la ce să mai vorbesc despre toate acestea? Eram bucuros de oboseala muncii, căci așa puteam nădăjdui cel puțin să am un somn odihnitor. Vara, la noi, somnul era un chin, mult mai nesuferit decît putoarea din timpul iernii. Serile, ce-i drept, erau uneori foarte plăcute. Soarele, care dogorise toată ziua curtea temniței, cobora în sfîrșit spre asfințit. Aerul se răcorea și apoi se lăsa noaptea, rece ca toate nopțile de stepă. Înainte de a fi închiși în cazarmă, ocnașii se plimbau pîlcuri-pîlcuri prin curte. Grosul însă era adunat ca de obicei la bucătărie. Acolo se discutau probleme arzătoare ale vieții de ocnă, fel de fel de fapte și întîmplări, sau vreun zvon care ajunsese să pătrundă pînă aici, adesea cu totul absurd, dar care trezea totdeauna un interes extraordinar la

acești oameni izolați de restul lumii; așa, de pildă, se răspîndea deodată zvonul că maiorul va fi dat afară. Ocnașii sînt creduli ca niște copii; își dădeau seama că zvonul acesta nu poate fi adevărat, că cel ce l-a stîrnit e Kvasov, un mincinos fără pereche, căruia toată lumea hotărîse de mult să nu-i mai dea crezare, și cu toate acestea se agățau cu foc de această știre, o întorceau pe față și pe dos, făcînd tot felul de presupuneri și înșelîndu-se pe ei înșiși, pentru ca în cele din urmă să se rușineze, să nu mai poată de necaz și să se înfurie că au fost atît de naivi încît să se lase amăgiți de Kvasov.

— Dar cine o să îndrăznească să-l dea afară? strigă un ocnaș. N-aibi grijă, e tare, nu se dă el bătut.

— S-or mai găsi și alții, mai ceva ca el, se aprinde deodată un flăcău bătăios și deștept, care trecuse, se vede, prin multe și care se dădea în vînt după discuții de tot felul, fiind veșnic de altă părere decît cei cu care vorbea.

— Corb la corb nu scoate ochii! strecoară mohorît, ca pentru sine, un al treilea, om în vîrstă, cu părul încărunțit, care își soarbe într-un colț ciorba de varză murată.

— Nu cumva crezi că cei mari o să te întrebe pe tine ce să facă: să-l dea afară pe maior, ori ba? adaugă sceptic un al patrulea, ciupind ușor strunele balalaicei.

— Și de ce nu, mă rog? se înfurie al doilea, dacă toată lumea asta necăjită se plînge; și ar trebui s-o spunem cu toții, dacă vom fi întrebați. Numai că la noi nu-i tocmai așa: de țipat, țipă toți în păr, dar cînd e să se facă treabă, toți dau îndărăt, nu mai suflă unul.

— Dar tu cum credeai? îl lămurește ocnașul cu balalaică. Unde te trezești aici? Nu suntem la pușcărie, în fundul ocnei?

— Mai deunăzi, urmează vorbărețul cel bătăios, fără să ia seama la ce i se răspunde, rămăsese un pic de făină pe fundul lăzii; o răzuie, o scutură, o mătură și-o adună; ei, cît să fi fost? Ia, acolo, o nimica toată; băieții, hai ca s-o vîndă. Ți-ai găsit! i-a și ajuns la urechi; a pălăvrăgit zevzecul de magazioner; și unde mi ți-o ia frumușel, făina, și ți-o trece, neică, la economii – pricepi? Păi, dreptate-i asta?

— Și cui vrei să te plîngi?

— Cui? Levizorului ăl de-o să vie curînd.

— Ce levizor? Care levizor?

— Asta așa e, fraților, curînd vine aici un revizor, întărește un ocnaș tînăr, dezghețat, cu știință de carte, fost furier, probabil, care citise cîndva „Ducesa de la Valliere”, ori așa ceva. E glumeț și vesel, dar fiindcă e om umblat și cunoaște multe lucruri, ocnașii îl respectă. Făcîndu-se că nu observă impresia pe care o produc vorbele lui despre revizor și fără a ține seama de curiozitatea generală, aţîţată prin această veste, o luă din loc și se duse la bucătar să-i ceară un ficățel. Bucătarii noștri vindeau cîteodată asemenea lucruri; cumpărau, de pildă, un ficat întreg cu banii lor, pe care-l tăiau apoi în bucățele și îl vindeau așa ocnașilor.

— De cîte copeici: de două, de patru? întrebă bucătarul.

— Taie-mi de patru, să crape pizmașii de ciudă! răspunde ocnașul. Un general, fraților, un general care vine anume din Petersburg ca

să cerceteze întreaga Siberie. Așa, să știți. Am auzit-o din gura ordonanțelor comandantului.

Vestea stîrnește o emoție extraordinară. Timp de un sfert de oră nu se discută decît cine poate să fie generalul, ce fel de general e și dacă e mai mare în grad decît toți generalii din orașul nostru. Ocnașilor le place grozav să discute despre cinuri, funcții, grade, șefi, despre cine e mai mare, care pe care poate să-l pună cu botul pe labe, care din ei poate să-i facă pe toți ceilalți să stea sluj în fața lui și în fața cui, la rîndu-i, stă smirna; și se ceartă, și se înjură din pricina acestor generali, ba uneori ajung și la bătaie. Unii se vor întreba poate: ce-i îndemna să pună atîta patimă într-o chestiune ca asta? Dacă ne gîndim însă că aici gradul de pricepere, de cunoaștere a lumii, importanța pe care a avut-o omul în societate înainte de a fi adus în temniță se măsoară după capacitatea de a deține cît mai multe informații despre șefi și generali, răspunsul se impune de la sine. În general, discuțiile despre șefi, superiori și personajele sus-puse din ierarhia administrativă erau considerate la noi în temniță ca fiind cele mai importante și mai „subțiri".

— Va să zică, e adevărat că-l scoate pe maior, zise Kvasov, un omuleț roșcovan, repezit și cam nătîng. El stîrnise zvonul despre maior.

— Nicio grijă; știe el cum să-i ungă! rostește cu glas apăsat bătrînul cel ursuz, isprăvindu-și ciorba de varză acră.

— Să știți că așa o să se-ntîmple, zice un altul, îi unge. Are de unde, că doar a furat destul! A fost comandant de batalion încă înainte de a veni aici.

Mai acum vreo cîtăva vreme voia să se însoare cu fata protopopului.

— Da’ uite că nu s-a însurat: i-au dat pașaportul; e prea sărac pentru ei. Halal ginere! N-are decît hainele de pe el. Anul trecut, de Paști, a pierdut la cărți tot ce-a avut. Mi-a spus Fedka.

— De, lupu-și schimbă părul, dar năravul ba.

— Ce să spun, mă fraților, nu-i bine să te însori cînd ești sărac: noaptea-i scurtă, iar necazurile… Am fost și eu însurat! se amestecă în vorbă Skuratov.

— Păi sigur! Chiar de tine era vorba, îl ia peste picior fostul furier. Iar tu, Kvasov, ești prost dacă crezi că un general ca ăsta o să se lase uns de un maior și că un coșcogea general o să fie trimis tocmai din Petersburg anume ca să-l controleze pe maiorul nostru!

— Și ce, dacă-i general crezi că n-o să ia bani? spune sceptic cineva din mulțime.

— N-o să ia, firește, iar dacă ia, trebuie să i se dea din gros, nu glumă. Altfel nu primește.

— Asta-i! Mă rog, după grad!

— Ciupește el și generalul de unde poate, declară categoric Kvasov.

— I-ai dat tu vreodată, de ești atît de sigur? îl întrebă cu dispreț Baklușin, care tocmai intră. Ai văzut cel puțin un general la viața ta?

— Și dacă am văzut?

— Minți!

— Minte tu, dacă-ți dă mîna!

— Băieți, dacă a văzut el în viața lui un general, să spună pe care! Hai, dă-i drumul, că eu îi cunosc pe toți.

— L-am văzut pe generalul Zibert, răspunse Kvasov cam șovăielnic.

— Zibert? Nu există general cu numele ăsta. Se vede că ți-a gîdilat puțin spatele cu nuiaua cînd era încă locotenent-colonel, iar ție, de frică, ți s-a părut că-i general.

— Ascultați-mă pe mine, fraților, strigă Skuratov, că sînt om însurat. Era cu adevăratelea la Moscova un general pe care-l chema Zibert, neamț după nume, dar era rus de-al nostru pravoslavnic, se spovedea la preotul rusesc în fiecare an în postul Sîntămăriei și tot bea, mă fraților, la apă ca o rață, cîte patruzeci de pahare cu apă de rîu în fieștece zi. Cică, asta îl lecuia de nu știu ce boală: mi-a spus-o camardinerul lui.

— Și n-a făcut broaște în burtă? întreabă mucalit ocnașul cu balalaica.

— Ia mai lăsați gluma! Aici e vorba de lucruri serioase și ei se țin de… Adică, ce fel de levizor vine, măi fîrtați? găsi momentul să se amestece și bătrînul ocnaș Martînov, care pe vremuri făcuse armată la husari și care, în ciuda vîrstei înaintate, era veșnic plin de neastîmpăr.

— Vedeți-vă de treabă! Niște minciuni gogonate! își dă cu părerea un neîncrezător. Și cum le mai scornesc, și le mai potrivesc! Prostii.

— Nu, nu sînt prostii! intervine sentențios Kulikov, care pînă atunci urmărise tăcut și grav toată conversația. E un om de vreo cincizeci de ani, cumpănit la vorbă și arătos la chip. E conștient de acest lucru și asta îi dă un aer de trufașă superioritate. Are în vinele lui ceva sînge țigănesc, e de meserie veterinar, cîștigă în oraș parale bune lecuind caii și în temniță

face negoț cu rachiu. E om deștept, umblat, trecut prin ciur și dîrmon. Își drămuiește cu atîta grijă cuvintele, de parcă ar lăsa să-i scape din gură nestemate.

— E adevărul adevărat, fraților, urmează el, tacticos, am auzit vorbindu-se încă săptămîna trecută că un general cu funcție de seamă vine în inspecție prin Siberia. O să-i ungă și lui careva osia, firește, dar nu maiorul nostru: n-are obraz și n-o să îndrăznească nici să i se arate în ochi. Și-apoi, nici generalii nu-s toți pe un calapod. Unul e într-un fel, altul e într-altfel. S-o știți însă de la mine: maiorul n-o să se clintească de la locul lui. Pe noi nu ne întreabă nimeni, iar ăi mari n-o să se ducă să pîrască pe unul dintre ai lor. Revizorul se va abate și pe la temniță, va arunca o privire ici-icolo și pe-aci ți-e drumul, iar din raport se va vedea că toate sînt în bună rînduială.

— Așa e. Da' maiorul tot a sfeclit-o: prea o ia de dimineață cu băutura; cînd îl cauți, e beat turtă.

— Cică la noapte îi mai aduce o butie. Îl auzii pe Fedka vorbind.

— Reaua nărăvire n-are lecuire. Parcă-i întîiași dată cînd l-ați văzut beat?

— Oricum, ar fi prea din cale-afară ca nici generalul să nu-l ia la rost! Pînă cînd o să i se rabde toate potlogăriile?! bodogăneau ocnașii între ei.

Vestea că în curînd trebuie să sosească un revizor se răspîndește ca fulgerul în întreaga temniță. Ocnașii forfotesc prin curte, transmițîndu-și-o nerăbdători unul altuia. Unii își păstrează cumpătul, afundîndu-se într-o

tăcere gravă, ca să-și dea astfel importanță. Alții rămîn indiferenți. În pragul ușilor s-au așezat cei cu balalaicile, în vreme ce alții stau de vorbă grupuri-grupuri. Unii încearcă să cînte, dar pretutindeni se simte tulburarea și însuflețirea.

La ora nouă se făcea numărătoarea, intram în cazărmi și se trăgeau zăvoarele la uși. Nopțile erau scurte. Deșteptarea suna la cinci dimineața, și totuși, înainte de unsprezece nimeni nu putea să adoarmă, fiindcă pînă la acea oră forfota, discuțiile și taifasurile în cazarmă nu mai conteneau, ba uneori se înjghebau și maidanuri, ca în timpul iernii. Căldura era înăbușitoare. Cu toate că prin fereastra deschisă pătrundea răcoarea nopții, ocnașii se foiau prin paturi, neputîndu-și găsi liniștea necesară pentru odihna așteptată după truda zilei. Puricii nu ne dădeau pace; nici iarna nu le ducem lipsa, dar cînd se desprimăvărează, se înmulțesc în număr atît de mare, încît toată noaptea nu mai poți închide ochii din pricina lor. Și cu cît vara era mai înaintată, cu cît se încălzea vremea, cu atît le sporea numărul și înverșunarea. E drept că pînă și cu puricii te poți obișnui, m-am convins din proprie experiență, dar cu prețul unor încercări indescriptibile. Cîteodată te aduceau într-un asemenea hal, încît cădeai într-o stare de prostrație și de epuizare ca după o criză de febră, și simțeai că nu dormi, ci zaci într-un fel de toropeală. În sfîrșit, spre ziuă, cînd se mai potoleau și puricii, obosiți și ei, pesemne, de atîta zel, și izbuteai și tu să adormi în răcoarea dimineții somnul cel mai dulce, iată că se auzea

duruitul neînduplecat al tobei și suna deșteptarea. Ascultai, îți trăgeai cojocul pe cap și începeai să blestemi fiecare lovitură de ciocănel, numărîndu-le parcă, iar prin somn ți se furișa în creier gîndul de neîndurat că așa va fi și mîine, și poimîine, și încă ani de-a rîndul, pînă în clipa liberării. Și atunci te străfulgera și un alt gînd, prea puțin mîngîietor: dar cînd va veni în sfîrșit această libertate și unde-i ea? Trebuia însă să te scoli; începea forfota obișnuită a zilei… Ocnașii se îmbrăcau, se grăbeau să pornească la lucru. E drept că mai era rost de o oră de somn și la amiază.

Zvonurile despre revizor începură să se adeverească. Pe zi ce trecea, ele deveneau tot mai precise și, în sfîrșit, toată lumea află absolut sigur că un general, un mare slujbaș al statului, venea din Petersburg ca să facă o inspecție prin întreaga Siberie și că se și află la Tobolsk. Fiecare zi aducea o veste nouă; știrile veneau din oraș; se spunea că toată lumea e speriată, că se iau măsuri urgente ca totul să pară în bună rînduială. Mai-marii orașului pregăteau o primire frumoasă, baluri și tot felul de serbări. Convoiuri de ocnași erau scoși să curețe și să niveleze străzile fortărețței, să vopsească stîlpii și gardurile, să spoiască și să repare tot ce se putea zări, tot ce sărea în ochi. Ai noștri înțelegeau foarte bine rostul acestor străduințe și comentariile lor deveneau din ce în ce mai aprinse și mai îndrăznețe, închipuirea lor, cel puțin, nu mai cunoștea margini. Se pregăteau chiar să-și arate nemulțumirile cînd generalul va întreba de hrană și de întreținere, lucru care nu-i împiedica să se certe și să se

ocărască între ei mai departe. Maiorul se perpelea ca pe jăratic. Tot mai des apărea acum prin temniță, tot mai furios răsuna glasul lui prin cazărmi, tot mai năprasnic se năpustea asupra deținuților pentru orice fleac, tot mai mulți oameni trimitea la corpul de gardă ca să fie pedepsiți și veghea cu strășnicie ca în întreaga temniță să fie curățenie și bună rînduială. Ca un făcut, tocmai în această perioadă se petrecu un fapt, care, contrar așteptărilor, nu numai că nu-l scoase din sărite, cum s-ar fi întîmplat altă dată, ci, dimpotrivă, îi prilejui o mare satisfacție. Unul din ocnași îl izbi pe un altul cu o sulă în piept, chiar în dreptul inimii.

Vinovatul se numea Lomov; cel lovit era cunoscut la noi cu numele de Gavrilka, un vagabond înveterat. Nu știu dacă mai avea și alt nume; noi l-am cunoscut numai cu acesta.

Lomov se trăgea dintr-o familie de țărani înstăriți din gubernia T., județul K. Toți membrii familiei, un frate cu cei trei feciori ai săi și un alt frate fără copii, trăiau împreună în aceeași gospodărie. Era o familie de chiaburi despre care se vorbea în toată gubernia că au un capital de trei sute de mii de ruble numerar pus deoparte. Lucrau pămîntul, tăbăceau piei, făceau negoț, dar îndeletnicirea lor cea mai bănoasă era cămătăria, tăinuirea de răufăcători și de lucruri de furat și multe alte matrapazlîcuri. Jumătate din țăranii județului le datorau bani și se aflau la cheremul lor. Treceau drept oameni pricepuți și deștepți, dar de la o vreme începu să li se urce la cap și să-i mănînce trufia și îngîmfarea, mai cu seamă

după ce un mare slujbaș din acea regiune, poposind odată la ei și cunoscîndu-l pe bătrîn, îl îndrăgise atît de mult pentru priceperea și iscusința lui în afaceri, încît trăgea la ei de cîte ori se abătea prin partea locului. Închipuindu-și că acum puteau să-și facă de cap, începură să se încurce din ce în ce în fel de fel de afaceri necurate și necinstite. Toată lumea cîrtea împotriva lor, toți ar fi vrut să-i vadă pierind la sute de stînjeni sub pămînt, dar îndrăzneala și îngîmfarea lor n-aveau margini. De ispravnicii și dregătorii județeni nu mai țineau socoteală nici cît de slujbașii cei mai mărunți, înainte vreme. Dar în cele din urmă tot și-au frînt gîtul. Ciudat era însă că pierzania li s-a tras nu dintr-o faptă nelegiuită sau pentru crimele lor tăinuite, ci pentru un lucru de care, de fapt, nu erau de loc vinovați.

La vreo zece verste de sat aveau o bucată de pămînt, cu o tîrlă mare, unde locuiau toamna șase lucrători kirghizi pe care îi robiseră de multă vreme. Într-o zi, toți kirghizii fură găsiți morți, căsăpiți cu jungherul. Se începură cercetările, care ținură mult timp și în cursul cărora se descoperiră o mulțime de lucruri necurate. Lomovii fură învinuiți că-și omorîseră slugile. După cum spuneau ei și o știa și toată temnița, fuseseră bănuiți că le datorau o grămadă de parale kirghizilor și, cum erau foarte zgîrciți și răi platnici, deși bogați, toată lumea îi bănuia că îi omorîseră pe cei șase lucrători ca să scape de ei și astfel să nu le mai dea niciun ban. Cu prilejul cercetărilor și cu apărarea cheltuiră bani, nu glumă, așa încît averea lor se topi ca și cum nici n-ar fi fost.

Bătrînul muri. Doi dintre feciori fură trimiși prin diferite închisori. Unul din fii și cu unchiul fură osîndiți la cîte doisprezece ani de muncă silnică și nimeriseră în temnița noastră. Și totuși, erau cu desăvîrșire nevinovați de moartea celor șase kirghizi.

Între timp fu adus la noi Gavrilka, cunoscut de toată lumea ca un vagabond și un pungaș de meserie, altminteri băiat vioi și foarte vesel, și care susținea că el făptuise nelegiuirea. Nu știu dacă el mărturisise sau nu acest lucru, dar toți ocnașii erau convinși că îi ucisese pe kirghizi. Pe alde Lomov, Gavrilka îl cunoscuse încă de cînd umbla prin lume hoinar și fără căpătîi. Fusese osîndit la temniță pentru puțină vreme, ca soldat dezertor și vagabond. Pe kirghizi îi înjunghiase împreună cu alți trei vagabonzi, în credința că vor avea ce jefui din tîrlă.

Nu știu de ce, dar ocnașii nu prea îi sufereau pe cei doi Lomovi. Unul din ei, nepotul, era un flăcău voinic, deștept și prietenos, dar unchiul lui, cel care-l împunsese pe Gavrilka cu sula, era un țărănoi mărginit, urîcios și cam într-o ureche. Se certase cu mulți dintre ocnași și încasase destulă bătaie de la ei. Pe Gavrilka, în schimb, întreaga temniță îl iubea din pricina firii lui deschise, vesele și prietenoase. Lomovii știau că el era făptașul crimei pentru care fuseseră osîndiți, dar n-au deschis niciodată vorba despre lucrul acesta; se fereau chiar să dea ochi cu el, iar Gavrilka nici nu-i băga în seamă. Și deodată se iscă cearta între Lomov-unchiul și Gavrilka, din pricina unei slute de muieri. Gavrilka se tot lăuda cu succesele lui pe

lîngă ea; țăranul fu cuprins de gelozie și într-o bună zi îi înfipse sula în piept.

Cu toate că își pierduseră averea cu judecățile, Lomovii duceau în temniță o viață mai lesnicioasă. Aveau pesemne bani, căci își cumpăraseră un samovar și beau totdeauna ceai. Maiorul știa, se vede, de toate acestea, îi ura pe cei doi Lomovi și nu pierdea niciun prilej ca să le facă tot felul de mizerii. Era limpede că le purta sîmbetele și nu aștepta decît momentul să le vie de hac. Lomovii ziceau că maiorul vrea să stoarcă astfel ceva parale de la ei. Dar ei nici gînd n-aveau să-i dea ceva.

E drept că dacă lui Lomov-unchiul i-ar fi scăpat mîna și ar fi împuns cu sula puțin mai adînc în pieptul lui Gavrilka, l-ar fi omorît. Din fericire, totul s-a mărginit la o mică zgîrietură. Cazul fu adus la cunoștința maiorului. Țin minte cu cîtă grabă a sosit și a intrat gîfîind, dar vădit mulțumit, în cazarma noastră. A vorbit surprinzător de blînd și de frumos cu Gavrilka, parcă ar fi vorbit cu propriul lui fiu.

— Ce zici, flăcăule, ai să poți să te duci singur la spital, ori e nevoie să te ducă cineva? Ba, e mai bine, cred, să te trimitem cu brișca. Înhămați calul la brișcă! porunci el, aferat, unui subofițer.

— Da’ n-am nimic, înălțimea voastră. Abia de m-a zgîriat, înălțimea voastră.

— Habar n-ai, dragul meu, habar n-ai ce primejdie te paște. Te-a lovit unde-i mai rău, ai să vezi… E locul cel mai primejdios, chiar sub inimă te-a atins, banditul! Și tu, așteaptă numai să vezi ce-ai să pățești! urlă el către Lomov. Te învăț eu minte!… Marș, la corpul de gardă!

Și se ținu de făgăduială. Lomov fu dat în judecată; deși rana era ușoară, premeditarea era vădită și i se spori pedeapsa cu încă cîțiva ani, la care se adăugară și o mie de lovituri cu varga. Maiorul nu-și mai încăpea în piele de încîntare…

În sfîrșit, veni și revizorul.

A doua zi după sosirea lui în oraș, veni să facă inspecție în temniță. Se nimerise să fie sărbătoare. De cîteva zile, toate erau în bună rînduială, curate și ținute cu îngrijire. Ocnașii erau proaspăt rași. Hainele le aveau albe și curate. Conform regulamentului, vara purtam bluză și pantaloni albi de pînză. Fiecare avea cusut în spate un cerc negru de opt centimetri diametru. Vreme de un ceas li se făcuse instrucția cum trebuiau să răspundă, dacă înaltul demnitar ar fi binevoit să le spună bună ziua. Se făcuseră și repetiții. Maiorul părea că-și pierduse capul. Cu un ceas înainte de sosirea revizorului, toți ocnașii stăteau drepți la locurile lor, nemișcați ca niște statui, cu mîna la vipușcă. În sfîrșit, pe la ora unu după-amiază, revizorul își făcu intrarea. Era un general cu înfățișarea foarte impunătoare, atît de impunătoare, încît inima oricărui șef de administrație din Siberia de apus trebuia să tresară de spaimă numai văzîndu-l. Intră cu un aer măreț, aspru, urmat de o suită de generali, colonei cu diferite însărcinări în oraș, și de șefii de autorități din localitate. Mai era cu ei și un civil înalt și chipeș, în frac și în pantofi, sosit, probabil, tot din Petersburg și care se ținea foarte degajat și independent. Din cînd în cînd, generalul i se adresa plin de considerație. Acest

fapt atrase atenția ocnașilor, trezindu-le la maximum curiozitatea: un civil care se bucură de atîta cinste din partea unui general sus pus! După aceea s-a aflat și numele și funcția civilului, dar faptul în sine prilejui multe și felurite comentarii.

Maiorul, gătit ca de paradă, cu guler portocaliu, încins strîns, cu ochii injectați, cu fața stacojie, se pare că nu prea făcu bună impresie generalului. Din respect pentru înaltul oaspe, își scosese ochelarii și rămînînd la distanță respectuoasă, drept ca o lumînare, aștepta încordat prilejul să poată fi de folos, gata să alerge la primul semn al excelenței sale.

Dar zelul lui arzător se pierdu în zadar: nimeni n-avu nevoie de serviciile lui. Generalul străbătu în liniște cazărmile, aruncă în treacăt o privire prin bucătărie și gustă, se pare, și din ciorba de varză. I s-a spus că printre ocnași se află și un nobil, arătîndu-i-se spre mine și explicîndu-i-se că făcusem cutare și cutare lucru.

— A-a! răspunse generalul. Și acum ce fel de purtări are?

— Pînă în prezent, satisfăcătoare, excelență, satisfăcătoare.

Generalul făcu un semn din cap și peste vreo două minute părăsi temnița. Ocnașii fură surprinși, orbiți, uluiți și totuși rămaseră cu o mare îndoială și nedumerire în suflet. Era limpede că de o plîngere împotriva maiorului nici nu putea fi vorba. De altfel, maiorul era sigur în această privință.

VI
DOBITOACELE DIN TEMNIȚĂ

Cumpărarea Murgului prilejui în curînd deținuților o preocupare și o distracție mult mai plăcută ca înalta vizită a importantului personaj. Pentru nevoile gospodăriei, la cărat apă, gunoaie și altele, temnița avea un cal. Calul era dat în seama unui ocnaș care-l îngrijea și umbla cu el la lucru, bineînțeles sub pază, cînd trebuia să iasă afară din curtea temniței. Avea de lucru berechet și dimineața, și seara. Murgul își ducea serviciul în temniță de multă vreme. Era un cal foarte bun, dar îmbătrînise și se cam jigărise de la o vreme. Într-o bună zi, chiar în preajma lui Sînpetru, Murgul, după ce trase în fața bucătăriei sacaua de seară cu apă de băut, se prăbuși și muri după cîteva minute. Moartea lui întristă pe toată lumea. Ocnașii se adunară în juru-i, dădură din cap cu părere de rău, pomeniră ce cal bun era, judecară și chibzuiră cam din ce pricină a murit. Cei ce-și făcuseră oștirea la cavalerie, veterinarii, apoi țiganii și alții dovediră cu acest prilej multă pricepere și cunoștințe extraordinare despre cai, ba se luară și la ceartă din pricina asta; dar toate acestea nu-l înviară pe bietul Murg. Zăcea nemișcat cu burta umflată și care cum venea se credea pasămite dator s-o împungă cu degetul. Raportară maiorului cele ce se întîmplaseră din voia domnului și el hotărî să se cumpere numaidecît alt cal.

În ziua de Sînpetru, după ce ieși lumea din biserici, cînd toți ai noștri erau adunați în

curtea temniței, începură să vină gospodarii, țiganii, geambașii, misiții cu cai de vînzare. Cum era și firesc, grija de a se alege un cal bun a fost dată în seama ocnașilor, fiindcă se găseau printre ei adevărați cunoscători și i-ar fi venit greu, chiar și celui mai iscusit geambaș, să tragă pe sfoară două sute cincizeci de oameni care s-au frecat toată viața lor tocmai de astfel de treburi.

Ocnașii așteptau cu nerăbdare ivirea fiecărui cal și erau veseli ca niște copii. Îi bucura mai ales gîndul că puteau cumpăra un cal ca toți oamenii liberi, ca și cum l-ar fi tocmit *pentru ei,* și l-ar fi plătit din buzunarul *lor,* fiind în drept s-o facă, și lucrul acesta îi măgulea grozav. Trei cai trecură prin proba severă a ocnașilor fără să corespundă și să placă și abia la al patrulea tocmeala fu încheiată. Geambașii introduși în curte se uitau cu mirare și cu un fel de sfială în jurul lor și din cînd în cînd mai trăgeau cu coada ochiului spre soldații de pază ce-i întovărășeau. O gloată de două sute de oameni rași pe cap, înfierați pe frunte, cu lanțuri la picioare, adunați în casa lor, în cuibul lor de ocnași, unde nu pătrundea nimeni, impunea un anumit respect. Ai noștri se întreceau care mai de care, folosind tot felul de tertipuri și metode de încercare, ca să afle însușirile și năravurile dobitocului. Îl cercetau cu luare-aminte, îl căutau la dinți, în ochi, în nări etc., îl pipăiau la picioare, la chișițe, sub burtă, la piept, la omoplați, la urechi și în cîte alte locuri, cu o meticulozitate și grijă de parcă bunăstarea întregii temnițe atîrna de cumpărarea animalului. Cît despre cerchezi, aceia chiar

săreau pe cal; cu ochii scînteind, turuiau ceva foarte aprins pre limba lor neînțeleasă, arătîndu-și dinții albi și subliniindu-și expresiv, cu mimica vioaie a feței lor oacheșe, cu nasul coroiat, aprecierile făcute pe seama calului. În acest timp vedeai pe cîte unul din ruși că nu-și ia ochii de pe fețele lor, urmărind cu atenție încordată orice mișcare a buzelor, cu toate că nu pricepea nicio boabă în limba lor, orice gest, orice grimasă, expresia ochilor fiecăruia, silindu-se să ghicească din discuția lor ce părere au despre cal: era bun sau nu? Pentru un ochi străin, din afară, s-ar fi părut poate ciudată această atenție crispată, pătimașă din partea unui ocnaș, și încă a unui ocnaș foarte șters, prăpădit chiar, care în mod obișnuit nu îndrăznește să scoată o vorbă chiar în fața camarazilor săi cei mai apropiați. Ce-i pasă lui, ce importanță are pentru el dacă se cumpără un cal ori altul; parcă și-l cumpăra pentru el, parcă într-adevăr nu-i era de loc totuna care din acești cai va fi cumpărat pentru sacaua temniței?

În afară de cerchezi, cei care aveau cuvînt greu și puteau să-și dea cu părerea erau țiganii și foștii geambași. Aici avu loc chiar și un fel de luptă, un fel de întrecere cavalerească între doi ocnași – țiganul Kulikov, vechi geambaș și hoț de cai, și un veterinar de meserie, un țăran siberian fără carte, foarte isteț, de curînd venit în temniță, dar care în acest scurt timp izbutise să-și atragă toți mușteriii lui Kulikov din oraș.

Trebuie să spunem că veterinarii practicieni, fără nicio școală, din temnița noastră, erau foarte prețuiți și că nu numai sărăcimea de prin mahalale sau negustorii, dar și slujbași de vază

ai orașului apelau la priceperea lor cînd li se îmbolnăveau caii, cu toate că în oraș existau cîțiva veterinari cu școală. Pînă la venirea lui Iolkin, țăranul siberian, Kulikov avea foarte mulți mușterii de la care primea, bineînțeles, recompense în bani. Îl făcea pe grozavul, ducea lumea de nas, mințea și înșela cu nerușinare, știind mult mai puțin decît ar fi vrut să pară. Datorită acestor venituri, trecea drept un aristocrat printre ceilalți ocnași din temniță. Era om deștept, îndrăzneț și hotărît, cu mare experiență de viață, căci umblase mult și trecuse, cum s-ar zice, prin ciur și dîrmon. Scump la vorbă, nu-și dădea cu părerea decît în cazuri grave, importante. Toate acestea impuneau celorlalți ocnași, care, fără să-și dea seama, îi purtau respect, îl ascultau cu atenție și nu-l contraziceau. Superficial și ușuratic din fire, dispunea totuși de o nemăsurată energie, fiind foarte activ în tot ce întreprindea. Nu mai era de mult tînăr, dar chipeș tot rămăsese. Față de noi, nobilii, se purta politicos, păstrînd o atitudine plină de demnitate. sînt convins că dacă l-ar fi îmbrăcat bine și l-ai fi dus într-un club din capitală, prezentîndu-l drept conte, ar fi știut să se descurce foarte bine; ar fi susținut o partidă de *whist,* s-ar fi priceput să întrețină o conversație fără multă vorbărie, dar plasînd la locul cuvenit o vorbă și tăcînd cînd se cuvine, încît nimeni nu și-ar fi dat seama o seară întreagă că acest conte nu e decît un biet vagabond. O spun cu toată seriozitatea și fără să exagerez: era descurcăreț, deștept și ager la minte; unde mai pui că omul avea și niște maniere pline de distincție și eleganță. Văzuse

pesemne multe la viața lui. De altfel, trecutul lui rămăsese o taină pentru toată lumea. Venirea la ocnă a lui Iolkin, un țăran în vîrstă de vreo cincizeci de ani, dintre cei de credință veche, simplu de tot, dar foarte isteț, a însemnat începutul declinului faimei de veterinar neîntrecut a lui Kulikov. În mai puțin de două luni îi suflă acestuia toți mușteriii din oraș. Siberianul izbutise să lecuiască, și încă foarte repede, pînă și dobitoacele cu care Kulikov renunțase să-și mai bată capul. Vindeca și pe acelea de care veterinarii orașului nici nu mai voiau să se ocupe, socotindu-le pierdute. Țăranul acesta ajunsese la ocnă pentru că încercase împreună cu alții să falsifice bani. Ce-i trebuise să se bage într-o afacere ca asta, cred că nici el n-ar fi fost în stare să spună. De cîte ori venea vorba, Iolkin își bătea joc cu plăcere de el însuși, povestind cum le-a trebuit să strice trei piese bune de aur ca să poată scoate una falsă. Kulikov se simți jignit de succesele profesionale ale concurentului său; pînă și faima lui de pînă atunci printre deținuți începuse parcă să pălească. El, care avea o întreținută în mahalaua orașului, purta podiovcă de catifea, inel de argint, cercel la ureche și cizme cu carîmbii răsfrînți, se văzu deodată silit, din lipsă de fonduri, să se facă negustor de rachiu. De aceea, cînd cu cumpărarea calului, toată lumea se aștepta la o ceartă teribilă sau poate și la o bătaie în toată regula. Toți erau curioși să vadă ce se va întîmpla și se împărțiseră în două tabere. Cei mai înflăcărați, anticipînd desfășurarea ciocnirii, începură chiar ostilitățile, schimbînd

între ei invective și ocări. Chipul șiret al lui Iolkin se încreți într-un zîmbet batjocoritor. Dar lucrurile se petrecură altfel de cum era de așteptat: Kulikov evită cearta și recurse la o stratagemă inteligentă, care-i permise să iasă basma curată din această dispută. Se arătă de la început foarte îngăduitor și concesiv, ascultă calm părerea și observațiile critice ale rivalului său, pînă în clipa cînd, prinzîndu-l cu o observație riscată, îi veni apa la moară și îi arătă cu modestie, dar cu multă siguranță, că greșește și, înainte ca Iolkin să fi avut timpul să se dezmeticească și să-și repare greșeala, îi arătă unde și în ce anume punct greșise. Într-un cuvînt, Iolkin se pomeni pus în încurcătură într-un chip neașteptat și cu multă îndemînare și, în ciuda superiorității lui evidente, partida lui Kulikov a rămas și ea mulțumită.

— Ați văzut, măi fraților, că nu-i chiar atît de ușor să-l prinzi cu mîța-n sac, că doar își cunoaște meseria! ziceau unii.

— Ba Iolkin e mai priceput! adăugau alții, dar o spuneau fără nicio pornire de ceartă. Și cele două partide continuară pe un ton împăciuitor.

— O fi și priceput, nu zic, dar mai cu seamă are mînă ușoară! încolo, nici Kulikov nu-i mai prejos, se pricepe la dobitoace.

— Se pricepe!

— Ce mai vorbă!

În sfîrșit, noul Murguț fu ales și cumpărat. Era un căluț minunat, tînăr, voinic, foarte arătos chiar și, mai ales, sprinten și vioi. Asta ca înfățișare, căci în toate celelalte privințe era fără niciun cusur, începu tocmeala: geambașul cerea treizeci de ruble, ai noștri nu voiau să dea

decît douăzeci și cinci. Se tocmiră îndelung și cu patimă, cu înverșunare; mai lăsa unul, mai puneau ceilalți. La urmă îi podidi și pe ei rîsul.

— Dar ce atîta tocmeală parcă am da din buzunarul nostru? strigară unii.

— Oricum, fraților, sînt banii noștri ai tuturor…

— Ai tuturor! Mare-i grădina lui Dumnezeu?

În cele din urmă, tîrgul se încheie la douăzeci și opt de ruble. Raportară maiorului și calul fu cumpărat. Se aduse numaidecît pîine și sare și după această gustare noul Murg fu introdus cu mare alai în curtea temniței. Nu cred să fi fost ocnaș care să nu-l fi mîngîiat pe coamă ori pe bot. În aceeași zi, Murgul fu înhămat și trimis cu sacaua să aducă apă; toți ocnașii îl priveau cu luare-aminte cum trage la saca.

Sacagiul nostru, ocnașul Roman, își privea căluțul cu vădită satisfacție. Era un țăran în vîrstă de aproape cincizeci de ani, tăcut și grav, ca mai toți vizitiii ruși pe care tovărășia cailor îi face într-adevăr mai gravi și mai tăcuți. Roman era un om blajin, liniștit, scump la vorbă, dar binevoitor cu toată lumea; trăgea mereu tabac dintr-o tabacheră de o formă neobișnuită și nici nu se mai ținea minte de cînd i se dăduseră în grijă caii închisorii. Acesta era al treilea cal pe care îl îngrijea de cînd se afla în temniță. Se statornicise la noi credința că temniței noastre i se potrivesc numai caii murgi, culoare care ar aduce, chipurile, noroc casei. De altfel, aceasta era și părerea lui Roman. Nimeni n-ar fi cumpărat în ruptul capului un cal șarg, bunăoară. Funcția de sacagiu îi era încredințată tot atît de statornic și de către toți lui Roman și

nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-i conteste vreodată acest drept dinainte stabilit. Cînd a murit Murgul, nimeni nu s-a gîndit să-l învinovățească pe Roman că nu-l îngrijise cum trebuie, nici chiar maiorul; așa a vrut Dumnezeu și pace bună; cît despre Roman, era un vizitiu foarte priceput. Calul cel murg deveni în curînd favoritul tuturor. Oricît de aspri și de nepăsători erau ocnașii din fire, tot veneau din cînd în cînd să-l mîngîie.

Uneori, cînd Roman, de abia întors cu sacaua de la rîu, închidea poarta cea mare pe care i-o deschisese subofițerul și Murgul rămînea locului să-și aștepte stăpînul, tot răsucindu-și capul după el, se întîmpla ca acesta să-i strige: „Hai, pleacă singur!” și Murgul pornea domol și se oprea în fața bucătăriei, așteptînd ca bucătarii și rîndașii să vină să ia apă cu căldările.

— Deștept cal, Murguțul nostru! ziceau ocnașii. A tras sacaua singur taman unde trebuie! Ascultă de om.

— Așa-i; dobitoc, dar tot înțelege și ascultă.

— Tare cuminte cal. Halal de el!

Murgul scutura din cap și scotea un fornăit scurt și puternic, de parcă ar fi înțeles și i-ar fi plăcut vorbele ce se rosteau pe seama lui. Și totdeauna se găsea cineva care să-i aducă o bucățică de pîine cu sare. După ce mînca, Murgul scutura iarăși din cap, voind parcă a spune: „Te cunosc! Te cunosc! Și eu sînt un cal bun, și tu ești un om de treabă!?

Îmi plăcea și mie să-i dau Murgului pîine. Îmi era drag botul lui frumos și mă bucuram cînd îi

simțeam în podul palmei buzele moi și calde ce apucau darul cu lăcomie.

În general, ocnașilor noștri le erau dragi dobitoacele și dacă li s-ar fi îngăduit, ar fi umplut probabil curtea temniței cu păsări și animale de casă. Și cînd te gîndești, ce altă îndeletnicire, dacă nu tocmai aceasta, ar putea cel mai mult să îmblînzească și să înnobileze firea lor aspră și sălbatică? Dar nu le era îngăduit. Nu permitea nici regulamentul, și nici loc nu prea era.

Și totuși, pe vremea mea, se aciuaseră întîmplător și cîteva dobitoace. În afară de Murgu, temnița mai avea cîini, gîște, un țap cu numele de Vaska, ba într-o vreme și un vultur.

Un pensionar permanent al temniței, după cum am spus mai înainte, era Bursucu, un cîine blînd și cuminte, cu care legasem prietenie la cataramă. Cum însă oamenii din popor socot cîinele un dobitoc spurcat, care nu merită atenție, nimeni nu-l băga în seamă. Oploșit nu se știe cînd și în ce împrejurări, cîinele viețuia singuratic în temniță, dormea prin curte, mînca resturile ce i se aruncau de la bucătărie, fără a stîrni din partea cuiva un interes deosebit, dar îi cunoștea pe toți din temniță și-i socotea pe toți stăpîni. Cînd se întorceau ocnașii de la muncă și se auzea strigătul: „Caporal!” – da fuga la poartă și primea bucuros fiecare grup, dînd din coadă, privindu-l drept în ochi pe fiecare cum intra, așteptînd parcă o mîngîiere; dar vreme de cîțiva ani, toate încercările lui de a-și atrage bunăvoința ocnașilor rămaseră zadarnice; nimeni, afară de mine, nu-l mîngîia. De aceea mă iubea mai mult ca pe ceilalți. Apoi apăru

într-o zi, nu se știe cum, și un alt cîine, Bălanu. Pe cel de-al treilea, Bondocu, l-am adus eu într-o zi, la întoarcerea de la lucru; încă nici nu făcuse ochi.

Bălanu era un cîine foarte ciudat. Îl călcase, se vede, o căruță și avea șira spinării îndoită în jos de la mijloc, încît dacă îl vedeai de departe fugind, părea că aleargă două vietăți albe lipite una de alta. În afară de asta, era jigărit, cu ochii urduroși, cu coada pleșuvă mereu vîrîtă între picioare. Nedreptățit de soartă, se resemnase, pesemne, să-și îndure cuminte șartul. Nu lătra și nu mîrîia la nimeni, de parcă ar fi fost din parte-i o îndrăzneală prea mare. Se hrănea din resturile aruncate prin dosul cazărmilor și dacă cineva se apropia de el, se culca numaidecît pe spate, ca și cum ar fi zis: „Fă din mine orice vrei, n-am de gînd să mă împotrivesc". Și orice ocnaș în astfel de cazuri se simțea parcă obligat să-l izbească cu botul cizmei. „Javră ticăloasă!" ziceau ei cu dispreț. Dar bietul Bălan nu îndrăznea nici măcar să schelălăiască, iar dacă lovitura era prea tare, scotea un urlet jalnic, înăbușit. Întocmai așa se răsturna cu labele în sus și în fața lui Bursucu ori a celorlalți cîini, cînd ieșea să mai hoinărească afară pe cîmp. Cînd vedea că vreun dulău e gata să se repeadă la el, se rostogolea pe spate și aștepta supus cu labele în aer. Cîinilor le place umilința și supunerea ce le-o arată semenii lor. Fiorosul dulău se potolea numaidecît, se oprea îngîndurat în fața semenului său doborît la pămînt ce-i dădea semne de supunere atît de categorice, apoi începea tacticos să-l miroasă pe toate părțile. Oare ce putea să gîndească

Bălanu în clipa aceea? „Dar dacă mă înșfacă tîlharul?” își spunea poate tremurînd de spaimă. După ce-l mirosea pretutindeni, dulăul îl lăsa în pace, negăsind probabil la el nimic care să-l atragă. Bălanu sărea numaidecît pe labe și pornea șontîc-șontîc pe urma haitei de cîini risipiți în goană după vreo cățea. Și cu toate că știa foarte bine că n-are nicio șansă să facă cunoștință mai îndeaproape cu această fîșneață, nu putea renunța la plăcerea de a goni puțin în urma celorlalți adoratori – oricum, era o consolare în nesfîrșitul noian de nenorociri ce-l copleșeau.

Problema demnității și onoarei nu și-o mai pusese probabil de mult. Cu nădejdea în viitor pierdută, se lupta doar să aibă totdeauna burta plină și pentru asta era gata să înfrunte orice risc. Odată am încercat să-l mîngîi; a fost pentru el ceva atît de nou și de neașteptat, încît se trînti numaidecît la pămînt pe cele patru labe și începu să scheaune de bucurie. Îmi era milă de el și îl mîngîiam deseori. Drept recunoștință, de cîte ori mă vedea, începea încă de departe să schelălăiască plîngător și jalnic și să se gudure. Trist i-a fost, de altfel, și sfîrșitul: într-o zi fu sfîșiat de zăvozi în șanțul din spatele temniței.

Bondocu avea cu totul altă fire. Nu știu de ce-l adusesem în temniță, dintr-un șantier unde se născuse; îmi plăcea să-i dau de mîncare și să-l văd crescînd. Bursucu îl luă îndată sub ocrotirea lui și dormeau împreună. Cînd cățelul mai crescu, îl lăsa să-l muște de urechi, să-l tragă de păr; se hîrjonea cu el, așa cum se hîrjonesc toți cîinii mari cu țîncii. Lucru ciudat, însă, Bondocu nu creștea aproape de loc în

înălțime, ci mai mult în lungime și grosime. Avea un păr lățos de culoare cenușie, ca a șobolanilor, o ureche îi sta dreaptă, cealaltă atîrna într-o parte. Fire aprinsă și neastîmpărată, ca mai toți cîinii tineri, lătra de bucurie cînd își vedea stăpînul și-mi sărea în piept să mă lingă pe obraz, fără a căuta să-și ascundă nici toate celelalte manifestări ale emoției nestăpînite: „important e să se vadă bucuria, cît despre cerințele bunei-cuviințe – mai dă-le-ncolo!” Oriunde m-aș fi găsit, la strigătul „Bondocu!” venea numaidecît; răsărea ca din pămînt și alerga spre mine cu o însuflețire gălăgioasă, rostogolindu-se pe drum ca o minge. Îl iubeam foarte mult. Părea că soarta îi hărăzise numai bucurii și mulțumire pe pămînt; dar într-o zi ocnașul Neustroiev, care lucra pantofărie de damă și tăbăcea piei, îi acordă o atenție neobișnuită. Păru străfulgerat de un gînd tainic, căci îl strigă numaidecît pe Bondocu, îi pipăi cu interes pielea și îl tăvăli binevoitor pe pămînt. Cîinele, care nu bănuia nimic, scheuna de bucurie, dar a doua zi nu-l mai văzui. Îl căutai multă vreme; în zadar însă, intrase parcă în pămînt. Abia după două săptămîni aflai ce se petrecuse. Pielea lui Bondocu îi plăcuse lui Neustroiev, care-l jupuise ca să îmblănească niște cizmulițe de catifea comandate de nevasta unui judecător. Mi le arătă cînd au fost gata; într-adevăr, blana dinăuntru era minunată. Bietul Bondocu!

Mulți ocnași se îndeletniceau la noi cu tăbăcitul pieilor și uneori aduceau în temniță cîini vagabonzi cu blana frumoasă, care îndată după aceea se făceau nevăzuți. Pe unii pur și

simplu îi furau, ba cîteodată îi și cumpărau. Mi-aduc aminte că într-o zi zării în dosul bucătăriei doi ocnași foarte preocupați, sfătuindu-se și punînd ceva la cale. Unul din ei ținea de zgardă un cîine mare, frumos, de rasă foarte bună. Un ticălos de lacheu îl furase pesemne de la stăpînul său și-l vînduse ocnașilor pentru treizeci de copeici. Aceștia se pregăteau să-l spînzure. Pe urmă, operația era simplă: îl jupuiau și-i aruncau hoitul în groapa de gunoaie din fundul curții, care în zilele călduroase de vară răspîndea o duhoare nesuferită, fiindcă era rareori curățată. Bietul animal părea că înțelege ce-l așteaptă. Ne privea cu ochi neliniștiți, întrebători, pe fiecare la rînd, și numai din cînd în cînd îndrăznea să dea din coada-i stufoasă, vîrîtă între picioare, voind parcă să ne îmblînzească prin acest semn de încredere ce ni-l arăta. Mă grăbii să plec, iar cei doi își făcură bineînțeles în voie isprava.

Gîștele se pripășiseră și ele întîmplător în temniță. Cine le crescuse și ale cui erau, nu știu, dar un timp dăduseră ocnașilor nenumărate prilejuri de mare haz și își cîștigaseră o faimă chiar și în oraș. Crescuseră în temniță, la bucătărie. Cînd bobocii se făcură mari, prinseră obiceiul să-i însoțească pe ocnași la lucru. Cum auzeau duruitul tobei, în vreme ce întreaga ocnă se îndrepta spre poartă, gîștele se repezeau în goana mare, bătînd din aripi și gîgîind strident, săreau una după alta pragul înalt al porții și tot cîrdul se aduna fără greș pe flancul drept, așteptînd formarea coloanelor. Se alăturau de obicei coloanei mai mari și, în timp ce ocnașii lucrau, ele pășteau undeva prin

apropiere. Cînd coloana pornea înapoi spre temniță, se întorceau și ele. Prin cetate se răspîndi zvonul că un cîrd de gîște îi însoțește întotdeauna pe deținuți la lucru. „Uite, trec ocnașii cu gîștele lor!” ziceau trecătorii. „Cum naiba le-ați învățat?” ne întrebau unii. „Țineți pentru gîște!” făcea altul băgînd mîna în buzunar ca să le dea de pomană. Dar cu tot devotamentul lor neîndoielnic, gîștele fură sacrificate fără milă în cinstea nu știu cărui sfîrșit de post.

În schimb, nimeni nu s-ar fi gîndit să-l taie pe țapul Vaska, dacă n-ar fi intervenit o împrejurare cu totul nefericită. Nici despre el n-aș putea să spun de unde și cum se pripășise în temniță; fapt e că într-o bună zi ne pomenirăm în curte cu un ied drăguț, alb, foarte vioi. Curînd îl îndrăgiră toți și deveni pentru ocnași un izvor de mîngîiere și distracție. Pentru a justifica ținerea lui în temniță, ocnașii argumentaseră că e bine să-i țină tovărășie calului în grajd. În realitate însă, el se învîrtea tot timpul prin bucătărie, iar mai tîrziu prin toată temnița. Era plin de grație, zburdalnic și neastîmpărat. Venea cînd îl chemai, sărea pe bănci și pe mese, se lupta cu ocnașii și era totdeauna voios și hazliu. Într-o seară, după ce-i mai crescuseră coarnele, lezghinul Babai, care stătea pe treptele cerdacului cazărmii, în mijlocul altor ocnași, se prinse la luptă cu el. Își ciocniră un timp frunțile, distracția favorită a deținuților, cînd deodată Vaska sări pe treapta cea mai de sus a scării și, în clipa cînd Babai se întoarse cu spatele, se ridică deodată pe picioarele dinapoi, își lipi picioarele dinainte de

piept, apoi și le răsfrînse fulgerător și-l izbi pe lezghin cu copitele în ceafă, din toate puterile, încît acesta se rostogoli jos, spre marea bucurie a tuturor și mai ales a lui însuși. Într-adevăr, îl iubeam foarte mult pe Vaska al nostru. Cînd ajunse la vîrsta bărbăției, după lungi și judicioase dezbateri ale întregii ocne, se hotărî să i se facă lui Vaska o anumită operație, în care veterinarii noștri erau meșteri neîntrecuți. „Altfel pute prea tare a țap", ziceau deținuții. De atunci, Vaska începu să se îngrașe într-un chip uluitor. Ce-i drept, era și hrănit fără socoteală. Se făcu un țap frumos, cu coarne minunate, mare și gras de-i atîrna burta ca la un porc. Luase și el obiceiul să ne întovărășească totdeauna la lucru, spre marele haz al ocnașilor și trecătorilor, căci toată lumea îl cunoștea pe Vaska. Uneori, dacă lucrau pe malul rîului, ocnașii tăiau crenguțe de salcie și culegeau flori de prin poieni ca să-l gătească pe Vaska; îi împleteau flori și frunze între coarne și-i împodobeau spatele; cu jerbe. La întoarcere, Vaska pornea ca de obicei, în fruntea convoiului, gătit și țanțoș, iar ai noștri veneau în urma lui, mulțumiți și mîndri că-i atît de frumos. Atît de drag le era țapul, încît unii se întrebau ca niște copii dacă n-ar fi și mai frumos cu coarnele poleite, plan care trezi de asemenea discuții lungi și aprinse, fără a fi vreodată înfăptuit. Mi-aduc aminte că îl întrebai cu acest prilej pe Akim Akimîci, care era cel mai bun argintar din temniță după Isai Fomici, dacă într-adevăr se puteau polei coarnele țapului. El privi cu luare-aminte coarnele lui Vaska, chibzui o clipă și-mi spuse că „se poate face, dar nu ține

mult și nu-i de niciun folos”. Și cu aceasta, discuția se încheie. Și poate că Vaska ar fi trăit încă mulți ani în temniță și ar fi murit de năduf dacă, într-o zi, întorcîndu-se de la lucru în fruntea ocnașilor, împodobit cu crengi și jerbe de flori, n-ar fi dat ochi cu el maiorul, care tocmai trecea în trăsură.

— Oprește! urlă acesta. Al cui e țapul?

I se răspunse.

— Cum, un țap în temniță, și asta fără voia mea? Subofițer!…

Se înfățișă subofițerul, care primi poruncă aspră să-l taie numaidecît, să-l jupoaie și să-i vîndă pielea în tîrg; banii cîștigați să-i verse în casieria temniței, iar carnea s-o predea la bucătărie pentru ciorba ocnașilor. Oamenii se necăjiră, se sfătuiră cum să dreagă lucrurile, le părea rău de țap, dar nimeni nu îndrăzni să iasă din porunca maiorului. Îl tăiară pe Vaska lîngă groapa de lături. Un ocnaș cumpără toată carnea cu o rublă și jumătate și o vîndu apoi la cîntar celorlalți pentru friptură, care a fost foarte gustoasă. Cu banii se cumpără pîine albă pentru toată lumea.

Am avut un timp în temniță și un vultur de stepă, de neam pitic. Îl adusese unul din ocnași, care îl găsise rănit și sleit de puteri. Toată ocna se strînsese în juru-i; nu putea să zboare, aripa dreaptă îi atîrna într-o parte, frîntă, și un picior era scrîntit. Privea cu ochii sălbatici mulțimea curioasă și căsca amenințător ciocul încovoiat, hotărît să-și apere viața pînă la ultima picătură de sînge. Cînd lumea se împrăștie, după ce-l privise îndeajuns, pasărea schiloadă porni, sărind în piciorul cel zdravăn și bătînd dintr-o

aripă, să se ascundă în colțul cel mai dosnic din temniță, se ghemui sub gard și rămase acolo nemișcată. În cele trei luni cît sălășlui în temniță, n-a ieșit niciodată din ascunzătoare. La început, oamenii se duceau să-l privească și asmuțeau pe Bursucu împotriva lui. Gîinele se arunca înainte-i cu furie, dar se temea să se apropie prea mult, spre marea veselie a ocnașilor. „Sălbăticiune, de! ziceau ei. Nu se lasă batjocorită!" Pe urmă Bursucu îi dibui partea slabă și începu să-l muște de aripa bolnavă; nu-i mai era teamă și o necăjea mult pe biata pasăre. Vulturul se apăra din răsputeri cu ciocul și cu ghearele, ghemuindu-se și mai mult în colțul lui, și, cu o înfățișare mîndră și sălbatică, asemeni unui rege rănit, privea țintă mulțimea curioasă ce venea să-l vadă. Cu timpul, lumea începu să se plictisească și nu se mai interesă de el; și cu toate acestea, în fiecare zi se putea vedea lîngă el o strachină cu apă și bucăți de carne proaspătă. Se vede că cineva îi purta totuși de grijă. La început, vreme de cîteva zile, vulturul nu vru să mănînce nimic; dar în cele din urmă se hotărî să primească hrana ce i se dădea, dar niciodată n-o lua din mîna cuiva și nici nu mînca de față cu oamenii. Avui prilejul de cîteva ori să-l observ de departe. Cînd nu zărea pe nimeni și se credea singur, îndrăznea să iasă din ascunzătoare și începea să șchiopăteze pe lîngă zid vreo doisprezece pași, apoi se întorcea și pornea din nou pe același drum, ca și cum ar fi făcut un antrenament necesar. De îndată ce mă vedea, căuta să se ascundă numaidecît în colțul lui, sărind și șchiopătînd: cu capul dat pe spate, cu

ciocul desfăcut și penele zburlite, se pregătea de luptă. Nimic nu putea să-l îmblînzească, nici nu se lăsa mîngîiat, se zbătea lovind cu ciocul și aripa; n-a vrut niciodată să-mi ia din mînă bucata de carne și tot timpul cît stăteam lîngă el nu-și lua din ochii mei privirea-i sălbatică, țintuitoare. Singuratic, rău și neînduplecat, își aștepta moartea neîncrezîndu-se în nimeni și neîngăduind apropierea nimănui. În cele din urmă, ocnașii își aduseră aminte de vultur și, cu toate că timp de două luni nu se mai ocupaseră de el de loc, dintr-o dată îi cuprinse mila și o neobișnuită înțelegere. Se auziră glasuri că vulturului trebuie să i se dea drumul, să fie scos afară, în cîmp. „Chiar dacă se prăpădește acolo, cel puțin să moară liber", ziceau unii.

— Sfînt lucru, o pasăre liberă, aspră și neatîrnată; nu se împacă ea cu temnița, adăugau alții.

— Nu-i ca noi, zise unul.

— Asta-i bună! Vulturul e pasăre zburătoare, pe cînd noi, care va să zică, suntem oameni.

— Vulturul, prieteni, e regele pădurilor… începu Skuratov, dar de data aceasta nimeni nu-l mai ascultă. Într-o după-amiază, cînd toba vesti plecarea la lucru, cineva luă vulturul, îi strînse cu mîna ciocul, fiindcă încerca să se apere cu înverșunare, și-l scoase din temniță. Ajunseră la val. Cei doisprezece ocnași care alcătuiau convoiul erau curioși să vadă ce va face și încotro are să pornească vulturul. Lucru ciudat: fețele lor exprimau o mare mulțumire și așteptau momentul acesta cu atîta nerăbdare, de parcă ei înșiși erau pe cale să-și recapete libertatea.

— Bre, ce pasăre pidosnică: vrei să-i faci bine și ea îți sfîșie mîna! zicea ocnașul care o ducea, uitîndu-se cu un fel de admirație la neîmblînzita sălbăticiune.

— Hai, dă-i drumul, Mikitka!

— Care va să zică, dumnealui nu-i arde de glumă. Vrea să fie liber și pace, liber de-adevăratelea.

Vulturul fu aruncat de pe val în stepă. Era o zi de toamnă tîrzie, mohorîtă și rece. Vîntul sufla peste stepa pustie și se tînguia prin tufele de iarbă gălbuie și uscată. Pasărea o porni drept înainte, bătînd din aripa frîntă, grăbindu-se parcă să scape de noi și de privirile noastre. Ocnașii îi urmăreau atenți și curioși capul ce răsărea din cînd în cînd printre buruieni, depărtîndu-se cu repeziciune.

— Ia te uită! zise gînditor unul.

— Nici n-a întors capul, adăugă altul. O singură dată nu l-a întors, îi dă înainte!

— Dar tu ce-ai crezut: că o să se întoarcă să-ți mulțumească? îl ironiză al treilea.

— Ehei, ce ți-e și cu libertatea asta!… Acu s-a simțit liber!

— Mare lucru e să te știi liber.

— Nici nu se mai vede, fraților… — – Ei, hai! ce mai zăboviți? înainte marș! se auzi comanda escortei și toți porniră la muncă, tăcuți, cu pași tîrșiți.

VII
PLÎNGERE?

Înainte de a începe acest capitol, editorul amintirilor decedatului Alexandr Petrovici

Goriancikov se simte dator să dea cititorilor următoarea lămurire:

În primul capitol al „Amintirilor din Casa morților”, se menționează în cîteva cuvinte cazul unui paricid, nobil de origine. Între altele, el era citat ca o ilustrare a nesimțirii cu care ocnașii vorbesc uneori de nelegiuirile pe care le-au săvîrșit. Se mai spune, de asemeni, că, în fața judecății, ucigașul nu voise să mărturisească nimic, dar că, după relatările tuturor celor ce cunoșteau faptele în amănunt, vinovăția lui nu mai putea fi pusă la îndoială.

Aceiași oameni i-au povestit autorului „Amintirilor” că ucigașul era un desfrînat și un risipitor, care se înglodase în datorii pînă în gît și-și omorîse tatăl ca să pună cît mai degrabă mîna pe avere. De altfel, tot orașul în care își avea slujba ucigașul relata în același fel întreaga întîmplare; asupra acestui din urmă fapt, editorul „Amintirilor” dispune de informații destul de precise și temeinice. În sfîrșit, se mai spunea acolo că ucigașul, chiar în temniță fiind, se arătase totdeauna foarte vesel și bine dispus; că era cel mai neastîmpărat, zăpăcit și neserios dintre osîndiți, deși nu părea de loc prost și că niciodată autorul „Amintirilor” nu băgase de seamă la el vreo înclinație deosebită spre cruzime. Și imediat după aceea observă că el, bineînțeles, nu l-a crezut niciodată vinovat de această crimă.

Acum cîteva zile, editorul „Amintirilor din Casa morților” a primit din Siberia știrea că osînditul s-a dovedit a fi nevinovat și că îndurase cei zece ani de muncă silnică în zadar, nevinovăția lui fiind acum constatată și

recunoscută oficial, pe cale judiciară. Adevărații ucigași fuseseră prinși și mărturisiseră totul, iar nenorocitul osîndit pe nedrept fusese pus în libertate. Adevărul celor cuprinse în această știre este în afară de orice îndoială pentru editor...

Fără comentarii. E și de prisos, credem, a se mai adăuga ceva. La ce bun să mai stăruim asupra grozăviei pe care o ascunde faptul în sine, și anume că viața unui tînăr a fost zdrobită în urma unei învinuiri atît de cumplite. Faptele sînt prea grăitoare.

Ne gîndim totuși că, dacă a fost cu putință să se întîmple un asemenea fapt, însăși posibilitatea aceasta adaugă povestirii noastre ceva nou și neașteptat, care vine să întregească imaginea Casei morților cu o trăsătură deosebit de vie și plină de tîlc.

Și acum, să ne urmăm istorisirea.

Am spus că, în cele din urmă, mă obișnuisem cu viața de temniță; dar acest „în cele din urmă" se împlinise cu greu, în suferințe chinuitoare și prea cu încetul. Într-adevăr, îmi trebui un an întreg pînă să mă obișnuiesc și acest an îl voi socoti totdeauna cel mai groaznic din viața mea. De aceea mi s-a întipărit atît de viu în minte, pînă în cele mai mici amănunte. Cred că aș putea oricînd să reconstitui în memorie, pas cu pas, fiecare clipă din acest an al vieții mele.

Am mai spus, iarăși, că nici ceilalți ocnași nu se puteau deprinde cu această viață. Mi-aduc aminte cum mă întrebam atunci, în primul an, dacă într-adevăr erau atît de potoliți pe cît păreau. Mă preocupase mult chestiunea

aceasta. Am arătat, se pare, că aici toți ocnașii nu se simțeau nici pe departe cum s-ar simți omul într-o așezare a lui, oricare ar fi ea; trăiau de pe o zi pe alta, de parcă se aflau într-un han, într-un cantonament sau la un popas. Chiar și oamenii trimiși aici pentru toată viața tînjeau fără încetare, ori, chinuiți de neastîmpăr, se frămîntau necontenit fără rost, și fiecare din ei visa la ceva ce nu avea să se îndeplinească niciodată. Această veșnică neliniște, acoperită de un val de tăcere, dar nespus de grăitoare, această nădejde plină de patimă și de nerăbdare, care se trăda uneori fără voie, și era atît de departe de realitate, încît ținea mai mult de delir, toate acestea te uimeau, și pe bună dreptate, căci erau prezente pînă și în mințile unor oameni cu înclinații și preocupări pur practice. Asemenea trăsături dădeau o notă de ciudățenie într-atît de neobișnuită locului acestuia, încît constituiau trăsătura lui specifică dominantă. Pășind pragul temniței simțeai de la primii pași că dincolo de zidurile ei nu mai putea exista ceva asemănător. Aici toată lumea visa; faptul îți sărea în ochi de la început, și se făcea resimțit dureros, pentru că tocmai această visare neîntreruptă îi făcea pe cei mai mulți ocnași să pară ursuzi, posomorîți, cu fața întunecată, bolnăvicioasă chiar. Aproape toți erau tăcuți și mohorîți; nu le plăcea să-și dezvăluie gîndurile tainice. De aceea disprețuiau sinceritatea și efuziunile sentimentale. Cu cît nădejdile erau mai greu de împlinit și cu cît ocnașul visător ajungea să-și mărturisească lui însuși neputința de a le împlini vreodată, cu atît mai multă încăpățînare

se agăța de ele, cu atît mai vîrtos și le închidea în adîncul sufletului, fără să poată renunța vreodată la ele. În sinea lor, unii se simțeau poate rușinați. Rusului îi stă în fire să judece temeinic lucrurile, să se judece și pe el însuși fără cruțare, bătîndu-și joc în gînd el cel dintîi de nesăbuința lui… Poate că tocmai veșnica și tainica nemulțumire de sine era pricina că oamenii aceștia se arătau atît de neîngăduitori în relațiile lor zilnice, atît de neînduplecați și batjocoritori unii față de alții. Și dacă unul mai naiv ori mai nerăbdător rostea cu glas tare ceea ce gîndeau cu toții în ascuns și păstrau ca pe o taină de nemărturisit și se apuca să viseze și să-și facă planuri de viitor, era numaidecît luat la rost, repezit, batjocorit; și-mi vine să cred că cei mai zeloși prigonitori erau tocmai cei ce în visările și în nădejdile lor merseseră poate cu mult mai departe. Cei naivi și blajini, după cum am spus, erau socotiți proști și priviți cu dispreț. În general, ocnașii erau atît de ursuzi și de ambițioși, încît ajungeau să-l disprețuiască pe omul blajin și lipsit de ambiție. În afară de acești cîțiva flecari, naivi și prostănaci, toți ceilalți ocnași, adică cei tăcuți, se împărțeau în buni și în răi, în senini și posomorîți. Aceștia din urmă erau cei mai numeroși; dacă din întîmplare se aflau și printre ei flecari din fire, apoi erau de obicei niște bîrfitori și invidioși nesuferiți, niște urîcioși, care se amestecau mereu în treburile altora, cu toate că, în ceea ce-i privea, se fereau să-și dezvăluie cuiva sufletul ori gîndurile ascunse. Lucrul acesta nu se obișnuia și nimeni nu se cuvenea s-o facă. Cît despre cei buni, de altfel prea puțini la număr,

erau oameni potoliți, care își ascundeau visările, tocmai fiindcă aveau mai multă încredere în realizarea lor, fiindcă nutreau mai multe speranțe decît ocnașii posomorîți. Dar mai era, cred, aici în temniță și un alt soi de oameni: deznădăjduiți, de felul bătrînului din Starodub, bunăoară; aceștia erau însă cei mai puțini.

În ciuda înfățișării liniștite a bătrînului (am mai vorbit despre el), unele semne mă îndreptățeau să cred că se afla într-o stare sufletească înfiorătoare. Avea însă o scăpare, o mîngîiere: rugăciunea și conștiința martiriului său. Ocnașul smintit care se scrîntise citind mereu la texte din Biblie și de care spuneam că a sărit la maior să-l doboare cu o cărămidă era și el pesemne un deznădăjduit ce-și pierduse și ultima speranță; cum însă omul nu poate trăi fără speranță, el își aflase scăparea în martiriul la care se expunea de bunăvoie și pe care-l provocase în chip cu totul artificial. La interogatoriu, mărturisi că se năpustise asupra maiorului fără niciun pic de ură, numai ca să poată primi cununa muceniciei. Cine ar putea spune ce complicat proces psihologic se petrecuse în sufletul lui? Niciun om nu poate trăi fără un țel oarecare și toți rîvnesc să-și ajungă țelul. Omul neînsuflețit de niciun țel, de nicio speranță, se preschimbă adesea într-un monstru… Țelul ce-i însuflețea pe toți deținuții noștri era să iasă din temniță și să-și recapete libertatea.

Văd că m-am apucat să-i împart pe deținuții din temnița noastră în diferite categorii, după felul lor de a fi; dar e oare cu putință? În raport

cu toate concluziile gîndirii abstracte, fie și cele mai subtile, realitatea ni se înfățișează într-o infinită diversitate și nu îngăduie clasificări nete și hotărîte. Realitatea tinde mereu spre îmbucătățire, spre o nesfîrșită varietate. Fiecare dintre noi își avea o viață a lui personală, oarecum deosebită de a celorlalți, și nu numai sub aspectul ei oficial, ci pe lîngă și în afară de viața oficială a temniței, o viață personală interioară, intimă.

Dar, cum am mai spus, la începutul osîndei n-am putut și nici n-aș fi știut să pătrund în adîncurile acestei vieți lăuntrice, și de aceea toate manifestările ei exterioare îmi răneau sufletul și-l umpleau de o tristețe nespusă. Aveam uneori momente cînd începeam să-i urăsc pe acești nenorociți ce sufereau ca și mine. Mai mult, îi invidiam și îmi blestemam soarta. Îi invidiam, fiindcă se aflau între ai lor, fiindcă se puteau înțelege, cu toate că de fapt această comunitate născută în lovituri de bici și în bătăi, această viață laolaltă, silită, le era și lor tot atît de nesuferită și fiecare se străduia să rămînă cît mai retras și să se închidă în găoacea lui. Repet, această invidie, pe care o simțeam în clipele de înverșunare, își avea oarecum temeiurile ei. Într-adevăr, n-au de loc dreptate toți cei care susțin că unui nobil, unui om cult etc. îi vine tot atît de greu la munca silnică și în temniță ca și oricărui mujic închis acolo și că nu îndură mai mult decît acesta. O asemenea părere există, am avut prilejul s-o aud de repetate ori în ultima vreme și chiar am citit ceva în acest sens. În fond, ideea e justă și umană. Și unul și celălalt, și nobilul și mujicul,

sînt oameni; toți suntem oameni. Dar ideea aceasta e prea abstractă. Cei ce o preconizează pierd din vedere o mulțime de condiții concrete, care nu pot fi înțelese decît în contact direct cu realitatea. Nu vreau să zic prin aceasta că nobilul și omul cult ar avea simțirea mai fină, că ar fi mai sensibili, mai evoluați. Nu. Departe de mine acest gînd. Sufletul omului, gradul lui de sensibilitate și receptivitate n-ai cum să le măsori, n-ai cum să le aduci la un numitor comun. Aici nu pot exista nici tipare, nici calapoade. Nici chiar învățătura și gradul de cultură nu pot servi drept criterii de apreciere. sînt gata cel dintîi să adeveresc că printre acești martiri, veniți din mediul cel mai înapoiat, cel mai oropsit, am întîlnit trăsături sufletești de cea mai mare subtilitate. Realitățile vieții sînt pline de neprevăzut în această privință. Astfel, în temnița noastră erau oameni pe care îi cunoșteam de ani de zile, dar pe care îi socoteam fiare și-i disprețuiam ca atare. Deodată însă, cu totul pe neașteptate, se întîmpla nu știu cum ca, printr-o izbucnire spontană de o clipă, sufletele lor să se dezvăluie și, fără să-și dea ei înșiși seama, să reverse atîta bogăție de simțire și de umanitate, o atît de adîncă înțelegere a suferințelor altora, pe lîngă conștiința propriei lor suferințe, încît aveai senzația că ți s-a smuls o pînză de pe ochi și la început nici nu-ți venea să crezi tot ce ai văzut și ai auzit. După cum se poate întîmpla ca lucrurile să se petreacă tocmai pe dos: erudiția cea mai bogată se complace uneori într-o conviețuire surprinzătoare cu atîta barbarie și cu atîta cinism, încît îți provoacă dezgustul; și

oricît de bun și îngăduitor ai fi, oricît de robit ai fi unor anumite prejudecăți, tot nu găsești în inima ta cuvînt de scuză sau de justificare.

Nu mă refer nici la schimbarea obiceiurilor și deprinderilor, nici la felul de viață radical răsturnat al fiecăruia, nici la hrană și la atîtea alte lucruri cu totul neobișnuite, care sînt mult mai chinuitoare pentru unul din păturile de sus, decît pentru omul din popor, care de multe ori crapă de foame în libertate, în vreme ce la temniță are cel puțin posibilitatea să se sature cumva. Nu despre asta este vorba. Să admitem că un om dotat cu oarecare putere de voință și tărie de caracter ar putea învinge ușor toate aceste dificultăți și nimicuri, deși schimbarea deprinderilor, ca să vorbim drept, nu-i de loc un lucru atît de ușor și nici de prea mică însemnătate. Există însă în starea ocnașului neajunsuri atît de grozave, încît în fața lor pălesc toate celelalte mizerii și omul nu mai ia seama nici la murdărie, nici la înghesuiala promiscuității, nici la hrana insuficientă și grețoasă. Pînă și cel mai răzgîiat cuconaș, „băiatul mamei crescut în puf”, după o zi de muncă în sudoarea frunții, așa cum n-a lucrat în viața lui cînd era în libertate, va înfuleca și pîine neagră și ciorbă cu gîndaci. Cu asta te mai poți obișnui, după cum spune un cîntec hazliu despre un fost cuconaș care a nimerit la ocnă:

Din strachina cu zeamă lungă
Mănînc de-mi pîrîie-n urechi…

Nu. Nu de asta e vorba. Lucrul cel mai de seamă e că două ceasuri după intrarea în temniță oricare nou-venit devine la fel cu toți ceilalți, se simte *la el acasă,* egal în drepturi cu

toți ceilalți frați ai lui de temniță. E înțeles de fiecare și la rîndul lui îi înțelege pe toți, toți îl recunosc și-l socotesc *de-al lor*. Cu totul altfel stau lucrurile cînd e vorba de un *domn,* de un nobil. Oricît de drept, de bun și înțelept ar fi, toți la un loc îl vor urî și-l vor disprețui ani de-a rîndul, nu-l vor putea înțelege și, mai ales, nu-l vor crede. Nu va fi nici prietenul, nici camaradul lor și, dacă în cele din urmă va ajunge cu timpul să scape de ocări și persecuții, pentru ei va rămîne însă tot un străin și va îndura totdeauna, cu amărăciune, o tristă singurătate și o viață izolată de a lor. Această înstrăinare, acest gol din juru-i se cască uneori și fără vreun gînd rău din partea ocnașilor și fără ca ei să-și dea seama de asta. Nu e dintr-ai lor și atît. Nimic nu e mai îngrozitor decît să trăiești într-o lume străină de tine. Mujicul din Taganrog, surghiunit în fortăreața Sf. Petru și Pavel, va găsi îndată și acolo alți țărani ruși asemenea lui, cu care se va înțelege și va putea trăi în tovărășie; în mai puțin de două ceasuri se vor lega și vor duce traiul liniștiți, laolaltă, în aceeași izbă ori în același bordei. Nu la fel se întîmplă și cu domnii. O prăpastie adîncă îi desparte de popor; aceasta apare *limpede* mai cu seamă atunci cînd vreunul dintre *domni*, prin forța unor împrejurări din afară, își pierde pe neașteptate poziția și drepturile și devine și el un om simplu din popor. Altminteri, poți sta și o viață întreagă în preajma oamenilor din popor, poți avea zilnic legături de serviciu, de pildă, în cadrul unor relații convenționale de ordin administrativ, sau chiar să întreții legături simple de prietenie, ori să manifești față de ei o

grijă paternă și să apari mereu ca un binefăcător, și asta ani de-a rîndul, chiar și patruzeci în șir, și tot n-ai să ajungi să pătrunzi esența adevărată a relațiilor lor. Tot ce va părea că știi nu va fi decît o iluzie optică, o amăgire și nimic mai mult. sînt sigur că toți cei ce vor citi aceste rînduri, dar absolut toți, vor spune că exagerez. sînt însă încredințat că nu greșesc, că observația mea e îndreptățită. Știu lucrul acesta nu din cărți, nu din teorie pe baza unor speculațiuni abstracte, ci din propriile mele observații asupra realității, din contactul direct cu viața, din cunoașterea nemijlocită a faptelor, trăite și gîndite de mine, observații și concluzii pe care le-am putut verifica temeinic timp îndelungat. Poate cîndva, mai tîrziu, toată lumea se va convinge de adevărul spuselor mele și de dreptatea mea.

Chiar de la început întîmplările veniră să-mi confirme pas cu pas observațiile, exercitînd asupra mea o înrîurire bolnăvicioasă; deosebit de dureros mi se resimțeau mai ales nervii, și așa destul de zdruncinați. În acea vară, cea dintîi de la intrarea mea la ocnă, îmi trecui timpul rătăcind tăcut și singuratic prin temniță. Am mai spus că mă aflam într-o stare sufletească ce nu-mi îngăduia să-i văd și să-i deosebesc pe ocnașii care m-ar fi putut iubi și care, mai tîrziu, s-au apropiat într-adevăr de mine și m-au iubit, cu toate că raporturile noastre n-au fost niciodată de adevărată prietenie, ca între oameni care nu se simt cu nimic deosebiți și îngrădiți unii față de alții. Erau acolo oameni proveniți din nobilime, deci cei mai indicați să-mi fie prieteni, dar această

prietenie nu era în stare să-mi ia de pe suflet toată povara. Aș fi vrut să nu mai văd pe nimeni. Dar unde puteam să mă ascund?

Iată, de pildă, o întîmplare, din atîtea altele, care mă făcu să-mi dau mai bine seama încă de la început de ciudata izolare, singurătate și înstrăinare în care mă aflam în temniță. Chiar în vara aceea, într-o zi cu soare dogoritor de sfîrșit de iulie, pe la unu după amiază, vreme în care de obicei toată lumea se odihnea înainte de reînceperea lucrului, ocnașii se ridicară deodată ca un singur om și se înșirară în front în curtea temniței. Nu știam nimic încă de ceea ce urma să se întîmple. În perioada aceea de început eram uneori atît de adîncit în gîndurile mele, încît aproape că nici nu observam ce se petrece în juru-mi și îmi scăpase cu totul că de trei zile ocnașii erau într-o fierbere înăbușită. Poate că frămîntarea începuse și mai demult, cum am înțeles abia mai tîrziu, cînd mi-am adus aminte de anumite crîmpeie din convorbirile lor și mai ales de izbucnirile lor de nemulțumire din ce în ce mai dese și mai nestăpînite, de încruntarea și de privirile întunecate tot mai bătătoare la ochi și mai cu seamă de starea de înrăire generală care se observa printre ei în ultima vreme. Căutam să-mi explic toate acestea prin faptul că în timpul verii munca era obositoare și zilele păreau lungi și plictisitoare, ispita nostalgică a visărilor îi îndemna și mai stăruitor spre libertate, spre liniștea pădurilor, iar nopțile erau atît de scurte, încît oamenii nu se puteau odihni îndeajuns. Poate că toate acestea se adunaseră laolaltă pentru a duce la o explozie,

dar pretextul care a prilejuit izbucnirea exploziei a fost hrana.

De cîteva zile ocnașii își manifestau cu glas tare nemulțumirea, discutau aprinși prin cazărmi și făceau gălăgie, mai ales cînd se adunau la masă, la bucătărie, la amiază și seara; încercară să schimbe pe unul dintre bucătari, dar tot așa de repede îl alungară pe cel nou și îl aduseră înapoi pe cel vechi.

Într-un cuvînt, starea de spirit era destul de încordată.

— Ne spetim aici, și ei ne umflă cu ciorbă de burtă, numai apă chioară, începea să mormăie careva la bucătărie.

— Comandă-ți și tu niște șnițele pane, dacă nu-ți place ciorba de burtă, îl zădărî un altul.

— Ba eu, fraților, să spun drept, mă dau în vînt după ciorba de burtă, zicea un al treilea. E fainâ!

— O fi ea cum spui, dar cînd te îndoapă numai cu burtă de vacă îți mai vine să zici că-i fainâ?

— Așa e, ar trebui să ne dea ceva carne, zise un al patrulea – ne istovim acolo la cărămidărie; și, cînd ai mîntuit în sfîrșit lucrul, te apucă o foame, de parcă îți sfîșie măruntaiele. Cu ciorbă de burtă nu te poți sătura, nu ține de saț.

— Și dacă nu-i de burtă, e de bojoci.

— Chiar așa, zău, numai burtă și bojoci. Asta-i mîncare!? Unde-i dreptatea?

— Ce mai vorbă, mîncarea-i proastă de tot.

— Altfel cum și-ar umple buzunarele?

— Asta nu-i treaba ta.

— Cum adică nu-i treaba mea, cînd de burta mea e vorba? Ar trebui să facem cu toții o

plîngere și o să vedeți cum se vor schimba lucrurile.

— O plîngere, zici?

— Da. Să ieșim cu toții și să spunem ce avem pe suflet.

— Văleu, nenorocitule, se vede că nu ți-a fost destul cîtă bătaie ai mîncat pentru plîngerile astea.

— Așa-i, adăugă morocănos un altul care nu scosese o vorbă pînă atunci. Ușor de zis, dar greu de făcut. Ce ai să spui, mă rog, cînd ieși cu plîngerea înainte? Ei, hai zi, căposule!

— Am să am eu ce spune. Dacă ies toți, spun și eu odată cu toată lumea. Că adicătelea, crăpăm de foame. Unii mănîncă dintr-al lor, dar cei săraci se țin numai cu mîncarea de la cazan.

— Nu mai poți de ciudă, invidiosule! Ți se aprind ochii după bunul altuia.

— Nu te zgîi la îmbucătura altuia, ci fă-ți mai bine rost de a ta.

— Am să-mi fac!... în privința asta nu mă las nici pînă mi-or ieși peri albi. Care va să zică, ești bogat, de vrei să stai cu mîinile încrucișate!

— Bogat nevoie mare: n-am nici de-un drob de sare.

— Ba nu zău, fraților, pînă cînd o să îndurăm batjocura asta! Ne jupoaie de vii. Ce mai stăm?

— Dar tu ce-ai crezut, că aici o să-ți pice totul mură în gură? Ai uitat că ești la ocnă?

— Vra să zică, tot e adevărat că pe spinarea poporului huzurește boierimea: poporenii cu ponoasele, iar boierii cu foloasele.

— Asta e. Ați văzut cum s-a îngrășat al nostru? Și-a cumpărat și o pereche de cai suri.

— Nici să bea nu-i place, ai? zise în batjocură un ocnaș.

— S-a luat la bătaie acum cîteva zile cu veterinarul, de la un joc de cărți.

— Au jucat toată noaptea. Pe al nostru, cică, două ceasuri l-a ținut în pumni.

— De-aia trebuie să mîncăm ciorbă de varză acră cu burtă de vacă.

— Bă, da' mare vi-e prostia! Ați uitat cine suntem și în ce loc ne aflăm? Cum să ieșim și cui să ne plîngem?

— Uite așa, să ieșim cu toții să vedem ce-o să zică și nu ne lăsăm în ruptul capului!

— Ce să zică? Crezi că stă de vorbă cu noi? îți repede un pumn în gură, de n-ai să știi de unde să-ți aduni măselele, și cu asta basta.

— Ne mai trimite și în judecată... Într-un cuvînt, ocna era în mare fierbere. Hrana, ce-i drept, era din cale-afară de proastă în perioada aceea, și apoi, toate cîte mocneau de mult se adunaseră la un loc. Cauza principală era însă exasperarea generală, durerea ascunsă, chinuitoare.

Ocnașii cîrtesc și sînt răzvrătiți din fire, dar se întîmplă rareori să se revolte în masă, ori în grup mai compact, fiindcă nu se pot înțelege niciodată între ei. Fiecare își dădea seama de asta: iată de ce totul sfîrșea, în asemenea cazuri, mai mult cu vorbă, ceartă și gîlceavă, decît cu treabă adevărată. Și totuși, de astă dată frămîntarea nu trecu fără să lase nicio urmare. Grupuri de oameni se adunau prin curte și în cazărmi, discutau și înjurau, amintindu-și cu ură de toată administrarea cîinească a maiorului, scormonind toate

ascunzișurile vieții lui. Unii se necăjeau și se frămîntau mai mult decît toți. În astfel de treburi se ivesc întotdeauna organizatori și capi. Capii unor asemenea acțiuni, cum era formularea unei plîngeri ca în cazul de față, sînt în general niște oameni foarte interesanți, și nu numai în temniță, ci în orice comunitate sau grup etc. Aici aveai de-a face cu un tip de om cu totul aparte, dar pretutindeni același. Toți sînt înflăcărați, însetați de dreptate și pătrunși de o credință sinceră, naivă că dreptatea e posibilă, că înfăptuirea ei este neîndoielnică și, mai ales, că poate fi obținută neîntîrziat. Nu sînt mai proști decît alții, ba unii din ei se dovedesc a fi chiar foarte deștepți, dar sînt prea înflăcărați și nestăpîniți ca să poată fi șireți, chibzuiți și prevăzători. În astfel de cazuri, chiar dacă întîlnești oameni care se pricep să călăuzească mulțimea și să obțină cîștig de cauză, aceștia fac parte dintr-un alt tip de căpetenii, de conducători firești ai poporului, oameni, de altfel, foarte rari la noi. Capii și instigatorii de proteste, despre care vorbesc acum, pierd însă aproape totdeauna partida și îngroașă apoi rîndurile celor osîndiți la temniță și la ocnă. O pierd din pricina prea marii lor înflăcărări, dar datorită aceleiași înflăcărări exercită o influență extraordinară asupra mulțimii, în fruntea căreia se pun și care îi urmează cu avînt. Înflăcărarea lor pătimașă și clocotul de nobilă indignare îi atrage pe toți și la urmă se iau după ei pînă și cei mai nehotărîți. Încrederea lor oarbă în izbîndă cucerește chiar și spiritele cele mai sceptice, cu toate că, de multe ori, această încredere e clădită pe temeiuri atît de șubrede,

atît de copilărești, încît stai și te întrebi nedumerit cum a putut cineva să-i urmeze. E hotărîtor aici, cred, mai ales faptul că ei pornesc cei dintîi la luptă și merg fără nicio teamă. Se aruncă înainte orbește, ca niște tauri cu coarnele ațintite în jos, de multe ori fără a avea o viziune clară a situației și a împrejurărilor, fără acea fărîmă de prudență pe care o impun obligatoriu asemenea acțiuni, fără acel iezuitism practic, datorită căruia chiar și un om josnic și murdar izbutește deseori să-și ajungă scopul și să iasă alb din butoiul cu negreală. Aceștia își frîng însă întotdeauna gîtul. În viața de toate zilele sînt oameni morocănoși, acri, supărăcioși și intoleranți. Dar, de cele mai multe ori, sînt și foarte mărginiți, ceea ce constituie de fapt, într-o măsură oarecare, izvorul tăriei lor. E mai supărător însă faptul că în loc să meargă drept la țintă, ei se năpustesc de multe ori pieziș; în loc s-o urmărească de aproape, se agață de amănunte. De aici li se trage și pierzania. Dar ei sînt înțeleși și apropiați de mase și în asta stă marea lor forță… Aș mai vrea să spun în cîteva cuvinte ce înseamnă în limbajul ocnei o *plîngere.*

Aveam printre noi în temniță și cîțiva oameni condamnați tocmai pentru plîngeri. Și ei erau cei ce se agitau cel mai mult, și în special unul, Martînov, fost husar, iute, neastîmpărat și bănuitor, foarte cinstit și drept, de altfel. Mai era unul, Vasili Antonov, care se înfierbînta la rece cu o ușurință extraordinară, sfidîndu-i pe cei din jur cu o privire provocatoare și cu un zîmbet sarcastic plin de trufie, altminteri om ager la minte și foarte cinstit și drept și el. N-

are niciun rost să-i înșir pe toți. Petrov era numai ochi și urechi și tot timpul trecea de la un grup la altul, fără să spună o vorbă, dar se vedea că e tare tulburat și sări primul din cazarmă, cînd începu să se formeze frontul în curte.

Speriat, plutonierul care la noi îndeplinea funcția de plutonier-major apăru numaidecît. Înșirați în front, ocnașii îi cerură politicos să spună maiorului că osîndiții voiau să-i vorbească și să-l roage anumite lucruri. În urma subofițerului veniră și toți invalizii-paznici, care se înșirară în fața ocnașilor. Solia încredințată subofițerului era atît de neașteptată, încît îl îngrozi pe acesta peste măsură. În același timp, nici nu îndrăznea să nu raporteze maiorului cele întîmplate. În primul rînd, pentru motivul că, dacă s-a ridicat ocna cu nemulțumiri, de aici puteau să iasă cine știe ce lucruri grave. În general, autoritățile noastre intrau în mare panică ori de cîte ori era vorba de vreo tulburare la ocnă. În al doilea rînd, pentru că și în cazul cînd ocnașii s-ar fi răzgîndit și s-ar fi împrăștiat în liniște, el, subofițerul, era oricum dator să raporteze.

Palid și tremurînd de frică, se duse grăbit la maior, fără să încerce să-i potolească pe ocnași. Își dădea bine seama că acum nici n-ar fi stat de vorbă cu el.

Fără să știu ce se petrece, intrai și eu în rînd. Toate amănuntele acestea le aflai abia mai tîrziu. Crezusem că era vorba de un apel, dar cînd observai că lipsesc soldații care făceau de obicei numărătoarea, rămăsei mirat și mă uitai în juru-mi nedumerit. Chipurile ocnașilor erau

tulburate și iritate. Unii chiar păliseră. În general, toți erau preocupați și tăcuți, gîndindu-se probabil la ceea ce aveau de spus maiorului și la ce-o să iasă din asta. Băgai de seamă că mulți mă priviră cu mirare, dar întoarseră capul fără a spune o vorbă. Li se păruse probabil ciudat că intrasem în rînd cu ei într-o chestiune ca asta. Nu le venea să creadă că aș putea și eu să mă alătur plîngerii lor. Curînd însă, aproape toți cei din jurul meu întoarseră ochii din nou spre mine ca un aer întrebător.

— Ce cauți aici? mă întrebă răstit și aspru Vasili Antonov, care se afla ceva mai departe de mine și care pînă atunci nu mi se adresase decît *cu dumneavoastră,* totdeauna foarte politicos.

Îl privii nedumerit, căutînd să-mi dau seama ce însemnau toate acestea și începînd să bănui că în temniță se petrece ceva neobișnuit.

— Ei da, ce rost are să stai aici? Du-te-n cazarmă, îmi zise un tînăr ocnaș militar, pe care nu-l cunoșteam și care îmi părea un om foarte potolit. Treaba asta nu te privește.

— Am văzut că se formează frontul, răspunsei eu, și am crezut că, se face numărătoarea.

— Se bagă și el unde nu-i fierbe oala, strigă un osîndit.

— Păsări de pradă, spuse altul.

— Prinde-muște! adăugă al treilea cu un dispreț nemărginit. Această nouă poreclă stîrni hazul tuturor.

— Se are bine cu cei de la bucătărie, mai adăugă și un altul.

— Aștia o duc bine oriunde ar fi. Stă la temniță, dar mănîncă colaci și își cumpără

purcei de lapte. Dacă mănînci din banii tăi, ce te bagi?

— Aici nu-i de dumneata, îmi zise Kulikov, apropiindu-se hotărît de mine; mă luă de mînă și mă scoase din rînd.

Și el era palid la față; ochii negri îi scînteiau; își mușcase buza de jos între dinți. Nu era dintre acei care așteptau calmi ivirea maiorului. Îmi plăcea mult să-l privesc pe Kulikov în astfel de împrejurări, vreau să zic în clipa cînd avea prilejul să arate ce poate. Poza mult, dar făcea și treabă. Îmi vine să cred că și la moarte s-ar fi dus cu o oarecare eleganță și bravură. Acum, cînd toată lumea mă tutuia și mă ocăra, el se purta cu mine și mai politicos, dar cuvintele lui erau deosebit de hotărîte, aș putea spune, chiar de o insistență trufașă, care nu admitea nicio obiecție.

— Ne-am adunat aci pentru ceea ce ne doare pe noi, Alexandr Petrovici, dumneata n-ai ce să te amesteci. Du-te undeva și așteaptă să se termine... Uite, ai dumitale sînt cu toții la bucătărie, du-te acolo.

— ... Unde și-a înțărcat dracul copiii! a strigat careva.

Prin fereastra deschisă zării într-adevăr pe polonezii noștri la bucătărie; de altfel, avui impresia că mai erau acolo și alții. Contrariat, mă îndreptai spre bucătărie. O explozie de rîsete, ocări și huiduieli (ce înlocuiau în temniță fluierăturile) mă însoți din urmă.

— Cu noi nu i-a fost pe plac!... Huo! Du-te învîrtindu-te!

Pînă atunci nu fusesem jignit mai dureros în temniță și de aceea mi-a fost tare greu să îndur

ocara. Nimerisem prost: spiritele erau prea agitate. În tinda bucătăriei mă întîlnii cu T-ki[24] un tînăr nobil, fără prea multă cultură, dar suflet mărinimos și hotărît și un mare admirator al lui B. Era singurul dintre nobili pe care ocnașii îl deosebeau de ceilalți și aproape că-l iubeau. Era curajos, hotărît și înzestrat cu o forță fizică impresionantă, și toate acestea le simțeai oarecum și în gesturile lui.

— Ce-i cu dumneata, Goriancikov, îmi strigă el: intră înăuntru!

— Dar ce se întîmplă acolo?

— Vor să se plîngă, n-ai știut? N-au nicio șansă de izbîndă, firește, cine să-i dea crezare ocnașului? Au să caute să descopere capii și dacă ne amestecăm cu ei, ne vor învinui de instigare la răzvrătire. Adu-ți aminte pentru ce-am fost condamnați și trimiși aici! Ei se vor alege numai cu o bătaie zdravănă și atît, dar pe noi au să ne trimită în judecată. Maiorul ne urăște și ar fi bucuros să găsească un motiv ca să ne ducă la pierzanie. În felul acesta s-ar justifica și pentru abuzurile și matrapazlîcurile lui și ar ieși basma curată.

— Și-apoi, ocnașii n-au să ne cruțe nici ei, or să dea toată vina pe noi, adăugă M-ki, pe cînd intram în bucătărie.

— Nicio grijă în privința asta, or să ne denunțe fără nicio milă, zise T-ki.

---

[24] Tokarzewski Szymon (1823—1900) – autorul cărții Șapte ani de ocnă, membru al organizației poloneze țărănești care lupta pentru desființarea sistemului iobăgist și pentru independența Poloniei (n. Red. Ruse).

În afară de cei cîțiva nobili, se mai aflau în bucătărie și alții, cu totul vreo treizeci de ocnași. Toți aceștia se abținură de a lua parte la plîngerea celorlalți – unii de frică, alții încredințați că orice plîngere este zadarnică, fiind sortită dinainte eșecului. Era aici și Akim Akimîci – vrăjmaș declarat și firesc al oricăror plîngeri, bune numai să tulbure disciplina și cursul normal al rînduielilor. Aștepta în tăcere și foarte liniștit sfîrșitul acestei afaceri, al cărei deznodămînt nu-l îngrijora cîtuși de puțin, fiind pe deplin încredințat de izbînda inevitabilă a ordinii și a voinței autorității constituite. Era aici și Isai Fomici, care, cuprins de o mare nedumerire, stătea cam plouat și asculta cu teamă și încordare tot ce vorbeam noi. Părea nespus de îngrijorat. Erau aici și toți polonezii, oameni din popor, care se alăturară și ei nobililor de neamul lor. Erau și cîțiva ruși, firi mai sfioase, oameni tăcuți și nevolnici, care nu îndrăzniseră să iasă împreună cu ceilalți și așteptau amărîți sfîrșitul acestei istorii.

Mai erau și cîțiva ocnași ursuzi și veșnic încruntați, oameni foarte hotărîți, de altfel, și neînfricați, dar care rămăseseră în bucătărie din încăpățînare, fiind convinși că toată afacerea asta cu plîngerea este prostie curată și nu va aduce nimic bun, ci doar noi necazuri. Avui impresia, totuși, că nu se simțeau tocmai la largul lor în acele clipe, căci nu mai aveau în priviri siguranța obișnuită. Deși n-aveau nicio îndoială despre urmările plîngerii – și desfășurarea evenimentelor avea să le confirme previziunile – se simțeau totuși ca niște înstrăinați care s-au desprins de comunitate, ca

și cum și-ar fi trădat camarazii, lăsîndu-i pe mîna maiorului. Îl zării aici și pe Iolkin, șiretul țăran siberian, trimis la muncă silnică pentru falsificare de bani și care îi luase lui Kulikov toată clientela veterinară din oraș. Mai era și bătrînul cucernic din Starodub. Bucătarii rămăseseră toți pînă la unul la locurile lor, socotind, probabil, că, prin funcția ce o îndeplineau, făceau și ei parte din administrație și ca atare nu le-ar fi stat bine să se ridice împotriva ei.

— Bine, dar în afară de cei de aici, toată ocna s-a dus acolo, încercai eu să obiectez nehotărît, adresîndu-mă lui M-ki.

— Nu ne privește, mormăi B.

— Pentru noi ar fi fost mult mai rău dacă i-am fi urmat.

— Riscul nostru, dacă ieșeam, ar fi fost de o sută de ori mai mare în comparație cu al lor. *Je hais ces brigands.*[25] Îți închipui cumva că plîngerea lor va avea vreun rezultat? Ce rost are să te bagi într-o tîmpenie evidentă!

— N-o să iasă nimic din toată afacerea asta, zise îndărătnic un bătrîn morocănos.

Almazov, care era și el de față, se grăbi să-i țină isonul.

— Ba o să iasă, că pe vreo cincizeci dintre ei o să-i treacă prin ulița verde.

— A sosit maiorul! strigă cineva și toată lumea se repezi lacomă spre ferestre.

Maiorul năvăli ca o furtună, furios, roșu la față, cu niște ochi răi, care parcă împungeau de sub ochelari. Se opri, hotărît, fără să rostească

[25] Îi urăsc pe acești tîlhari (fr.) (n. t.).

o vorbă, în fața frontului. În asemenea împrejurări avea într-adevăr o îndrăzneală nemaipomenită și nu se pierdea cu firea. Ce-i drept, aproape totdeauna era beat. Pînă și chipiul lui slinos cu bandă portocalie și epoleții de argint înnegriți aveau ceva sinistru în clipa aceea. Era însoțit de furierul Diatlov, un personaj foarte important, care era, de fapt, adevăratul administrator al temniței fiindcă el le învîrtea pe toate, avînd o mare influență asupra maiorului; era un băiat deștept, șmecher, care-și cunoștea interesul și lungul nasului; nu era om rău și de aceea ocnașii erau mulțumiți de el, în urma lor, întovărășit numai de trei sau patru soldați, venea și subofițerul, care și înghițise, se vede, o săpuneală strașnică și se aștepta, pesemne, la una și mai cumplită. Deținuții, care rămăseseră cu capetele descoperite, se pare încă de cînd plecase subofițerul să-l cheme pe maior, își îndreptară ținuta, se cumpăniră de pe un picior pe altul și rămaseră nemișcați, așteptînd cu încordare cel dintîi cuvînt sau mai bine zis cel dintîi zbierăt al comandantului lor.

Nu trebuiră să aștepte prea mult. La cel de-al doilea cuvînt, maiorul începu să strige cît îl ținea gura; aproape că turbase. Îl vedeam de la fereastră, alergînd prin fața șirului de ocnași, repezindu-se în ei, interogîndu-i. Din cauza distanței prea mari, nu puteam auzi nici întrebările lui, nici răspunsurile ocnașilor. Îi auzeam doar țipetele mai stridente:

— Răzvrătiților!... Vă mănîncă spinarea!... Instigatorii!... Tu ești instigatorul! Tu ești!... sări el la unul.

N-auzirăm răspunsul. Dar după cîteva clipe îl văzurăm pe ocnaș ieșind din rînduri și îndreptîndu-se spre corpul de gardă... După el porni altul, apoi altul...

— Vă trimit pe toți în judecată! Vă arăt eu... Dar acolo, la bucătărie, cine e? răcni el, zărindu-ne prin ferestrele deschise. Toată lumea încoace! Aduceți-i pe toți!

Furierul Diatlov se îndreptă spre bucătărie. Cînd auzi că noi n-avem de făcut nicio plîngere, se întoarse numaidecît și raportă maiorului.

— Va să zică, n-au de făcut nicio plîngere! rosti el, coborînd glasul cu două tonuri, cu vădită bucurie. Să vină, totuși, aduceți-i și pe ei!

Ieșirăm cu toții. Simțeam că ni se face rușine; toți, de altfel, mergeam cu frunțile plecate.

— A, Prokofiev! Și Iolkin; și tu, Almazov... Haide, veniți încoace și înșirați-vă aici, ne zise maiorul, repezit dar cu glas ceva mai blînd, privindu-ne binevoitor. Și tu ești aici, M-ki... Scrie numele fiecăruia! Diatlov, să-i treci pe toți într-o listă: de o parte pe cei mulțumiți și de cealaltă pe cei nemulțumiți; pe toți pînă la unul. Și să-mi prezinți mie lista... Vă trimit pe toți în judecată! Tîlharilor!

Amenințarea cu lista își făcu efectul.

— Suntem mulțumiți! se auzi, deși cam nehotărît, un glas morocănos din rîndurile celor nemulțumiți.

— Aha, mulțumiți! Cine e mulțumit? Cei mulțumiți să iasă înainte.

— Mulțumiți, mulțumiți! se auziră și alte cîteva glasuri.

— Sunteți mulțumiți, va să zică! înseamnă că ați fost îndemnați? înseamnă că sînt printre voi

instigatori, răzvrătiți? Cu atît mai rău pentru ei! …

— Dumnezeule, ce înseamnă asta? se auzi un glas în mulțime.

— Care-i ăla? Cine-a strigat? zbieră maiorul, repezindu-se spre partea de unde răsunase glasul. Rastorguev, tu ai strigat? La corpul de gardă!

Rastorguev, un băiat tînăr, înalt și puhav la față, ieși din rînd și porni încet spre corpul de gardă. Nu strigase el, dar fiindcă maiorul îl indicase pe el, nu îndrăzni să-l contrazică.

— V-ați îngrășat și vă vine să zburdați! urlă în urma lui maiorul… Ia te uită ce fund a făcut, în trei zile nu-i dai ocol. Vă dibui eu pe toți! Să iasă înainte cei ce nu se plîng!

— Noi nu ne plîngem, înălțimea voastră! răsunară în silă cîteva glasuri înăbușite; ceilalți tăceau cu încăpățînare. Maiorul atîta aștepta: găsise mijlocul să descurce lucrurile cît mai în grabă și să termine pe cît se poate prin bună înțelegere.

— Aha, acum *nimeni* nu se mai plînge! hotărî el grăbit. Am văzut eu cum stau lucrurile… Știam asta… Răzvrătiții sînt de vină! Vezi că printre ei trebuie să fie răzvrătiți, urmă el către Diatlov; caută să mi-i identifici. Îi aranjez eu… Și-acum… Acum e timpul să porniți la lucru. Toboșar, plecarea!

Asistă personal la formarea și plecarea convoaielor. Ocnașii porniră abătuți și muți spre locurile de muncă, dar bucuroși cel puțin că pot scăpa din ochii lui, depărtîndu-se cît mai repede. După plecarea convoaielor, maiorul se duse la corpul de gardă ca să-i „aranjeze” pe

„instigatori”, dar se pare că n-a fost prea crud cu ei. Ba se grăbi chiar să termine totul cît mai repede. Unul din cei pedepsiți ar fi cerut, cică, iertare și el l-a iertat numaidecît. Era limpede că maiorul se simțea alarmat, dacă nu chiar speriat de cele întîmplate. Oricum, în asemenea împrejurări o reclamație e un lucru spinos. Și, cu toate că în cazul de față, plîngerea ocnașilor nu putea fi socotită drept o reclamație, pentru că nu fusese făcută vreunui șef superior, ci maiorului însuși, totuși, faptul în sine era foarte neplăcut.

Ceea ce-l contraria mai cu seamă era faptul că protestul avusese un caracter general, că ocnașii se răzvrătiseră în masă, cu orice preț. „Instigatorii” fură imediat eliberați. De asemeni, și hrana, începînd chiar de a doua zi, se îmbunătăți considerabil. Dar această îmbunătățire nu ținu mult timp. Maiorul începu să vină acum mai des în temniță și de fiecare dată găsea prilej de a pedepsi cîte o neorînduială sau abatere. Subofițerul nostru umbla îngrijorat și zăpăcit și parcă tot nu-și putea veni în fire, atît de mult îl uluiseră cele întîmplate. Cît despre ocnași, mult timp după aceea nu se putură potoli; nu se mai frămîntau ca înainte, e drept, dar se vedea că rămăseseră adînc tulburați și nemulțumiți. Unii umblau tot timpul tăcuți și cu ochii în pămînt; alții din cînd în cînd aduceau vorba bodogănind morocănos despre cele întîmplate. Mulți își băteau joc de ei înșiși, voind parcă să se pedepsească pentru neghiobia de care dăduseră dovadă.

— Na-ți-o frîntă că ți-am dres-o! zice unul.

— Culegi ce-ai semănat.

— Unde-i șoarecele care a vrut să lege clopoțelul de coada pisicii?

— Ce mai, pe alde noi numai cu bătaia ne înveți minte. Eu zic că am avut încă noroc că nu ne-a luat pe toți la rînd.

— Iar eu zic că-i mai bine să te gîndești mai mult și să trăncănești mai puțin, că-i mai sănătos! se oțărăște înciudat un altul.

— Dar tu ce ești, dascăl, de mă-nveți pe mine, mă?

— Păi, dacă văd că nu știi să-ți ții gura, te învăț, ce să fac.

— Dar cine ești tu, mă?

— Pînă una alta, tot mai sînt om, da' tu…

— Porc de cîine, asta ești…

— Ba tu ești…

— Ia lăsați gălăgia! De ceartă vă arde acum? se auziră glasuri din toate părțile.

În aceeași seară, adică în seara zilei cînd cu plîngerea, mă întîlnii cu Petrov în dosul cazărmilor, după ce ne întorsesem de la muncă. Mă căuta. Apropiindu-se, mormăi două-trei cuvinte de neînțeles, mai mult exclamații, dar tăcu numaidecît și porni îngîndurat alături de mine. Întîmplările din ziua aceea îmi apăsau greu pe suflet și crezui că Petrov avea să-mi dea vreo lămurire.

— Ia spune, Petrov, îl întrebai, ai voștri nu sînt supărați pe noi?

— Cine să fie supărat? îmi zise el, parcă trezindu-se din somn.

— Ocnașii, împotriva noastră… a nobililor.

— Dar pentru ce să se supere?

— Pentru că n-am ieșit împreună cu ei să facem plîngere.

— Ce nevoie aveați să vă plîngeți? îmi răspunse el, silindu-se parcă să înțeleagă ceea ce spuneam, doar nu mîncați de la cazan.

— Bine, frate, dar sînt și dintre ai voștri care nu mănîncă de la cazan, și cu toate astea au mers alături de noi. Tot așa trebuia să facem și noi… că doar suntem de-o seamă.

— Ei asta-i, dumneavoastră de-o seamă cu noi? întrebă el nedumerit.

Îl privii: nu mă înțelegea și nu-și dădea seama ce voiam să-i spun. Eu, în schimb, l-am înțeles foarte bine. Abia acum, pentru întîia oară, un gînd nedeslușit ce mi se cuibărise mai demult în minte, revenind tot mai insistent, iar în ultima vreme amenințînd să devină o obsesie, se lămuri pe deplin; abia acum începui să-mi dau seama de ceea ce pînă atunci îmi părea că intuiesc cu greu în raporturile mele cu ocnașii. Am înțeles deodată că nicicînd ei nu mă vor primi în comunitatea lor, chiar dacă aș avea și zece condamnări, chiar dacă aș fi osîndit pe viață sau trimis la secția specială. Dar ceea ce n-am să uit niciodată este expresia feței lui Petrov din clipa aceea. Întrebarea lui: „Ei asta-i, dumneavoastră de-o seamă cu noi?” trăda atîta naivitate nedisimulată, o mirare atît de sinceră, încît mă întrebai dacă nu cumva ascunde o urmă de batjocură, un sîmbure de răutate, o ironie. Nici gînd, bineînțeles. Pur și simplu nu eram de-al lor și atîta tot. Tu mergi pe drumul tău, iar noi ni-l vom urma pe-al nostru; tu vezi-ți de treburile tale, iar noi de-ale noastre.

Aș fi jurat poate că după răzvrătire au să ne facă zile fripte și că viața pentru noi va deveni un iad. Și totuși, nimic din toate acestea nu s-a

întîmplat; n-am auzit niciun cuvînt de dojană, nicio aluzie măcar, și nici vrăjmășia lor nu crescu din pricina aceasta. Continuau să ne sîcîie, cum ne sîcîiau și mai înainte, la orice prilej, și nimic mai mult. De altfel, nu se arătară supărați nici pe aceia care nu voiseră să-i susțină și rămăseseră ascunși în bucătărie, după cum nu le purtau pică nici celor ce strigaseră cei dintîi că n-au nicio nemulțumire. Nimeni, dar absolut nimeni nu pomeni o vorbă despre nimic, și mai ales acest din urmă lucru nu l-am putut înțelege niciodată.

VIII
PRIETENII

Mai apropiat mă simțeam, firește, de cei de seama mea, adică de „nobili" „și îndeosebi, la început. Dar dintre cei trei foști nobili ruși care se aflau în temnița noastră – Akim Akimîci, iscoada A-v și cel condamnat pentru paricid – nu eram în relații și nu stăteam de vorbă decît cu Akim Akimîci. Drept să spun, și tovărășia lui o căutam numai la mare ananghie, ca să zic așa, cînd apăsarea singurătății amare și lîncezeala ucigătoare deveneau de neîndurat și nici nu întrezăream vreo posibilitate de a mă apropia de altcineva.

În capitolul precedent am încercat să-i împart pe ocnași pe categorii; acum însă, după ce mi-am amintit de Akim Akimîci, cred că aș putea să mai adaug o categorie la cele arătate acolo. E adevărat că numai el făcea parte din această categorie – a ocnașilor cu desăvîrșire impasibili, indiferenți. Firește că n-am avut ocnași cu

desăvîrșire indiferenți, adică din aceia cărora să le fie totuna dacă trăiesc în libertate, ori în temniță, și nici nu cred să existe asemenea oameni. Și totuși, Akim Akimîci părea că face excepție. De altfel, și felul cum se instalase în cazarmă, pe-ndelete, părea să arate că e pregătit să rămînă acolo o viață întreagă; tot ce avea în jurul lui, începînd cu salteaua, pernele și bruma de gospodărie ce și-o înjghebase – vesela și ustensilele – erau așezate într-o rînduială fără greș, menită să-l ajute a înfrunta mult timp curgerea vremii. Nici urmă de provizorat, de popas, de așezare vremelnică. Urma să mai stea încă mulți ani în temniță, dar mă bate gîndul că nici nu i-a trecut vreodată prin minte să-și închipuie clipa eliberării. Bănuiesc, de altfel, că și împăcarea cu realitatea izvorîse nu din vrerea inimii lui, ci din același spirit de subordonare, propriu firii lui, ceea ce pentru el era totuna.

Omul acesta bun și de treabă mi-a fost la început de mare ajutor cu sfaturile lui și cu unele mici servicii; și totuși, tovărășia lui, trebuie s-o mărturisesc, îmi părea cîteodată atît de searbădă și de monotonă, încît îmi agrava starea de adîncă deprimare în care mă cufundam. Și cînd te gîndești că-i căutam tovărășia tocmai pentru ca să mai alung puțin deznădejdea din suflet! Simțeam nevoia să aud o vorbă vie, fie chiar plină de fiere și de sarcasm, vorbe trăsnite de om care și-a pierdut orice răbdare, sau un scrîșnet, un cuvînt de ură, și tot am fi putut poate să ne mai descărcăm puțin inima, revoltîndu-ne împreună împotriva soartei bicisnice; dar el tăcea, și-și încheia în

liniște lampioanele, ori povestea ce paradă strașnică avuseseră în anul cutare, și cine era comandant de divizie, și ce mulțumit rămăsese acesta, și cum unele plutoane ieșiseră din aliniere, și așa mai departe. Și toate acestea le spunea cu glas molcom și rar, cu glas monoton ca picurul apei în burlan. Nu se însufleța nici cel puțin cînd îmi povestea că, pentru nu știu ce isprăvi în operațiunile din Caucaz, fusese decorat cu ordinul „Sf. Ana" cu spade. Numai glasul îi devenea mai grav și mai impunător; îl cobora cu un ton, iar cînd rostea cuvintele „sfînta Ana" părea că le învăluie într-un nimb de taină, apoi timp de cîteva minute rămînea nemișcat, într-o tăcere solemnă… în acest prim an aveam clipe stupide cînd mă pomeneam (așa, din senin) că încep aproape să-l urăsc pe Akim Akimîci, fără să știu de ce, și îmi blestemam soarta că fusesem așezat pe priciuri cap la cap cu el. Dar nu trecea mult și în ceasul următor mă mustram în gînd pentru pornirea mea.

De altfel, toate acestea mi s-au întîmplat numai în primul an; cu încetul ajunsei să mă împac cu firea lui Akim Akimîci și mi se făcu rușine de pornirile mele de pînă atunci. În orice caz, nu-mi aduc aminte să ne fi certat vreodată pe față.

În afară de acești trei nobili ruși, pe vremea mea mai erau acolo încă opt. Cu unii dintre ei legasem cunoștință mai strînsă și mă împrietenisem chiar, dar nu cu toți. Cei mai interesanți din ei erau însă cam nu știu cum, ciudați și din cale-afară de intoleranți. Cu doi din aceștia am fost nevoit în cele din urmă să evit a mai vorbi. Numai trei erau intelectuali în

adevăratul înțeles al cuvîntului; B-ki[26]. M-ki și bătrînul J-ki[27] fost cîndva profesor de matematici, om de treabă și bun, dar cu multe ciudățenii și, cu toată învățătura lui, se pare, foarte mărginit la minte. Cu totul altfel erau M-ki și B-ki. Foarte bine m-am înțeles din capul locului cu M-ki: nu m-am certat niciodată cu el, îi purtam un mare respect, dar nu l-am putut iubi niciodată și nici n-am ajuns să mă atașez de el cu adevărat. Era un om extrem de neîncrezător și foarte îndîrjit, însă cu desăvîrșire stăpîn pe sine. Or, tocmai această prea iscusită stăpînire de sine avea darul să indispună pe oricine venea în contact cu el, căci simțea imediat că nu e omul care să-și dezvăluie vreodată sufletul. Dar poate că greșesc judecîndu-l astfel. În orice caz, era o fire nobilă și hotărîtă. Atitudinea lui de rezervă circumspectă și abilitatea cam iezuitică pe care o manifesta în relațiile cu oamenii lăsau să se întrevadă o tendință ascunsă de scepticism profund. Și poate că marea lui dramă și suferință era tocmai această dedublare sufletească, această luptă continuă între luciditatea necruțătoare a unui scepticism descumpănitor și credința nestrămutată în temeinicia unor anumite convingeri personale și nădejdi neîmplinite. De altfel, nici extraordinara

[26] Revoluționarul polonez Jozef Boguslawski – n. ed. ruse).

[27] Jozef Zochowski (1800—1881) – revoluționar polonez. Pentru cuvîntarea sa revoluționară, ținută în 1848 la Varșovia, a fost condamnat la moarte, pedeapsa capitală fiindu-i apoi comutată în zece ani de ocnă (n. ed. ruse).

lui putere de a stăpîni și nici îndemînarea cu care știa să-și echilibreze raporturile cu cei din preajmă nu-l putură opri să nutrească o ură neîmpăcată față de B-ki și, prin forța lucrurilor, și față de prietenul său T-ki.

B-ki era un om bolnav, predispus la ftizie și, din această cauză, irascibil și nervos, dar, în fond, de o mare blîndețe și mărinimie. Nervozitatea lui bolnăvicioasă îl făcea neîngăduitor și capricios. N-am putut suporta caracterul lui imposibil și am căutat să-l evit, deși n-am încetat să-l iubesc, în timp ce pe M-ki nu l-am iubit niciodată, cu toate că nu m-am certat niciodată cu el. Rupînd orice legături cu B-ki, a trebuit să le rup și cu T-ki, acel tînăr de care am vorbit în capitolul precedent în legătură cu plîngerea ocnașilor. Am făcut-o cu multă părere de rău, căci T-ki, deși fără studii, era un om bun la inimă, plin de îndrăzneală și curaj; într-un cuvînt, era un tînăr foarte simpatic. Îl iubea și-l respecta atît de mult pe B-ki și avea pentru el atîta admirație, încît toți cei care nu se arătau de acord, ori se certau cu prietenul lui, îi deveneau dușmani. Tot din cauza asta a rupt, se pare, și prietenia cu M-ki, deși a rezistat un timp destul de îndelungat. De altfel, toți oamenii aceștia erau cu moralul serios zdruncinat, înveninați la culme, nervoși și bănuitori. Era și explicabil: pentru ei ocna era și mai de neîndurat decît pentru noi, căci se aflau într-o situație cu mult mai grea decît a noastră. Fuseseră smulși din sînul poporului lor și aduși departe de pămîntul ?ării în care se născuseră. Unii erau condamnați pe termene lungi de zece, doisprezece ani, dar pentru ei nenorocirea

pornea din faptul că îi judecau pe ocnași prin prisma unor idei preconcepute, nevrînd să vadă în cei din jurul lor decît niște monștri, niște fiare; nu erau în stare, ba refuzau chiar să descopere în sufletul acestor oameni fie și o singură trăsătură pozitivă, o fărîmă de bunătate, de omenie. Și faptul acesta își avea explicația lui: prin forța lucrurilor, printr-un concurs de împrejurări vitrege, ei au fost împinși să adopte acest punct de vedere nefericit. Desigur că viața în temniță însemna pentru ei un supliciu. Cu cerchezii, cu tătarii sau cu Isai Fomici se purtau blînd și prevenitor, în schimb se fereau cu dezgust de orice apropiere cu ceilalți ocnași. Numai bătrînul rascolnic le cîștigase stima.

Adusesem vorba de T-ki. Cînd au fost trimiși de la întîiul loc de recluziune spre a fi transferați în temnița noastră, aproape că-l purtase tot timpul în brațe pe B-ki care, slab și sleit de putere, nu era în stare să reziste la mers nicio jumătate de etapă. Fuseseră deportați mai întîi la U-gorsk, unde se simțeau mult mai bine ca în temnița noastră. Dar se apucaseră acolo să întrețină corespondență, foarte inofensivă de altfel, cu deținuții dintr-un alt oraș și pentru acest lucru s-a găsit cu cale ca toți trei să fie transferați aici, mai sub ochii autorităților superioare. Cel de al treilea era J-ki. Pînă la sosirea lor, M-ki fusese singur. Cît trebuie să fi suferit în cel dintîi an de surghiun!

—J-ki era bătrînul care tot timpul făcea rugăciuni și de care am mai pomenit la începutul acestei istorisiri. Toți condamnații noștri politici erau oameni tineri, prea tineri

chiar; numai J-ki trecuse de cincizeci de ani. Era, firește, un om cinstit, dar puțin cam ciudat. Ceilalți doi, B-ki și T-ki, nu-l puteau suferi și aproape că nu stăteau cu el de vorbă, socotindu-l încăpățînat și cam sucit. Nu știu dacă și în ce măsură aveau dreptate. Cred însă că într-o temniță – ca în orice alt loc unde oamenii sînt adunați grămadă cu de-a sila, și nu de bunăvoie – ajungi mai lesne să te cerți și chiar să te urăști decît în libertate. Cauzele sînt multiple. De altfel, și J-ki era cam redus și, poate, chiar nesuferit. Nu se înțelegea cu niciunul dintre frații lui de suferință. Eu personal, cu toate că n-am avut nimic de împărțit cu acest om, nu simțeam nicio dorință de a mă apropia de el. Se pare că își cunoștea bine domeniul de specialitate, matematica. Îmi aduc aminte că tot se căznea să-mi explice, într-o rusească stîlcită, un sistem de astronomie original, născocit de el. Mi s-a spus că scrisese chiar și o carte cu acest subiect, de care însă cercul oamenilor de știință își bătuse joc. Eu cred că era puțin scrîntit la minte. Zile întregi se ruga în genunchi, ceea ce îi atrase stima întregii ocne, și se bucură de această stimă a ocnașilor pînă în clipa morții. A murit sub ochii mei, în spitalul temniței, răpus de o boală grea. Simpatia și respectul ocnașilor și le cîștigase, de altfel, încă din prima zi, de cum păși în temniță, în urma unei ciocniri cu maiorul nostru. Străbătuseră uriașa distanță de la U-gorsk și pînă la fortăreața noastră, fără să fi fost tunși, sau rași, încît părul și barba le crescuseră ca la niște sălbatici; cînd se înfățișară în halul acesta maiorului, acesta se înfurie de-a binelea

pentru încălcarea regulamentului și începu să urle ca un apucat, cu toate că ei nu aveau nicio vină.

— Uitați-vă la ei cum arată! zbieră el. Ca niște vagabonzi, ca niște tîlhari!

J-ki, care nu prea înțelegea bine rusește, crezu că-i întreabă dacă nu cumva sînt tîlhari sau vagabonzi și răspunse:

— Suntem deținuți politici, nu vagabonzi.

— Cum? Mai ești și obraznic? urlă maiorul. La corpul de gardă! O sută de bețe, imediat, chiar acum!

Bătrînul își primi pedeapsa; se culcă cu fața la pămînt, fără să se împotrivească, și mușcîndu-și mîna cu dinții, îndură loviturile fără să geamă, nemișcat și îndărătnic. B-ki și T-ki fură introduși între timp în temniță. M-ki, care îi aștepta la poartă, se aruncă de gîtul lor, deși nu-i mai văzuse niciodată pînă atunci. Indignați de purtarea maiorului, îi povestiră scena crîncenă ce se petrecuse cu cîteva clipe mai înainte. M-ki îmi spuse mai tîrziu că nu-și putuse găsi locul la auzul celor întîmplate. „Nici nu mai știam ce-i cu mine; eram indignat și tremuram ca într-un acces de febră. Îl așteptam pe J-ki la poartă, pe unde urma să intre, după ce avea să-și primească pedeapsa la corpul de gardă. Deodată portița se deschise: J-ki trecu pe lîngă mine cu fața palidă, cu buzele învinețite, crispate de un tremur abia stăpînit, străbătu fără să vadă pe nimeni mulțimea de ocnași adunați în curte la auzul că a fost pedepsit cu bătaia un nobil; intră în cazarmă, se opri lîngă priciul ce-i fusese indicat și, fără să rostească o vorbă, îngenunchie și începu să se roage.

Ocnașii rămaseră uluiți și totodată înduioșați peste măsură. „Cînd l-am văzut pe bătrînul acesta cu părul alb, care își lăsase în țară nevasta și copiii, spunea M-ki, cînd l-am văzut îngenunchind și rugîndu-se, după pedeapsa aceea rușinoasă și umilitoare, m-am repezit afară din cazarmă și două ceasuri am umblat năuc, de parcă eram beat..." De atunci ocnașii s-au pătruns de un respect extraordinar față de J-ki și-i arătau multă bunăvoință; le plăcuse mai ales faptul că nu scosese niciun geamăt în timpul pedepsei corporale.

Respectul adevărului impune totuși o precizare importantă: atitudinea administrației în general față de nobilii deportați, oricine ar fi fost ei, ruși ori polonezi, nu poate fi judecată numai după acest singur exemplu. Din cazul relatat aici reiese că poți întîlni adesea un om crud și rău și că, dacă acesta se nimerește a fi comandantul unei temnițe și în această calitate prinde necaz pe un osîndit, soarta bietului om nu e de loc de invidiat. Trebuie să recunoaștem însă că în Siberia, comandanții temnițelor care dau tonul și determină atitudinea celorlalți șefi inferiori sînt foarte prudenți față de condamnații nobili și în unele cazuri manifestă chiar tendința de a fi mai îngăduitori decît față de ceilalți ocnași din popor. Pricina e lesne de înțeles: mai întîi că toți aceștia sînt și ei nobili, și apoi, s-au întîmplat cazuri cînd unii nobili nu acceptau să se lase bătuți și se năpusteau asupra călăilor, ceea ce ducea la urmări îngrozitoare; în sfîrșit – și cred că aici trebuie căutată cauza principală – e multă vreme de atunci, treizeci și cinci de ani pe puțin, a fost

trimis în Siberia un mare număr de nobili, care au știut să se impună prin purtarea și ținuta lor în întreaga Siberie, astfel încît autoritățile fură nevoite să adopte o atitudine corespunzătoare; supunîndu-se acestei uzanțe, șefii ocnelor din timpul meu priveau și ei pe nobilii-infractori dintr-o anumită categorie cu alți ochi decît pe ceilalți. Comandanții mai mici se purtau după cum vedeau că se poartă șefii lor ierarhici, căutînd să se adapteze acestui fel de a privi lucrurile. De altfel, mulți dintre ei, oameni mărginiți la minte, criticau în sinea lor dispozițiile celor mari și ar fi fost tare fericiți să li se îngăduie să se poarte după cum îi tăia capul, dar dorința nu le era împlinită. Aș avea motive temeinice să cred lucrul acesta și iată de ce: gradul al doilea de muncă silnică, în care mă găseam și eu și care cuprindea ocnași iobagi, supuși autorităților militare, era mult mai aspru decît gradul întîi (minele) ori cel de al treilea (munca în fabrică). Era mai aspru nu numai pentru nobili, dar și pentru toți ceilalți ocnași, fiindcă administrația și organizația erau aici de tip militar, amintind foarte mult sistemul de organizare și regimul unităților disciplinare militare din Rusia centrală. Comandanții militari erau mai severi, regulamentul și rînduielile mult mai aspre decît la celelalte categorii; condamnații erau ținuți totdeauna cu lanțurile la picioare, veșnic închiși sau sub escortă – măsuri care nu se respectau cu atîta strictețe și în alte temnițe, cel puțin după spusele ocnașilor, și fără îndoială că printre ei erau mulți care cunoșteau foarte bine stările de acolo. Ar fi plecat toți bucuroși la munca în

mine, pe care însăși legea o considera ca fiind cea mai grea pedeapsă. Cît despre unitățile disciplinare, toți acei ce trecuseră prin ele vorbeau cu groază și ne încredințau că în toată Rusia nu există loc de pedeapsă mai greu și că Siberia e un rai față de chinurile și mizeria din aceste fortărețe ale unităților disciplinare.

Prin urmare, dacă și în acest loc cu regim militar din cele mai stricte, sub ochii guvernatorului general, și în ciuda primejdiei permanente (au existat cazuri) de a vedea unele persoane din afară, cu funcții oficiale, informînd în orice moment, fie din răutate, fie din exces de zel funcționăresc, pe cine trebuia cum că anumite categorii de infractori se bucură de îngăduința condamnabilă a cutăror comandanți lipsiți de simțul răspunderii, dacă și în aceste condiții, zic, deținuții de origină nobilă erau priviți cu mai multă bunăvoință decît ceilalți ocnași, înseamnă că ei se bucurau de un regim și mai favorabil în cazul cînd făceau parte din categoriile întîi și a treia. Prin urmare, ținînd seama de locul în care mă aflam, eram în măsură să judec situația din întreaga Siberie. Cunoșteam tot ce se petrece în Siberia, iar povestirile auzite de la ocnașii din categoria întîi și a treia îmi confirmau concluziile. Într-adevăr, față de noi, nobilii, autoritățile locale arătau mai multă grijă și prudență. Nu ne bucuram de nicio favoare în ce privește regimul de muncă și întreținere: aceeași muncă silnică, aceleași lanțuri și lacăte. Într-un cuvînt, aceeași asprime ca și pentru ceilalți ocnași. De altfel, nici n-aveau cum să ne ușureze situația. Știu că în trecutul nu tocmai îndepărtat, dar apus odată

pentru totdeauna, au existat în acest tîrg atîția denunțători și intriganți care se pîrau și își săpau unii altora groapa, încît orice șef sau comandant se ferea să le dea apă la moară. Și ce putea fi mai grav pe vremea aceea decît un denunț cu învinuirea de îngăduință și favoare față de o anumită categorie de infractori? De aceea, fiecare își păzea pielea și noi eram tratați la fel cu toți, excepție făcîndu-se într-o oarecare măsură în privința pedepselor corporale. Ce-i drept, cu mare plăcere ne-ar fi aplicat bătaia cu vergile, dacă am fi meritat-o, adică dacă ne-am fi făcut cu ceva vinovați. O cereau conștiincioasa împlinire a datoriei de slujbaș și egalitatea ocnașilor față de aplicarea pedepselor corporale. Dar așa, pe degeaba, cu ușurință, nu ne-ar fi bătut, lucru ce se întîmpla, bineînțeles, cu ocnașii din popor, mai cu seamă cînd aveau de-a face cu comandanți subalterni dornici cu orice prilej și cu orice preț să-și impună autoritatea. Am mai aflat că, auzind de întîmplarea cu J-ki, comandantul temniței noastre s-a făcut foc pe maior și i-a poruncit cu strășnicie să nu-și mai facă de cap. Așa spunea toată lumea. Se mai spunea la noi că pînă și guvernatorul general, care îndeobște se bizuia pe maior și chiar ținea întrucîtva la el ca la un conștiincios executor al ordinelor sale și om capabil, aflînd de povestea cu pricina, i-a făcut morală. Și maiorul nostru și-a băgat-o bine în cap. Mult ar fi dat el să poată pune mîna pe M-ki, pe care îl ura din pricina denunțurilor lui A-v, dar nu s-a încumetat să-l bată, deși căuta mereu prilejul și niciodată nu-l scăpa din ochi. Întîmplarea cu J-ki a ocolit tot orașul și opinia

publică era împotriva maiorului; mulți i-o reproșau în față, unii chiar cu vorbe mai puțin plăcute.

Mi-amintesc acum de prima mea întîlnire cu maiorul. Încă de la Tobolsk ne băgaseră în sperieți cu poveștile despre maior, pe mine și pe încă un nobil, cu care am pășit o dată pragul temniței. Despre caracterul urît al acestui om ne vorbiseră deportații nobili cu mare vechime în osîndă – douăzeci și cinci de ani – care se aflau pe atunci acolo și care ne-au întîmpinat cu multă simpatie, întreținînd legături cu noi în tot timpul ședерii noastre la închisoarea de tranzit; și, prevenindu-ne în ce privește viitorul nostru șef, ne-au făgăduit totodată să facă ce le va sta în putință prin intervențiile cunoștințelor lor, ca să fim cruțați de persecuții. Într-adevăr, cele trei fiice ale guvernatorului general, care tocmai sosiseră din Rusia în vizită la tatăl lor, primiră din partea lor scrisori și, se pare, reușiră să-l convingă să facă ceva pentru noi. Dar ce putea face guvernatorul? Se mărgini să-i spună maiorului să se poarte mai cu luare-aminte cu cîțiva deținuți față de care duritatea nu-i de niciun folos. Pe la ceasurile trei după amiază ajunserăm la destinație, adică în acel oraș. Escorta care ne însoțea, pe mine și pe un alt ocnaș din nobilime, ne conduse de-a dreptul în fața tiranului și stăpînului nostru. În așteptarea lui, rămaserăm în antreu. Între timp, trimiseră să-l caute prin temniță pe subofițer. Nu sosi bine acesta, că se ivi în ușă și maiorul. Fața lui congestionată, buboasă și rea făcu asupra noastră o impresie apăsătoare: parcă

era un păianjen care se repede din colțul lui de pîndă asupra bietei muște prinse în plasă.

— Cum te cheamă? se răsti el la celălalt ocnaș.

Vorbea scurt, răspicat și aspru, voind, pesemne, să ne bage în sperieți chiar de la început.

— Cutare.

— Dar pe tine? continuă el, țintuindu-mă cu privirea prin ochelari.

— Cutare, îmi spusei și eu numele.

— Subofițer! Bagă-i imediat în temniță; să-i radă la corpul de gardă, după regulamentul civil… jumătate din cap, și mîine să li se schimbe lanțurile! Ce fel de mantale sînt astea? De unde le aveți? ne întrebă el deodată, observînd halatele noastre cenușii cu cercuri galbene cusute în spate, pe care le primisem la Tobolsk și în care ne înfățișaserăm măriei sale. O fi vreo uniformă nouă! Negreșit, e o uniformă nouă… în proiect acolo… la Petersburg… mormăia el răsucindu-ne cînd pe unul, cînd pe celălalt. N-au nimic asupra lor? întrebă deodată pe jandarmul care ne escortase.

— Numai lucruri de îmbrăcăminte personală, înălțimea voastră, răspunse acesta, luînd poziție și tresărind. Toată lumea îl cunoștea și se temea de el.

— Se reține totul. Li se lasă numai rufărie albă, cea colorată se reține. Lucrurile reținute se vînd la licitație, și banii realizați intră în casa temniței. Ocnașul n-are bunuri personale, urmă el privindu-ne cu asprime. Băgați de seamă, să vă purtați frumos! Să n-aud plîngeri! Altfel…

pedeapsa vă așteaptă! Pentru cea mai mică abatere – bătaia cu vergile!…

Mă simțeam doborît și toată seara am fost aproape bolnav din pricina acestei primiri, la care se mai adăugă și impresia pe care mi-o făcu dintru început viața de temniță, dar am mai vorbit de toate acestea.

Spuneam că nu se făceau niciun fel de înlesniri și excepții de la regimul general de muncă. Nimeni nu și-ar fi luat răspunderea unei asemenea abateri de la regulament, și totuși, la un moment dat, se încercă, ce-i drept o singură dată numai, să mi se facă o înlesnire, mie și lui B-ki, trimițîndu-ne timp de trei luni să lucrăm la cancelaria geniștilor. Toate astea se făcură neoficial, din inițiativa comandantului tehnic și oarecum în secret, adică toți acei ce trebuiau să știe știau cum stau lucrurile, dar închideau ochii. Aceasta s-a petrecut în scurtul interval de timp cînd l-am avut comandant la lucrări pe locotenent-colonelul G-kov. Omul acesta părea că ne-a fost trimis de providență; n-a rămas la noi decît prea puțin, vreo șase luni, dacă nu mă înșel, sau poate și mai puțin, după care s-a întors în Rusia, lăsînd o amintire neștearsă în inimile tuturor ocnașilor. Nu că-l iubeau, dar pur și simplu îl adorau, dacă se poate folosi aici acest cuvînt. Cum a făcut-o, n-aș putea spune, dar știu că i-a cucerit din primul moment.

„E un adevărat părinte!” repetau într-una ocnașii, în tot timpul cît l-au avut ca șef de lucrări. Era, se pare, un chefliu și un petrecăreț fără pereche. Mic de statură, cu privirea îndrăzneață, sfidătoare; față de ocnași era blînd și prietenos și-i iubea într-adevăr ca un părinte.

De ce-i iubea atîta, n-aș ști să spun, dar de cîte ori întîlnea un deținut, nu putea să nu-i spună o vorbă bună, să nu facă o glumă, să nu rîdă de el, și, lucru foarte important, toate acestea cu o spontaneitate atît de firească, fără urmă de aer protector, de superioritate sau de îngăduință care să însemne cît de cît o bunăvoință de șef, de comandant. Era parcă unul de-al lor, un camarad, un prieten. Și, cu tot democratismul său instinctiv, deținuții nu și-au permis niciodată față de el vreo familiaritate sau lipsă de respect. Dimpotrivă. Deținutul se lumina la față de îndată ce-l zărea pe comandant, își scotea căciula și zîmbea numai ce-l vedea ca să se apropie. Iar dacă se întîmpla să-i spună și o vorbă, fericirea lui nu mai cunoștea margini. Unii oameni au un dar extraordinar de a se face iubiți și populari.

Avea o înfățișare falnică, călca apăsat, hotărît.

„Un vultur", ziceau ocnașii, vorbind despre el. N-avea cum să le ușureze soarta, fiindcă nu era decît șeful lucrărilor de șantier, care, sub toți comandanții, se efectuau după un anumit tipic, conform rînduielilor stabilite odată pentru totdeauna. Dar dacă se întîmpla să treacă pe la vreun șantier și vedea că detașamentul și-a isprăvit lucrul, și-a împlinit sarcina zilei, îi lăsa pe ocnași să se întoarcă la cazarmă mai înainte de a fi răsunat bătaia tobei. Deținuții îl iubeau pentru încrederea ce le-o arăta, pentru că nu avea susceptibilități meschine și pretenții absurde, nu se enerva la orice fleac de nimic, împroșcîndu-i cu vorbe jignitoare, ca ceilalți șefi. Cred că dacă s-ar fi întîmplat să piardă o

mie de ruble, cel ce le-ar fi găsit, chiar și hoțul cel mai nărăvit din temnița noastră, i le-ar fi dat înapoi. sînt convins de aceasta. Cîtă dragoste și simpatie arătară ocnașii cînd aflară că se certase cu nesuferitul de maior! Asta s-a întîmplat la o lună după sosirea lui. Maiorul îi fusese pe vremuri tovarăș de arme. Se întîlniră acum, după o lungă despărțire. Ca vechi prieteni, de bucurie, se puseră pe niște chefuri fără sfîrșit. Dar prietenia lor se destrămă brusc. Se certară, și G-kov deveni vrăjmașul de moarte al maiorului. Se spunea că ar fi avut loc și o bătaie, ceea ce n-ar fi fost de mirare, pentru că maiorului i se mai întîmplase să aibă scandaluri cu bătaie. Aflînd de asta, ocnașii nu mai puteau de bucurie: „Ce i se vîră-n suflet Ochilă-Scormonilă? Ăla e un vultur, pe cînd al nostru…” și aci mai adăugau cîte o vorbă prea puțin măgulitoare pentru maior. Erau tare curioși să afle cine ieșise învingător din această încăierare și care din cei doi mîncase bătaie. Ba îmi vine să cred că dacă acest zvon s-ar fi dovedit neîntemeiat (și nu-i exclus să fi fost așa), ocnașii ar fi încercat o mare dezamăgire. „Ce mai vorbă, trebuie să-l fi scărmănat comandantul, ziceau ei, că de mic e mic, da-i voinic; auziți, cică ălalalt s-a ascuns sub pat de frică.” Curînd însă G-kov a plecat de la noi, spre marea tristețe a ocnașilor.

Comandanții ingineri erau toți oameni cumsecade; se schimbară în trei sau patru rînduri pe vremea mea. „Dar n-o să mai avem unul ca ăsta, ziceau deținuții. Vultur, curat un vultur și un ocrotitor.”

Și uite, acest G-kov ținea foarte mult la noi, nobilii, și spre sfîrșitul ședерii sale, ne trimitea din cînd în cînd pe mine și pe B-ki la cancelarie, iar după ce plecă am început să lucrăm acolo destul de regulat. Printre ingineri erau oameni care ne simpatizau mult (dar mai ales unul). În cancelarie ne puneau să copiem diferite rapoarte, situații, conturi și dări de seamă, încît ni se îmbunătățise și scrisul, cînd veni deodată un ordin de sus să fim trimiși înapoi la munca reglementară de mai înainte; avusese cineva grijă să ne denunțe! De altfel, nu ne-a părut rău de loc, pentru că lucrul la cancelarie începuse să ne plictisească. După aceea, doi ani la rînd am umblat cu B-ki aproape nedespărțiți la aceleași munci, de obicei prin ateliere. Vorbeam adeseori de nădejdile și credințele noastre. B-ki era un om admirabil, dar avea niște idei și convingeri foarte ciudate, cu totul neobișnuite. Se întîmplă adesea la unii indivizi din categoria oamenilor foarte inteligenți să-și facă niște idei și concepții cu totul paradoxale. Dar din pricina suferințelor îndurate pentru ele, din pricina nenumăratelor sacrificii grele făcute în viață pentru a le apăra și a le păstra, orice încercare de-ai convinge să renunțe la ele este peste măsură de dureroasă și chiar fără rost.

B-ki reacționa dureros la orice obiecție și-mi răspundea totdeauna cu mult venin în glas. Cine știe, poate că în unele privințe avea mai multă dreptate decît mine, dar în cele din urmă ne văzurăm nevoiți să ne despărțim, lucru pe care l-am făcut cu durere în suflet; se stabilise între noi o comuniune sufletească la care îi vine greu

omului să renunțe, mai ales în asemenea împrejurări.

Cu anii, M-ki devenea din ce în ce mai trist și mai posomorît. Îl rodea, se vede, deznădejdea. La venirea mea și în primii mei ani de temniță, era mai comunicativ, își deschidea mai des sufletul față de noi. Pe vremea cînd pășeam pragul temniței, el intra în al treilea an de osîndă. La început se interesa mult de cele ce se întîmplaseră în lume între timp, căci, stînd închis, nu mai știa nimic din ce se petrecuse afară; mă întreba, mă asculta, se frămînta. Dar la urmă, cu trecerea anilor, toate acestea pierdură pentru el orice interes, începu să-și tăinuiască durerile în adîncul inimii, retrăgîndu-se tot mai mult în el însuși, fără să lase putința să i se ghicească gîndurile. Cărbunii încinși se acopereau cu cenușă. Devenea din ce în ce mai îndîrjit și mai răutăcios. *„Je hăis ces brigands!”* îmi spunea el adesea, uitîndu-se cu ură la ocnași, pe care eu începusem acum să-i cunosc mai bine; dar niciun argument de-al meu în favoarea lor nu l-ar fi scos dintr-ale sale, atît de înverșunat era. Pur și simplu, nu pricepea ce-i spuneam; cîteodată părea să încuviințeze vorbele mele, pesemne fiindcă mă asculta distrat, dar a doua zi o lua de la început: *„Je hais ces brigands!”* Vorbeam cu el adeseori franțuzește, ceea ce-l făcu pe unul din supraveghetorii noștri de la lucrări, pionierul Dranișnikov, datorită cine știe cărei întortochieri ascunse a creierului său, să ne poreclească „doftorii”. M-ki se mai însuflețea numai cînd își amintea de mama lui.

— E bătrînă și bolnavă, îmi zicea el, și mă iubește ca pe ochii din cap. Stau și mă întreb dacă mai trăiește. Cît o fi suferit la gîndul că am fost bătut cu vergile…

Nefiind nobil, înainte de a fi deportat, M-ki fusese supus la pedeapsa corporală. Vorbind despre asta, se uita în altă parte și scrîșnea din dinți. În ultimul timp îl vedeam tot mai des plimbîndu-se de unul singur. Într-o zi, pe la douăsprezece, fu chemat la comandant, care îl primi cu un zîmbet vesel:

— Ei, bine, M-ki, ce-ai visat azi-noapte? îl întrebă comandantul.

„Am tresărit, ne povestea mai tîrziu M-ki, de parcă mi-a străpuns inima cu vorba asta.”

— Am visat că mi-a venit o scrisoare de la mama, răspunse el.

— Mai mult, gîndește-te la ceva mai mult, strigă comandantul. Ești liber! Mama dumitale a făcut o petiție… și rugămintea i-a fost ascultată. Uite-i scrisoarea și iată și ordinul de a te pune în libertate. Poți să pleci din temniță chiar acum.

Se întoarse în mijlocul nostru palid, aproape nevenindu-i să creadă în vestea primită. Îl felicitarăm cu toții. Ne strînse mîinile cu mîna lui rece, tremurîndă. Veniră și mulți alți ocnași să-l felicite și cu toții erau bucuroși de norocul lui.

Rămase să-și împlinească termenul de deportare în orașul nostru, unde după un timp căpătă o slujbă. Venea des pe la temniță și ne aducea diferite știri, cînd îi sta în putință. Îl interesau îndeosebi veștile politice.

Dintre ceilalți patru, afară, va să zică, de M-ki, T-ki, B-ki și J-ki, doi erau tineri de tot, osîndiți pe termene scurte; oameni fără școală, dar cinstiți, simpli și cumsecade. Al treilea, A-ciukovski, era simpluț de tot și nu trezea niciun interes, în timp ce al patrulea, B-m, om în vîrstă, ne făcea cea mai proastă impresie. Nu știu prin ce împrejurare a putut să nimerească în această categorie de infractori și, de altfel, nici el nu se recunoștea vinovat de nimic. Era un om cu apucături grosolane, o fire meschină de mic-burghez, cu atitudini de băcan îmbogățit din înșelăciuni la cîntar și ciupeli la rest. Cu desăvîrșire incult, nu se interesa decît de meșteșugul lui. Era zugrav, dar un zugrav excepțional, admirabil. Curînd șefii aflară de priceperea lui și acum tot orașul îl cerea pe B-m să zugrăvească pereții și tavanele. În doi ani, zugrăvi aproape toate locuințele marilor slujbași din clădirile statului. Mulțumiți, aceștia îl răsplăteau cu bani, încît omul n-o ducea tocmai rău. Dar lucrul principal e că, împreună cu el, se duceau să lucreze, ca ajutoare, și alți trei camarazi, dintre care doi îi prinseseră foarte bine meșteșugul; ba unul dintre ei, T-jevști, începu să zugrăvească tot atît de bine ca și el. Maiorul nostru, care locuia și el tot într-o casă a statului, îl chemă la rîndul lui pe B-m și-i porunci să-i zugrăvească pereții și tavanul. Acesta, firește, se întrecu pe sine însuși; nici apartamentul guvernatorului general nu se putea compara cu al maiorului. Casa era cu un singur cat, cam veche și dărăpănată, cu un aspect destul de jalnic, iar pe dinăuntru era zugrăvită ca un palat; maiorul nu mai putea de

bucurie. Spunea adesea oricui se nimerea, frecîndu-și mîinile cu satisfacție, că are de gînd să se însoare. „Cum să nu mă însor, cînd am o casă ca asta?” adăuga el foarte serios. Era din ce în ce mai mulțumit de B-m și, pe lîngă el, și de cei ce-l ajutau. Zugrăvitul casei ținu o lună. În acest timp, maiorul își schimbă cu totul părerea despre ai noștri și începu chiar să-i ia sub protecția sa pe toți osîndiții politici. Ajunse pînă acolo, încît într-o zi trimise să-l cheme pe J-ki.

— J-ki, zise el, te-am jignit, am pus să te bată fără vină, știu asta. Îmi pare rău. Înțelegi? Eu, eu recunosc că am greșit!

J-ki răspunse că-l înțelege foarte bine.

— Înțelegi tu că *eu,* șeful tău, te-am chemat să-ți spun asta și să-ți cer iertare? Îți dai tu seama ce înseamnă asta? Ce ești tu pentru mine? Un vierme!

Și nici atît: ești un ocnaș! Iar eu, prin grația lui Dumnezeu[28] sînt maior. Maior, înțelegi tu?

J-ki răspunse că o înțelege și pe asta.

— Ei bine, vreau să mă împac cu tine. Dar îți dai seama de fapta mea? înțelegi tu măreția atitudinii mele? Ești tu în stare s-o simți și s-o prețuiești cum se cuvine? Gîndește-te: eu, eu, maior… ș.a.m.d.

J-ki însuși mi-a povestit întreaga scenă. Va să zică, tot mai exista o urmă de simțire omenească în făptura acestui bețivan trăsnit și zăpăcit. Dacă ținem seama de concepțiile și de

[28] Expresia aceasta – o redau întocmai – putea fi auzită odinioară nu numai din gura maiorului nostru: mulți comandanți mărunți o foloseau pe vremea mea, mai ales cei făcuți din grade inferioare (n. aut.).

gradul lui de cultură, atunci fără îndoială că o asemenea faptă era cu totul vrednică de atenție. Dar poate și starea de ebrietate în care se găsea în acel moment contribuise în bună parte la o astfel de hotărîre.

Maiorul nu-și văzu visul cu ochii; nu se mai căsători, deși fusese hotărît să-și caute o nevastă îndată ce casa avea să fie gata. În loc de însurătoare, nimeri pe banca acuzaților și primi ordin să demisioneze. Se dezgropară și alte păcate mai vechi: mai înainte fusese șeful poliției din oraș... Această lovitură îl izbi pe neașteptate. Cînd auziră vestea, ocnașii nu-și mai încăpură în piele de bucurie. Pentru ei a fost o adevărată sărbătoare, un triumf! Se zice că maiorul plîngea ca o muiere, vărsînd șiroaie de lacrimi. Dar n-a avut încotro. Trebui să-și dea demisia, să vîndă cei doi cai suri, și apoi tot ce mai avea, pentru ca pînă la urmă să ajungă chiar în mare mizerie. Îl întîlneam uneori după aceea, în niște haine civile ponosite, pe cap cu o șapcă cu cocardă; le arunca ocnașilor o privire încruntată. Dar toată autoritatea lui se dusese pe apa sîmbetei. În uniformă, era zeu, despot, spaima tuturor. Acum însă, în surtucul lui civil, își pierduse aureola de altădată și aducea cu un lacheu. De, haina-l face pe om...!

IX
EVADAREA

Scurt timp după demiterea maiorului nostru, în temniță surveniră schimbări radicale. Munca silnică fu desființată și, în locul ocnei, luă ființă o temniță militară a departamentului de război,

după modelul unităților disciplinare din întreaga Rusie. Drept urmare, nu se mai aduceau deținuți din categoria a doua, condamnați de gradul al doilea la ocnă și deportare, ci numai osîndiți de instanțele militare, cu alte cuvinte oameni care nu-și pierduseră drepturile civile, soldați ca toți ceilalți, dar care, fiind condamnați, erau încarcerați, pe termene relativ scurte (șase ani cel mult), iar după ispășirea pedepsei reintrau în batalioanele lor ca simpli soldați, ca și mai înainte. Ce-i drept, recidiviștii veneau și acum cu condamnări la douăzeci de ani de temniță. Și înainte avuseserăm o secție militară, dar numai pentru că n-aveau unde să-i ducă pe soldați. Acum, însă, toată temnița se transformase în închisoare militară. Bineînțeles, ocnașii civili care se aflau acolo dinainte, adevărații ocnași, lipsiți și de toate drepturile civile, însemnați cu fierul roșu și cu capul ras pe jumătate, fuseseră lăsați în temniță pînă la împlinirea termenului pedepsei; dat fiind însă că alții noi nu mai veneau, iar cei vechi, pe măsură ce-și împlineau pedeapsa, erau puși în libertate, însemna că după zece ani n-avea să mai rămînă în temniță niciun condamnat la ocnă.

Secția specială a fost menținută și primea din cînd în cînd noi condamnați pentru crime deosebit de grave, trimiși aici de departamentul de război, pînă la înființarea în Siberia a unei ocne cu un regim de muncă silnică supragrea. În fond, felul nostru de viață nu se schimbă întru nimic: munca și disciplina rămîneau aceleași ca și mai înainte, ba chiar și rînduielile rămaseră aproape aceleași, atîta doar că șefii

erau alții, iar aparatul administrativ devenise mai complicat. Temnița era administrată de un ofițer superior, ajutat de un comandant de companie, avînd sub ordinele lui alți patru ofițeri care făceau de gardă cu rîndul. Pazniciiinvalizi fură și ei înlocuiți cu doisprezece subofițeri și un plutonier magazioner. Ocnașii fură împărțiți în grupe de cîte zece oameni și dintre ei se aleseră caporali, bineînțeles, nominal, fără a li se atribui efectiv și gradul respectiv; cum se și cuvenea, Akim Akimîci era și el printre cei aleși. Dar toată instituția aceasta nouă și toată temnița, cu șefii, gradații și deținuții ei, rămaseră ca și înainte sub ordinele directe ale comandantului fortăreței. Cam la asta s-au redus de fapt toate schimbările. Bineînțeles, la început ocnașii se tulburară grozav: se adunau grupuri-grupuri și ascultau curioși veștile noi, comentau, discutau, căutînd să ghicească firea noilor șefi, dar cînd băgară de seamă că de fapt toate rămăseseră ca mai înainte, se potoliră, și viața își reluă cursul ei obișnuit. Important era însă că scăpasem cel puțin de maior; toată lumea respiră ușurată, și parcă se mai învioră. Expresia de veșnică teamă pieri din ochii și de pe fețele ocnașilor; fiecare știa acum că la nevoie avea dreptul să se plîngă șefului și că numai din greșeală se putea întîmpla ca un nevinovat să fie pedepsit în locul celui vinovat. Chiar și rachiul continua să fie adus ca și mai înainte, cu toate că în loc de paznici invalizi aveam acum gradați. Toți aceștia se dovediră a fi oameni cumsecade, înțelegători și îngăduitori, care își dădeau seama de rostul lor. E drept că la început se

mai găsea cîte unul lipsit de experiență care voia să se arate tare și mare, crezînd că poate să se poarte cu deținuții ca în armată, dar curînd se dumeriră și ei cum stau lucrurile. Iar celor care erau mai grei de cap, avură grija să le deschidă ochii înșiși ocnașii. Se întîmplară și cîteva ciocniri mai grave, cu deznodămînt neașteptat. Ocnașii ispiteau cu băutura pe respectivul gradat, îl îmbătau, apoi, cînd își venea în fire, îl lămureau în așa chip ca să poată înțelege că, de vreme ce băuse cu ei, trebuia să-și bage mințile în cap… Pînă la urmă, gradații renunțară la încercarea lor de a lupta împotriva obiceiurilor statornicite în ocnă și priveau cu nepăsare, sau, mai bine zis, se făceau că nu văd cum se introduce și se vinde rachiul în temniță. Mai mult, ca și vechii paznici, se duceau și ei la tîrg și aduceau osîndiților pîine albă, carne și, în sfîrșit, tot ce trebuia și putea fi adus fără vreun neajuns. Ce rost au avut toate schimbările acestea, pentru ce a fost nevoie să se instituie aici o unitate disciplinară – n-am putut pricepe niciodată. Totul s-a petrecut pe la sfîrșitul termenului meu de ocnă. Vreo doi ani a mai trebuit însă să stau sub regimul noilor rînduieli.

Ar trebui oare să descriu în aceste rînduri toată viața mea de aici, toți anii petrecuți în temniță? Cred că nu. Dacă m-aș apuca să înșir tot ce-am văzut și am îndurat de-a lungul acestor ani, ar însemna să scriu un număr de capitole de două, de trei, sau de patru ori mai mare decît cele scrise pînă acum. Dar o astfel de povestire ar deveni, fără voia mea, monotonă, și deci obositoare. Tot ce-aș mai putea povesti și-ar găsi corespondentul într-o

variantă sau alta a capitolelor precedente, mai cu seamă dacă din cele relatate pînă acum cititorul a reușit să-și facă o idee cît de cît clară asupra vieții osîndiților de gradul al doilea. Cedînd unui îndemn lăuntric, am vrut să înfățișez temnița și viața mea de acolo într-o descriere expresivă și edificatoare. Nu știu dacă am reușit s-o fac. În orice caz, nu sînt eu cel mai indicat să mă pronunț în privința aceasta. Cred, însă, că ar trebui s-o sfîrșesc aici. Unde mai pui că aducerile aminte din acest trecut îndepărtat au darul dureros de a răscoli cîteodată tăciunii ce mai mocnesc sub spuza vremii. De altfel, cred că nici n-aș putea să-mi mai aduc aminte de tot ce mi-a fost dat să văd acolo. Ultimii ani, nu știu cum, mi s-au șters din minte. sînt convins că multe lucruri le-am uitat cu desăvîrșire. Mi-aduc aminte, de pildă, că acești ani, cu nimic deosebiți unul de altul, s-au scurs încet, trist, că zilele îmi păreau lungi și monotone ca picurul apei de pe acoperiș în timpul ploilor de toamnă. Mi-aduc aminte, de asemeni, că numai o dorință arzătoare a reînvierii, a renașterii, nădejdea într-o viață nouă îmi dădeau puteri să rabd, să nu cad strivit de deznădejde. Îmi strînsei deci voința în chingile hotărîrii de a rezista cu orice preț: număram zilele, una după alta, și cu toate că mai rămîneau încă o mie în care trebuia să sufăr, eram fericit a doua zi că puteam să mai scad una, că aveam mai puțin de socotit, zicîndu-mi că au rămas nouă sute nouăzeci și nouă din o mie. Mi-aduc aminte, iarăși, că, deși aveam în jurul meu sute de alți frați de suferință, mă istoveam într-o singurătate

înfiorătoare, care cu timpul mi-a devenit scumpă. Cu sufletul stingher, în mijlocul acestei mulțimi de ocnași, îmi revedeam în gînd, pas cu pas, viața pe care am trăit-o, îmi analizam trecutul, îmi cîntăream concepțiile și faptele pînă în cele mai mici amănunte și mă judecam singur cu toată asprimea; de multe ori chiar îmi binecuvîntam destinul că îmi dăruise această singurătate, fără de care nici nu m-aș fi supus acestei judecăți severe și nici nu m-aș fi încumetat să întreprind o asemenea revizuire totală a vieții mele de pînă atunci. Ce nădejdi încolțiră atunci în inima mea! Eram hotărît, îmi făgăduiam, îmi juram că nu vor mai fi în viața mea de aci înainte nici greșeli și nici căderi de felul acelora pe care le avusesem. Îmi schițai pentru viitor programul unei vieți noi, hotărît să-l urmez întocmai. O credință oarbă, renăscută, îmi spunea că aveam să îndeplinesc, că puteam să îndeplinesc tot ce îmi propuneam. Așteptam cu încăpățînare, apelam cu patimă la libertatea ce avea să vină… Voiam să-mi încerc din nou puterile, într-o nouă luptă. Uneori mă cuprindea o nerăbdare febrilă… Acum însă, îmi vine dureros de greu să-mi mai aduc aminte de frămîntarea mea de atunci… Bineînțeles, toate acestea sînt lucruri prea personale, care nu pot avea importanță decît pentru mine… Dar le-am scris fiindcă mă gîndesc că oricine mă va putea înțelege, pentru că oricine ar simți la fel dacă i s-ar întîmpla să-l lovească nenorocul de a fi trimis în temniță, în floarea vîrstei și în deplinătatea puterilor.

Dar să lăsăm asta!... Poate că ar fi mai bine să mai povestesc ceva pentru a nu încheia prea brusc însemnările mele.

Uite, chiar acum mi-a trecut prin minte că poate va fi cineva curios să mă întrebe: era situația de așa natură încît nimeni să nu poată fugi din temniță și în toți anii aceștia n-a evadat chiar nimeni de acolo? Am spus că deținutul care a îndurat doi-trei ani de temniță începe să prețuiască anii făcuți și, fără să vrea, ajunge la socoteala că e mai bine să-și îndure pedeapsa pînă la capăt, fără altă bătaie de cap cu noi riscuri și belele, ca să devină la urmă om liber într-o colonie oarecare. Dar socoteala aceasta și-o fac de obicei numai deținuții cu pedepse de cîțiva ani; cei condamnați pe termen lung sînt mai dispuși să încerce... La noi nu prea am avut însă asemenea cazuri. Care să fi fost explicația, nu știu: sau din pricină că erau tare fricoși ocnașii, sau fiindcă supravegherea și paza erau prea severe, sau din cauză că localitatea însăși nu oferea în multe privințe condiții mai prielnice pentru asta (orașul era așezat în mijlocul stepei)? E greu de spus. Cred mai degrabă că fiecare din aceste cauze luate în parte ar da de gîndit, influențînd hotărîrea, iar toate la un loc constituiau o piedică serioasă. Într-adevăr, era foarte greu să poți fugi din temnița noastră. Cu toate acestea, s-a făcut și pe vremea mea aici o încercare de evadare: doi ocnași, și încă dintre infractorii cei mai gravi, s-au hotărît să riște...

După demiterea maiorului, A-v (iscoada lui printre ocnași) rămase singur, fără protector. Tînăr încă, firea lui abia începea să se

contureze și să se așeze în făgașul vîrstei. În general era un om îndrăzneț, hotărît și cu mintea foarte ageră. Ar fi urmat probabil să se ocupe cu tot felul de matrapazlîcuri, dacă ar fi fost pus în libertate, dar nu s-ar mai fi lăsat prins atît de prostește ca prima dată, pentru a nimeri tocmai la ocnă. Deocamdată făcea pare-se exerciții asidue ca să deprindă meșteșugul de a confecționa buletine de identitate false. Cel puțin așa reieșea din discuțiile deținuților. Se spunea că făcuse încercări de acest fel încă de cînd umbla prin bucătăria maiorului și că de pe urma lor se alesese cu un cîștig frumușel. Într-un cuvînt: acest om ar fi fost în stare, cred, să facă orice pentru a-și schimba odată soarta. Am avut prilejul să-i cunosc sufletul și să-l văd în toată hidoșenia, cinismul lui, care mergea pînă la cea mai nerușinată insolență, pînă la bătaia de joc rece, calculată, era dezgustător. Îmi vine să cred că dacă în momentul cînd i-ar fi venit pofta, de pildă, să bea o cinzeacă de rachiu, n-ar fi găsit alt mijloc s-o aibă decît ucigînd un om, n-ar fi șovăit o clipă s-o facă, dacă ar fi fost sigur că nu se va afla. La ocnă mai învățase să fie chibzuit și calculat. Asupra lui își îndreptase atenția Kulikov de la secția specială, pentru ca mai tîrziu să evadeze împreună.

De Kulikov am mai vorbit. Trecuse de mult de vîrsta tinereții, dar era un om plin de viață, de energie și de putere, înarmat cu nenumărate și variate cunoștințe din diverse domenii practice. Se simțea plin de forță și voia să mai trăiască; oameni ca el rămîn dornici de viață pînă la adînci bătrîneți. Și dacă ar fi fost să mă mir că nimeni din temnița noastră nu încearcă să fugă,

în primul rînd m-aș fi mirat de Kulikov. Dar Kulikov se hotărîse. Care din amîndoi avea mai multă înrîurire asupra celuilalt, Kulikov ori A-v, n-aș putea să spun, cert este însă că și unul, și celălalt erau oameni hotărîți, gata la orice, și foarte potriviți pentru o astfel de acțiune. Așa se face, dar, că se împrieteniră.

Kulikov se bizuia, se vede, pe dibăcia lui A-v, care trebuia să pregătească actele de identitate. A-v era nobil, făcea parte din lumea bună, și asta făgăduia mai multă variație în viitoarele aventuri; principalul era să ajungă în Rusia. Cine știe cum s-au înțeles și ce planuri și-au făurit; de un lucru puteam fi sigur, însă, că speranțele lor depășeau cu mult cadrul obișnuitelor hoinăreli prin Siberia. Kulikov, care avea un talent actoricesc înnăscut, putea să joace tot felul de roluri în viață și să se bizuie pe însușirile lui, în orice caz era încredințat că viața de evadat îi va oferi multă variație. Temnița era apăsătoare, de neîndurat pentru oamenii cu o personalitate atît de puternică. Se înțeleseră deci să fugă împreună.

Dar, în condițiile închisorii noastre, o evadare fără complicitatea unui soldat de pază era dinainte sortită eșecului. Trebuiau, în prealabil, să cîștige de partea lor pe unul din soldații care îi escortau în mod obișnuit. Printre soldații unui batalion din cele încazarmate în fortăreață se găsea un polonez în vîrstă, om brav, serios și, desigur, vrednic de o soartă mai bună. Venise în Siberia tînăr încă; mînat de dorul locurilor natale, dezertase. Fu prins, pedepsit și ținut doi ani într-o unitate disciplinară. Reîntors la regiment, se resemnă și își făcu serviciul cu o

rîvnă deosebită. Pentru zelul său i se dădu gradul de caporal. Era un om ambițios, cu multă încredere în forțele lui și conștient de propria-i valoare. De altfel, vorbea și se purta ca omul care-și cunoaște prețul. L-am zărit și eu de cîteva ori printre soldații care ne păzeau; de altminteri, și polonezii îmi vorbiseră de el. Aveam impresia că dorul lui de acasă se preschimbase într-o ură surdă, neîmpăcată. Era vădit că nu s-ar fi dat înapoi de la nimic, și Kulikov nu greșise alegîndu-l tovarăș de fugă. Îl chema Koller. Se sfătuiră, deci, și hotărîră ziua. Ne aflam în iunie în toiul căldurilor. Clima orașului nostru era constantă, mai ales vara, lucru foarte prielnic hoinarului. Plecarea direct din fortăreață era cu neputință, căci tot orașul e situat pe o colină, într-un loc deschis, iar brîul de păduri ce-l înconjoară se află la o mare depărtare. Cei doi erau obligați să-și schimbe mai întîi înfățișarea, îmbrăcînd haine civile obișnuite și pentru asta trebuiau să ajungă într-una din mahalalele orașului, unde Kulikov avea ascunzătoarea lui și-și punea la cale petrecerile tăinuite. Nu se știe dacă binevoitorii lui de aici știură să păstreze pînă la capăt secretul. E de presupus că da, deși desfășurarea ulterioară n-a confirmat acest lucru și chestiunea a rămas oarecum nelămurită. În acel an, o fată cu purtări îndoielnice, plăcută la înfățișare, poreclită Vanka-Tanka și care locuia la un capăt al mahalalei, își începuse activitatea ce-i promitea un viitor strălucit și care în cele din urmă a și fost încununată de succes, după cum a dovedit-o timpul. I se mai zicea și „Foc și Pară”. Se pare că nici ea nu fusese străină de

toată afacerea asta. Aproape un an, Kulikov cheltuise pentru ea sume însemnate. În dimineața zilei sorocite, cînd se alcătuiră detașamentele de lucru, cei doi manevrară în așa fel încît să fie trimiși ca ajutoare împreună cu Șilkin, meșter zidar și sobar, care urma să tencuiască cazărmile goale ale unităților plecate în tabără. A-v și Kulikov trebuiau să ajute la căratul materialelor. Koller potrivi lucrurile să fie ales el ca paznic însoțitor; deoarece pentru trei ocnași regulamentul prevedea însă doi soldați de pază, i se încredință și un recrut tînăr pe care să-l învețe, în calitatea lui de caporal, cum se escortează deținuții. Mare înrîurire trebuie să fi cîștigat cei doi fugari asupra lui Koller, de vreme ce se hotărîse să-i urmeze, el, om serios, cuminte și chibzuit, după ce făcuse atîția ani de armată, dintre care ultimii cu mult succes, bucurîndu-se de încrederea comandanților.

Ajunseră la cazărmi pe la ora șase dimineața. Erau cu desăvîrșire singuri. După ce lucrară aproape un ceas, Kulikov și A-v îi spuseră lui Șilkin că se duc la atelier să vadă pe cineva și să ia și o unealtă de care aveau nevoie. Trebuiau să fie isteți și să-i spună totul cu glasul cel mai firesc. Șilkin era orășean, sobar de meserie, pipernicit și uscățiv la înfățișare, cam tăcut, dar foarte șiret și ager la minte. Acest om care ar fi putut să-și petreacă toată viața în jiletcă și halat, după moda moscovită, ajunsese, printr-un capriciu al soartei și după multe peregrinări, în temnița noastră cu o condamnare pe viață, în rîndul celor mai fioroși ucigași militari, la secția specială. Ce făcuse ca

să merite o pedeapsă atît de grea, nu știu; dar n-am observat la el niciodată semne de cine știe ce mare nemulțumire; era totdeauna foarte liniștit și numai din cînd în cînd se îmbăta ca un birjar, dar și atunci se purta cu multă cumințenie. Fugarii noștri, firește, nu-i împărtășiseră taina, dar trebuiau să fie cu băgare de seamă, pentru că meșterul era grozav de ager. Kulikov îi făcu semn cu ochiul cum că, adică, s-ar duce să aducă rachiul pe care îl aveau ascuns în atelier din ajun, lucru care-l mișcă pe Șilkin; nu avu niciun fel de bănuială și rămase singur cu recrutul, în vreme ce Kulikov, A-v și Koller se îndreptară spre locul fixat în mahalaua orașului.

Trecu o jumătate de ceas; cei plecați nu se mai întorceau. Șilkin rămase pe gînduri și deodată îl cuprinse bănuiala. Își aduse aminte că Kulikov părea într-o dispoziție cam neobișnuită, că de vreo două ori parcă-i șoptise ceva lui A-v, în orice caz, îi făcuse semn cu ochiul, asta o văzuse bine. Observase și la Koller ceva neobișnuit: ce rost avea, de pildă, ca înainte de a pleca să-l dădăcească atîta pe recrut ce să facă și cum să se poarte în lipsa lui?! Într-un cuvînt, cu cît Șilkin își verifica mai mult impresiile, cu atît bănuielile îi sporeau. Între timp vremea trecea, cei trei nu se mai întorceau; neliniștea lui ajunse la culme. Își dădea seama de primejdia ce-l paște; bănuielile administrației puteau să cadă și asupra lui. Aveau să creadă că fusese înțeles cu ei și că-i lăsase să plece, cunoscîndu-le planul; dacă mai întîrzia să dea și de veste, aceste bănuieli puteau să prindă și mai mult temei. N-avea timp

de pierdut. Își mai aduse aminte că între Kulikov și A-v se legase în ultimul timp o strînsă prietenie, că erau mereu împreună, că se tot depărtau de ceilalți, plimbîndu-se prin dosul cazărmii, că mereu aveau să-și șoptească ceva, de parcă s-ar fi sfătuit. Își aduse aminte în cele din urmă că și atunci îl încercase un gînd de bănuială, cum că ei... privi spre soldatul de pază; acesta, rezemat de pușcă, căsca și se scobea în nas cu cea mai nevinovată nepăsare, așa încît Șilkin socoti că nu face să-și mai piardă timpul împărtășindu-i bănuiala lui, ci pur și simplu îi spuse să meargă cu el pînă la atelier. Voia să întrebe mai întîi dacă trecuseră pe acolo cei trei din echipa lui. Nimeni nu-i văzuse. Șilkin nu mai avu nicio îndoială: "Dacă s-ar fi dus în vreo mahala să bea și să petreacă, cum mai făcuse de multe ori Kulikov, n-avea niciun rost să se ascundă și mi-ar fi spus, că nu era cine știe ce mare lucru, chibzuia în gînd Șilkin. Dar nu, aici e altceva." Șilkin se hotărî și, fără să se mai întoarcă la cazarma unde lucra, porni întins spre temniță.

Ajunse acolo abia pe la ora nouă; se înfățișă plutonierului-major și-i spuse cum stau lucrurile. Acesta rămase trăsnit, ba la început nu-i veni să creadă. Bineînțeles că Șilkin i le spuse toate acestea numai ca pe o părere a lui, ca pe o bănuială. Plutonierul-major alergă imediat la maior; maiorul se repezi și el fără multă zăbavă pînă la comandant. După un sfert de oră fură luate toate măsurile de trebuință și se făcu un raport guvernatorului-general. Era vorba de niște ocnași de mîna întîi, criminali cunoscuți, și evadarea lor putea atrage aspre

mustrări de la centru. Pe bună dreptate ori nu, A-v figura printre condamnații politici; Kulikov era osîndit la muncă silnică fără termen și trimis la secția specială, deci, arhidelincvent, ba și militar pe deasupra. Nu se mai întîmplase să evadeze vreunul de la secția specială. Își aduseră aminte cu acest prilej că, după regulament, doi paznici sau cel puțin unul trebuie să însoțească pe fiecare din deținuții de la secția specială, cînd se duce la lucru. Această regulă fusese încălcată, astfel încît fiecare își avea partea lui de vină și trebuiau să se aștepte la mari neplăceri. Se trimiseră numaidecît curieri în toate volostiile, în toate satele din împrejurimi, ca să dea de veste autorităților locale despre fuga celor doi ocnași, precum și semnalmentele lor. Poteri de cazaci porniră să-i caute. Se expediară adrese speciale în toate județele și în toate guberniile vecine... Ce să mai spun, mare tulburare și spaimă pe capul șefilor.

Cu totul altfel de tulburare domnea în temniță. Pe măsură ce se întorceau de la lucru, ocnașii aflau vestea cea mare, care umbla din gură în gură; fiecare o primea cu o profundă și tainică bucurie. Inimile ocnașilor tresăriră ca la o chemare scumpă.

Pe lîngă faptul că această întîmplare împrăștiase deodată monotonia apăsătoare a zilelor nesfîrșite din temniță și răscolise furnicarul, era vorba în primul rînd de o evadare, o evadare, ce-și găsea răsunet și încuviințare în toate sufletele, făcînd să vibreze coarde de multă vreme amuțite; un fel de nădejde, de îndrăzneală tulbura toate inimile,

îndemnîndu-le să creadă în putința unei schimbări a soartei. „Iată că unii au putut să fugă! De ce, adică, n-am putea și noi?…” Și fiecare, muncit de acest gînd, se simțea alt om, prindea curaj și se uita la ceilalți cu un aer provocator. Toți ocnașii luară o înfățișare mîndră și-i priveau pe subofițeri cu un fel de superioritate. Cum își poate oricine închipui, toți șefii se iviră numaidecît. Comandantul nu întîrzie nici el. Ai noștri îi priveau cutezător, aș spune chiar cu oarecare dispreț, păstrînd o tăcere gravă, care părea că trădează gîndul tuturor: „Suntem și noi buni la ceva!” Toată lumea se aștepta, bineînțeles, la vizita șefilor. Nimeni nu se îndoia de asemeni că se vor face și percheziții minuțioase; de aceea ascunseseră dinainte totul, știind cît sînt de grozavi șefii cînd le vine la cap mintea de pe urmă. S-a întîmplat întocmai cum prevăzuseră ocnașii: se făcu un tărăboi mare, toate fură întoarse pe dos, căutară și scotociră peste tot și, cum era și de așteptat, nu găsiră nimic. La muncile de după-amiază oamenii fură scoși sub escortă îndoită. Seara, ofițerii și subofițerii de gardă veneau aproape în fiecare minut; numărătoarea se făcu o dată mai mult ca de obicei și, tot ca de obicei, în vreo două rînduri se greși. Din pricina aceasta se produse o nouă zăpăceală: toți ocnașii fură scoși în curte, în front, și se mai făcu o dată numărătoarea. După aceea ne mai numărară încă o dată și prin cazărmi… într-un cuvînt, a fost o harababură nemaipomenită.

Dar ocnașilor puțin le păsa de toate acestea. Se țineau și priveau cu multă siguranță și, după cum e și firesc în astfel de împrejurări, întreaga

seară păstrară o ordine și o disciplină desăvîrșită: „N-a- veți de ce vă lega, adică, totul e în ordine”.

Pe de altă parte, șefii se întrebau, firește, dacă nu cumva printre ocnași se aflau și unii complici ai fugarilor, și puseră să fie supravegheați și să se spioneze orice convorbire a ocnașilor, spre marele haz al acestora. „Ehei, treburile astea nu se fac cu martori și complici!” ziceau ei. „Ți-ai găsit cine să lase urme: om, nu glumă, Kulikov ăsta, darămite A-v – nici dracu nu le mai dă de capăt! Au lucrat, vorba aceea, ca la carte. Ce mai oameni trecuți prin ciur și dîrmon! Ăștia se strecoară pe unde n-ai crede!” Pe scurt, faima lui Kulikov și a lui A-v crescuse nemăsurat: toți se mîndreau cu ei. Se simțea de pe acum că isprava lor va rămîne în amintirea ocnașilor pînă la cea mai depărtată generație, supraviețuind, poate, ocnei însăși.

— Cutezători oameni! ziceau unii.

— Cine spunea că de aici nu se poate fugi?… Uite că s-a putut, au fugit băieții! adăugau alții.

— Au fugit! Au fugit! îi îngîna cu severitate un al treilea. De, ai ținut socoteala de ce fel de oameni sunt? Te pui tu pe lîngă ei?

În orice altă împrejurare, ocnașul căruia i se adresau aceste cuvinte ar fi răspuns imediat cum s-ar fi cuvenit, ca să-și apere onoarea, dar acum tăcu mîlc. „Ce-i drept, nu-s toți ca A-v, sau Kulikov; întîi trebuie să arăți ce poți și pe urmă…”

— Chiar așa, măi fraților, de ce stăm noi aici? rupse iar tăcerea un ocnaș care ședea liniștit lîngă fereastra bucătăriei, cu obrazul proptit în

podul palmei; vorbea cu glas tărăgănat, puțin cîntat, cuprins parcă de un nemărginit alean, dar cu un simțămînt ascuns de mare mulțumire. Ce suntem noi, ce facem aici? Trăim fără să trăim și suntem morți fără să murim… Vai de capul nostru!

— La naiba! Nu te poți lepăda de temniță ca de o cizmă veche; ai aruncat-o din picior, și gata! Ce te văicărești așa?

— Dar Kulikov, cum?… nu-l răbdă inima și se amestecă un flăcău tînăr, înflăcărat și, cum s-ar zice, cu cașul încă la gură.

— Kulikov! se oțărî un altul, privindu-l chiorîș pe flăcăiaș. Ehei, Kulikov! ca și cum ar fi spus că alde Kulikov nu prea găsești pe toate drumurile.

— Da' nici cu A-v nu mi-i rușine…

— D-apoi cum?! Ăsta îl duce de nas și pe Kulikov, numai să vrea. E dat naibii.

— Or fi ajuns departe? Tare aș vrea, măi fraților, să știu cam unde au răzbit pînă acum.

Aici discuția deveni și mai aprinsă, mergînd la mare amănunt: cît de departe au ajuns evadații? Și ce direcție au apucat? și în ce parte ar fi fost mai bine să fi fugit? Care-i volostia cea mai apropiată? Se găsiră, printre ocnași, cunoscători ai împrejurimilor. Toți îi ascultau cu luare-aminte. Cînd veni vorba de locuitorii din satele vecine, cu toții fură de părere că nu sînt oameni săritori și de nădejde. Apropierea orașului i-a cam stricat; nu le-ar da ajutor fugarilor pentru nimic în lume; dimpotrivă, i-ar prinde; ca să-i dea pe mîna autorităților.

— Pe-aci țăranul e păcătos. Văleu, că tare-i rău țăranul prin părțile astea!

— Așa-i. Rău și colțos. Să nu te dai pe mîna lui.

— Siberianul e omul dracului! Pentru o nimica toată îți pune gheara-n gît!

— Lasă că nici ai noștri…

— Firește, care pe care, mai încape vorbă? Nici cu ai noștri nu-i bine de glumit.

— Om trăi și om vedea; de aflat tot o să aflăm noi ceva.

— Crezi că au să-i prindă?

— Nu se lasă ei prinși în ruptul capului! strigă unul mai îndîrjit, izbind zdravăn cu pumnul în masă.

— De, după cum le-o fi norocul.

— Ei bine, fraților, zise Skuratov, dacă eu aș încerca să fug vreodată, cred că nu m-ar prinde nimeni.

— Pe tine, mă?

Și toată lumea începu să rîdă în hohote; unii se făceau că nici nu vor să-l asculte. Dar Skuratov avea mîncărime la limbă.

— Nici dracu nu m-ar prinde, urmă el hotărît. Stau și mă gîndesc cîteodată și mă mir eu însumi de ceea ce aș fi în stare să fac: m-aș ascunde și în gaură de șarpe și tot nu m-aș lăsa prins.

— Halal! Dar ce te faci cînd te-o răzbi foamea? Să vezi cum mi te mai duci întins să ceri un codru de pîine de la primul țăran.

Alte hohote de rîs.

— Pentru un codru de pîine? Asta să i-o spui lui mutu!

— Ia, nu mai face pe grozavul. Parcă nu știm noi pentru ce v-au adus aici, pe tine și pe moș-

tu Vasea; v-ați apucat de-ați omorît moartea vacilor[29].

Hohotele de rîs se întețiră. Ocnașii posaci se uitau cu și mai multă indignare.

— Minciuni! urlă Skuratov cît îl ținu gura, scorneli de ale lui Mikitka, că el ne-a scos vorbe d-astea; și barem să fi pomenit de mine, dar el despre Vaska a spus-o, iar pe mine m-au amestecat în ciorbă alte guri sparte. Eu sînt de fel din Moscova și umblu hoinar de cînd eram de-o șchioapă. Țin minte că, încă pe atunci, dascălul se tot căznea să mă învețe carte, mă trăgea de urechi și-mi spunea: „Zi după mine «Miluiește-mă, Doamne, și slavă ție, că mare-i bunătatea ta...» și așa mai departe”. Iar eu îndrugam după el: „M-au dus la poliție, că mare-i bunătatea ta, și așa mai departe”. Din copilărie mă îndeletniceam cu de-alde astea...

Un nou val de rîsete îi acoperi vorbele, spre deplina mulțumire a lui Skuratov, care ținea să-l facă pe caraghiosul temniței. Curînd însă îl părăsiră și se întoarseră la convorbirea serioasă. Vorbeau mai cu seamă bătrînii și cei pricepuți în astfel de treburi. Ocnașii mai tineri, ori mai tăcuți din fire, ascultau plini de admirație pentru știința lor și întindeau gîtul ca să nu le scape nicio vorbă; o mulțime de lume se adunase la bucătărie; bineînțeles, printre noi nu se afla niciun subofițer. În prezența lor nu ar fi vorbit atît de deschis. Printre cei ce ascultau cu nesaț îmi atrase atenția mai ales un tătar

[29] Cu alte cuvinte, au omorît un moș ori o babă, bănuiți de a fi făcut farmece din pricina cărora mureau vitele. Aveam și noi în temniță un astfel de ucigaș (n. aut.)

scund, cu pomeții ieșiți în afară, cu o înfățișare de altfel foarte comică. Îl chema Memetka; nu știa aproape de loc rusește și nu pricepea mai nimic din tot ce vorbeau ceilalți, dar se înghesuia și el în mulțime și. Asculta cu luare-aminte, cu un fel de voluptate, numai ochi și urechi.

— Ei, ce zici, Memetka, iakși[30]? se agață de el într-o doară Skuratov, căruia nimeni nu-i mai dădea nicio atenție.

— Iakși! uh, iakși! îngînă Memetka înviorat, scuturîndu-și căpățîna în semn de încuviințare. Iakși!

— N-au să-i prindă? Iok?

— Iok! Iok! Și Memetka da mereu din cap, de data aceasta gesticulînd cu aprindere.

— Care va să zică, bate șaua, să priceapă iapa, hai?

— Așa, așa, iakși, răspundea Memetka.

— Ei, dacă spui tu, iakși să fie!

Și Skuratov îi dădu una peste căciulă, de i-o îndesă pînă peste ochi, apoi ieși plin de voie bună din bucătărie, lăsîndu-l pe Memetka nedumerit. O săptămînă întreagă disciplina fu neînchipuit de aspră în temniță; se vorbea de cercetări amănunțite prin împrejurimi. Nu știu cum se făcea, dar ocnașii aflau totdeauna ce măsuri lua administrația pentru prinderea fugarilor. În zilele dintîi, veștile păreau cu totul prielnice pentru aceștia: le pierise orice urmă. Ocnașii rîdeau pe înfundate, în bătaie de joc, fiind cu desăvîrșire liniștiți în ce privește soarta lor.

[30] Bine (în lb. Tătară) (n. t.).

— N-au să le dea de urmă, să vedeți că n-au să-i prindă, ziceau ei cu satisfacție.

— Ia-i de unde nu-s! Au luat-o la sănătoasa!

— Adio și n-am cuvinte! Așteaptă-mă oricînd, că mă-ntorc curînd!

Se știa că toți țăranii din împrejurimi erau în picioare și scotoceau prin locurile cele mai ascunse, prin păduri și prin văgăuni.

— Prostii! ziceau ai noștri batjocoritori. De bună seamă că s-au ascuns la vreun om de-al lor.

— Negreșit! Doar nu-s din cei care pornesc la întîmplare, înainte de a-și fi netezit drumul.

Presupunerile mergeau și mai departe: unii își dădeau cu părerea că poate fugarii stau ascunși undeva prin oraș, în vreo pivniță, așteptînd să treacă alarma și să le mai crească părul. N-aveau decît să rămînă așa, ascunși, o jumătate de an, sau chiar un an încheiat, după care puteau s-o ia din loc și să plece în liniște mai departe…

Într-un cuvînt, ocnașii erau vădit dispuși să vadă lucrurile acestea într-o aureolă cam romantică. Cînd, deodată, la vreo opt zile după evadare, se răspîndi zvonul că s-a dat de urma fugarilor. Bineînțeles, un asemenea zvon absurd fu întîmpinat cu tot disprețul; dar spre seară zvonul se confirmă. Ocnașii începură să dea semne de neliniște.

A doua zi de dimineață, se spunea în oraș că fugarii fuseseră prinși și că aveau să fie aduși la temniță. După-amiază se dădură și unele amănunte: fuseseră prinși într-un cătun, la șaptezeci de verste de oraș.

În sfîrșit, veni și o știre precisă. Sergentul-major, întorcîndu-se de la maior, anunță fără ezitare că evadații urmează să fie aduși la corpul de gardă chiar în seara aceea. Fuseseră prinși, nu mai încăpea nicio îndoială. Ar fi greu de redat impresia pe care o produse ocnașilor această știre; mai întîi se înfuriară, pe urmă îi cuprinse un fel de tristețe apăsătoare. Curînd însă băgai de seamă că parcă le veni din nou pofta de zeflemea. Dar de data aceasta își băteau joc nu de urmăritori, ci de fugarii ghinioniști. La început o făcură numai cîțiva, apoi numărul lor spori; rămîneau mereu îngîndurați doar ocnașii mai așezați și mai cu scaun la cap, pe care batjocurile nu-i puteau scoate dintr-ale lor. Priveau cu dispreț mulțimea nesocotită și își frămîntau gîndurile în tăcere.

Ce să zic, pe cît fuseseră de slăviți înainte Kulikov și A-v, pe atît erau de bești acum. Ocnașii își băteau joc de cei prinși cu satisfacția unor ranchiunoși, ca și cînd ar fi îndurat o mare jignire și umilire din partea lor. Iar în semn de dispreț nemărginit lansară în cele din urmă vorba că fugarii n-au putut rezista foamei și s-au dus într-un cătun să ceară pîine țăranilor. Era cea mai umilitoare vorbă care se putea spune despre un evadat. De altfel, niciuna din presupunerile făcute nu se adeveri ulterior. Evadații fuseseră urmăriți pas cu pas și descoperiți; ei se afundară atunci în pădure, dar pădurea fu încercuită din toate părțile. Văzînd că nu mai au niciun mijloc de scăpare, fugarii hotărîră să se predea. N-aveau altceva mai bun de făcut.

Seara, cînd evadații fură aduși legați de mîini și de picioare, între jandarmi, toți ocnașii se repeziră pe la garduri să vadă ce-o să se întîmple cu ei. Dar nu zăriră decît trăsura maiorului și pe-a comandantului, care așteptau la corpul de gardă. Evadații fură băgați „la secret", încătușați, și a doua zi li se întocmiră actele de trimitere în judecată. Batjocura și disprețul camarazilor încetară de la sine, cînd se aflară amănuntele: toți știau acuma că fugarii fuseseră siliți să se predea, fiindcă erau împresurați din toate părțile. Din acest moment, ocnașii arătară din nou multă simpatie față de soarta celor doi fugari nefericiți, urmărind desfășurarea procesului.

— O să le ardă cîte o mie de bice, ziceau unii.

— O mie! îi omoară în bătăi, își dădeau cu părerea alții.

— Poate că A-v o să capete numai o mie, dar celălalt nu mai scapă, că doar e de la specială.

Dar se înșelară și unii, și alții. A-v se alese numai cu cinci sute de lovituri; judecătorii ținuseră seama de faptul că se purtase bine pînă atunci și că era la prima lui abatere. Kulikov primi, se pare, vreo mie cinci sute de lovituri. Atît pedeapsa, cît și executarea ei, fu îndeajuns de ușoară. Și A-v și Kulikov erau oameni deștepți și nu căutară să amestece pe nimeni în afacerea lor; mărturisiră că fugiseră direct din fortăreață, fără să mai treacă și pe la altcineva. Cel mai mult îmi păru rău de bietul Koller. Pierduse totul, pînă și cea din urmă nădejde: căpătă o pedeapsă mai aspră decît toți, două mii de lovituri, și fu trimis ca deținut undeva în altă temniță. A-v fu bătut ușor, cu

milă; îl ajutară mult și doctorii. Dar continua să-l facă pe grozavul și nu înceta să se laude că acum e gata la orice, că nu-i mai e teamă de nimic și că va face o ispravă și mai grozavă. Kulikov rămase același om potolit și de treabă și, după ce-și primi pedeapsa, se reîntoarse în temniță, ca și cum între timp nu s-ar fi întîmplat nimic. Dar ocnașii nu-l mai priveau cu aceiași ochi, cu toate că el nu se schimbase întru nimic, știind să se impună ca și înainte prin cunoștințele și priceperea lui; ei însă nu-i mai purtau același respect și vorbeau cu el cu mai multă familiaritate. Într-un cuvînt, de la această evadare neizbutită, faima lui Kulikov scăzu mult în ochii deținuților. Ce mult înseamnă pentru unii succesul...

X
IEȘIREA DIN OCNĂ

Toate acestea s-au întîmplat în ultimul an al vieții mele de ocnă. Anul cel din urmă mi-a rămas tot atît de bine întipărit în minte ca și cel dintîi; mai cu seamă mi-au rămas vii în memorie ultimele luni. Dar să lăsăm aceste amănunte la o parte. Voi spune numai că în acel an, cu toată nerăbdarea mea de a-mi sfîrși cît mai repede pedeapsa, viața în ocnă mi s-a părut mult mai ușoară decît în toți anii precedenți, în primul rînd, pentru că aveam acum mulți prieteni și multe cunoștințe printre ocnași, care ajunseseră la convingerea că sînt un om cumsecade. Mulți dintre ei îmi erau prieteni credincioși și mă iubeau cu adevărat.

Pionierul, petrecîndu-ne pe mine și pe camaradul meu, la ieșirea din temniță, numai că nu plîngea și, în luna care a urmat după liberare, venea aproape în fiecare zi să ne vadă în camera ce ne fusese dată ca locuință provizorie într-o anexă a unei clădiri publice. Și totuși, au fost și unele făpturi aspre, urîcioase, care nu mi-au adresat niciun cuvînt pînă la sfîrșit, numai ei știu din ce pricină, și de care nu m-am putut apropia niciodată. Parcă ne despărțea, ca să zic așa, un zid de nestrăbătut.

În acest din urmă an m-am bucurat în general de un regim mai blînd decît în toți anii precedenți ai detenției mele. Am găsit printre slujbașii militari din oraș unele cunoștințe, chiar vechi colegi de școală, cu care am reînnodat legăturile. Prin intermediul și cu ajutorul lor puteam să primesc bani, să scriu familiei și să obțin cărțile de care aveam nevoie. Ani de-a rîndul nu mai citisem o carte și nu știu dacă își poate închipui cineva bucuria ciudată și emoția ce mă cuprinse în clipa cînd putui să-mi arunc ochii pe cea dintîi carte în temniță. Mi-aduc aminte că am început s-o citesc seara, după ce fură zăvorite ușile cazărmii, și că n-am lăsat-o din mînă toată noaptea, pînă în revărsatul zorilor. Era un număr dintr-o revistă, care mi-a părut atunci un mesaj din altă lume; existența mea trecută îmi răsări deodată viu și deslușit în fața ochilor și, după cele citite, încercam să-mi dau seama cît de mult rămăsesem în urma vieții și dacă cei de acolo apucaseră să pășească departe în lipsa mea; căutam să ghicesc frămîntările lor, să aflu ce probleme îi preocupă. Mă agățam de fiecare cuvînt,

încercînd să pătrund cu grijă înțelesul slovelor; citeam printre rînduri, mă străduiam să găsesc deslușirea tainică și părerile asupra trecutului care-mi era cunoscut; căutam urme cu privire la tot ce ne frămîntase și ne preocupase pe vremea mea; și cît de trist am fost cînd a trebuit să-mi mărturisesc că eram străin de viața cea nouă, că nu mai aveam o legătură vie cu societatea! Trebuia să înnod această legătură, să fac cunoștință cu noua generație. Mă năpusteam avid mai ales asupra articolelor semnate de vreun cunoscut, un om care-mi fusese cîndva apropiat... Dar cele mai multe nume îmi erau necunoscute; alți oșteni intraseră în luptă; eram dornic să-i cunosc pe toți și mă simțeam deznădăjduit că aveam la îndemînă atît de puține cărți și că îmi era atît de greu să mi le procur. Mai înainte, pe vremea vechiului maior, era cu neputință să strecori o carte în temniță. Dacă se găsea vreuna la percheziție, ar fi urmat o ploaie de întrebări: cum ai primit-o, de unde, de la cine? Ai, va să zică, legături ascunse cu cei din afară?... Și ce-aș fi putut răspunde la asemenea întrebări? De aceea, trăind fără cărți, mă închideam tot mai mult în mine însumi, punîndu-mi întrebări, cărora trebuia să le găsesc dezlegarea și al căror înțeles mă chinuia cîteodată amarnic... Nu-i atît de ușor să redai toate acestea.

Intrasem în temniță iarna și tot iarna urma să fiu pus în libertate, în aceeași zi a lunii respective. Cu cîtă nerăbdare așteptam venirea iernii, cu cîtă mulțumire vedeam că vara e pe sfîrșite, că frunzele copacilor îngălbenesc și că se vestejește iarba pe cîmpii. Dar iată că trecu

și vara; începu să șuiere apoi vîntul de toamnă și cei dintîi fulgi căzură legănîndu-se… Sosise, în sfîrșit, această iarnă, atît de mult așteptată! Presimțind libertatea, inima îmi bătea surd, neliniștit. Lucru ciudat însă: cu cît trecea vremea, cu cît se apropia termenul eliberării, cu atît deveneam mai potolit și mai răbdător. Iar în ultimele cîteva zile ce-mi mai rămaseră de făcut ocnă, m-am surprins pur și simplu minunîndu-mă: mi s-a părut că am devenit calm și indiferent pentru ceea ce urma să vină și mă învinuiam de nepăsare și nesimțire. Mulți ocnași pe care îi întîlneam în curte, după ce ne întorceam de la lucru, veneau să stea de vorbă cu mine și să mă felicite.

— Curînd, curînd, că doar cît a mai rămas, ai să scapi și dumneata de aici, Alexandr Petrovici, și ai să ne lași singuri pe noi, bicisnicii.

— Dar dumneata, Martînov, mai ai încă mult de așteptat? îl întrebai.

— Eu? Ehei, încă șapte ani de chin…

Oftă, se opri, privind cu ochi tulburi în depărtări, de parcă ar fi vrut să dezlege taina zilelor viitoare… Da, mulți ocnași mă fericeau sincer, din toată inima. Mi se părea chiar că toată lumea era acum mai binevoitoare și mai prietenoasă față de mine. Începusem să mă desprind din mijlocul lor, nu mai aparțineam lumii din care făceau parte, și-și luau rămas bun de la mine. K-cinski, un tînăr nobil polonez, blînd și liniștit din fire, se plimba deseori, ca și mine, prin curtea temniței. Nădăjduia să-și păstreze sănătatea, făcînd cît mai multă mișcare în aer curat, drept compensare a nopților înăbușitoare din cazarmă.

— Aștept cu nerăbdare punerea dumitale în libertate, îmi zise el într-o zi, cu zîmbetul pe buze, pe cînd ne plimbam împreună. Cînd vei părăsi temnița, *voi ști atunci* că-mi mai rămîne doar un singur an de ocnă și apoi scap și eu.

Aș vrea să spun aici, în treacăt, că din pricina izolării și a lipsei unui contact permanent cu viața din afară, închipuirea noastră exaltată ne arăta libertatea mult mai liberă decît este ea în realitatea de toate zilele. Ocnașii înclină întotdeauna să exagereze conținutul adevărat al libertății de dincolo de zidurile închisorii și aceasta se întîmplă cît se poate de firesc oricărui deținut. Ordonanța zdrențuroasă a unui ofițer ne părea un rege, un ideal al omului liber, în comparație cu ocnașul, pentru că n-avea lanțuri la picioare, nu era ras în cap și umbla fără paznic după el.

În ajunul liberării mele, în amurg, făcui pentru cea din urmă oară ocolul gardului de pari din jurul temniței. De cîte mii de ori mă învîrtisem de-a lungul acestui gard în cei zece ani de osîndă?

În cel dintîi an, rătăceam prin dosul cazărmilor, singur și deznădăjduit… îmi adusei aminte cum număram cîte mii de zile aveam de trăit aici. Doamne, ce mult e de-atunci! Uite, în acest ungher tînjise bietul vultur captiv; aci mă întîmpina adesea Petrov. De altfel, nici acum nu mă lăsa singur: mă căuta pretutindeni și, ghicindu-mi parcă gîndurile, se plimba tăcut alături de mine, mirîndu-se în sinea lui, Dumnezeu știe de ce. Îmi luam în gînd bun rămas de la grinzile negre ale cazărmii. Ce mohorîte mi s-au părut atunci aceste grinzi

cioplite, care au îmbătrînit pesemne și ele între timp, dar eu nu mai eram în stare să-mi dau seama de asta. Cîtă tinerețe, cîtă putere irosită se înmormînta istovindu-se între aceste ziduri! Căci trebuie s-o spun deschis: toți acești oameni erau poate cei mai înzestrați și cei mai puternici din sînul poporului nostru. Și uite că s-au irosit fără folos atîtea forțe, în mod absurd, nefiresc, zadarnic. Și din vina cui?

Mă întrebam atunci și mă întreb și acum: cine, cine-i de vină?

A doua zi dis-de-dimineață, mai-nainte ca ocnașii să fi fost rînduiți pentru plecarea la lucru, intrai prin toate cazărmile, ca să-mi iau rămas bun de la toți. Multe mîini aspre și bătătorite mi se întinseră cu bunăvoință. Unii, dar nu mulți, îmi strîngeau mîna ca unui camarad de-al lor, majoritatea însă își dădeau foarte bine seama că din ziua aceea voi deveni alt om, cu totul deosebit de ei. Știau că aveam cunoștințe în oraș, că de aici mă voi duce la niște *domni* și că mă voi așeza în rînd cu ei, ca un egal al lor. Își dădeau seamă de lucrul acesta și, deși strîngerea lor de mînă era caldă și binevoitoare, nu mă mai socoteau de-al lor, ci devenisem pentru ei un domn. Alții îmi întorceau spatele, nevrînd să răspundă salutului meu de bun-rămas. Unii mă priveau chiar cu un fel de ură.

Toba începu să bată și ocnașii porniră la lucru, iar eu rămăsei singur în cazarmă. Sușilov se sculase înaintea tuturor și se străduise să-mi pregătească, pentru cea din urmă oară, ceaiul. Bietul Sușilov! începu să plîngă cînd îi dăruii

hainele, rufăria, curelele pentru lanțuri și cîțiva bănuți.

— Nu pentru asta, nu pentru asta! bolborosea el, abia stăpînindu-și tremurul convulsiv al buzelor, mi-e greu să mă despart de dumneata, Alexandr Petrovici. Ce mă fac aici fără dumneata?

Îmi luai rămas bun și de la Akim Akimîci.

— În curînd îți vine și dumitale rîndul să pleci, îi zisei.

— Mai am de stat aici încă multă vreme, îngînă el strîngîndu-mi mîna.

Mă aruncai de gîtul lui și ne îmbrățișarăm.

După zece minute de la plecarea ocnașilor, eu și camaradul meu părăsirăm temnița, în care n-aveam să ne mai întoarcem niciodată. Ne duseră la fierărie, ca să ni se scoată lanțurile, dar nu mai eram urmați de paznici înarmați; ne însoțea un subofițer. În atelierul unității de pionieri tot niște ocnași de-ai noștri ne frînseră lanțurile. Așteptai să-l descătușeze mai întîi pe camaradul meu, apoi mă apropiai și eu de nicovală. Fierarii mă întoarseră cu spatele spre ei, mă apucară de picior și-l puseră pe nicovală… Se agitau, voind să facă totul cît mai bine.

— Nitul, întoarce nitul mai întîi! porunci meșterul fierar. Pune-l așa, bine!… Acum lovește cu ciocanul…

Lanțurile căzură. Le ridicai de jos… Voiam să le țin puțin în mînă, să le privesc pentru ultima oară. Parcă nu-mi venea să cred că abia acum o clipă îmi atîrnaseră de picioare.

— Ei, gata! Să fie cu noroc[31]. Drum bun! îmi urară ocnașii cu glasurile lor aspre, grave, dar vădit mulțumite și pline de voie bună.

Da, să fie cu noroc! Libertate, viață nouă, învierea din morți…

Neasemuită clipă!

[31] În ediția de anul acesta (2014) de la editura Litera în loc de "să fie cu noroc. Drum bun" scrie "*Cu Dumnezeu înainte! Cu Dumnezeu înainte!*"